

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

DIŞ İLİŞKİLER VE GÜVENLİK ÇERÇEVESİNDE
SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE AB-ABD
İLİŞKİLERİ

Yüksek Lisans Tezi

SİMGE ÖZCAN

İZMİR-2018

**T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

**DIŞ İLİŞKİLER VE GÜVENLİK
ÇERÇEVESİNDE SOĞUK SAVAŞ SONRASI
DÖNEMDE AB-ABD İLİŞKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

SİMGE ÖZCAN

DANIŞMAN: DOÇ. DR. SEDEF EYLEMER

İZMİR-2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Dış İlişkiler ve Güvenlik Çerçevesinde Soğuk Savaş Sonrası Dönemde AB-ABD İlişkileri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yaparak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

18.07.2018

Simge ÖZCAN

TS EN ISO
9001:2015

T.C.
İZMİR KÂTİP ÇELEBİ ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

TEZ/PROJE SINAVI TUTANAK FORMU

Dok. No: FR/604/21

İlk Yayın Tar.: 03.10.2017

Rev. No/Tar.: 00/..

Sayfa 1 / 1

GÖNDEREN : ..Uluslararası...İlişkiler.....Anabilim Dalı Başkanlığı

GÖNDERİLEN : Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalımız Yüksek Lisans / Doktora Programı öğrencisi ...Simge Özcan..... ile ilgili Tez/Proje Sınav Tutanağı aşağıdadır.

Tarih:

Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı Başkanı

Sayı :

İmza
M. Mustafa

SINAV TUTANAĞI

Tez/Proje Sınav Jürimiz tarafından incelenen ...Dış...İlişkiler...ve...Güvenlik...Gerçevesinde Soğuk Savaş Sonrası Dönemde AB-ABD İlişkileri... başlıklı yüksek lisans / doktora tezi ile ilgili olarak jürimiz 18.07.2018 tarihinde toplanmış ve adı geçen öğrenciyi Tez/Proje Sınavına tabi tutmuştur. Sınav sonucunda adayın tezi hakkında ~~ÇOKLUĞU~~/OYBİRLİĞİ ile aşağıdaki karar verilmiştir.

KABUL

Kabul Edilen Yüksek Lisans / Doktora tezi:

- i) Bilime yenilik getirmiştir
- ii)Yeni bir bilimsel yöntem geliştirmiştir
- iii)Bilinen bir yöntemi yeni bir alana uygulamıştır
- iv) Uygulama yapmıştır (sadece Yüksek Lisans'ta geçerlidir)

RED

DÜZELTME *

Tez Sınav Jürisi	Unvanı ve Adı Soyadı
Tez Danışmanı	Doç. Dr. Sedat Eylemer
Üye (Dokuz Eylül Üniversitesi)	Dr. Öğretim üyesi İLKAY TAŞGÜRSOY
Üye	Dr. Öğretim üyesi Nihal KIRKMAZ ÖZSOY
Üye	
Üye	

Eki : Tez Değerlendirme Formu (Her bir jüri için).

* Tez sınavında düzeltme kararı verilmesi halinde jüri tarafından öngörülen düzeltmelere ilişkin bir jüri raporu eklenmelidir. Düzeltmeler için Ek süre her defasında en fazla yüksek lisans öğrencileri için 3 ay, doktora öğrencileri için 6 aydır.

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

DIŞ İLİŞKİLER VE GÜVENLİK ÇERÇEVESİNDE SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE AB-ABD İLİŞKİLERİ

Simge ÖZCAN

İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Soğuk Savaş süresince Sovyetler Birliği güvenlik açısından Batı dünyası için ortak tehdit unsuru olarak algılanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılması dış politika ve güvenlik gündemini önemli bir biçimde etkilemiştir. Bu etki Avrupa Birliği (AB) ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ilişkilerinde de görülmektedir. Savaş süresince, AB ve ABD Sovyet tehdidi sebebiyle işbirliğine dayalı ilişkiler geliştirmiştir. Ancak savaş sonrası dönemde dış politika ve güvenlik konularında farklı öncelikler belirlemişlerdir. Bu çalışmanın amacı Soğuk Savaş sonrasında AB ve ABD'nin dış politika ve güvenlik ilişkilerindeki ayrışmayı incelemektir. Savaş sonrasında uluslararası sistemin yapısına ilişkin tek kutupluluk-çok kutupluluk tartışmaları Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nün (NATO) rolüne ilişkin tutumları AB ve ABD ilişkilerindeki ayrışmayı gösteren örneklerden biri olarak kabul edilmektedir. Bir yandan uluslararası sistemin yapısı ABD'nin baskın konumu sebebiyle tek kutuplu olarak tanımlanmıştır. Diğer yandan çok kutupluluk destekçileri ise AB ve diğer aktörlerin de sistem içerisinde önemli bir yere sahip olduğunu savunmuşlardır. Özellikle AB'nin artan bütünleşmesinin çok kutupluluğa katkı sağladığı düşünülmektedir. Sisteme ilişkin tartışmaların yanında AB ve ABD'nin NATO algısı da güvenlik ilişkilerindeki farklılaşmayı göstermiştir. ABD, Savaş sonrasında NATO'nun temel uluslararası güvenlik örgütü olması gerektiğini ileri sürmüştür. AB ise ABD liderliğindeki NATO'dan bağımsız olarak özerk bir dış ve güvenlik

politikası geliştirmeyi amaçlamıştır. AB ve ABD'nin dış politika ve güvenlik konularındaki ayrışması bazı örnek dış politika olayları incelendiğinde de görülmektedir. Çalışmada AB ve ABD arasındaki temel ayrışmalar ve çatışma alanları 2003 Irak Savaşı, İsrail-Filistin meselesi, İnan nükleer krizi, Bosna Savaşı, Ukrayna Krizi olayları üzerinden ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Amerikan Dış Politikası, Ortak Dış Siyaset ve Güvenlik Politikası, Güvenlik, NATO.

ABSTRACT

Master Thesis

EU-US RELATIONS IN THE FRAMEWORK OF FOREIGN RELATIONS AND SECURITY IN THE POST COLD WAR PERIOD

Simge ÖZCAN

İzmir Kâtip Çelebi University

Graduate School of Social Sciences

Department of International Relations Program

Throughout the Cold War, Soviet Union was perceived as a common threat for the Western world in terms of security. Dissolution of Soviet Union had great impact on foreign policy and security agenda. This impact can also be observed in the European Union (EU)- United States (US) relations. Due to the Soviet threat, EU and US developed cooperative relations during the war. However, they determined different foreign policy and security priorities in the post war period. The aim of this study is to analyze the divergence of US and EU's foreign policy and security relations in the post Cold War era. After the war, the attitudes of EU and US towards unipolarity-multipolarity debate regarding the structure of the international system and the role of North Atlantic Treaty Organization (NATO) can be seen as an example of this divergence. On the one hand the structure of the system was defined as unipolar because of the dominant position of the US. On the other hand, the supporters of multipolarity advocated that the EU and other actors has also crucial place in the system. Particularly increasing integration of the EU was thought as a contributor to the multipolarity. Along with the debates about system, the US and EU's perceptions of NATO indicate the diversification in the security relations. USA claimed that NATO should be the main international security organization. However the EU aimed at creating autonomous foreign and security policy. The diversification of EU and US's foreign and security policy can also be seen by analyzing some foreign policy cases. In this study, the main divergences between EU and US were

examined on the basis of 2003 Iraq War, Israel-Palestine question, Iran nuclear crisis and Ukrainiane crisis cases.

Key Words: European Union, US Foreign Policy, Common Foreign and Security Policy, Security, NATO.

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	II
TEZ SINAV TUTANAĞI	III
ÖZET	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VIII
KISALTMALAR	XI
ÖNSÖZ	XIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM VE GÜVENLİK

1.1. Uluslararası Sistem Kavramı	4
1.2. Uluslararası Sistem Türleri	9
1.2.1. Tek Kutuplu Sistem	11
1.2.2. İki Kutuplu Sistem	12
1.2.3. Çok Kutuplu Sistem	13
1.3. Soğuk Savaş Sonrasında Tek Kutupluluk Çok Kutupluluk Tartışmaları	14
1.4. Uluslararası Güvenlik Kavramı	18
1.5. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Güvenlik Kavramı	20
1.5.1. Genişleyen Güvenlik Gündemi	20
1.5.2. NATO'nun Rolünde Değişim	28

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI

2.1. Amerikan Dış Politikasının Genel İlkeleri	37
--	----

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış ve Güvenlik Politikası	40
2.2.1. George H. W. Bush Dönemi (1989-1993)	41
2.2.2. Bill Clinton Dönemi (1993-2001)	44
2.2.3. George W. Bush Dönemi (2001-2009)	48
2.2.3.1. 11 Eylül Öncesi Dönem	50
2.2.3.2. 11 Eylül Sonrası Dönem ve Bush Doktrini	52
2.2.4. Obama Dönemi (2009-2016)	58
2.2.5. Trump Dönemi (2016 Sonrası)	65

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASININ OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

3.1. Soğuk Savaş Döneminde Avrupa’da Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Oluşturma Girişimleri	74
3.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa’nın Durumu ve Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu’nun Kuruluşu	75
3.1.2. Avrupa Savunma Topluluğu Oluşturma Girişimi	77
3.1.3. Brüksel Antlaşması ve Batı Avrupa Birliği’nin Kuruluşu	80
3.1.4. Avrupa Siyasi İşbirliği	83
3.2. Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası’nın Gelişimi	86
3.2.1. Maastricht Antlaşması	88
3.2.2. Amsterdam Antlaşması	91
3.2.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Oluşumu	93
3.2.4. 2003 Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi	97
3.2.5. Lizbon Antlaşması	100
3.3. Lizbon Antlaşması Sonrası Ortak Dış ve Güvenlik Politikası	104
3.3.1. 2016 Avrupa Birliği’nin Dış ve Güvenlik Politikası için Küresel Strateji	104
3.3.2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına Dair Güncel Gelişmeler	107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
SOĞUK SAVAŞ SONRASI AB-ABD İLİŞKİLERİ VE DIŞ VE
GÜVENLİK POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE TEMEL
FARKLILIKLAR

4.1. Soğuk Savaş Sonrası AB-ABD İlişkileri	110
4.1.1. George H. W. Dönemi	113
4.1.2. Bill Clinton Dönemi	115
4.1.3. George W. Bush Dönemi	118
4.1.4. Obama Dönemi	120
4.1.5. Trump Dönemi	123
4.2. Dış ve Güvenlik Politikaları Çerçevesinde AB-ABD Arasında Temel Farklılıklar: Örnek Olaylar Temelinde Değerlendirme	125
4.2.1. Körfez Savaşı	125
4.2.2. Bosna Savaşı	128
4.2.3. 2003 Irak Savaşı	131
4.2.4. İsrail-Filistin Barış Süreci	133
4.2.5. İran Nükleer Programı	137
4.2.6. Ukrayna Krizi	140
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	148
ÖZGEÇMİŞ	182

KISALTMALAR

AAOK	Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomi Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik İşbirliği Teşkilatı
AGSP	Avrupa Güvenlik ve Savuma Politikası
AGSK	Avrupa Güvenlik Savunma Kimliği
AKÇT	Avrupa Kömür Çelik Topluluğu
APEC	Avrupa Siyasi Ekonomik İşbirliği
ASİ	Avrupa Siyasi İşbirliği
AST	Avrupa Savunma Topluluğu
AT	Avrupa Topluluğu
BAB	Batı Avrupa Birliği
BİO	Barış İçin Ortaklık
BM	Birleşmiş Milletler
BMGG	Birleşik Müşterek Görev Gücü
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
BRICS	Breziya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika
DAEŞ	Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve's Şam
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	Uluslararası Para Fonu
ISAF	Uluslararası Barış ve Güvenlik Gücü
KAİK	Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi
KİS	Kitle İmha Silahları
MDAÜ	Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri
NAFTA	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması
ODGP	Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

SACEUR	Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı
START	Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması
TAS	Tek Avrupa Senedi
UNPROFOR	Birleşmiş Milletler Koruma Kuvveti

ÖNSÖZ

Lisans eğitim süresince Avrupa Birliği üzerine aldığım seçmeli dersler tez konumun seçiminde belirleyici rol oynamıştır. Bu çalışma ile Soğuk Savaş sonrasında başlayarak günümüze kadar geçen sürede AB-ABD ilişkilerindeki çatışmanın incelenerek literatüre bilimsel katkı sağlanması hedeflenmiştir. Araştırma sırasında öncelikli olarak Soğuk Savaş sonrasında tek kutupluluk-çok kutupluluk tartışmaları ile NATO'nun dönüşümü açıklamak amacıyla uluslararası sistem ve güvenlik kavramları incelenmiştir. Daha sonra AB-ABD ilişkilerinin ne yönde değiştiğini analiz edebilmek için Amerikan dış politikasının 1990'lı yıllardan günümüze kadar tarihsel gelişimi ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının (ODGP) oluşumu irdelenmiştir. AB-ABD ilişkilerindeki Bosna Savaşı, İsrail-Filistin meselesi, İran nükleer krizi, Ukrayna krizi gibi temel çatışma alanlarından örnekler incelenmiştir.

Tez çalışmasında konunun belirlenmesi, gerekli kaynaklara ulaşılması ve teslim sürecine kadar destek sağlayan ve çalışmaya yön veren değerli hocam ve danışmanım Doçent Doktor Sedef EYLEMER'e,

Yüksek lisans eğitimim süresince ders aldığım Uluslararası İlişkiler bölümü öğretim üyelerine,

Akademik hayatım boyunca her daim yanımda olarak bana sabır ve anlayış gösteren, destek veren ve motivasyon sağlayan annem Servet ÖZCAN'a, babam Mustafa ÖZCAN'a ve ablam Nevhan ÖZCAN'a teşekkür ederim.

Simge ÖZCAN-Temmuz 2018

GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa kıtasında barışın tesis edilmesini sağlamak ve yeni bir savaşın ortaya çıkmasını önlemek amacıyla Avrupa bütünleşmesinin ve Avrupa Birliği (AB) temelleri atılmıştır. Avrupa bütünleşme süreci 1950'li yıllardan başlayarak siyasi ve ekonomik bütünleşme yönünde ilerleme göstermiştir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla AB'de özerk bir Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturma çabaları gündeme gelmiştir. Bu dönemde Soğuk Savaş'ın lideri olarak görülen Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) ise uluslararası güvenliğin sağlanmasında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO)'nun rolünü önceleyen tutumu ve her iki aktörün yaklaşımlarındaki farklılıklar dış politika ve güvenlik konularında ve AB-ABD ilişkilerinde zaman zaman çatışma ortamı oluşturmuştur. Bu bağlamda “Soğuk Savaş Sonrasında Dış İlişkiler ve Güvenlik Çerçevesinde AB-ABD İlişkileri” başlıklı bu çalışmanın temel amacı Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası sistem ve güvenlik boyutundaki değişimler çerçevesinde çalışmada AB ve ABD ilişkilerinin geçirdiği değişimi incelemektir. Söz konusu dönemde AB ve ABD'nin dış politika ve güvenlik konularındaki gelişmeler ve esaslar incelendikten sonra, bu çerçevede AB ve ABD arasındaki temel farklılıklar ortaya konulmakta ve bu farklılıklar örnek olaylar temelinde irdelenmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde uluslararası sistem ve güvenlik kavramları ile 1990'lı yıllarda bu kavramların geçirdiği değişim incelenmiştir. Sistem kavramı uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer alan temel kavramlardan biridir. Uluslararası sistem analiz edilirken baskın güç sayısını dikkate alarak kutupluluk kavramına vurgu yapılmaktadır. Özellikle 1990'lı yıllarda uluslararası sistemde tek kutupluluk-çok kutupluluk tartışmaları gündeme gelmiştir. Literatürde ABD'nin askeri, jeolojik ve ekonomik üstünlüğü ile mücadele edebilecek bir güç olmadığını savunan tek kutupluluk taraftarları ile sistemde AB, Rusya ve Çin gibi aktörlerin de başat güç olduğu görüşünü destekleyen çok kutupluluk destekçileri arasındaki çatışma ön plana çıkmıştır.

Uluslararası sistem kavramına ilişkin tartışmaların yanısıra uluslararası güvenlik kavramı ve NATO'nun değişimi de Soğuk Savaş sonrası oluşan düzeni anlamak açısından kritik öneme sahiptir. Klasik anlamda uluslararası güvenlik askeri güç kapasitesine sahip olmakla eşleştirilmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde ise askeri tehdit unsurlarının yanında çevre, göç ve fakirleşme gibi yumuşak güç konularının da güvenlik tehdidi oluşturabileceği kabul edilmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) uluslararası çatışmaların çözümünde aktif bir rol oynaması beklenmektedir. Bununla beraber 1949 yılında Sovyetler Birliği'nin yayılmasının önüne geçebilmek amacıyla kurulan NATO'nun Savaş'ın bitişiyle beraber yeni üyeler kabul ederek genişlemesi ve alan dışı misyonlar edinmesi de birinci bölüm içerisinde irdelenmiştir.

İkinci bölümde George H. W. Bush döneminden Donald Trump dönemine kadar geçen sürede göreve gelen ABD Başkanları'nın dış ve güvenlik politikaları analiz edilmiştir. George H. W Bush dönemi dış politikasının anahtar kavramlarından biri yeni dünya düzeni olmuştur. Bill Clinton dış politikasında ekonominin iyileştirilmesi ve demokrasinin geliştirilmesi gibi yumuşak güç konularına vurgu yapılarak askeri güç konuları ön plana çıkmamıştır. 11 Eylül 2001 tarihinde meydana gelen terör saldırıları sebebiyle George W. Bush'un güvenlik anlayışında "terörle savaş" öncelikli hedef olmuştur. 2008 yılında göreve gelen Barack Obama Ortadoğu'da Arap Baharı çerçevesinde yaşanan olaylar sebebiyle bölgeye yönelik izleyeceği politikaları dış politika gündeminin önemli bir parçası haline getirmiştir. Obama'nın ardından göreve gelen Donald Trump ise "Önce Amerika" sloganını benimsemiştir. Trump'ın seçim vaatleri ve başkanlığının ilk yılında izlediği politika değerlendirildiğinde öncüllerinden farklı bir dış ve güvenlik politikası izlediği görülmektedir.

Üçüncü bölümde AB'nin savunma alanındaki bütünleşmesinin uzantısı olarak ODGP'nin oluşumu ve gelişim süreci açıklanmıştır. Avrupa'da savunma açısından bütünleşmeye yönelik adımların temeli 1950'li yıllarda Avrupa Savunma Topluluğu'nun (AST) oluşturma girişimlerine kadar dayanmaktadır. 1990'lı yıllarda Yugoslavya'nın dağılması ve Körfez Krizi'ne karşı Avrupa'nın beklenen seviyede krize müdahale edememesi Avrupa'nın ortak dış ve güvenlik politika oluşturma ihtiyacını yeniden gündeme getirmiştir. 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması ile ODGP oluşmuştur. ODGP'nin oluşumunun yanında bu dönemde Batı Avrupa Birliği (BAB)'ın rolüne ilişkin önemli düzenlemeler de yapılmıştır. 1991 BAB Deklarasyonu

ile BAB'ın Avrupa savunması için kritik rol oynadığı ve NATO ile AB ilişkilerinin güçlendirilmesine yapacağı katkı vurgulanmıştır. Amsterdam Antlaşması ile ODGP ile ilgili yeni düzenlemeler yapılmıştır. 1998 St. Malo Zirvesi ile Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) NATO yerine AB kontrolünde ilerlemesinin sağlanması ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) oluşturulması yönünde adımlar atılmıştır. ODGP ve AGSP'ye yönelik önemli değişiklikler içeren ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile Kalıcı Yapısal İşbirliği'nin geliştirilmesi için yapılan düzenlemeler ODGP çerçevesindeki güncel gelişmeler içerisinde değerlendirilmektedir.

Dördüncü bölümde Soğuk Savaş'ın bittiği dönemden itibaren Trump'ın göreve başlamasına kadar geçen sürede AB-ABD ilişkilerinin gelişimi incelenmiştir. AB ve ABD'nin savunma ve güvenlik konularında izlediği farklı politikaların somut olaylar üzerinden analiz edilmesi amacıyla Körfez Krizi, Irak Savaşı, Bosna Savaşı, İsrail-Filistin meselesi, İran nükleer meselesi ve Ukrayna Krizi gibi temel çatışma alanlarından örnekler seçilmiştir. 1990 yılında imzalanan Transatlantik Deklarasyonu ve 1995 Yeni Transatlantik Gündem ile hukukun üstünlüğü, demokrasinin gelişimi gibi konularda AB ve ABD'nin işbirliği içerisinde bulunacağı konusunda anlaşmaya varılmıştır. İkili ilişkilerdeki olumlu gelişmelere karşın, Balkanlar'daki çatışmalar, İsrail-Filistin sorunu, İran nükleer meselesi, Obama ve Trump'ın başkanlıkları döneminde Arap Baharı ve Trump'ın mültecilere yönelik yaklaşımı gibi konularda dış ve güvenlik politikalarında ayrışma ön plana çıkmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI ULUSLARARASI SİSTEM VE GÜVENLİK

Soğuk Savaş'ın bitmesi uluslararası ilişkiler çalışmalarında önemli bir dönüm noktası olarak düşünülmektedir. Sovyetler Birliği'nin yıkılması ile Soğuk Savaş'ın sona ermesinin uluslararası sistem ve uluslararası güvenliği nasıl etkileyeceği temel araştırma konularından biri haline gelmiştir. Bu bölümün amacı öncelikle uluslararası sistem kavramını açıklayarak, Savaş sonrasına ilişkin tek kutupluluk-çok kutupluluk tartışmalarını incelemektir. Ayrıca ortak tehdit olarak görülen Sovyetler Birliği'nin yıkılmasının ve Savaş'ın sona ermesinin uluslararası güvenlik kavramının kapsamın genişlemesi üzerindeki etkisini açıklamaktır. Uluslararası güvenlik örgütü olan NATO'nun genişleyen güvenlik gündemini sebebiyle geçirdiği değişim bölüm içerisinde incelenecektir.

1.1. Uluslararası Sistem Kavramı

Uluslararası sistem kavramı uluslararası ilişkiler disiplini içerisinde yer alan temel kavramlardan biridir. Uluslararası sistem kavramı bu alanda çalışan akademisyenler tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır. Uluslararası sistem kavramını anlayabilmek için öncelikle sistem kavramının incelenmesi gerekmektedir. Sistem birimler, nesnelere veya parçalardan oluşmaktadır. Sistemdeki birimler arasında etkileşim bulunduğundan birimlerdeki değişim birbirini etkilemektedir. 1950'li yıllarda uluslararası ilişkilerde davranışsalcılığın ön plana çıkması ile sistem kavramının bilimsel ve objektif bir biçimde değerlendirmeye başladığını savunan görüş bulunmaktadır (Mingst, 2003: 83).

Holsti'nin tanımına göre uluslararası sistem politik birimlerin bağımsız olarak oluşturduğu bir yapı olarak açıklanmaktadır. Holsti uluslararası sistemi incelerken tarihi verilerin bir düzen içerisinde bulunduğu yaklaşımı benimsemiştir. Holsti'ye göre kabilelerden başlayarak ulus devletlerin oluşumuna kadar geçen ilerleme bütüncül bakış açısıyla incelenmelidir (aktaran Kantarcı, 2012: 48). Holsti uluslararası sistemi hiyerarşik sistem, güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem ve çok kutuplu sistem olarak gruplamıştır (aktaran Arı, 2010: 495).

Uluslararası sistem kavramını farklı sınıflara ayırarak inceleyen bir diğer araştırmacı Morton A. Kaplan'dır. Kaplan'ın sınıflandırmasına göre uluslararası sistem güç dengesi sistemi, gevşek iki kutuplu sistem, sıkı iki kutuplu sistem, evrensel sistem, hiyerarşik sistem ve birim veto sistemi olmak üzere altı farklı modele göre incelenmelidir. Bu uluslararası sistem modelleri farklı seviyede bütünleştirici özellik göstermektedir. Birim veto sistemi en az bütünleştirici özellik gösteren model iken, Hiyerarşik sistem en fazla bütünleştirici özellik gösteren sistem modelidir (Kaplan, 2005: 34).

Kaplan'a göre güç dengesi sistemi birbiriyle eşit güce sahip en az beş devletten oluşmaktadır. Ancak sistem içerisindeki hiçbir devletin veya devlet grubunun sistemde baskın bir konumda olmaması sistemin temel özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu durumun sebebi olarak sistemdeki devletlerin güç kapasitelerinin birbirlerine yakın olması gösterilmektedir. Sistem içerisinde bazen ittifaklar görülmekle beraber ulaşılmak istenen hedef elde edildikten sonra ittifaklar sürdürülememektedir. Bu sebeple sistem içerisindeki aktörler ittifak bloklarını istikrarlı bir biçimde koruyamamaktadır (aktaran Arı, 2010: 497-498). Farklı çıkarlara sahip olan ulus devletler arasında çıkar çatışması kaçınılmazdır. Çatışmayı önleyebilmenin veya asgari düzeyde tutmanın yolu ise farklı güç kapasitelerine sahip devletler arasında dengenin oluşturulmasıdır. Güçler arasında dengenin bulunmaması çatışmanın kaynağıdır. Diğer yandan birbirine denk güçleri bulunan aktörler arasındaki çatışma olasılığı daha azdır (Dağı, 2007: 53).

Kaplan'ın üzerinde çalıştığı bir diğer model gevşek iki kutuplu sistemdir. Gevşek iki kutuplu sistem güç dengesi sisteminden belirli yönleriyle farklılık göstermektedir. İlk olarak ulusal aktörler gibi uluslararası aktörler de sisteme katılmaktadırlar. Bunun yanında uluslararası aktörler sınıfı alt sınıflara ayrılmıştır. Blok aktörlere örnek olarak NATO ve Komünist Blok, evrensel aktörlere örnek olarak BM verilmektedir. Sistem iki kutuplu özellik gösterdiğinden dolayı her blok sistemde kutup oluşturacak lider aktöre sahiptir (Kaplan, 2005: 46).

Kaplan gevşek iki kutuplu sistemin en belirgin özelliklerinden biri sistemin iki temel blok etrafında şekillenmesidir. Bunun yanında sistem içerisinde bloklara dahil olmayan devletler de yer almaktadır. Özellikle 1950'li yıllarda Hindistan, Gana ve Endonezya gibi ülkeler bu duruma örnek olarak gösterilmektedir. Gevşek iki kutuplu

sistemin güç dengesi iki bloktan birinin askeri gücünün artması ile bozulmaktadır. Sistemdeki aktörlerin nükleer kapasiteye sahip olması caydırıcılık unsuru oluşturduğundan kritik rol oynamaktadır (aktaran Arı, 2010: 501). Gevşek iki kutuplu sistemde rakip bloğun sistemden elenmesi için çaba gösterilmektedir. Sistemde yer alan bloklar güç dengesi sisteminde olduğu gibi müzakere savaşa tercih edilmektedir. Blok içinde yer alan aktörler rakip bloğun üstün konum elde etmesinden savaşa girmeyi tercih etmektedirler (Kaplan, 2005: 47).

Sıkı iki kutuplu sistemin gevşek iki kutuplu sistem ile birçok ortak noktası bulunmaktadır. Ancak iki model arasındaki farklılıklar da önemlidir. Sıkı iki kutuplu sistem yalnızca iki blok aktörünün hiyerarşik bir biçimde örgütlendiği durumlarda istikrarını korumaktadır. İki blok da hiyerarşik olmayan bir biçimde örgütlendiğinde sistemde istikrarsızlık oluşmakta ve sistem gevşek iki kutuplu sisteme dönüşme eğilimi göstermektedir. Sıkı iki kutuplu sistemin belirgin özelliklerinden biri de bloklarda yer almayan üye devletlerin olmamasıdır (Kaplan, 2005: 51-52).

Kaplan'ın geliştirdiği bir diğer model evrensel aktör modelidir. Bu modelin temeli gevşek iki kutuplu sisteme dayanmaktadır. Gevşek iki kutuplu sistemde bulunan evrensel aktörün fonksiyonlarının artırılmasıyla oluşmaktadır. Ulusal aktörler daha fazla güç için mücadele etmekle beraber birbirleriyle savaşa girmekten kaçınılmaktadırlar. Uluslararası sistemin bütünleşmesi sağlanmış ve sistemde istikrar bulunmaktadır. Sistemde aktörler hedeflerini elde etmeye çalışırken barışçıl metotları tercih etmektedirler (aktaran Arı, 2010: 504).

Kaplan'ın çalışması olan beşinci sistem modeli hiyerarşik sistemdir. Hiyerarşik sistem otoriter veya otoriter olmayan biçimde iki şekilde ortaya çıkabilmektedir. Sistem içerisinde yer alan tek bir ulusal aktörün veya bir grubun baskın hale gelmesi ile oluşmuşsa bu durumda sistem otoriter olarak nitelendirilmektedir. Ancak hiyerarşik sistem evrensel sistemin olumlu sonuçlarının üzerine inşa edilmişse ve bütünleşme talebi ile oluşmuşsa bu durumda demokratik sistem olarak sınıflandırılmaktadır. Sistemden kopmaya karşı herhangi bir engel bulunmamaktadır. Ancak fayda-zarar hesabı yapıldığında sistem içerisinde kalmanın getirdiği fayda sistemden kopuşun getirdiği zararı aştığı görülmektedir (aktaran Arı, 2010: 504).

Birim veto sistemi aktörlerin nükleer kapasiteleri ile ilişkilidir. Sistemde nükleer kapasiteye sahip en az yirmi aktör bulunmaktadır. Nükleer kapasiteye sahip aktörlerden

birinin yapacağı ilk atış sonrasında rakip olarak görülen diğer aktörler güçsüzleşebilir.. Bu modelde nükleer caydırıcılık bulunduğundan sistemdeki istikrar korunmaktadır. Sistemde yer alan aktörler caydırıcılık hedefine yönelik olarak ittifaklar oluşturabilirler (aktaran Arı, 2010: 505).

Uluslararası sistem kavramı üzerine farklı tanımlar yapılmakla beraber kavramın tarihsel gelişimi incelendiğinde realizmin bu kavram üzerinde çalışmalar yapan ilk kuram olduğu görülmektedir. Realizm anarşik düzende öncelikli olarak devleti konu aldığı için küresel siyasetteki en genel ve asli kuramlardan birisi olarak kabul edilmektedir. Bu durum iki temel varsayıma dayanmaktadır. İlki modern devlet öncelikli olarak siyasi aktivite birimi olduğu kabul edilmektedir. İkincisi ise uluslararası sistemin anarşik olarak tanımlanmasıdır (Johnson, 2012: 7). Merkezi yönetimin olmadığı anarşik dünyada devletler en önemli aktörler olarak kabul edilmektedir. Devletler temel analiz birimlerini temsil etmektedirler (Viotti ve Kauppi, 2010: 42). Tüm realistler uluslararası sistemi anarşik olarak tanımlamaktadır. Devletler egemendir ve devletlerin üzerinde bir otorite bulunmamaktadır. Anarşik yapı karar vericilerin hareketlerini kısıtlamakta ve aktörlerin kapasite dağılımını etkilemektedir (Mingst, 2003: 86).

1970’li yıllarda uluslararası politikada yaşanan değişimleri açıklamada realizmin yetersiz kalması eleştirilere yol açmıştır. Realizm devlet odaklı bir anlayış benimsemektedir. Ancak değişen koşullar ve uluslararası ilişkiler neorealist kurama olan ihtiyacı gündeme getirmiştir (Eralp, 2009: 137). Neorealist kuram realist kuramın birçok varsayımını kabul etmektedir. Neorealizm ve realizm uluslararası sistemin anarşik yapıya sahip olduğu konusunda görüş birliğine sahiptir. Ancak neorealizm uluslararası ilişkileri incelerken özellikle sistem ve sistemin yapısına vurgu yapmaktadır. Bu görüşe dayanarak devletler arasındaki ilişkileri yapı merkezli bir bakış açısıyla incelemektedir (Serdar, 2015: 16).

Neorealizmin önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen Kenneth Waltz çalışmalarında realizmin varsayımlarına karşı gelmiştir. Realist kuram savaşların sebebini insan doğasına dayanarak açıklamaktadır. Waltz insan doğasının savaşın oluşmasında rolü olduğunu kabul etmektedir. Ancak insan doğasının savaş ve barışı açıklamak için tek başına yeterli olmadığını savunmuştur (Waltz, 1959: 29). Waltz bunun üzerine uluslararası politikanın uluslararası sistem düzeyine odaklanmıştır.

Bunun sonucunda devletlerin davranışları uluslararası sistemin yapısına bağlanarak açıklanmıştır. Bu sebeple neorealist kuram yapısal gerçekçilik ismiyle de bilinmektedir (Schörning, 2014: 38).

Soğuk Savaş'ın bitişiyle neorealizm uluslararası sistem ve düzeni açıklamada sıklıkla başvurulan kuramlardan biri olmuştur. Yapısal gerçekçiliğe göre aktörlerin birbiriyle olan ilişkileri sistemi oluşturmaktadır. Devletlerin ve devlet dışı aktörlerin ilişkileri ise uluslararası sistemi oluşturmaktadır. Yapısal gerçekçiler uluslararası sistem içerisinde yer alan aktörlerin güçlerini ve sayısını bilmenin uluslararası sistemi tanımlamada önemini vurgulamaktadır (Efegil ve Musaoğlu, 2009: 3-4).

Liberal kuram uluslararası sistem kavramına realist ve neorealist kuramdan farklı bir anlayışa göre incelemiştir. Uluslararası sistem kavramı liberal kuramın merkezinde yer almamaktadır. Bu sebeple liberal kuramda sistem kavramına yönelik üç farklı anlayış bulunmaktadır. İlk anlayışa göre uluslararası sistem bir yapı olarak değil bir süreç olarak incelenmelidir. Farklı partiler arasında çoklu etkileşimler olmaktadır ve farklı aktörler etkileşimden önemli çıkarımlar elde etmektedirler. Realist görüşün aksine liberal kurama göre aktörler sınıfında yalnızca devletler yer almamaktadır. Devletlerin yanında BM gibi uluslararası örgütler, hükümet dışı organizasyonlar (İnsan Hakları İzleme Örgütü) ve çokuluslu şirketler gibi aktörler de bulunmaktadır. Liberal kuramda çoklu aktörler arasındaki karşılıklı etkileşime vurgu yapılmaktadır (Mingst, 2003: 84).

Liberalizmin uluslararası sisteme yönelik ikinci anlayış uluslararası sistemin İngiliz geleneği olan uluslararası toplumda dayandığı düşüncesidir. Uluslararası sistem bağımsız siyasi topluluklardan oluşmakla beraber uluslararası toplum bundan fazlasını ifade etmektedir. Uluslararası toplumdaki aktörler ortak kimlik ve belirli düzeyde bir duygusunu paylaşmaktadır (Mingst, 2003: 85).

Liberalaller tarafından sisteme yönelik son anlayış neoliberal kurumsalcılıktır. Bu görüşe göre uluslararası sistem anarşiktir. Devletler kendi çıkarları için çalışmaktadırlar. Aktörler arasındaki etkileşim pozitif bir durum olarak algılanmaktadır (Mingst, 2003: 85). Neoliberaler, realist kuramın anarşinin devletlerin tercihlerini ve hareketlerini şekillendiren temel güç olduğu düzende devletlerin asli aktörler olduğu görüşünü kabul etmiştir. Ancak neoliberal kuram devletlerin işbirliği sağlayabilmesi için kurumların önemine vurgu yapmaktadır (Özkan ve Çetin, 2016: 89).

Marksistler sistem kavramını realist ve neorealist kuramdan farklı bir biçimde açıklamaktadır. Realist ve neorealist kurama göre sistemdeki kapasite ve çıkarlar yalnızca güç üzerinden tanımlanmaktadır. Ancak Marksist kuram bireyin burjuva (üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf) veya proleterya (işgücünü satan sınıf) sınıfı içerisinde yer alıp almadığı konusuna odaklanmaktadır. Dünya Sistemi Teorisi sistemi açıklarken bu terminolojiyi kullanmaktadır (Daddow, 2013: 177).

Marksist görüşe göre sistem küresel kapitalist ekonomi tarafından şekillendirilmektedir. Dünya Sistemi Teorisi'nde devlet davranışları küresel kapitalist sistem içerisindeki işgal ettikleri konumlara göre belirlenmektedir. Dünya Sistemi Teorisi, Marksist kuramın sistem anlayışına karşılık gelen üç kategori oluşturmuştur. Burjuva “merkez ülke” ve proleterya “çevre ülke” kategorisine karşılık gelmektedir. Ayrıca sınıflandırma yapılırken Marksist kuramda yer almayan “yarı çevre” isimli bir kategori daha ilave edilmiştir (Daddow, 2013: 184).

İnşacılar uluslararası ilişkilerin sosyal boyutuna vurgu yapmaktadırlar. Normlar, kurallar ve dil inşacılar için büyük önem taşımaktadır. İnşacılar uluslararası düzeydeki değişimi anlamaya ve açıklamaya çalışmaktadır. İnşacılar dünyayı sürekli inşa sürecinde olan bir yapı olarak görmektedirler (Viotti ve Kauppi, 2010: 277).

Uluslararası sistem kavramı uluslararası ilişkiler kuramlarında farklı şekillerde ele alınmıştır. Ancak uluslararası sistem kavramının sınıflandırılmasında kutupluluk kavramı ön plana çıkmaktadır. Uluslararası ilişkiler kavramı olan kutupluluk gücün uluslararası sistemde nasıl dağıldığını ve yapılandırıldığını tanımlamaktadır. Genel çerçevede uluslararası sistem tek kutupluluk, iki kutupluluk ve çok kutupluluk olarak sınıflandırılmaktadır. Sistemin türü gücün nasıl dağıldığı ve devlet davranışlarını nasıl etkilediğiyle belirlenmektedir (Boxill, 2012: 13).

1.2. Uluslararası Sistem Türleri

Neorealist kuramın temel kavramlarından biri “kutupluluk” kavramıdır. Kutupluluk sistemdeki büyük güçlerin sayısının uluslararası sistemin yapılanmasındaki asli faktör olmasını ifade etmektedir. Büyük güçlerin arasındaki etkileşimin nasıl geliştiği, güç dengesi ve güvenlik ikilemi mekanizmalarının nasıl işlediği gibi konularda kutupluluk kavramı önemli rol oynamaktadır (Keersmaeker, 2015: 2). Kutupluluk

devletlerinin güç kapasitelerinin ulaşması gereken sınır değer olarak tanımlanmaktadır. Ancak bir devletin kapasite dağılımını nasıl ve ne ölçüde sağladığını anlayabilmek için kutupluluk kavramının geleneksel tanımına başvurmak gerekmektedir (Tomja, 2014: 58). Kenneth Waltz *Theory of International Politics* isimli kitabında kutupluluk kavramına yer vermiştir. Bir devletin “kutup” olarak görülebilmesi için gücün belirlenebilmesi konusundaki bazı maddelerin dikkate alınması gerekmektedir. Bunlar nüfusun ve toprakların büyüklüğü, kaynak donatımı, ekonomik kapasite, askeri güç siyasi istikrar ve yeterlilik olarak sayılabilir (Waltz, 1979: 131).

Realist kurama göre kutupluluk kavramı önemli bir yere sahiptir. Realistlere göre kutupluluk uluslararası toplulukta gücün dağılımını ifade etmektedir. Kutupluluk kavramı modern Batı uygarlığındaki üç dönemin tanımlanmasında kullanılmıştır. Traihsel süreçte 1750’lerden (1756-1763 Yedi Yıl Savaşları) 1945’e kadar uluslararası sistem çok kutupluluk özelliği göstermektedir. Prusya, İngiltere, Avusturya, Fransa ve Rusya güçlü bir ordu ve donanmaya sahip aktörler olarak çok kutuplu sistemin örneğini oluşturmaktadırlar. Çok kutuplu sistem siyasi, askeri ekonomik ve kültürel güç dağılımında en az üç güçlü aktörün uluslararası sistemde başat konumda bulunması olarak tanımlanmaktadır (Tomja, 2014: 58). Yedi Yıl Savaşları çok kutupluluğa örnek olması açısından Avrupa tarihinde önemli bir yere sahiptir. 1748 tarihinde imzalanan Aix la Chapelle Barışı ile kontrolden çıkan Silezya’nın Avusturya tarafından yeniden kontrol edilmek istenmesi Yedi Yıl Savaşları’nın başlangıcını oluşturmuştur. Avusturya hedefine yönelik olarak ittifak oluşturma çabasına girmiştir. Bunun sonucunda büyük güçlerin yer aldığı karşıt iki koalisyon oluşmuştur. Avusturya, Fransa ve Rusya aynı tarafta yer alırken, İngiltere ve Prusya karşı ittifak oluşturmuştur (Sander, 2013: 147).

İkinci Dünya Savaşı’nın ardından 1989 yılına kadar uluslararası sistem iki kutuplu özellik göstermektedir. Güç dağılımı açısından incelendiğinde ekonomik, askeri ve küresel kültürde en büyük etkiye sahip iki devletin bulunması durumunda uluslararası sistem iki kutuplu olarak nitelendirilmektedir. 1989 yılında Berlin Duvarı’nın yıkılışına kadar uluslararası sistem iki kutuplu özellik göstermektedir (Tomja, 2014: 59).

Tek kutupluluk kavramı ise güç dağılımında askeri, ekonomik ve kültürel etki açısından sistemde baskın tek bir gücün bulunmasını ifade etmektedir. 1989 Berlin Duvarı’nın yıkılışı ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla uluslararası ilişkilerdeki Amerikan üstünlüğü tek kutupluluğun önemli örneklerinden birini oluşturmaktadır

(Tomja, 2014: 59). Ancak Soğuk Savaş sonrasında günümüze kadar geçen süreçte ABD'nin liderliğine dayanan tek kutupluluğun devam edip etmediği tartışmalara sebep olmuştur. Çok kutupluluk taraftarları Soğuk Savaş ertesinde 1990 yılından sonra dünya düzeninde ABD liderliğini kabul etmektedir. Ancak bu durumun geçici olduğu savunulmaktadır. Yeni yükselen güçlerin sistemde var olacağı düşünülmektedir (Keersmaecker, 2015: 3).

Tek kutupluluk ve çok kutupluluk tartışmaları sonucunda dünyanın Soğuk Savaş döneminden daha karmaşık bir yapıya sahip olduğu konusunda görüş birliği sağlanmıştır. ABD hala baskın bir etkiye sahipken dünyayı tek başına yönetememektedir. Çok kutupluluk ve tek kutupluluk arasındaki ayrım keskin değildir (Keersmaecker, 2015: 6).

1.2.1 Tek Kutuplu Sistem

Tek kutupluluk uluslararası modern tarihte yeteneklerin dağılımının tek bir aktörde toplanmasını ifade etmektedir. Kenneth Waltz'un temsilcisi olduğu yapısal gerçekçilik kutupluluğu gücün ana devletlerde toplanması olarak tanımlamaktadır. ABD, günümüzde ve modern uluslararası tarihte askeri, ekonomik, jeopolitik ve teknolojik tüm güç yeteneklerinde öne çıkan bir devlettir. 2006 yılı verilerine göre ABD'nin savunma harcamaları dünyadaki büyük güçlerin savunma harcamalarının % 60'ına karşılık gelmektedir. Ekonomik üretimin % 40'ını, ileri teknoloji üretiminin % 40'ını ve toplam AR-GE harcamalarının % 50'sine ABD karşılık gelmektedir (Ikenberry, Mastanduno ve Wohlforth, 2009: 6). Günümüzdeki veriler incelendiğinde ABD'nin belirtilen alanlardaki lider konumunu koruduğu görülmektedir. 2017 yılı verilerine göre ABD dünyadaki askeri harcamaların % 35'ini karşılayarak ilk sırada yer almaktadır (SIPRI Fact Sheet, 2017: 2). Aynı yılın küresel ekonomi sıralamasına göre ABD % 24.3 oranıyla dünyadaki en güçlü ekonomisi olan ülke olarak listede bulunmaktadır (Weforum, 2017).

Küresel kapasite dağılımında Amerikan üstünlüğü çağdaş uluslararası sistemin en önemli özelliklerindedir. Sovyetler Birliği'nin aniden dağılması, 1990'larda Batı Avrupa ve Japonya'da daha yavaş ekonomik gelişmenin olması ve Amerika'nın askeri harcamaları ABD'nin konumunu güçlendirmiştir. ABD'nin 1990'larda rakipsiz küresel güç olduğunu ileri süren görüş bulunmaktadır. Böylelikle bazılarının göre tek kutuplu yapı oluşmuştur (Ikenberry, Mastanduno ve Wohlforth, 2009: 1).

Bu bakış açısına göre tek kutupluluğun en son örneği olarak Soğuk Savaş sonrası ABD kabul edilmektedir. İkinci Dünya Savaşı'ndan beri devam eden iki kutuplu sistem Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla son bulmuştur. ABD, nitel ve nicel olarak askeri avantaja sahiptir ve askeri AR-GE faaliyetlerine büyük Avrupa devletlerinden daha fazla harcama yapmaktadır. Finansal krizlere karşın dünyadaki lider ekonomik güç olarak kalmayı başarmıştır (Huesken, 2012: 44).

ABD'nin diğer güçler üzerindeki lider konumu, diğer devletlerin ABD ile rekabet etme ve çatışmaya girme ihtimalini azaltmaktadır. Örneğin askeri olarak güçlü Almanya'nın liderliğine İngiltere tarafından meydan okunması sonucunda Birinci Dünya Savaşı meydana gelmiştir. ABD'nin askeri liderliğine Sovyetler Birliği tarafından meydan okunması ise Soğuk Savaş ile sonuçlanmıştır (Wohlforth, 1999: 4).

1.2.2. İki Kutuplu Sistem

20. yüzyılın ikinci yarısında Soğuk Savaş ABD ve Sovyetler Birliği'nin siyasi, askeri, ekonomik ve kültürel etkiye sahip olduğu iki kutuplu yapıyı şekillendirmiştir (Boxill, 2012: 14). İki kutuplu sistemde güç dağılımındaki dengeyi sağlayabilecek güçleri birbirine eşit olan iki aktör bulunmaktadır. Denge bu iki aktördeki güç dağılımına göre belirlendiği için diğer aktörlerin güç kapasitelerindeki değişim uluslararası sistemdeki dengeyi etkilememektedir (Yalçın, 2015: 214). Sadece iki ana güç merkezinin olduğu iki kutuplu düzende savaş ve çatışma olasılığı düşüktür. Bu sebeple caydırıcılık daha kolay olmaktadır. Küçük güçler ya bir veya iki büyük güce eklenmiş ya da sistemi etkilemek için güçleri çok azdır. Bu çerçevede iki kutuplu sistemde güç dengesizlikleri daha az görülmektedir (Huesken, 2012: 41).

İki kutuplu uluslararası sistemde iki büyük güç bulunduğundan birbirine tehdit oluşturabilecek iki güç bulunmaktadır. Diğer yandan aktörler kendilerini güven içerisinde hissetmediklerinden silahlanmaktadır. Bu durumu gören diğer aktörler de güvensizlik sebebiyle silahlanmaktadır. Güvenlik ikilemi olarak ortaya çıkan bu durum nükleer silahlanmayı gündeme getirmektedir. Savaş durumunda nükleer silahların kullanılma olasılığı ortaya çıktığından zararın artması aktörler arasındaki savaş olasılığını azaltmaktadır (Aydın ve Bakıncak, 2016 : 100).

İki kutuplu sistem üç sebepten daha barışçıl görülmektedir. İlk olarak çatışma ikililerinin (conflict dyad) sayısı daha azdır ve bu durum daha az savaş olasılığı anlamına gelmektedir. İkinci olarak caydırıcılık daha kolaydır çünkü bu sistemde güç

dengesizlikleri daha azdır. Üçüncü olarak caydırıcılığın başarı olasılığı daha yüksektir çünkü göreceli güçteki yanlış hesaplama ihtimali daha azdır. İki kutuplu sistemde iki büyük dominant güç bulunmaktadır (Mearsheimer, 1990: 14).

İki kutuplu düzende dikkatler rakip olan iki aktör tarafından oluşturulan krizlere odaklanmıştır. Karlı kazançlar elde etmek zordur, karmaşanın olduğu dünyada yalnızca kimin kime karşı olduğu konusunda kesinlik vardır. İkinci Dünya Savaşı Savaş sonrası dünyada iki kutupluluk iki karşıt savunma sistemi oluşmasına yol açmıştır (Waltz, 1964: 883).

1.2.3. Çok Kutuplu Sistem

Uluslararası sistemde üç veya daha fazla başat aktörün olması durumunda çok kutuplu sistem oluşmaktadır. Güç dengesi sistemi çok kutuplu sisteme örnek olarak gösterilebilir. Klasik güç dengesi sisteminde en azından beş devlet bulunmalıdır. 19. yüzyıl Avrupa tarihinde İngiltere, Fransa, Rusya, Prusya ve Avusturya tarafından oluşturulan sistem klasik güç dengesi sisteminin önemli örneklerinden biridir (Mingst, 2003: 88). 19. yüzyılda oluşan güç dengesi sisteminin tarihsel gelişimi çok kutupluluğun açıklanması açısından önemlidir.

Napolyon, Avrupa kıtasında Fransa'nın başat güç olmasına dayanan bir sistem oluşturmayı hedeflemiştir. Ancak kıtada tek bir devletin liderliğine dayanan bir sistemi reddeden İngiltere, Avusturya Prusya ve Rusya karşı ittifak oluşturmuşlardır. Napolyon Savaşları 1814 yılında Fransa'nın işgaliyle sonuçlanmıştır. Napolyon Elbe Adası'na sürgüne gönderilmiştir (Sander, 2013: 173-174).

Fransa'nın başarısızlığı ve Napolyon'un sürgüne gönderilmesinin ardından Avrupa'da oluşacak yeni düzenin nasıl olması gerektiği tartışmaları gündeme gelmiştir. Bu amaçla 1814 yılının Eylül ayında Avusturya'nın Viyana kentinde bir kongre toplanmıştır. Kongrede Avusturya, Prusya, Rusya ve İngiltere Kongrede belirleyici rol oynayan devletlerdir. Rusya kolektif güvenlik sisteminin oluşturulmasına vurgu yapmıştır. İngiltere, Avusturya ve Prusya ise eşit güç dağılımına dayanan ve Avrupa'da güç dengesinin sağlanacağı bir düzen fikrini savunuyorlardı (Kürkçüoğlu, 2012: 93). Çok kutuplu güç dengesi Viyana Kongresi ile kurumsallaşmıştır. Bunun yanında diplomasi anlayışı ikili müzakerelerden çok aktörün dahil olduğu tartışmalara doğru değişim göstermiştir (Rodhan, Stadler ve Pucas, 2014: 2).

Çok kutuplu sistemde aktör sayısının fazlalığı sistemin istikrarı ve çatışma olasılığını gündeme getirmiştir. İki kutuplu sistemde iki kutup arasında savaş olasılığı bulunmaktadır. Bu sistemde iki büyük güç birbiriyle mücadele etmektedir ve küçük devletler saldırı durumunda değildir. Çok kutuplu sistemlerde ise potansiyel çatışma ihtimali daha yüksektir. Büyük güç ikilileri sayıca fazladır ve her biri çatışma potansiyeli barındırmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde çok kutuplu sistemlerde savaş olasılığının iki kutuplu sistemlerden daha fazla olduğu ileri sürülmektedir (Mearsheimer, 1990: 14). Çok kutuplu dünyada da krizler olmaktadır. Tehlikeler yayılmış durumdadır. Sorumluluklar açık değildir. Çok kutuplu sistemde olası düşmanların sayıca fazlalığı devletlerin ortak hareket etmesini zorlaştırmaktadır (Waltz, 1964: 883).

Çok kutuplu sistemde caydırıcılık daha zordur. Çünkü güç dengesizlikleri yaygındır ve güç dengesizleştğinde güçlü olanı caydırmak zorlaşmaktadır. Güç dengesizlikleri çatışmaya yol açmaktadır. İki devlet biraraya gelerek üçüncü devlete saldırabilir. Güç açısından üstün olan aktör gücünü zayıf devleti yenmek veya caydırmak için kullanabilir (Mearsheimer, 1990: 15). Aktörlerin sayıca fazlalığının savaş olasılığını arttırdığını savunan görüşe karşın bu durumun istikrarı getirdiğini ve savaş ihtimalini azalttığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Klasik realist kurama göre çok kutuplu sistemdeki esnek yapı sistemin aktörlerine tercih fırsatları sunmaktadır. Sistemdeki aktörlerin sayıca fazlalığı işbirliği oluşturulabilecek aktör çeşitliliğini arttırmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde çok kutuplu sistemde savaş olasılığının düşük olduğu ileri sürülmektedir (Yalçın, 2015: 212).

1.3. Soğuk Savaş Sonrasında Tek Kutupluluk Çok Kutupluluk Tartışmaları

Soğuk Savaş'ın sona erme tarihi olarak 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin çöküşü kabul edilmekle beraber Soğuk Savaş'ın bitişi 1989 yılında Berlin Duvarı'nın yıkılışı ile başlamıştır. Bununla beraber Mihail Gorbaçov'un gerçekleştirdiği glasnost (açıklık) ve perestroyka (yeniden yapılandırma) reformları ile Baltık ülkelerinin reform talepleri de Soğuk Savaş'ın sona ereceğini gösteren işaretler olarak değerlendirilmiştir (Hook ve Spanier, 2016: 157-158).

1950'li yıllarda başlayan ve 1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sona eren Soğuk Savaş yılları ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki mücadeleye sahne olmuştur. Soğuk Savaş süresince Amerikan dış politikasının temel hedeflerinden biri Sovyetler

Birliği'nin üstünlüğünü önlemektir. 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması uluslararası sistemin nasıl şekilleneceğine ilişkin belirsizlik oluşturmuş ve uluslararası sistemde tek kutupluluk ve çok kutupluluk tartışmalarını beraberinde getirmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında oluşan uluslararası sistemi tek kutuplu veya çok kutuplu olarak nitelendirmek zordur. 1990'lı yılların başları uluslararası ilişkilerde bir geçiş sürecidir. Uluslararası sistemin aktörleri sistemin değişen yapısına ve değişen konumlarına uyum sağlamaya çalışmaktadır. Dönemin başlarında tek kutuplu karakter özellikleri görülmekle beraber zaman geçtikçe sistem çok kutuplu sistem özellikleri de göstermeye başlamıştır (Arman ve Bozdağlıoğlu, 2012: 94). Bu nedenle bu konuda farklı görüşler olduğunu belirtmek gereklidir.

Soğuk Savaş'ın bitişinin "tek kutuplu düzen" anlayışını getirdiğini savunan görüşün temeli ABD'nin, Soğuk Savaş'ın iki kutuplu sisteminden galip olarak ayrılması ve ABD'nin gücü ile yarışabilecek bir aktör bulunmamasına dayanmaktadır. ABD, Soğuk Savaş süresince uluslararası alandaki tüm çatışmalara ve savaşlara dahil olarak Soğuk Savaş sonrasındaki lider konumu için gereken altyapıyı oluşturmuştur (Kantarıcı: 60-61). Bunun yanı sıra ABD'nin askeri gücünün dayandığı yüksek politika (askeri ve güvenlik konuları) alanındaki ve ayrıca alçak politika (ekonomik ve sosyal politika konuları) alanındaki başarıları ABD'nin tek kutuplu sistemdeki lider konumunu desteklemektedir (Hook ve Spanier, 2016: 183). Bu kapsamda ABD'nin tek kutuplu liderliği uluslararası sistemde gerçekleşen anlaşmazlıklarda ve çatışmalarda müdahalede bulunabilecek kapasiteye sahip tek güç olmasına dayandırılmaktadır. Örneğin Basra Körfezi'nde Ağustos 1990'da tüm Arap Yarımadası'nın Irak tarafından kontrol edilmesini büyük bir hızla ve tek taraflı olarak önleyen devlet ABD'dir (Krauthammer, 1990: 24).

Tek kutupluluğun uluslararası sistemde baskın olduğunu savunan görüşe göre ABD'nin askeri üstünlüğü birçok devleti askeri koruma altına almasını sağlamıştır. ABD'nin askeri üstünlüğü diğer devletler tarafından eleştirilmesine karşın bu üstünlüğün uluslararası ilişkilerde güç dengesi açısından önemli işlevleri bulunmaktadır. Örneğin Basra Körfezi'nde ABD'nin varlığının zayıf devletleri güçlü devletlerden gelebilecek potansiyel saldırılara karşı koruduğu ileri sürülmektedir (Yılmaz, 2008: 45).

ABD'nin liderliği temelinde tek kutupluluk dayanan görüşe göre uluslararası sistemde ABD'nin tek kutuplu yapısına alternatif oluşturacak bir güç bulunmamaktadır.

Özellikle Soğuk Savaş ertesinde ABD'nin askeri ve ekonomik gücüne alternatif oluşturacak diğer aktörler kendi iç meseleleriyle uğraşmışlardır (Efegil ve Musaoğlu, 2009: 5). Sovyetler Birliği'nin aniden dağılması, Japonya'nın 1990'lı yıllardaki yavaş ekonomik gelişimi, ABD'nin Birinci Körfez Savaşı'ndaki liderliği ve 1991'de Ortadoğu'daki barış sürecinde lider rolü oynaması ile beraber artan askeri, siyasi ve ekonomik gücü ABD ve diğer ülkeler arasındaki farkın artmasına sebep olmuştur (Tomja, 2014: 59).

2004 Amerikan Ulusal İstihbarat Raporu'na göre ABD'nin lider konumu rakiplerinin alternatif güç oluşturmayacak durumda olmasıyla desteklenmektedir. ABD'nin gücüne alternatif oluşturabilecek devletlerden Çin ve Hindistan enerji ihtiyacını diğer aktörlerden karşılamaktadır. Rusya'nın demografik yapısındaki yaşlanma ve ülkeye yatırımın az oluşu sebebiyle yaşanan istihdam sorunu tek kutuplu lider oluşunu önlemektedir. AB ise ordusunun bulunmaması ve istihdam edilecek genç nüfusun sayıca azlığı gibi sebeplerle tek kutuplu düzende lider rolü oynayamamaktadır (Amerikan Ulusal İstihbarat Raporu, 2004 Akt. Efegil ve Musaoğlu, 2009: 6-7).

Güç kapasitelerinin ve yeteneklerin ölçülmesinde en yaygın kullanılan yöntem Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) ve askeri harcamalardır. 2006 yılı itibariyle ABD'nin askeri kapasitesi kabaca GSMH'nin % 4'ünü oluşturmaktadır. Bu oran Soğuk Savaş döneminde % 10 ile zirveye ulaşmıştır. 2004 yılı askeri AR-GE harcamaları Almanya, Japonya, Fransa ve İngiltere'den altı kat fazladır. ABD'nin 2004 yılı askeri AR-GE harcamaları 75.5 milyar dolarken, Almanya 1.1 milyar dolar, Fransa 3.9 milyar dolar ve İngiltere 4.4 milyar dolar askeri AR-GE harcamasında bulunmuştur (Ikenberry, Mastanduno ve Wohlforth, 2009: 6). 2017 verileri incelendiğinde ABD'nin lider konumunu koruduğu gözlemlenmektedir. Savunma harcamaları ABD GSMH'sinin % 3.1'ini oluşturmaktadır. AB'nin ekonomik yapısı güçlü devletlerinden Fransa % 2.3, İngiltere % 1.8 ve Almanya % 1.2 oranları ile listede yer almaktadırlar (SIPRI, 2018).

Soğuk Savaş'ın bitişi ile beraber dünya düzeninin tek kutuplu bir yapıya doğru ilerlediği ileri sürülmüştür. Ancak uluslararası sistemin çok kutuplu niteliğinin ağır batığını savunan görüş de bulunmaktadır. Bu görüşe göre uzun dönemde gücün uluslararası sistemde tek elde toplanması giderek zorlaşmaktadır. Bilgi ve gücün yayılmasıyla yoğunlaşan küreselleşmenin etkisi, demokrasi ve çok kültürlülüğün yayılması gibi sebepler kaynakların savunmadan diğer yönlere aktarılması için ulusal

düzyede baskı oluşturmaktadır. Bu sebepler uluslararası sitemin çok kutuplu niteliği yönündeki görüşleri desteklemektedir (Laos, 2000: 2).

Yeni dünya düzeni içerisinde gücün tek bir devletin elinde toplanması zorlaşmıştır. Bu durum belirli sebeplere dayanmaktadır. Nükleer savaşın küresel alanda yaygınlaşması ve küresel meselelerin ortaya çıkmasıyla ulus devletlerin değer kaybına uğraması sebeplerden bazılarıdır Bilgi devrimi ve ekonominin küreselleşmesiyle bilginin ve gücün yayılması kaynakların tek elde kontrolünü zorlaştıran sebepler arasında sayılmaktadır. Bunun yanında demokratikleşme ve çokkültürlülük, kaynakların savunmadan diğer önceliklere aktarılması için baskı oluşturmaktadır Tüm bu sebepler uluslararası sistemde çokkutupluluğun yaygınlaşması için gerekli zemini oluşturmuştur (Laos, 1999: 2)

Soğuk Savaş ertesinde uluslararası sistemde ABD'nin gücüne alternatif oluşturabilecek aktörler bulunduğunu ileri süren görüş bulunmaktadır. AB bütünleşme sürecini hızlandırarak, uluslararası sistemde önemli bir güç olma yönünde önemli adımlar atmıştır. Rusya sistemde lider konumda olabilecek bir aktör olarak yer almaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde ABD'nin başat güç olduğu tek kutuplu sistemin devam etmediği görüşü ön plana çıkmaktadır. Uluslararası sistemde ABD'nin gücüne alternatif oluşturabilecek aktörlerin bulunması çokkutupluluk görüşünü savunanlar açısından önemli bir argüman oluşturmuştur (Hook ve Spanier, 2016: 182). Çok kutupluluk düşüncesini destekleyenler uluslararası sistemde yeni işbirlikleri oluşacağını öngörmektedirler. BM'nin ABD'ye bağlı kalmadan karar alması ve yeni işbirliklerinin oluşması beklentisi çok kutupluluk yaklaşımının temel düşünceleri arasındadır (Kantarıcı, 2012: 64).

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası sistemde tek kutupluluk-çok kutupluluk tartışmasının yanısıra kutupluluk kavramına takılı kalmamak gerektiğini savunan görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşü destekleyenlere göre kutupluluk kavramının kendi kendine hizmet eden bir kavram olduğunu savunmaktadırlar. Örneğin BRICS (Breziya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika) ülkeleri kendilerini potansiyel kutup devletler olarak görmektedirler. Bu ülkeler kendilerini büyük güç olarak tanıtmaktadırlar. Bu örneklerde olduğu gibi Amerikan tek kutupluluk taraftarları Amerikan çıkarlarını, dünya görüşünü ve gücünü desteklemeye çalışmaktadır (Keersmaecker, 2015: 5).

Kutupluluk kavramının kendi kendine hizmet eden bir kavram olması sebebiyle kullanımı tartışmalara sebep olmaktadır. AB güçlü bir ODGP için çalışmalar yaparken, çokkutupluluk kavramını kullanmaya gerek olmadığını savunan görüş bulunmaktadır. Avrupa'nın kendi güvenlik ve savunması için daha fazla sorumluluk alması gerektiği ve daha fazla işbirliğine ihtiyaç duyduğu kabul edilmektedir. Ancak bu durumun çokkutupluluk olarak nitelendirilmesine gerek olmadığı belirtilmektedir. Benzer bir biçimde ABD'nin hakim güç olduğu dönemlerde dahi Bill Clinton ve George W. Bush tekkutupluluk kavramına atıfta bulunmaktan kaçınmıştır (Keersmaecker, 2015: 5).

1.4. Uluslararası Güvenlik Kavramı

Güvenlik kavramı uluslararası ilişkiler çalışmalarını içerisinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. Ancak güvenlik kavramının tanımlanmasına yönelik olarak en köklü çalışmalardan biri Wolfers'ın 1952 yılında yayınladığı çalışmasıdır (Tanrısever, 2009: 108). Güvenlik kavramı nesnel ve öznel olarak iki farklı boyutta incelenmektedir. Nesnel açıdan bakıldığında güvenlik, eldeki değerlere karşı herhangi bir tehdit unsurunun bulunmamasıdır. Öznel açıdan ise değerlere karşı gerçekleştirilecek saldırı olmayacağına dair güven duyulmasıdır. Güvenliğin iki boyutu arasındaki uyumsuzluk önemli bir yer tutmaktadır. Gelecek olan saldırının nesnel tahmin edilmesi mümkün olmadığından saldırılar öznel değerlendirmelere bağlı olarak değerlendirilmektedir (Wolfers, 1952: 485). Baldwin (1997: 13)'e göre güvenliğin iki önemli özelliğini dikkate alarak tanımlanması gerekmektedir. Bu çerçevede tanımlanmasında "kimin için güvenlik" ve "hangi değerler için güvenlik" soruları tanımın oluşmasında kilit rol oynayan iki unsur olarak kabul edilmektedir. Kimin için güvenlik sorusunun cevabı birey, devlet veya uluslararası sistem seçeneklerinden biri olabilmektedir. Bireyler, devletler ve sosyal aktörler farklı değerlere sahiptirler. Ulusal güvenlik kavramı siyasi bağımsızlık ve toprak bütünlüğünü temel değerler olarak kabul etmekte fakat bazen başka değerleri de değerlendirmeye almaktadır. Örneğin ABD Savunma Bakanı olarak görev yaptığı dönemde Harold Brown "diğer ülkelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesini" ulusal güvenlik kavramının içerisinde değerlendirmeye almıştır.

Uluslararası sistemin başlangıç tarihi olarak 1648 Vestfalya Antlaşması kabul edilmektedir. Bu tarihten itibaren devletler uluslararası sistemin en güçlü aktörleri olarak ön plana çıkmışlardır. Bu açıdan güçlü aktörler olarak görülen ulus devletlerin güvenliğin sağlanmasında kritik bir rol oynadıkları düşünülmektedir. Bu durum ulus

devletler arasında güç mücadelesine yol açmıştır. Ulus devletler tek bir gücün sistemde hegemon olmasının önüne geçebilmek amacıyla gücü dengelemeye çalışmaktadır. Bu görüş realist kuramın temsilcileri olarak kabul edilen Hans Morgenthau ve Edward H. Carr tarafından özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın ardından genel olarak kabul görmüştür (Baylis, 2008: 71-72).

Realist kurama göre devletlerin ve bireylerin güvenliği eş anlamlı olarak görülmektedir. Realist perspektifte güvenlik çalışmaları askeri güce odaklanarak güvenlik kavramını askeri güç üzerinden tanımlamaktadır. Soğuk Savaş dönemi süresince realist kuram güvenlik kavramını açıklarken güç kavramı temel alınarak açıklanmıştır. Bu dönem içerisinde problemler eğer askeri güç aracılığıyla çözülebiliyorsa güvenlik sorunu sınıfında değerlendiriliyordu (Tanrıseven, 2009: 109-110). Diğer bir deyişle Soğuk Savaş döneminde güvenlik ve askeri konular eş anlamlı olarak yorumlanmıştır. Askeri ve güvenlik konuları “yüksek politika” (high politics) olarak sınıflandırılmıştır. Ekonomi, sağlık ve sosyal sorunlar ise “alçak politika” (low politics) olarak isimlendirilmiştir. Bu sınıflandırma dikkate alındığında askeri ve siyasi elitler güvenlik konularındaki en önemli aktörleridir. Güvenlik tanımının içerisinde neyin değerlendirilmesi gerektiğine karar veren aktörler siyasi elitlerdir (Oğuzlu, 2007: 8).

Realist kuramda olduğu gibi neorealistlere göre de güvenliğin sağlanması uluslararası sistemin temel aktörleri olarak görülen devletlerin temel amacıdır. Ulus devletler oluşabilecek tehlike ve tehditlere karşı kendilerini korumalı ve güvenliklerini garanti altına alabilmek amacıyla işbirliği içerisinde olmalıdırlar. Kenneth Waltz'ın öncüsü olduğu neorealist kurama göre devletler öncelikli olarak kendi güvenliklerini garanti altına almalıdır. Böylelikle ellerinde bulunan kaynakları diğer hedeflerini gerçekleştirebilirler. Neorealist kurama göre güvenlik sıfır toplamlı oyun olarak görülmektedir (Tanrıseven, 2009: 116-117). İki aktörün bulunduğu sıfır toplamlı oyun modelinde bir aktörün kazanması diğer aktörün kaybetmesi anlamına gelmektedir. Örneğin A 7 birim kazanç sağlarken, B 7 birim kaybetmiştir. Bu durumun sonucu olarak elde edilen toplam çıktı 0'dır. Sıfır toplamlı oyun realist kuram tarafından benimsenen bir model olarak uluslararası ilişkiler çalışmalarında yer almaktadır (Chatterjee, 2010: 31).

1970'lerden itibaren güvenliğin yalnızca askeri güvenlik olarak algılanmaması gerektiği ve geleneksel tehdit unsurları dışındaki unsurların da göz önünde bulundurulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Realist kuram dışındaki diğer kuramlar güvenlik kavramının kapsamının göç, çevre ve sağlık sorunlarının da dahil olduğu bir çerçevede değerlendirilmesi gerektiğini savunmaktadır (Aydın ve Atalay, 2012: 16). Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla iki kutup arasındaki savaş oluşma tehdidinin ortadan kalkması güvenlik konularına ilişkin çalışmaların geri planda kalacağına dair izlenimin oluşmasına sebep olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası güvenlik kavramında önemli değişiklikler olmuştur (Tanrısever, 2009: 117).

1.5. Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Güvenlik Kavramı

Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası güvenlik gündeminde önemli değişimler meydana gelmiştir. Uluslararası güvenlik örgütü olan NATO'nun genişlemesi de güvenlik gündemindeki değişimi göstermektedir. Bu bölümde Soğuk Savaş'ın sona ermesinden itibaren genişleyen güvenlik kavramı ve NATO'nun rolündeki değişim incelenecektir.

1.5.1. Genişleyen Güvenlik Gündemi

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber 1990'larda güvenliğin tanımı ve kapsamında bir genişleme yaşanmıştır. Bu genişleme dört biçimde olmuştur. İlk olarak güvenlik kavramı sadece devletin güvenliği değil grupların ve bireylerin güvenliğini de içine alabilecek biçimde genişlemiştir. İkinci olarak güvenlik kavramı ulus güvenliğinden uluslararası sistemin güvenliğine genişlemiştir. Üçüncü olarak güvenliğin kapsamı askeri güvenliğin yanısıra siyasi, ekonomik, sosyal, çevresel ve insan güvenliğini içine alabilecek biçimde genişlemiştir. Son olarak güvenliğin garanti altına alınabilmesi için siyasi sorumluluk genişletilmiştir. Sorumluluk ulus devletlerden uluslararası örgütlere, yerel ve bölgesel yönetimlerden hükümet dışı örgütlere kadar yayılmıştır (Rothschild, 1995: 55).

Güvenlik kavramının zaman içerisindeki değişimini kolaylıkla incelemek amacıyla farklı zaman dilimlerine ayrılmıştır. İlk dönem İki savaş arası dönem ve 1955 yılına kadar geçen süreyi kapsamaktadır. İki savaş arası dönemde silahsızlanma, arabuluculuk gibi barış ve güvenliğin sağlanması temel alınmıştır. 1955-85 arası

dönemde güvenlik her bir devlet için farklı anlama sahip olan ancak öncelikli hedef olarak görülmemeyen bir kavram olmaya başlamıştır. Güvenlik çalışmalarının “altın çağı” olarak bilinen 1955-85 arası dönemde nükleer silahlar, silahlanma kontrolü ve ilgili başlıklar temeldir. Soğuk Savaş sonrası 1985-1995 arası dönemi kapsayan üçüncü dönem ise güvenlik kavramının değişimi gerçekleştirmiştir. Soğuk Savaş süresince önde olan askeri tehditlerin yanında uluslararası göç, çevre sorunları, kaynak kıtlığı ve küresel fakirlik gibi askeri olmayan konular da güvenlik gündeminde yer almıştır (Baldwin, 1995: 126-127).

Soğuk Savaş’ın bitişiyle 1989’da Doğu Avrupa’da başlayan yeni demokratikleşme dalgası 1990’lı yıllarda eski Sovyetler Birliği ülkeleri, Afrika, Asya ve Ortadoğu’nun belirli bölgelerini içine alarak yayılmıştır. Demokratikleşmenin yayılması “tek ses” ile konuşan “tek dünya” fikrinin yayılmasına yol açmıştır. Demokratikleşmeyle birlikte karşılıklı bağımlılığın da arttığı bu dönemde güvenlik anlayışı değişime uğramıştır. Yalnızca askeri güce dayanan güvenlik anlayışından işbirliğine dayanan güvenlik anlayışına geçiş yaşanmıştır (McKinnon, 1999: 4).

Soğuk Savaş’ın bitişinin ardından uluslararası sistemin belirli özellikleri dikkat çekmektedir. Soğuk Savaş sonrasında büyük güçlerin temel amacı statükoyu korumaktır. BM ve barış operasyonlarına dair veriler bu görüşü desteklemektedir. Barış operasyonlarının sayısındaki artışın gösterdiği üzere büyük güçler arasındaki işbirliği artmıştır. 1948-1978 yılları arasında yalnızca 13 barış gücü kurulmuş ve sonraki on yıllık süreçte yeni barış gücü oluşturulmamıştır. Aralık 2008 itibariyle ise barış operasyonlarının sayısı 63’e ulaşmıştır (Yılmaz, 2008: 46). Nisan 2018 tarihi itibariyle BM verilerine göre 1948 yılından günümüze kadar 71 barış koruma operasyonu gerçekleştirilmiştir. Güncel olarak devam eden 14 barışı koruma operasyonu bulunmaktadır (UN Peacekeeping, 2018).

BM, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası çatışmaların çözülmesine dahil olarak ve barış operasyonları düzenleyerek statükonun korunmasına yardımcı olmaktadır. BM kayıtları 1988-1992 yılları arasında BM’nin bölgesel ve iç çatışmalara dahil olarak Soğuk Savaş sonrası rolünün arttığını göstermektedir. Örneğin 1988’de Sovyetler Birliği’nin Afganistan’dan çekilmesi ve 1987-1992 yılları arasında Orta Amerika’da barış sürecine katkısı BM’nin Soğuk Savaş ertesinde uluslararası

güvenliğin sağlanmasında uluslararası sistemin korunmasında daha baskın bir rol oynadığını göstermektedir (Spillman, Wenger ve Mochi, 1999: 59).

BM'nin artan rolüne karşı olumlu fikirler BM'nin Yugoslavya, Angola, Somali ve Ruanda deneyimleriyle sarsılmıştır. Bu operasyonlar BM'nin Soğuk Savaş sonrası değişen koşullara uyum sağlayamaması olarak yorumlanmıştır. BM operasyonları ve müdahaleler insancılık kavramının yükselişi olarak tanımlanmıştır. Ancak insancılık ve müdahale kavramlarının üzerinde uzlaşılan tanımlarının olmaması sebebiyle Soğuk Savaş sonrası uluslararası güvenliğin sağlanmasında ve düzenin korunmasında BM'nin rolü tartışmalara sebep olmuştur (Spillman, Wenger ve Mochi: 44).

BM'nin artan rolü ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle küresel çatışma ihtimalinin artması ihtiyaç duyulan uluslararası işbirliği ortamını sağlamamıştır. Verilere göre BM'nin kuruluşundan 1995 yılına kadar geçen elli yıllık süreçte yaklaşık 150 yerel ve bölgesel çatışma ve savaş meydana gelmiştir. Yugoslavya, Gürcistan, Rusya'nın güneyi ve Doğu Afrika bölgelerindeki çatışmalar ile Sovyetler Birliği'nin dağılması sonucu oluşan yeni durumun olası silahlı çatışma ve mücadelelere karşı yeni yöntemler gerektirdiği ortaya çıkmıştır (Kistersky, 1996: 2).

Soğuk Savaş sonrası dönemin bir diğer özelliği Batının baskın etkisidir. Sovyetler Birliği'nin yıkılmasıyla lider konuma geçen ABD, Ortadoğu ve Kafkaslar bölgesindeki etkisini arttırmıştır. Ağustos 1990'da Irak'ın Kuveyt'i işgali ABD'ye Ortadoğu bölgesinde hegemonik güç oluşturma fırsatı vermiştir. Kafkasya bölgesi önceleri Rus etkisi altındayken, ABD bölgede yeni müttefikler edinerek etkin rol oynamayı başarmıştır (Yılmaz, 2008: 47). Kafkaslarda Batının güçlü etkisinin yanında Sovyetler Birliği'nin yıkılışının ardından bölgedeki güç dengesini etkileyen önemli bölgesel aktörler de bulunmaktadır. Örneğin Azerbaycan zengin petrol yataklarına sahiptir ve Batıya petrol boru hatlarıyla bağlı bulunmaktadır. Böylelikle Batının zengin enerji kaynaklarına sahip Orta Asya bölgesine ulaşmasını sağlamaktadır. Türkiye bölgede Karadeniz'den Akdeniz'e geçiş yollarını kontrol ederek Rus gücünü dengelemektedir (Laos, 1999: 4).

Soğuk Savaş sonrası güvenlikte rol oynayan önemli faktörlerden bir diğeri ise AB'nin doğu genişlemesidir (Yılmaz, 2008: 47). 2004 yılında Litvanya, Letonya, Estonya, Polonya, Macaristan, Slovenya, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti gibi sekiz eski komünist ülke ile birlikte Malta ve Güney Kıbrıs AB'ye katılmıştır. 2007 yılında ise

Bulgaristan ve Romanya AB üyesi olmuştur. Soğuk Savaş ertesinde bölgeselcilik yükselmiştir. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi uluslararası ve bölgesel güvenlik örgütleri büyük önem kazanmıştır. Eski Sovyet cumhuriyetleri ve Doğu Avrupalı devletler AGİT'e katılmışlardır. Bağımsızlığını yeni kazanan devletler bu örgütlere dahil olarak bağımsızlıklarının tanınmasını ve güvenliklerini garanti altına almayı amaçlamaktadırlar (Kistersky, 1996: 2).

BM uluslararası güvenliğin sağlanmasına katkı sağlamakla beraber sorumluluk alanının geniş olması sebebiyle artan talebi karşılayamamaktadır. Ayrıca BM'nin dahil olduğu operasyonlar ve küresel krizler çatışmaların çözümünde BM'nin finansal yükünü arttırmıştır. Bölgesel savunma örgütlerinin çatışma bölgelerine coğrafi yakınlığı ve çatışma çözümünde doğrudan çıkarlarının bulunması bölgesel güvenlik örgütlerinin artan rolünün temel sebeplerindedir (Spillman, Wenger ve Mochi, 2000: 63).

Avrupa kıtasında etnik çatışmalar, göçler, ulusötesi suçlar gibi konular güvenlik gündeminde önem kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik ve milliyetçilik kökenli çatışmalar, nükleer savaş tehdidi, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve insan haklarına vurgu gibi konular güvenlik kapsamında tartışılmaya başlanmıştır. Etnik kökenli çatışmalar Doğu Avrupa, Balkanlar, Asya, Afrika ve dünyanın pek çok bölgesinde görülmüştür. BM küresel güvenlik ve barışın tesisi amacıyla kurulan bir örgüt olduğundan devlet sınırları içerisinde gerçekleşen çatışmalara müdahale etme konusunda verimli olamamıştır. Uluslararası aktörler de etnik kökenli çatışmaların çözümüne dahil olma konusunda aktif bir politika izleyememiştir. Örneğin Clinton ABD'nin BM barış operasyonlarına katılım koşullarını sınırlayan 25 numaralı Başkanlık Karar Direktifini 1994 yılında yayınlamıştır (Yılmaz, 2008: 48-49). Kararda Clinton BM operasyonlarında yer alacak ABD kuvvetlerinin her operasyon için ayrı ayrı değerlendirileceğini belirtmiştir. ABD kuvvetlerinin operasyonlara katılımında ABD çıkarları, operasyona katılacak ABD personel sayısı, ve ABD personelinin alacağı risk gibi koşulların göz önünde bulundurulacağı ifade edilmiştir (Presidential Decision Directive, 1994: 3).

1990'lı yılların ikinci yarısından sonra ortaya çıkan ve güvenlik gündeminde yer alan bir diğer konu ise Kitle İmha Silahları (KİS)'lerdir. KİS başlığı altında sınıflandırılan silahlar kimyasal, nükleer ve biyolojik silahlardır. Üç kategori birbirinden farklı etki alanı ve özelliklere sahip olmasına karşın tüm sınıfların ortak

özelliği konvansiyonel silah olarak değerlendirilmeyen silahlar olmalarıdır (Kibaroglu, 2006: 127). 1998 yılında Hindistan ve Pakistan’da gerçekleşen nükleer silah denemeleri bu tehlikeyi doğrulamaktadır. Bu aktörler güvenlik için tehlikeli olmakla beraber dikkatler ABD tarafından “haydut devletler” olarak nitelendirilen İran, Irak, Kuzey Kore, Libya ve Sudan gibi devletlerin KİS üretimine odaklanmıştır. 1993’te New York’taki Dünya Ticaret Merkezi’nin bombalanması, 1995’te Oklahoma’daki Federal Binanın bombalanması ve Mart 1995’te Tokyo metrosundaki sarin gazı saldırısı özellikle ABD içerisinde KİS’lere yönelik endişeleri arttırmıştır (Spillman, Wenger ve Mochi: 38-39). ABD’nin dış politika ve güvenlik gündemi içerisinde geleneksel tehditlerin yanında KİS’lerin yayılması sonucunda oluşan yeni tehditler, terörist grupların artan gücü ve diğer devlet dışı aktörler gibi konular önemli yer tutmaktadır (Daalder, 2001: 559).

Avrupa’da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması Kasım 1990 tarihinde imzalanmıştır. Bununla birlikte ağır silahların sayısında önemli düşüş yaşanmıştır. Fakat bu silahların çoğu diğer ülkelere taşınmıştır. Örneğin ABD Antlaşma limitini karşılayabilmek amacıyla az gelişmiş müttefiklerine 2000 tank ve 600’den fazla silahlı personel bağışlamıştır. Almanya 500 tankını ve 1400 askeri personelini Türkiye ve Yunanaistan’a bağışlamıştır (Spillman, Wenger ve Mochi: 77). KİS’lerin Avrupa’da bulundurulmasını, depolanmasını ve üretimini katı bir biçimde yasaklayan Kimyasal Silahlar Konvansiyonu ise 1993 yılının Ocak ayında Paris’te imzalanmıştır ve 1997 yılında geçerlilik kazanmıştır. Bu Antlaşmaya imzacı ülkeler ellerinde bulunan KİS’lerin yok edilmesini ve KİS üretimlerinin denetlenmesini taahhüt etmektedirler (Kibaroglu, 2006: 131).

Böylece KİS başlığı altındaki nükleer silahların yaygınlaşmasının kontrol altına alınması Soğuk Savaş sonrası dönemde önemli gündem maddeleri arasındadır. Soğuk Savaş dönemi önemli miraslardan biri ABD ve Rusya’nın elinde bulundurduğu büyük nükleer güçtür. Bu dönemde nükleer kuvvetlerin azaltılmasına yönelik çabaların büyük bölümü sonuçsuz kalmıştır. Ancak Soğuk Savaş’ın bitişiyile nükleer silahların kontrol altına alınabilmesi için adımlar atılabılmıştır (Holloway, 2013: 151). Esasen Soğuk Savaş’ın sona ermesinden kısa bir süre önce nükleer silahların azaltılmasına yönelik müzakereler ve girişimler sonuç vermeye başlamıştır. Böylece nükleer kuvvetlerin azaltılmasına yönelik müzakerelerin başlamasından on yıl sonra Moskova’da 31

Temmuz 1991 tarihinde “Stratejik Silahların İndirimi Antlaşması” (START) imzalanmıştır. Antlaşma ile nükleer saldırı potansiyeli azalmıştır (Drell, 2007: 57).

Soğuk Savaş’ın ardından Savaşın iki önemli aktörünün nükleer silahlara olan bakış açısında önemli değişimler yaşanmıştır. Soğuk Savaş süresince nükleer tehdit sebebiyle tetikte olan ABD’nin odağı Sovyetler Birliği ile rekabetten terörizme ve haydut devletlere doğru değişmiştir. Rusya için öncelik ABD ile silahlanma kontrol müzakerelerine devam ederken stratejik istikrarın korunmasıdır. Rusya nükleer güç konvansiyonel silahların yerini doldurabilecek bir araç olarak görülmüştür (Holloway, 2013: 152).

Sovyetler Birliği’nin dağılmasının ardından nükleer silahsızlanma yönünde atılan önemli adımlardan biri olarak kabul edilen START Antlaşması üzerinde bazı değişiklikler yapılmıştır. START Antlaşması’nın tarafları ABD ve Sovyetler Birliği iken, ABD ile Sovyet Sonrası devletlerden Rusya, Ukrayna, Belarus ve Kazakistan arasında Lizbon Protokolü Mayıs 1992’de imzalanmıştır (Kavuncu, 2013: 137). Lizbon Protokolü ile Rusya, Belarus, Ukrayna, Kazakistan ve ABD START Antlaşması’nın imzacı devletleri olduklarını kabul etmişlerdir. Ancak Belarus, Ukrayna ve Kazakistan nükleer silahları olmayan devletler olarak 1968 yılında imzalanan Nükleer Silahların Yayılmasını Önleme Antlaşması ile nükleer silahlar konusunda gerekli düzenlemeleri yapacaklarını kabul etmişlerdir (Lisbon Protocol, 1992: 2).

Ocak 1993 tarihinde ABD ve Rusya arasında 3000-3500 arasında nükleer başlıklı füze olmasını öngören START II Antlaşması imzalanmıştır (Holloway, 2013: 151). ABD Parlamentosu tarafından 1996 tarihinde onaylanan Antlaşma, 2000 yılında Rus Parlamentosu’nun alt kademesinde bulunan Duma tarafından onaylanmıştır. Onayın ardından Rusya nükleer silahsızlanma politikasının devamının ABD’nin Antibalistik Füze Antlaşması’na uyması ön koşuluna bağlı olduğunu açıklamıştır (Kavuncu, 2013: 140).

2001 yılında görevde olan Bush ABD’nin Antibalistik Füze Antlaşması’ndan çekildiğini duyurmuştur. Bush 1972 yılında imzalanan Antlaşmanın dönemin gerekliliklerine cevap veremediğini ve ihtiyacı karşılamadığını belirtmiştir. Dönemin imzacı devletlerinden Sovyetler Birliği’nin dağıldığı ve iki aktör için de ortak tehdidin terör olduğu açıklanmıştır. Rus Devlet Başkanı Vladimir Putin ABD’nin çekilme kararı almasının Rusya açısından bir tehdit unsuru oluşturmadığını ifade etmiştir (NTV, 2001).

ABD Bush döneminde temel tehdit unsuru olarak terörü kabul etmiştir. Bu sebeple nükleer silahların kısıtlanmasına yönelik politikalar arka planda kalmıştır. Ancak 2009 yılında Barack Obama'nın göreve gelmesiyle Soğuk Savaş sonrası dönemin önemli bir problemi olarak kabul edilen nükleer silahların yaygınlaştırılmasının önlenmesine yönelik girişimler tekrar gündeme gelmiştir. Obama göreve geldiğinde nükleer silahların kısıtlanmasındaki iki temel aktör olan ABD ve Rusya arasındaki ikili ilişkiler 2008 yılında Rusya ve Gürcistan arasındaki çatışma sebebiyle en alt seviyede olsa da Obama ikili ilişkilerin düzeltilmesi ve nükleer silahsızlanma yolunda ikili işbirliğinin devamı için diyalog yolunu tercih etmiştir. 1 Nisan 2009 tarihinde Rus lider Dmitri Medvedev ile görüşen Obama stratejik nükleer silahların azaltılması için müzakerelere başlama kararı almıştır. Müzakereler sonucunda Yeni START Antlaşması 2010 yılında imzalanmıştır (Pifer, 2015: 112).

ABD ve Rusya Federasyonu arasında imzalanan bu Antlaşma 5 Şubat 2011 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Antlaşmaya göre iki taraf da kıtalararası roketlerde, kısa menzilli füzelerde ve savaş başlıklarının sayısında kısıtlama yapmayı kabul etmiştir. Kıtalararası balistik füzeler 700 adedi, savaş başlıklarının sayısı 1550 adedi ve konuşlandırılan ve konuşlandırılmayan kıtalararası balistik füze fırlatıcılarının sayısı 800 adedi aşmayacaktır (New START Treaty, 2010).

Güvenlik çalışmalarının Soğuk Savaş sonrasında geçirdiği değişim ve yeni tehditlerin ortaya çıkması sebebiyle Soğuk Savaş sonrası güvenlik çevresinin geçirdiği değişim üç dönemde incelenmektedir. 1990-2001 yılları arasındaki dönem "geçirgenlik dönemi" (permeability) olarak bilinmektedir. Soğuk Savaş dönemi ideolojik karşıtlığın bittiği 1990 yılından 2001 yılı Amerika'ya terör saldırılarına kadar geçen dönemi kapsamaktadır. Sınırların geçirgenliğinin devletten devlete farklılık göstermesi güç politikalarını yansıtmaktadır. Siyasi ve ekonomik olarak az gelişmiş devletler dışarıdan gelebilecek olan etkilere karşı daha kırılgandırlar. 1990-2001 arasındaki döneme bakıldığında güvenlik çevresinde önemli değişimler yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla ABD süper güç olmaktan hiper güç olmaya geçiş yapmış ve uluslararası sistem iki kutuplu olmaktan çıkıp tek kutuplu olmuştur. Bu değişimlerin yeni tehditlerin oluşmasıyla beraber az gelişmiş devletleri daha kırılgan hale getirdiği ileri sürülmüştür (Dinicu, 2016: 316).

2001-2013 yılları arasında geçen süreç “istikrarsızlık” (instability) ile karakterize edilmektedir. “İstikrarsızlık” kavramı ile güvenlik çevrelerinde değişkenlik ve kararsızlık anlaşılmaktadır. İstikrarsızlık durumunda aktörlerin performanslarında dalgalanma görülmektedir. Bu durum davranışları tahmin etmeyi zorlaştırmaktadır. Bu dönemin güvenlik çevresinde istikrarsızlık karakterini yansıtan belirli örnek olaylar bulunmaktadır. Bu olaylardan bazıları 2001 yılında Afganistan’ın işgal edilmesi, 2003’te ABD liderliğindeki çok uluslu koalisyonun Irak’ı işgal etmesi, 2006’da Kuzey Kore’nin nükleer denemesi, Ağustos 2008’de Gürcistan-Rusya savaşı, 2008 ekonomik krizinin çıkması, “Avrupa Anayasası” girişiminin 2005’te başarısız olmasıdır (Dinicu, 2016: 316).

2013’ten günümüze kadar olan dönem ise “çatışmalı” (conflictuality) dönem olarak nitelendirilmektedir. Önceki dönemin sınırlarını belirleyen 1990 ve 2001 tarihleri iki önemli dönüşüme işaret etmektedir. Ancak üçüncü dönemde 2013 yılının seçilmesinin belirli sebepleri bulunmaktadır. Bu üç sebebein tamamı Çin ile ilişkilidir. İlk olarak 2013 yılının Mart ayında daha önce Çin Komünist Partisi genel sekreterliği, Başkan Yardımcılığı ve Merkez Askeri Komisyon Başkanlığı görevlerini yürüten Xi Jinping Çin’in yeni başkanı olarak seçilmiştir. Xi Jinping 2020 yılına kadar Çin ordusunu modernleştireceğini açıklamıştır (Dinicu, 2013: 317). İkinci olarak Çin hükümeti 2013 yılının Nisan ayında Beyaz Kitap belgesini yayımlayarak Çin’in ordu yapısının açıklanmıştır. Belgeye göre Çin yeni güvenlik tehditleri ile karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Asya-Pasifik bölgesinde yükselen güçlerin bulunması ve bölgenin dünya ekonomisindeki yeri sebebiyle bölge Çin için büyük öneme sahiptir (Defense White Paper, 2013). Bunun yanında 2002 yılında Çin’in imzaladığı pakta göre Güney Çin Denizine kıyısı olan ülkeler, Çin Denizi’nde bulunan adalar üzerinde bir talepte bulunmayacaklarını ve gerilimi arttırmayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Ancak Çin BM çatısı altında Güney Çin Denizi’ndeki adalarda tartışmasız egemenliği olduğunu belirtmiştir. Tüm bu sebeplerin ABD’nin Asya’daki hakimiyetinin ve çıkarlarının tehdit altında olduğuna işaret ettiği düşünülmektedir. Dönemin çatışmalı olarak nitelendirilmesinde “çıkar çatışması” kavamı temel alınmıştır. Bu durum Çin’deki gelişmelerin değerlendirmeye alınmasını ve 2013 yılının seçilmesinin sebebini açıklamaktadır (Dinicu, 2013: 317).

Bu dönemdeki çatışmalı kavramı devletlerin kendi ulusal çıkarlarına ulaşmaya çalışırken yaşanan çıkar çatışmalarındaki artışı ifade etmektedir. Bu dönemde gerçekleşen ve güvenlik çevresini etkileyen olaylardan bazıları Tahran'ın nükleer politikasının uluslararası denetime tabi olması, 2014'te Ukrayna'da gerçekleşen "Euromaiden Devrimi", Kırım'ın Rusya tarafından ilhakı, İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı ve Arap Baharı Devrimlerinin ardından ortaya çıkan göçmen krizi olarak sayılabilir (Dinicu, 2016: 318).

1.5.2. NATO'nun Rolünde Değişim

1990 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından NATO'nun varlığını devam ettirip ettiremeyeceği konusunda belirsizlik yaşanmıştır. Avrasya'nın stratejik koşulları, Batı Avrupa'nın güvenliğini tek başına sağlayıp sağlayamayacağı ve Almanya'nın birleşmesinin stratejik etkilerinin neler olacağı gibi konular da belirsizlik taşımaktaydı. Ancak bu dönemde yeni bir güvenlik örgütü oluşturmak yerine NATO'nun kendini yenileyerek yeni hedefler belirlemesinin Soğuk Savaş sonrası güvenlikte daha olumlu sonuçlar getireceği düşünülmüştür (Lepgold, 1998: 80).

Batının ortak düşmanı olarak görülen Sovyetler Birliği'nin dağılmasına rağmen NATO'nun varlığını devam ettirmesinin belirli sebepleri bulunmaktadır. Sovyet tehdidi olmamasına karşın NATO hala kapsadığı toprakların dışından gelen gerçek ve potansiyel tehditlere karşı üyelerini korumaktadır. Tehdit oluşumunda yalnızca Rus askeri gücü değil, komşu bölgelerde gerçekleşen çatışmalar da etkili olmaktadır (Duffield, 1994: 766). Yine de Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu yapısının sona ermesi ve tehdit oluşturan unsurların değişmesi NATO'nun geleceği üzerine tartışmalar yapılmasına sebep olmuştur. Bu durum NATO'nun dönüşümünü gerekli kılmıştır (Özlük ve Özlük: 213). Soğuk Savaş süresince "savunma" odaklı bir uluslararası örgüt olan NATO, Soğuk Savaş'ın bitişiyle sorun ve çatışma oluşmadan önce önelmeyi hedeflemiştir (Purtaş, 2005: 10).

Soğuk Savaş'ın bitişiyle beraber NATO küresel güvenlik örgütü olarak önemli bir dönüşüm sürecine girmiştir ve belirli hedefler oluşturmuştur: NATO'nun ilk hedefi, Avrupa kıtasında Batı Avrupa ülkeleri ile Doğu Avrupa arasında bütünleşmenin sağlanması olmuştur. Diğer bir hedef ise Rusya'nın yeni güvenlik oluşumu içerisinde doğru konumlandırılacak bir güvenlik aktörü olmasıdır (Özlük ve Özlük, 2014: 213).

NATO önemli bir güvenlik ve savunma örgütü olarak Batı etkisinin güçlenmesini kolaylaştırmıştır. NATO'nun Doğu genişlemesi Batının güçlenen etkisini göstermektedir. Batı Avrupa ve Atlantik kurumlarının Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan ve Ukrayna ile olan bağları Rusya ve Almanya'nın emperyalist hedeflerine ulaşmalarını zorlaştırmıştır. Bu durum NATO'nun doğu genişlemesinin temel hedefini oluşturmaktadır (Laos, 1999: 4).

NATO'nun dönüşümünü ortaya koyan gelişmelerden biri NATO'ya yeni üyelerin katılmasıdır. Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan 1999 yılında, Baltık ülkeleri 2004 yılında ve Arnavutluk ise 2008 yılında NATO üyeliğine kabul edilmiştir. NATO'nun doğu genişlemesi Avrupa kıtası üzerindeki etkisinin artması ve değerlerinin yayılması açısından önemlidir. NATO'ya yeni üyeler kabul edilmesinin nerede sonlanacağı üzerine tartışmaları beraberinde getirmiştir. NATO'nun doğu genişlemesi sebebiyle artan üye sayısı tehdit unsurlarını da arttırmıştır. Bu tehditlerin durdurulmasında zorluk olabileceği sebebine dayanarak genişleme eleştirilmiştir. NATO'nun kapsamının ve sınırlarının genişlemesiyle ortak tehdit kavramının çerçevesinin çizilmesinde güçlükler yaşanabileceği yönünde eleştiriler ileri sürülmüştür (Oğuzlu, 2012a: 10).

NATO'nun doğu genişlemesi önemli bir dönüşümü işaret etmektedir. Bununla beraber NATO'nun geçirdiği değişimin somut olarak gözlemlenebileceği önemli olaylardan bir diğeri 1990 yılındaki Londra Deklarasyonu'dur. Buna göre NATO, Sovyetler Birliği ve Varşova Paktı'na üye olan ülkeleri düşman olarak görmediğini ortaya koymuştur. Bu ülkeleri NATO ile diplomatik ilişkiler kurmaya davet etmektedir. Kasım 1990'da NATO ve Varşova Paktı Avrupa'da Konvansiyonel Silahlı Kuvvetler Antlaşması ile saldırmazlık üzerine ortak bir bildiri imzalamıştır. Ayrıca AGİT, Yeni Avrupa için "Paris Şartı"nı 1990 yılında imzalamıştır. Tüm bu gelişmeler Soğuk Savaş'ın sonu olarak görülmektedir (Wallander, 2000: 717). Paris Şartı Belgesi'ne göre Avrupa'daki bölünme ve çatışma döneminin sona erdiği belirtilmiştir. İlişkilerin işbirliği ve saygı çerçevesinde kurulacağı ifade edilmiştir. Ayrıca demokrasi, hukukun üstünlüğü ve insan hakları gibi kavramların geliştirilmesine önem verildiği açıklanmıştır (Charter of Paris, 1990: 3).

1990 Londra Zirvesi'nin ardından düzenlenen Roma Zirvesi ile kabul edilen "Yeni Stratejik Konsept" belgesinde NATO'nun güvenliği sağlamada yalnızca Avrupa

ile sınırlı kalmayacağı ve Avrupa haricinden gelebilecek tehditlere karşı da müdahale edeceği belirtilmiştir. 1991 yılının sonlarında yayınlanan NATO'nun Yeni Stratejik Konsept Belgesi ile NATO'nun yeni temel fonksiyonları ortaya konulmuştur. Buna göre demokratik kurumların gelişimi ve çatışmaların barışçıl çözümüne dayanarak Avrupa'da istikrarlı bir güvenlik çevresi oluşturmak NATO'nun temel hedefleri arasındadır. Ayrıca hayati çıkarlarını etkileyen konularda ABD, Avrupa ve Kanada arasında transatlantik bağın sağlanması, NATO'nun kolektif savunma misyonunun yerine getirilmesi ve Avrupa'da stratejik dengenin korunması diğer öncelikli hedefler arasında yer almaktadır (Aybet, 1999: 2).

1991 Yeni Stratejik Konsept Belgesi'nde güvenlik konusunda karşılaşılan zorluklar ve risklerin geçmiştekilerden farklı olduğu belirtilmiştir. Avrupa cephesindeki büyük ölçekli ve eş zamanlı saldırılar uzaklaştırılmış olsa da geçmişte baskın olan tehdidin aksine İttifakın güvenliği daha karmaşık ve çok yönlü hale gelmiştir. Bu durum riskleri tahmin etmeyi ve değerlendirmeyi zorlaştırmıştır (New Strategic Concept, 1991). 1991 Yeni Stratejik Konsept Belgesi yayınlandığında 1990'da Batıda önemli değişimler meydana gelmiştir. Avrupa Topluluğu (AT) üyeleri, Avrupa güvenlik kimliğinin gelişimi, Batı Avrupa Birliği (BAB)'nin rolünün artırılması gibi hedeflerle beraber siyasi birliğin sağlanması hedefi için çalışmalarını yoğunlaştırmışlardır. Avrupa güvenlik kimliği ve savunma rolünün gelişimi NATO İttifakı içerisindeki Avrupa sütununun güçlendirilmesi olarak yorumlanmıştır (New Strategic Concept, 1991). Soğuk Savaş sonrasında güvenlik tanımının değişimi 1991 Yeni Stratejik Konsept Belgesi ile örtüşmektedir. Yeni Belgenin önemli özelliklerinden biri güvenlik kavramının daha geniş bir bakış açısıyla ele alınmasıdır. Güvenliğin askeri boyutun yanında sosyal, ekonomik ve siyasi boyutları da güvenlik kavramının kapsamında değerlendirilmiştir (Özlük ve Özlük, 2014: 214).

NATO'nun askeri konularda önceden düşman olduğu ülkelerle işbirliğine yönelmesi resmi olarak Aralık 1991 tarihinde Kuzey Atlantik İşbirliği Konseyi (KAİK) ile gerçekleşmiştir. NATO dışında bulunan devletlerle işbirliği forumu oluşturma misyonunun yanında KAİK, NATO'ya yeni misyonlar da yüklemiştir. Üye ülkelerin topraklarının korunmasının yanında güven artırıcı önlemler, şeffaflığın artırılması ve silah kontrolü gibi yeni misyonlar eklenmiştir. Bu durum müttefik güçlerin küresel istikrarın sağlanması için BM barış operasyonlarına katkı sağlayabileceğini

göstermektedir (Aybet, 1999: 2). NATO'nun dönüşüm sürecindeki bir diğer önemli gelişme “Barış için Ortaklık” programıdır. KAİK eski Varşova Paktı üyelerine açıktır ve askeri işbirliğine vurgu yapmaktadır. Barış için Ortaklık (BİO) programı ise tüm AGİT devletlerini kapsamaktadır. BİO programı NATO ile her devlet için ayrı ayrı imzalanmıştır (Aybet, 1999: 3).

BİO programı dört amaç içermektedir. Bunlar; Ortak Partner ülkeler ve NATO arasında diyalog oluşturmak, devam eden askeri müzakereler için fırsat oluşturmak, iki tarafın güvenlik düzenlemelerine açıklık sağlamak ve üyelerin NATO birlikleriyle ortak operasyonlar geliştirmesi sağlanarak NATO'nun genişlemesini kolaylaştırmaktır. Program ile Polonya, Çek Cumhuriyeti ve Macaristan gibi ülkeler NATO ile işbirliği konusunda deneyim kazanma fırsatı elde etmiştir. Ayrıca tarafsız ülkelerin BİO yoluyla tarafsızlığını koruyarak askeri işbirliği yapabilmesi sağlanmıştır (Duignan, 2000: 58).

30 Mayıs 1997 tarihinde Portekiz Sintra'da yapılan KAİK toplantısında, KAİK yerine Avrupa Atlantik Ortaklık Konseyi (AAOK) oluşturulmuştur. Buna göre siyasi-askeri danışma alanında daha kapsayıcı bir çerçeve oluşturulmuş ve BİO programı altındaki işbirliği genişletilmiştir (Rimanelli, 2009: 234). KAİK ve BİO'nun yardımıyla NATO, Soğuk Savaş sonrasında belirlediği yeni hedeflere ulaşmayı amaçlamıştır. Avrupa'da güvenliğin sağlanırken, eski Sovyet ülkelere de NATO'nun bir tehlike arz etmediğini açıklamak hedeflenmiştir. Avrupalı devletlerin güvenlik konusunda ABD merkezli yapısının değişmesi de temel hedefler arasındadır. Buna karşın NATO'nun Soğuk Savaş sonrası izlediği politikanın Rusya ve Ukrayna tarafından kabul görmemiştir. Bu durumun sebebi bu ülkeler NATO'nun çabalarının kendilerini kontrol altına alma amacı taşıdığını düşünmüştür. Bu durum sebebiyle 1997 yılında düzenlenen Madrid Zirvesi'nde “Açık Kapı Politikası” benimsenmiştir (Gül, 2015: 260).

Açık Kapı Politikası çerçevesinde NATO üyesi bir ülke için tehdit oluşturmayan tüm yeni üyelere kapıların açık olduğunu belirtmiştir. Açık Kapı Politikası ile NATO üyelik hedefi olan veya olmayan Avrupa'daki tüm ülkelerle müşterek ilişkilerini derinleştirdiği belirtilmiştir. AAOK, BİO programı ile Rusya ve Ukrayna ile imzalanan antlaşmaların bu sürecin bir parçası olduğu açıklanmıştır. Ayrıca NATO üyeliğinin gerekli taahhütleri ve zorunlulukları yerine getirmeye hazır olan tüm diğer Avrupalı devletlere açık olduğu ifade edilmiştir. 1997'de düzenlenen Madrid Zirvesi'nde Çek

Cumhuriyeti, Macaristan ve Polonya katılım müzakerelerine davet edilmiştir (NATO's Open Door Policy, 2003: 1).

1999 Washington Zirvesi'nin NATO'nun dönüşümünde getirdiği en önemli yenilik "1999 Stratejik Konsept Belgesi"dir. Buna göre gelişen demokratik kurumlar ve sorunların barışçıl çözümüne bağlılık çerçevesinde istikrarlı bir Avrupa-Atlantik güvenlik çevresi sağlanması temel güvenlik hedefleri arasındadır. Washington Antlaşması çerçevesinde NATO'nun ülkelerin asli çıkarları veya güvenliklerini etkileyen konularda bir transatlantik forum oluşturduğu belirtilmiştir. Ayrıca NATO'nun kriz yönetimi ve çatışmanın önlenmesi konularında Avrupa-Atlantik güvenliği için önemine vurgu yapılmıştır (NATO Strategic Concept, 1999).

Washington Zirvesi'nin ardından genişleme NATO gündeminin temel konusu olmaktan çıkmıştır. Kosova'da ve Batı Balkanlar'daki diğer ülkelerde istikrar sağlanması hedefi öncelik kazanmıştır. Buna rağmen NATO genişlemesinde aday ülkelerin belirlenen kriterlere uyması konusunda fikir birliği sağlanmıştır. 2002 Prag Zirvesi NATO'nun ikinci genişlemesini başlatmıştır ve üçüncü genişleme için zemin oluşturmuştur (Kriz, 2015: 28). 2002 Prag Zirvesi'nin gündeminde 11 Eylül 2001 saldırılarının etkisi görülmektedir. Zirve'de NATO'nun terörle savaşta yeni bir pozisyon alması gerekliliği tartışılmıştır. Terörle savaş kapsamında 2001 yılında NATO'nun Afganistan operasyonu gerçekleştirilmiş ve Uluslararası Barış ve Güvenlik Gücü (ISAF) kuvvetleri oluşturulmuştur. 2003 yılında ISAF kuvvetleri Afganistan'da kontrolü NATO'ya bırakmıştır (Özlük, 2014: 215).

Prag Zirvesi'nde NATO'nun ikinci genişlemesinin ilk adımı olarak kabul edilen Estonya, Slovakya, Slovenya, Letonya, Romanya, Bulgaristan ve Litvanya'ya davet gerçekleştirilmiştir. Bu genişleme ile beraber Avrupa kıtasında yeni bir savaşın oluşma olasılığının olmadığı güvenli bir bölge oluşturmak hedeflenmiştir (Kesgin, 2007, 976). NATO'nun ikinci genişlemesi 2004 yılında tamamlanmıştır. İkinci genişleme incelendiğinde yedi üyenin hiçbirinin NATO'ya üyelik kriterlerini tamamen sağlamadığı görülmektedir. NATO'nun Balkanlar'daki bağlantıları düşünüldüğünde, Bulgaristan ve Romanya'nın üyeliği NATO'nun Balkanlar'daki konumunu güçlendirmiştir. Bunun yanında üç eski Sovyet devletinin ikinci genişlemeyle NATO'ya katılması Rusya tarafından düşmanlık hareketi olarak algılanma ihtimali oluşturmuştur (Kriz, 2015: 29).

Haziran 2004 tarihinde gerçekleştirilen NATO'nun İstanbul İşbirliği Girişimi Zirvesi uzun dönemde küresel ve bölgesel güvenliğe katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu amaçla NATO'nun Ortadoğu ülkeleri ile daha geniş kapsamlı ikili işbirliği yapması öngörülmektedir. İşbirliği Girişimi Zirvesi'ne işbirliğini arttırmak hedefiyle Körfez İşbirliği Konseyi'nin altı üyesi (Bahreyn, Kuveyt, Katar, Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman) davet edilmiştir. Ancak yalnızca Bahreyn, Kuveyt, Katar ve Birleşik Arap Emirlikleri katılım göstermiştir. Zirvede terörizmle savaş, savunma bütçelemesi, savunma planlaması ve savunmanın dönüşümü gibi konularda işbirliği yapılacağı vurgulanmıştır (İstanbul Cooperation Initiative, 2011). İstanbul Zirvesi'nde ABD'nin Ortadoğu'da yürüttüğü faaliyetlerde diğer devletlerin de katkı sağlaması gerektiği fikrini savunması ve NATO'nun ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki hedeflerine ulaşmada bir araç olarak kullanılabilmesi gibi eleştirileri gündeme gelmiştir. Ancak gelen eleştirilere karşın NATO'nun Afganistan'daki sorumluluklarının artması Zirve'nin kritik sonuçlarından biridir (Birsell, 2012: 117).

NATO güvenlik konularında artan işbirliğine odaklanırken genişlemesini de sürdürmüştür. 2-4 Nisan 2008 tarihinde Bükreş'te gerçekleşen NATO Zirvesi'nin Arnavutluk, Hırvatistan ve Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti'nin üyelikleri temel gündem maddesidir. Makedonya'nın üyeliği ismi sebebiyle Yunanistan tarafından engellenmiştir. NATO'nun Soğuk Savaş sonrası iki genişleme dalgası da önemli stratejik özelliklere sahiptir. İki genişlemede de yeni üyelerin toprakları Rusya'nın ulusal çıkarları için önemli gördüğü bölgelerde yer almaktadır. Ayrıca yeni üyelerin birçoğu önemli kaynaklara ve silahlı kuvvetlere sahiptir (Morelli ve diğerleri, 2009: 1).

Arnavutluk ve Hırvatistan Soğuk Savaş döneminin komünist olan devletleriyken Soğuk Savaş'ın bitişi ve Yugoslavya'nın parçalanmasıyla bu ülkeler demokrasi yolunda ilerlemeye ve Batılı örgütlere katılmaya çalışmışlardır. İki ülke de NATO ve AB'ye katılma hedefini ortaya koymuştur. Arnavutluk ve Hırvatistan askeri önemleri ve genel kaynakları açısından stratejik olarak büyük bir yere sahip olmasalar da bölgede Kosova'nın bağımsızlığına Sırbistan ve Rusya'nın olumsuz tepki göstermesi sebebiyle oluşan istikrarsızlık bu iki ülkeyi güneydoğu Avrupa'nın güvenliği için önemli kılmaktadır (Morelli ve diğerleri, 2009: 1). Bu nedenle, Arnavutluk ve Hırvatistan NATO'nun genişlemesinin bir parçası olarak NATO üyeliği için davet edilmiştir. 2009 yılında onaylanan Güvenlik Deklarasyonu ile NATO üyesi olmuşlardır. 2009 yılında

gerçekleşen Strasburg-Kehl Zirvesi'nde ise bu durum onaylanmıştır (Polat, 2017: 54). Ayrıca Hırvatistan 2013 yılında AB'ye de tam üye olarak katılım sağlamıştır.

Bükreş Zirvesi'nde tartışılan bir diğer konu Gürcistan ve Ukrayna'nın Üyelik Eylem Planı'nın kabul edilip edilmemesidir. Amerikan Dışişleri Bakanlığı yetkilileri Rusya'nın bu iki ülkenin üyeliğine olumsuz tepki gösterebileceğini savunan Alman yetkililer ile fikir ayrılığı yaşamıştır. Fransız temsilciler de Üyelik Eylem Planı sürecinin daha yavaş ilerlemesi gerektiğini savunmuştur (Gallis, 2008: 5).

2010 yılında düzenlenen Lizbon Zirvesi ile Yeni Stratejik Konsept Belgesi kabul edilmiştir. Yeni belgeye göre kolektif savunma, kriz yönetimi ve işbirlikçi güvenlik kavramlarının NATO üyelerinin güvenliğini sağlamada önemli üç kavram olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında Avrupa-Atlantik bölgesinin barış içinde olduğu ve NATO'ya karşı konvansiyonel tehdidin düşük olsa da bu tehdit ihtimalinin göz ardı edilmemesi gerektiği açıklanmıştır. Ayrıca gelişen balistik füze sistemlerinin yeni bir tehdit olarak ortaya çıktığı vurgulanmıştır (NATO Strategic Concept, 2010: 10).

2010 Stratejik Konsept Belgesi'nde savunma ve caydırıcılık kapsamında NATO'nun kurucu antlaşması olan Washington Antlaşması'nın 5. maddesine¹ atıfta bulunulmuştur. İttifakın güvenliğinin en önemli garantisi olarak üyelerinin stratejik nükleer gücü gösterilmiştir. ABD'nin kuvvetlerinin yanında İngiltere ve Fransa'nın bağımsız stratejik güçlerinin hem kendi güvenlikleri hem de NATO ittifakının güvenliği için caydırıcılık oluşturduğu belirtilmiştir. Kolektif güvenliğin bir parçası olarak balistik füze saldırılarına karşı savunma sistemleri geliştirilmesi gerekliliğine dikkat çekilmiştir. Rusya ve diğer Avro-Atlantik ortaklarla işbirliği yapılacağı açıklanmıştır (NATO Strategic Concept, 2010: 14). 2010 Yeni Stratejik Konsept Belgesi'nin en önemli özelliklerinden biri kolektif savunma fikrinin uygulamaya geçirilmesinde füze sistemlerini esas almasıdır. Rusya ile olumlu ilişkiler geliştirilmesine çaba harcanırken, füze savunma sistemi ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir (Doğan, 2017: 54).

20 Mayıs 2012 tarihinde gerçekleşen Chicago Zirvesi Sonuç Bidirisi'nde ele alınan temel konu başlıkları; Afganistan'da NATO'nun rolü, füze savunma sistemleri, AGİT, BM ve AB ile işbirliğidir. 2014 yılının sonuna kadar Afgan yetkililerinin tüm güvenlik sorumluluğunu üstleneceği belirtilmiştir. Böylelikle NATO öncülüğündeki komisyonun görevinin sona ereceği açıklanmıştır. Bunun yanında Zirve'de NATO'nun

---

¹ NATO'nun 5. maddesine göre NATO üyesi bir devlete yapılmış olan saldırı tüm üyelere yapılmış kabul edilmektedir.

BM ve AB ile işbirliğinin altı çizilmiş, AGİT'in çatışma çözümündeki rolü sebebiyle birlikte çalışılacağı ifade edilmiştir (Chicago Summit Declaration, 2012).

2014 yılında gerçekleşen Galler Zirvesi NATO'nun dönüşümünde büyük rol oynamıştır. Değişen güvenlik çevresi ve yeni güvenlik tehditlerine hızlı cevap verebilmek amacıyla NATO Hazırlık Eylem Planı onaylanmıştır. Planın temel hedefi Ortadoğu, Kuzey Afrika ve Rusya tarafından oluşturulan tehditlere cevap vermektir. Plan, NATO'nun kolektif savunma ve kriz yönetimi kapasitesini güçlendirmeyi hedeflemektedir. Ayrıca NATO Müdahale Kuvveti'nin cevap verme kapasitesini genişletebilmek amacıyla güç paketleri oluşturularak potansiyel tehlike ve tehditlere en hızlı biçimde karşılık vermek amaçlanmıştır. Bu hedefin bir parçası olarak tehdit ve tehlikeye, ortaya çıktığı anda birkaç gün içerisinde konuşlanarak cevap verebilecek "Çok Yüksek Hazırlıklı Müşterek Görev Kuvveti" oluşturulmuştur (Wales Summit Declaration, 2014). Ayrıca Bildiride değişen güvenlik koşulları göz önünde bulundurularak NATO'nun son dönemdeki güvenlik tehditleriyle ilgili konumu ortaya konmuştur. Ukrayna'ya 2014 yılındaki yasadışı askeri müdahale kınanmış ve Rusya'nın kuvvetlerini Ukrayna'dan çıkarması talep edilmiştir. Ukrayna'nın egemenliğinin ve toprak bütünlüğünün ihlal edilmesinin uluslararası hukukun çiğnenmesi ve Avro-Atlantik güvenliğine büyük bir meydan okuma oluşturduğu belirtilmiştir (Wales Summit Declaration, 2014).

DAEŞ (Devlet'ül İslâmiyye fi'l Irak ve's Şam)'in Irak, Suriye ve daha geniş bir çerçevede NATO üyelerinin güvenliğine karşı büyük bir tehdit oluşturduğu vurgulanmıştır. Irak'taki güvenlik durumunun gittikçe kötüleşmesi ve DAEŞ'in genişleyen tehdidi Irak hükümetinin ve farklı mezheplerin temsilcilerinin de dahil olduğu bir çözümü gerektirmektedir. Bunun yanında Suriye hükümetinin ilgili Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Kararlarına uyum sağlaması gerektiği ve 30 Haziran 2012 Cenevre Bildirisi'ne uyumlu olarak siyasi geçişin sağlanması belirtilmiştir (Wales Summit Declaration, 2014). Nükleer, konvansiyonel ve füze savunma kapasitelerinin karışımına dayanarak oluşturulan caydırıcılığın genel stratejinin temel unsuru olarak kalacağı açıklanmıştır. Füze savunma sisteminin caydırıcılıkta nükleer silahların rolünü tamamlayacağı ancak ikamesi olamayacağı vurgulanmıştır. 2010 Lizbon Zirvesi'nde kararlaştırılan NATO Balistik Füze Savunma Sisteminin NATO'nun temel görevi olan kolektif savunma için gerekli olduğunun altı

çizilmiştir. NATO'nun füze savunma sisteminin Rusya'ya karşı olmadığı ve Rusya'nın stratejik caydırıcılık kapasitesine zarar vermeyi amaçlamadığı belirtilmiştir (Wales Summit Declaration, 2014).

NATO değişen güvenlik ortamına uyum sağlarken bünyesine yeni üyelerin katılmasına verdiği önem devam etmektedir. 2016 Bükreş Zirvesi'nde Karadağ üyeliğe davet edilmiştir. Üyelik için yapılan müzakere sürecinde Karadağ'ın üyeliği Rusya tarafından olumsuz tepkiyle karşılanmıştır. Buna karşın Karadağ'ın üyeliği ABD ve AB üyelerinin desteğiyle Haziran 2017 tarihinde gerçekleşmiştir. Karadağ'ın üyeliği NATO'nun Adriyatik kıyılarına erişimini kolaylaştıracağı için NATO için büyük bir avantaj olarak değerlendirilmiştir (Anadolu Ajansı, 2017).

Gürcistan'ın NATO üyeliği belirsizken, Makedonya isim anlaşmazlığı sebebiyle Yunanistan'ın engellemesiyle karşılaşmaktadır. Makedonya ile Yunanistan arasındaki isim sorunu sebebiyle yaşanan çatışmanın çözülmesi için müzakere sürecinde ilerleme kaydedilmeye çalışılmıştır. Ancak Yunanistan'ın tarihi kuzey bölgesinde aynı isimli bir yer olması gerekçesiyle ülkede büyük çapta protesto gösterileri gerçekleştirilmiştir. Yunan halkının bu tutumu üzerine hükümet bu konuda tavizde bulunmayacağını belirtmiştir (Euractiv, 2018).

Gürcistan'ın NATO üyeliği konusunda kesinlik olmamasına karşın NATO üyeliği hedefine yönelik olarak NATO önderliğindeki operasyonlara katkı sağlamakta ve İttifakın diğer üyelerine destek vermektedir. Eylül 2014'te gerçekleşen Wales Zirvesi'nde Gürcistan'ın kendi savunma kapasitesini geliştirebilmesi için yardım paketi oluşturulmuştur. Gürcistan'ın savunma kapasitesinin geliştirilmesi için 2016 Varşova Zirvesi'nde ek adımlar atılmıştır. Gürcistan, NATO üyeliği hedefi doğrultusunda Afganistan'daki ISAF destek sağlamıştır. 6 Aralık 2017 tarihinde gerçekleştirilen NATO-Gürcistan Komisyonu toplantısında NATO Dışişleri Bakanları Gürcistan'a siyasi desteği yeniden onaylamışlardır. Bunun yanında NATO'nun güvenliğine ve toprak bütünlüğüne bağlılığını belirtmiş ve Rusya'nın Gürcistan topraklarından kuvvetlerini çekmesi gerektiğini açıklamışlardır (NATO, 2018).

Değişen koşulların da etkisiyle güvenlik aktörü NATO önemli bir dönüşüm geçirmiştir. Soğuk Savaş'ın bitişi uluslararası güvenliği etkilemekle beraber dış politika üzerinde de etkili olmuştur. Dış politika eksenindeki değişimleri anlayabilmek için

Soğuk Savaş sonrası dönemin süper gücü olarak kabul edilen ABD'nin dış politikasındaki değişim açıklanmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI AMERİKAN DIŞ POLİTİKASI

ABD stratejik, ekonomik ve tarihi konumu sebebiyle önemli bir konuma sahiptir. ABD'nin konumu ve dünya siyasetindeki yeri köklü bir dış politikaya sahip olmasını gerektirmiştir. ABD'nin kurulduğu 1776 yılından günümüze kadar geçen süreçte dış politikasını oluştururken farklı dönemlerde belirli ilkeleri kendisine rehber edinmiştir. Yalnızcılık, yayılmacılık, ahlakçılık, pragmatizm, tutarlılık, angajman, tektarafılık ve çoktarafılıktır. Her bir ilke ABD'nin dış politika tarihinin farklı dönemlerinde ön plana çıkmaktadır. ABD dış politikası bütüncül bir biçimde incelendiğinde Soğuk Savaş sonrası dönemin dönüm noktası olarak kabul eden görüşler bulunmaktadır. Bu bölümde Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesinden günümüze kadar geçen süreçte Amerikan dış politikasının geçirdiği değişim incelenecektir.

2.1. Amerikan Dış Politikasının Genel İlkeleri

ABD dış politikada etki alanını genişletmek, savunma kapasitesini arttırmak, ekonomisini canlandırmak ve değerlerini yaymak gibi temel hedeflere ulaşmaya çalışmaktadır. ABD belirtilen amaçlara ulaşmaya çalışırken belirli prensipleri kendine rehber edinmiştir. Bu prensipler yalnızcılık, tektarafılık, çoktarafılık, yayılmacılık, çıkarıcılık, pragmatizm, ahlakçılık, tutarlılık ve angajmandır. ABD dış politikasında değişen şartlara bağlı olarak bu ilkelere başvurulmaktadır. Bu prensipler hangi dış politika araçlarına başvurulacağını belirlemede yol gösterici olmaktadır (Gözen, 2016a: 107).

ABD dış politika tarihinin büyük bir bölümü yalnızcılık (isolationism) prensibinin en önemli örneklerinden biri olarak 1823 Monroe Doktrini görülmektedir. 1820'lerin başlarında pek çok Avrupalı devlet stratejik olarak ABD üzerinde üstünlük kurmaya çalışmıştır. Bu durum ABD'nin Avrupa'ya karşı negatif tepkisine sebep olmuştur. ABD Avrupalı devletlerin kolonyal genişlemesinin kendi ekonomik çıkarlarını tehdit edebileceği düşüncesinden endişe etmiştir. Monroe Doktrini Amerika'nın ve Avrupa'nın etki alanlarının ayrı olması gerektiğini savunmaktadır. Böylece ABD kendi çıkarlarını korumasını sağlamak amaçlanmıştır. Monroe Doktrini ABD'nin müdahale

etmeme ve tarafsızlık politikasını şekillendirmiştir. Bu durum 19. yüzyıl ABD dış politikasındaki yalnızcılığın temellerini oluşturmuştur (Özden, 2016: 220-221).

ABD izlediği yalnızcılık politikasının ardından değişen uluslararası koşulların etkisiyle tam tersi yönde bir politika izlemeye başlamıştır. 1900'lerden sonra ABD yayılcılık faaliyetlerine başlamıştır. 1906 yılı itibariyle yalnızca İngiltere ve Almanya'nın deniz kuvvetleri ABD'den büyüktür. ABD yayılcılık politikası doğrultusunda Latin Amerika'daki çıkarlarını koruma hedefini de gerçekleştirmeyi amaçlamıştır (Schultz, 2015: 381). ABD'nin yalnızcılık politikasından yayılcılık politikasına geçişin en önemli örneklerinden biri "Roosevelt Gerekçesi"dir. Roosevelt, 1904 yılında yayınladığı Roosevelt Gerekçesi ile Monroe Doktrini'nde değişiklik yaptığını açıklamıştır. Batı'nın güvenliğini tehdit eden Latin Amerika ülkelerindeki istikrarsızlıklara karşı ABD'nin bu ülkelerin işlerine müdahale edeceğini açıklamıştır. Buna göre Roosevelt, Dominik Cumhuriyeti, Nicaragua, Haiti ve Meksika'ya müdahale hakkı elde etmektedir (Schultz, 2015: 383-384).

Farklı dönemlerde hakim olan yalnızcılık ve yayılcılık prensiplerinin yanında ABD dış politikasının bir diğer önemli ilkesi ahlakçılık olmuştur. Bu ilkenin en önemli örneklerinden biri ise Woodrow Wilson'ın izlediği politikadır. Wilson 1917 yılında gerçekleştirdiği konuşmada uluslararası barış ve istikrarın sağlanması amaçlayan bir cemiyet oluşturulması gerekliliğini ifade etmiştir. Wilson'un konuşmasında dile getirilen bu düşünce daha sonra 1920 yılında kurulan Milletler Cemiyeti'nin temel dayanağını oluşturmuştur (Karabulut, 2014: 64). Bunun yanında ABD dış politikasında ahlakçılığın ve idealizmin bir diğer göstergesi Birinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik olarak yayınlanan Wilson İlkeleri'dir. 14 maddeden oluşan ilkeler Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden sonra oluşacak düzende uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasını amaçlamaktadır (Boztaş, 2014: 166).

Söz konusu dönemde ABD Wilson İlkeleri örneğinde görüldüğü gibi ahlakçılığın ön planda olduğu dış politika prensibini benimsemiştir. Ancak ABD dış politikası bütünüyle incelendiğinde çıkarıcılık prensibinin de baskın olarak uygulandığı örnekler bulunmaktadır. ABD'nin 2003 yılında Irak'ın işgalinin sebebi olarak Irak halkının rejim baskısından kurtarılması, Irak lideri Saddam Hüseyin'in KİS kullanımının durdurulması ve Irak'ın El Kaide'ye desteğinin durdurulmasını göstermiştir. Ancak Arap dünyasının

çoğu Irak'ın işgalinin-özellikle enerji tedariki ve İsrail'in korunmasına yönelik ABD çıkarları için gerçekleştiğini savunmaktadır (Cebeci, 2015: 130). 2003 yılında Irak'ın işgalinin ardından Eylül 2004'te Irak'ta ABD'ye karşı kullanılacak KİS bulunmadığı açıklanmıştır. CIA silah denetçileri tarafından yapılan açıklamada KİS'lere ilişkin araştırmaların mümkün olan en elverişli biçimde gerçekleştirildiği fakat silah bulunamadığı belirtilmiştir (Santos ve Teixeira, 2013: 37).

ABD dış politikasının prensipleri incelenirken tutarlılık ile pragmatizm arasındaki çatışma dikkat çekmektedir. ABD 1990 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı'nda bölgenin petrol kaynakları ve müttefiki İsrail'in güvenliğini gözeterek fayda-zarar hesabı yaptığı ileri sürülmektedir. Bunun sonucunda bölgedeki çıkarları ve müdahalenin getirisini planlayarak bu savaşa müdahil olmuştur. Ancak aynı durum Bosna Savaşı için geçerli olmamıştır. Saraybosna'da Sırbistan'a karşı aktif bir politika izlemekten kaçınmıştır. Bu örnekler pragmatizm ve tutarlılık çatışmasını göstermesi açısından önemlidir (Gözen, 2016a: 110). ABD dış politikasının farklı dönemlerinde hakim olan ve çatışma içerisinde olan diğer ilkeler tektarafılık ve çoktarafılıktır. Çoktarafılık üç veya daha fazla devletin uluslararası ilişkilerde işbirliğini ifade etmektedir. Tektarafılık ise bölgesel veya küresel bir soruna karşı kolektif müdahale yerine tek başına hareketi ifade etmektedir. ABD dış politikasında iki ilkenin de uygulandığı örnekler bulunmaktadır (Malone ve Khong, 2003: 2-3). ABD dış politikasında çoktarafılığın en son örneklerinden biri 2009-2016 yılları arasında ABD başkanlığı yapmış olan Obama döneminde 2011 yılında oluşturulan "Terörle Mücadele Küresel Forumu"dur. Buna göre 30 kurucu üye (29 devlet ve AB)² katılımıyla terörle mücadele amacıyla çözüm üretilmesi ve bu yönde gerekli araçların kullanılması için bir platform oluşturulmuştur. BM sözkonusu Forum'un amaçlarının gerçekleştirilmesinde merkezi rol oynamaktadır. Forum üye ülkelerin kendi ülkesinde ve bölgesindeki terör tehditleriyle mücadele edebilmesini hedeflemektedir (Global Counterterrorism Forum, 2011).

Dış politikada tektarafılığın önemli örnekleri 2001-2009 yılları arasında görev yapan George W. Bush dönemi dış politikasında görülmektedir. Bush Ocak 2001'de göreve geldiğinde füze savunmasında ilerlemek istediğini ve bu sebeple tektarafı olarak Anti Balistik Füze Antlaşması'ndan çekildiğini açıklamıştır. Kararın ardından Mayıs

---

² Avusturya, Kanada, Çin, Cezayir, Kolombiya, Danimarka, Mısır, Fransa, Almanya, Hindistan, Endonezya, İtalya, Japonya, Ürdün, Fas, Hollanda, Yeni Zelanda, Nijerya, Pakistan, Katar, Rusya, Suudi Arabistan, Güney Afrika, İspanya, İsviçre, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, ABD

2002’de Putin ve Bush Moskova Antlaşması’nı imzalayarak ulusal füze savunma sistemlerinin geliştirilmesi ve konuşlandırılması için işbirliği yapmışlardır. Tektaraflılığın olumlu sonuçlar doğurduğu bu örneğin yanında olumsuz sonuç doğuran tektaraflılık örnekleri de bulunmaktadır. 2001 yılında daha önce Clinton yönetimi tarafından kabul edilen Kyoto Protokolü’nden çekilmesi tektaraflılığın dikkat çeken örneklerindedir (Wolf, 2008: 90-91).

2.2. Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış ve Güvenlik Politikası

1990 yılında Doğu Bloğu’nun çözülmesiyle ve 1991’de Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla ABD lider güç konumuna gelmiştir. ABD’nin tek güç konumuna yükselmesinin ardından Soğuk Savaş sonrası ABD dış politikasında yayılmacılık ve müdahalecilik yönünde politikalar tercih edilmiştir (Gözen, 2016b: 23). ABD’de Soğuk Savaş sonrası göreve gelen ilk başkan olan George H. W. Bush “yeni dünya düzeni” terimini ilk kez kullanarak dış politika anlayışını buna göre şekillendirmiştir. 1990 yılının Ağustos ayında Irak’ın Kuveyt’i işgali üzerine ABD bu soruna müdahale etmiştir. ABD Irak’ta izlediği politikaları meşrulaştırmak amacıyla yeni dünya düzeni kavramını vurgulamıştır. Bu kavram çerçevesinde ABD’nin Ortadoğu bölgesindeki liderliğinin güçlendirilmesi ve ABD önderliğinde bir düzen yaratılması amaçlanmıştır (Çiftçi, 2009: 209).

Bush’un ardından 1993 yılında göreve gelen Bill Clinton ABD dış politikasında insan haklarının ve demokrasinin gelişmesi ve hukukun üstünlüğü gibi kavramlar çerçevesinde dış politika anlayışını şekillendirmiştir. Clinton dış politika hedeflerine ulaşmak için önceliğinin diplomasi olduğunu ancak gerekli durumlarda güç kullanımına başvurulabileceği belirtilmiştir (Charountaki, 2014: 132).

2000 yılında yapılan seçimlerle göreve gelen George W. Bush görev döneminin başlarında daha çok iç politikaya odaklanmıştır. Ancak 11 Eylül 2001 tarihinde İkiz Kuleler ve Pentagon’a karşı düzenlenen terör saldırıları ABD dış politikasında dönüm noktası olmuştur. Buna göre ABD güvenliğine tehdit olarak algıladığı herhangi bir devlete karşı müdahale hakkı oluşturan “Önleyici Savaş Doktrini tartışmalara sebep olmuştur (Gözen, 2016b: 26-27).

Bush'un ardından göreve gelen Barack Obama hem yumuşak güç unsurlarını hem de askeri yöntemleri birlikte kullanmayı gerektiren "akıllı güç" kullanımını benimsemiştir. Öncüllerinin Ortadoğu merkezli dış politika anlayışı yerine Asya odaklı bir dış politika anlayışa doğru değişim göstermeyi hedeflemiştir. Ancak Ortadoğu'da yaşanan Arap Baharı bu hedefe ulaşılmasına engel olmuştur (Türkmen, 2016: 1).

2016 yılında göreve gelen Trump dönemi politikasının temelinde "Önce Amerika" düşüncesi yer almaktadır. Bu durum ABD'nin uluslararası alanda liderliğinin sonu olarak yorumlanmaktadır. Trump döneminde etik değerler merkezli dış politika anlayışı yerine ABD'nin çıkarlarının ön planda olduğu dış politika anlayışı hedeflenmiştir. "Önce Amerika" stratejisi çerçevesinde ABD'nin küresel liderlik rolünden vazgeçerek daha yalnızca bir yöntem benimseyebileceği beklentisi oluşmuştur. Ancak Trump dönemi dış politikası ile ilgili genel bir değerlendirme yapmak için erken olduğu yorumları da yapılmaktadır (Bardakçı, 2017: 59). Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından görev yapan bu başkanların döneminde ABD dış ve güvenlik politikasındaki temel esaslar incelenecektir.

2.2.1. George H. W. Bush Dönemi (1989-1993)

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesi uluslararası ilişkilerde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Soğuk Savaş'ın bittiği dönemde ABD Başkanı olarak görev yapan George H.W. Bush bu dönemi tanımlamak amacıyla "yeni dünya düzeni" kavramını kullanmıştır. Yeni dünya düzeni kavramı dünya tarihinde birçok farklı bağlamda ve farklı anlamda kullanılmıştır. George Bush Soğuk Savaş sonrasında bu kavramı yeniden canlandırmış ve özellikle 1990 yılında gerçekleşen Körfez Savaşı sırasında Irak'a karşı politikaları tanımlamak için kullanmıştır (Levy, 1996: 255). Kuveyt'in Irak tarafından 2 Ağustos 1990'da işgali üzerine ABD öncülüğünde Körfez Koalisyonu oluşturulmuştur. Koalisyon görev yetkisini BMGK'dan almış ve Irak'ı yenilgiye uğratarak başarı sağlamıştır. Irak'a düzenlenen operasyon BM yetkisi ile gerçekleşmiş olsa da ABD'nin izlediği aktif politika sebebiyle Irak operasyonu Bush'un yeni dünya düzeni idealinin bir parçası olarak görülmektedir (Gözen, 2016b: 23).

Bush'un yeni dünya düzeni anlayışı üç farklı boyuttan oluşmaktadır. Bunlar agresif güç kullanımının kabul edilmemesi, kolektif güvenlik yoluyla bu duruma karşı konulabileceği ve büyük güçler arasındaki işbirliğinin gerekli olduğu şeklinde sıralanmaktadır. (Miller ve Yetiv, 2001: 61). Saldırgan güç kullanımının kontrol edilmesi Bush'un yeni dünya düzeni kavramının temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Saldırgan güç kullanımının durdurulmasında hukukun üstünlüğü ilkesine uymaya özen gösterilmektedir. Bu sebeple Körfez Savaşı sırasında yapılacak müdahalelerin BM çerçevesinde olmasına özen gösterilmiştir. Irak'ın Kuveyt'i işgali üzerine ABD liderliğindeki uluslararası koalisyon harekete geçmiştir (Miller ve Yetiv, 2001: 61). 2 Ağustos tarihindeki 660 sayılı BMGK kararı ile işgal güçlerinin Irak'tan çekilmesi talep edilmiştir (UN Security Council Resolution, 1990). Bush yönetimindeki ABD'nin lider rolü oynayarak uluslararası koalisyona öncülük etmesi ve saldırının kontrol edilmesi için çaba göstermesinin sebebi olarak saldırgan güçlerin durdurulmasındaki başarısızlık gelecekte oluşabilecek istikrarsızlıklar için zemin oluşturma tehdidi taşıması gösterilmektedir. Bush ve yakın çevresi özellikle İkinci Dünya Savaşı sırasında Batılı güçlerin Hitler'in saldırısına karşı koymadaki başarısızlıklarını göz önünde bulundurmaktadır (Miller ve Yetiv, 2001: 62).

Bush'un yeni dünya düzeni kavramının ikinci önemli boyutu kolektif harekettir. Körfez Krizi süresince ABD, uluslararası toplumun katılım gösterdiği çok taraflı yöntemi tercih etmiştir. Kolektif harekette ABD'nin ulaşılmak istenen sonuçlara müdahale ederken etkisinin azalma ihtimali ABD açısından yöntemin olumsuz yönlerinden biri olarak düşünülmektedir. Bunun yanında koalisyon içindeki bir aktörün başarısızlığı koalisyonun güvenilirliğine zarar verebilme olasılığı taşımaktadır (Miller ve Yetiv, 2001: 63). Bush yönetimi olumsuzluklarına rağmen BM'nin Körfez Krizi ile baş etmede en uygun uluslararası örgüt olduğunu savunmaktadır. Kolektif hareket bir yönüyle halkla ilişkiler stratejisi olarak yorumlanmaktadır. Çok taraflı hareket ABD liderliğindeki operasyonun güvenilirliğini arttırmıştır. Bunun yanında Irak lideri Saddam Hüseyin tarafından ABD liderliğindeki operasyonun yeni bir Batı yayılcılığı olarak yorumlanmasının önüne geçilmesine katkıda bulunmuştur (Miller ve Yetiv, 2001: 64).

Bush'un yeni dünya düzeni kavramının üçüncü boyutu ise büyük güçler arasında işbirliğinin sağlanmasıdır. Körfez Krizi'nin başlarında süper güçler Irak'ın geri

çekilmesi yönünde görüş birliğine ulaşmışlardır. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki diyalog ABD Dışişleri Bakanı James Baker ve Sovyetler Birliği Dışişleri Bakanı Eduard Shevardnadze tarafından yürütülmüştür. Irak Kuveyt'i işgal ettiğinde Baker Shevardnadze ile Moskova'da gerçekleşen buluşmasında Sovyetler Birliği'nin silah ambargosu taahhüdünü almıştır. Ancak ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki işbirliği ile çelişen iki önemli olay gerçekleşmiştir. ABD birliklerini Sovyetler Birliği'ni önceden bilgilendirmeden Suudi Arabistan'a konuşlandırmıştır. Bunun üzerine Sovyetler Birliği tepki göstermiştir. Ayrıca Shevardnadze işbirliği konusunda en büyük problemlerden birinin Sovyetler Birliği'ndeki karar alıcılar arasındaki görüş ayrılıkları olduğunu ileri sürmektedir. Shevardnadze, ABD ile yakın işbirliği içerisinde olunması gerekliliğini savunan görüşün sözcülüğünü yapmıştır. Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da geleneksel rol üstlenmesi gerektiğini savunan ve Arapların desteklediği görüş Sovyetler Birliği Başbakanı Yevgeny Primakov tarafından ifade edilmiştir (Miller ve Yetiv, 2011: 65).

Yeni dünya düzeni kavramına yönelik olarak eleştirel yaklaşım sergileyen bir bakış açısı bulunmaktadır. Bu görüşe göre yeni dünya düzeni kavramı askeri güç kullanımına çok fazla bağlıdır. Başkan Bush yeni dünya düzeni kavramını Irak'ın Kuveyt'i işgal etmesi üzerine telaffuz etmiştir. Böylelikle ABD'nin bölgede izlediği politikalara destek sağlanması amaçlanmıştır. Bu durum askeri güç kullanımı konusunda eleştirileri beraberinde getirmiştir. Yeni dünya düzeni kavramının askeri caydırıcılık yönü Körfez Savaşı krizinin uzun dönemli sonuçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Bunun yanında Körfez Savaşı'na müdahale amacıyla oluşturulan koalisyonda ABD'nin lider rolü üstlenmesi ve baskın konumda olması yeni dünya düzeni kavramına yöneltilen bir diğer eleştiridir. Ayrıca Koalisyonu oluşturan aktör sayısının fazlalığı kolektif savunmada alınacak kararları zorlaştırma olasılığı taşımaktadır (Sloan, 1991: 25-26).

1991 Ulusal Güvenlik Stratejisi ABD'nin bu dönemde izlediği dış ve güvenlik politikalarını anlayabilmek bakımından önemlidir. Buna göre ABD'nin temel hedefi ABD'nin ve müttefiklerinin güvenliğini tehdit edebilecek saldırılara karşılık caydırıcılık oluşturmak ve istikrarı sağlamak olarak tanımlanmıştır. Küresel askeri harcamaların kısıtlanması da ABD dış politika öncelikleri arasında yer almaktadır (US National Security Strategy, 1991: 3). ABD, Soğuk Savaş sonrası güvenlik anlayışında uluslararası çatışmalarda ve savaşlarda uluslararası örgütlerle işbirliği yaparak çözüm

bulmayı hedeflemektedir. Bu amaçla uluslararası sorunların çözümünde NATO, AB, AGİT gibi uluslararası örgütlerle işbirliği ABD'nin değişen güvenlik anlayışında kilit rol oynamaktadır (Erhan, 2001: 87).

Başkan Bush'un dış politika anlayışının şekillenmesinde Robert Kagan ve Paul Wolfowitz gibi "Yeni Muhafazakar" görüşe sahip olan siyasetçilerin yaptığı katkı ön plana çıkmaktadır. Bu görüşe göre ABD'nin tek başına lider ülke konumu için gerekli güce sahip olduğu ileri sürülmüştür. Bu hedef doğrultusunda 1992 yılında Savunma Planlama Rehberi hazırlanmıştır (Özkan, 2011: 80). Buna göre ABD'ye ve ABD vatandaşlarına karşı gelebilecek tehditlere karşı caydırıcılık temel amaçtır. Ayrıca saldırılara karşı savunma düzenlemelerine ilişkin sistemi genişletmek ve güçlendirmek de hedefler arasında yer almaktadır. ABD'nin çıkarları için kritik öneme sahip bölgelerde düşman kuvvetlerinin bölgeye hakimiyetinin önlenmesi ve bölgesel istikrarsızlık kaynaklarının azaltılması gibi başlıklarla savunma konusundaki amaçlar açıklanmıştır (Defense Planning Guidance, 1992: 1-2).

Bush'un Soğuk Savaş sonrası dış politika ve güvenlik anlayışı temelde yeni dünya düzeni kavramı ve Körfez Krizi'nde elde edilememiş başarı etrafında şekillenmiştir. Buna karşın işsizlik ve Amerikan ekonomisinin kötüye gidişi 1992 yılındaki seçimlerde Bush'un yenilgisinin zeminini oluşturmuştur. Bunun üzerine ekonomik vaatler üzerine seçim kampanyasını şekillendiren Clinton, Bush ve H. Ross Perot'ı yenerek seçimi kazanmıştır (Spanier ve Hook, 2016: 190).

2.2.2. Bill Clinton Dönemi (1993-2001)

1992 yılı seçimlerine giden süreçte Bush ve Clinton'ın seçim yarışındaki vaatleri ve eleştirileri yeni dönemde izleyecekleri politika açısından önemli ipuçları oluşturmaktadır. Clinton'ın dış politika anlayışı incelendiğinde Bush ile farklı görüşe sahip olduğu alanlar ön plana çıkmaktadır. Clinton seçim kampanyası süresince Bush'un dış politika anlayışını eleştirmiştir. Öncelikle Clinton Bush'u, ABD'nin dünyadaki rolüne geniş bir vizyon sağlamaması ve böylece yalnızcılığın beslenmesine katkıda bulunması sebebiyle eleştirmiştir. Buna karşın; NATO'nun korunmasının önemi, Rus demokrasisine yardım edilmesi ve Japonya ile ticari çatışmaların çözümü gibi konularda Bush ve Clinton görüş birliğine sahiptir. En temelde Bush ve Clinton

uluslararası ilişkilerde ekonominin politikanın politikayı şekillendirecek baskın faktör olduğu konusunda aynı görüşü paylaşmaktadır (Hyland, 1999: 17).

Clinton, Bush'a yönelttiği eleştiriler ve ekonomi odaklı seçim vaatleri ile 1992 yılında yapılan seçimleri kazanıp göreve gelmiştir. Eylül 1993 tarihinde Clinton, Dışişleri Bakanı Warren Christopher, Ulusal Güvenlik Danışmanı Anthony Lake ve BM Büyükelçisi Madeleine Albright birkaç gün ara ile konuşma gerçekleştirmişlerdir. Konuşmaları Clinton'ın dış politika anlayışını özetler niteliktedir. Buna göre Clinton'ın dış politika anlayışı belirli öncelikler etrafında şekillenmiştir. Öncelikle dış politikada yalnızcılık yerine küresel angajman yeni yönetim politikası olarak benimsenmelidir. İkinci olarak Clinton ve ekibi olayları baz alarak tek taraflı veya çok taraflı politika izleyeceğine karar verecektir. İzlenecek politikayı genel çerçeve ile tek taraflı ya da çok taraflı olarak sınıflandırmak yanlış sonuçlar doğuracaktır. Üçüncü olarak gerektiği durumlarda güç kullanılması gerektiği belirtilmiştir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Albright sorunların çözümünde diplomasinin ilk seçenek olmakla beraber diplomasi işlemediğinde güç kullanacak kapasiteye sahip olduğunu açıklamıştır (McCormick, 2015: 165).

Belirlenen dış politika hedeflerine ulaşabilmek amacıyla Clinton dönemi dış politika ve güvenlik anlayışının uygulanmasında dört temel kavram dikkate alınmıştır. Güvenlik yarışının kontrol altında tutulması, silahlanma ile gelen tehdidin önlenmesi, demokrasinin desteklenmesi ve ekonominin geliştirilmesi Clinton'ın dış politika hedeflerinin hayata geçirilmesinde rehber niteliği taşımaktadır (Walt, 2000: 142). 1994 yılı ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde Clinton dönemi dış politikasının temel hedefleri açık bir biçimde belirtilmiştir. Buna göre; savaşıma hazır askeri güçlerle güvenliğin sürdürülmesi, ekonomik yeniden canlanmanın desteklenmesi ve dışarıda demokrasinin teşvik edilmesi Clinton dönemi dış politikasının temel amaçlarıdır (US National Security Strategy, 1994: 1).

Clinton dönemi dış politika anlayışı belirlenen ilkeler çerçevesinde şekillenmiştir. Bunun yanında Clinton seçim kampanyasını üzerine inşa ettiği ekonomik hedefler konusunda da çalışmalarda bulunmuştur. Clinton göreve geldiği dönemde ekonomik hedeflerinin bir parçası olarak küreselleşme kavramına vurgu yapmıştır. Bu çerçevede ülkelerin karşılıklı bağımlılığının tanınması, ticarete dönüş ve ekonomik ilişkilerin dış politikanın merkezinde ele alınması söz konusudur (Kaufman, 2006: 125). Clinton'ın

küreselleşmeye verdiği önem 1999 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de açıkça görülmektedir. Söz konusu belgede küreselleşme, ekonomik, teknolojik, kültürel ve siyasi bütünleşmenin hızlanması, tüm kıtalardan vatandaşların biraraya gelmesi ve vatandaşlar arasında bilgi, fikir ve eşyaların paylaşılması anlamına geldiği belirtilmektedir. Dünyada sayıları giderek artan milletler ABD'nin temel değerleri olan demokratik yönetim, serbest pazar ekonomisi, insan hakları ve hukukun üstünlüğüne saygı duyulması, barış, refah ve işbirliğinin desteklenmesi için yeni fırsatlar yaratılması gibi ilkeleri kucakladığı vurgulanmaktadır (US National Security Strategy, 1999: 1). Clinton yönetimi dünyanın değiştiğini ve ülkelerin karşılıklı olarak ekonomik bağımlılık içinde bulunduğunu kabul etmiştir. Küreselleşme sürecinde bir ülkenin ekonomik başarısızlığı diğer ülkelere de etki etmektedir. Bu sebeple küresel ekonominin güçlü olması ABD'nin ulusal çıkarları için önemlidir (Kaufman, 2006: 131).

Clinton, ekonomi ile ilgili konuların yüksek politika konuları ile eşdeğer biçimde değerlendirilebilmesi için Ulusal Ekonomik Konseyi kurmuştur. Bunun yanında küreselleşmeye verdiği önem sebebiyle bölgesel ekonomik örgütlerin oluşması için çalışmalarda bulunmuştur (Hook ve Spanier, 2016: 195). Uluslararası ekonomik örgütler ile bütünleşmeye büyük önem vermiştir. Bush döneminde imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Antlaşması (NAFTA), Clinton döneminde 1993 yılında uygulamaya konulmuştur. Clinton yönetimi 1994 yılında Dünya Ticaret Örgütü'nün kuruluş sürecinde aktif rol oynamıştır. Aynı yıl Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği'ne (APEC) üye olmuştur (Gözen, 2016b: 25).

Clinton'ın ekonomik başarıları Asya ekonomik krizinde izlediği politikalarla kanıtlanmıştır. 1994 yılında Meksika Peso Krizi yaşandığı sırada Clinton Meksika'ya ekonomik destek vermeyi önermiştir. Fakat Clinton'ın teklifi Kongre tarafından reddedilmiştir (Walt, 2000:149). Ancak Clinton yönetimi Meksika'ya 12.5 milyar dolar kredi sağlamıştır. Meksika aldığı krediyi iki yıl içerisinde geri ödemiştir. Bu durum ikili ilişkilerin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır (Kaufman, 2006:132).

Clinton dönemi politikası büyük ölçüde ekonomik öncelikler çerçevesinde şekillenirken bunun yanında Clinton dönemi dış politika öncelikleri arasında yer alan bir diğer konu demokrasinin gelişimi stratejisi ve demokrasi teşviki anlayışıdır (democracy promotion). Clinton'ın başlattığı "demokratik genişleme" (democratic

enlargement) kavramı Clinton'ın dış politika ve güvenlik anlayışına büyük ölçüde yön vermiştir. (Sondergaard, 2015: 540).

Clinton'ın demokratik genişleme stratejisinin "Demokratik Barış Teorisi" ile örtüştüğü noktalar bulunmaktadır. Demokratik Barış Teorisi, demokrasilerin birbiriyle savaşmayacağı prensibine dayanmaktadır. Clinton'ın demokratik genişleme stratejisi demokrasi ile güvenlik arasındaki ilişkiye ve demokrasinin güvenliğe katkısına vurgu yapmaktadır. Clinton yönetimi "demokratik genişleme" kavramını incelerken demokrasi teşvikini güvenlikleştirmiştir. Demokrasi teşvikinin güvenlikleştirilmesi insani müdahalede güç kullanımını meşrulaştırmıştır. Böylelikle Clinton yönetiminin başkanlığının sonlarına doğru daha askeri bir dış politika anlayışına doğru geçilmesine doğru zemin hazırlanmıştır (Sondergaard, 2015: 548). Clinton yönetimine göre demokratik devletler silahlanma kontrolü ve nükleer silahların yayılmasının önlenmesi gibi temel güvenlik konularında ABD ile işbirliği yapabilirler. Demokratik devletlerin savaş veya çatışma gibi durumlarla uluslararası istikrarı bozma olasılığının daha az olduğu düşünülmektedir (Sondergaard, 2015: 540). Clinton demokrasinin desteklenmesi fikrine büyük önem vermiştir. Küba, İran, Irak ve Kuzey Kore gibi devletlerin demokrasiye zarar verdiği belirtilmiştir. Bu devletler "haydut devletler" olarak tanımlanmıştır. Bu ülkelere caydırıcılık oluşturmak amacıyla ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulanmıştır (Spanier ve Hook, 2016: 202).

Clinton göreve gelmesinin hemen ardından açıkladığı dış politika öncelikleri olarak demokrasinin önemi ve ekonominin gelişimine vurgu yapsa da Clinton'ın 1997 seçimlerinde ikinci kez seçilmesiyle güvenlik gündemine yeni başlıklar eklenmiştir. 1997 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi incelendiğinde bu durum açıkça görülmektedir. Sert güç konularının yanında nükleer güç, silahsızlanma, çevre sorunları ve insan hakları gibi konuların da ABD dış politikasının gündeminde yer aldığı görülmektedir. 1997 Ulusal Güvenlik Belgesi'nde Uluslararası Tehditler başlığında terörizm, uluslararası organize suçlar, çevre ve güvenlik suçları gibi konular bulunmaktadır (US National Security Strategy, 1997: 13-14).

Clinton nükleer silahlanmanın kontrol altında tutulabilmesi için Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla elinde nükleer silah bulunduran Ukrayna, Kazakistan ve Belarus gibi ülkelerin nükleer silahlarını kullanmayı bırakması için girişimlerde bulunmuştur. Kimyasal silahların kullanımının kontrol edilebilmesi amacıyla ilk

girişimler Bush döneminde gerçekleşmiştir. Kimyasal silahların kullanımını denetleyen ilk Kimyasal Silahlar Konvansiyonu Bush döneminin sonlarına doğru imzalanmıştır. Clinton, Kasım 1993 tarihinde onay için antlaşmayı Senato'ya iletmiştir (Walt, 2000: 147). Buna rağmen Clinton'ın nükleer ve kimyasal silahların önlenmesine yönelik bazı girişimleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Kapsamlı Nükleer Deneme Yasağı Antlaşması'nın onaylanması ile ilgili Senato red kararı vermiştir. Ayrıca Hindistan ve Pakistan'ın nükleer denemeler yapmasını önleme girişimi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Walt, 2000: 148).

Clinton demokrasinin gelişimi ve ekonominin canlandırılmasına büyük önem vermiştir. Clinton'ın alçak politikanın geliştirilmesi için attığı önemli adımlardan biri sürdürülebilir kalkınmanın desteklenmesidir. 1992 yılında Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Üzerine Konferansı'nın ardından yayımlanan "Gündem 21 Raporu" yayınlanmıştır (Hook ve Spanier: 203). Gündem 21 Raporu'nun Giriş bölümünde yoksulluk, açlık, hastalık, cehalet ve ekosistemin kötüleşmesinin uluslar arasında eşitsizlik oluşturan konular olduğu belirtilmiştir. Raporun kalkınmaya ve çevreye yönelik hedeflerinin gerçekleştirilmesi için geliştirmekte olan ülkelere ilave finansal yardımların yapılması gerekmektedir (Agenda 21, 1992: 3). Başkan Bush Gündem 21 Raporu'nda belirtilen adımları uygulamamıştır. Bill Clinton göreve gelmesinin ardından çevreye yönelik politikalarının şekillenmesinde Gündem 21'i temel almıştır (Hook ve Spanier, 2016: 204).

2.2.3. George W. Bush Dönemi (2001-2009)

2000 yılında Albert Arnold Gore ve George W. Bush arasındaki seçim yarışını Bush kazanmıştır. Ancak 2000 yılındaki seçimlere giden süreçte Al Gore ve Başkan Bush arasındaki seçim yarışının incelenmesi Bush'un izlediği dış ve güvenlik politikalarını anlayabilmek açısından önemlidir. Seçim kampanyası süresince dış politika ile ilgili konular vergiler, eğitim gibi konulara göre geri planda kalmıştır. Seçim kampanyaları süresince gelenekselleşen dış politika tartışmaları 2000 seçimlerinde ön plana çıkmamıştır. Bu durum belirli sebeplere dayanmaktadır. Kriz zamanları haricinde çok az seçmen dış politika konularına odaklanmaktadır. 2000 yılındaki koşullar değerlendirildiğinde dünya siyasetinde sukünet hakimdi ve ABD'nin

ekonomik, siyasi ve askeri olarak üstünlüğü söz konusuydu. 2000 yılı seçim kampanyası öncesi yapılan anketlerde yalnızca % 4 oranındaki seçmen kitlesi dış politika meselelerinin ülkenin karşılaştığı en önemli sorun olduğunu belirtmiştir. Bunun yanında adaylar seçilebilmek amacıyla politika esnekliğini tercih etmekte ve belirgin politikalar açıklamaktan uzak durmaktaydılar (Dietrich, 2015: 3).

Bush'un dış politika konusundaki tutumu eleştirilere sebep olurken bu durumun kampanya stratejisinin eksikliğinden çok Bush'un bu alanda deneyimsizliğinden ve ilgisizliğinden kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Bu durum seçmenlerin görüşüne de yansımış ve yapılan bir ankette katılımcıların yalnızca % 10'u Bush'un rakibine göre daha iyi bir dış politika lideri olduğunu belirtmiştir. Bush 1999 yılının başlarında dış politika konularında pek çok uzmana danışmıştır ve sekiz kişiden oluşan bir grup oluşturmuştur. Grupta Baba Bush döneminin Ulusal Güvenlik Konseyi uzmanı Condoleezza Rice eş yönetici olarak yer almaktadır. Grubun bir diğer eş yöneticisi Paul Wolfowitz Amerikan gücünün nasıl kullanılacağına dair güçlü vizyonu ile bilinmektedir. Grup mitolojide demir tanrısı olarak bilinen Vulkan ismiyle anılmaktadır (Dietrich, 2015: 3-5).

Bush 1999 sonbaharında kendi stratejisini içeride “Merhametli Muhafazakarlık” ve dışarıda “güçlü Amerikan değerlerine bağlılık” olarak tanımlamıştır. Askeri ve füze savunma sisteminin yeniden yapılandırılması Bush'un kampanyasında askeri dönüşüme yönelik iki başlıktır (Moens, 2017: 87). Bush'un askeri dönüşüme verdiği önem yaptığı konuşmalarda da açıkça görülmektedir. 23 Eylül 1999 tarihinde yaptığı konuşmada Bush, Amerikan Başkanı ve Amerikan ordusu arasındaki güven bağını yenileneceğini belirtmiştir. Ayrıca Amerikan halkını füzelere ve teröre karşı savunacağını açıklamıştır (CNN, 1999a).

Bush'un dış politika anlayışı hakkında önemli bir gösterge sayılabilecek bir diğer konuşma ise 19 Kasım 1999 tarihli konuşmasıdır. Bu konuşmasında Bush açık bir biçimde kendi dış politika anlayışını “açıkça Amerikan uluslararasılığı” olarak tanımlamıştır. Bush stratejik ortaklar ile ilişkilerin geliştirilmesinde ve sürdürülmesinde denge, tutarlılık ve sabrın önemli olduğunu belirtmiştir. Bush konuşmasında Çin ve Rusya ile ilişkilere özellikle vurgu yapmıştır. Çin ve Rusya geçiş güçleridir. Bu güçlerin Amerika'nın müttefiki olması durumunda istikrarın sağlanacağı, aksi takdirde hedeflenen barışa ulaşılamayacağı açıklanmıştır. Ayrıca Bush Clinton yönetimini Çin'i

stratejik partner olarak değil rakip olarak tanımladığı için eleştirmiştir (CNN, 1999b). Rusya konusunda ise Bush güvenlik konularına daha çok odaklanırken Rusya'daki reformlarda Amerika'nın çabalarına daha az yer vermiştir. Al Gore Bush'un Çin ve Rusya'ya yönelik duruşunu Soğuk Savaş zihniyetinden kalma olduğu gerekçesiyle eleştirmiştir (Dietrich, 2015: 9-10).

2000 yılında Al Gore ve George Bush arasındaki seçim yarışı ABD tarihindeki tartışmalı seçimlerden biridir. Al Gore % 48.4, Bush ise % 47.9 oranında oy almıştır. Ancak Bush'un delege sayısı Gore'den fazla olduğu için seçimin kazananı Bush olmuştur. Aradaki oy farkının Florida eyaletinde çok yakın olması sebebiyle konu Yüksek Mahkeme'de görüşülmüştür. Mahkeme değerlendirmede bulunarak seçimi Bush'un kazandığını açıklamıştır (BBC, 2016a).

2.2.3.1. 11 Eylül Öncesi Dönem

Bill Clinton ve George W. Bush dönemi dış politikaları incelendiğinde iki liderin farklı dış ve güvenlik politikası anlayışına sahip olduğu görülmektedir. Bill Clinton uluslararası olaylarda ve küresel politikada ABD'nin aktif rol oynamasını hedeflemiştir. George W. Bush'un ise dış politikada çokuluslu örgütler ve küresel angajman fikrine karşı mesafeli bir tutum sergilemektedir. Göreve geldiği ilk aylarda Bush ABD'nin Ortadoğu barış sürecine dahil olmayacağını, Kuzey Kore ile görüşmelerin askıya alınacağını ve Balkanlara asker gönderilmeyeceğini açıklamıştır. Bush'a göre ABD Clinton döneminde olduğu gibi küresel olaylara müdahil olmamalıdır. Bush'un tek yönlü politikaları eleştirilere sebep olmuştur. Bununla beraber 11 Eylül 2001 terör saldırısı George W. Bush'un dış politika anlayışını değiştirmiştir (Cameron, 2005: 28).

Bush kendi döneminde ABD'nin ulusal çıkarlarının ön planda olduğu tek taraflı politikaya geri dönülmesi gerektiğini belirtmiştir. Geleneksel müttefik olan Avrupa ile ilişkilere öncelik vermek yerine güney sınırı ve özellikle Meksika ile bağların güçlendirilmesini hedeflemiştir. ABD'nin asıl görevinin "ulus inşası" olmadığını ve ABD'nin birliklerini Balkanlar'dan çekeceğini açıklamıştır. Bu ifadeleri ile ABD dış politikasının yönünün değiştiği ve özellikle öncülü Bill Clinton'dan farklı olduğu belirtilmiştir (Kaufman, 2006: 144).

Bush yönetiminin görevdeki ilk 180 işgünü süresince balistik savunma ve askeri dönüşüm konuları dışında dış politika konularını gündeme almamıştır. Balistik silahlar ve nükleer savunma hedefleri çerçevesinde Putin'i nükleer partner olmaya ikna etmeyi amaçlamıştır. Bush bu konuda ABD ve Rusya'nın Fransa ve İngiltere'yi model alması gerektiğini savunmuştur. Fransa ve İngiltere nükleer kapasiteye sahip olmasına rağmen birbirlerine tehdit oluşturmamaktadır (Moens, 2017: 88-90).

Rusya ile ilişkilerin düzenlenmesi ve askeri dönüşüm hedeflerine karşın Bush, 1972 yılında Rusya ile imzalanmış olan Anti Balistik Füze Antlaşması'ndan çekildiğini açıklamıştır. Antlaşma ile nükleer silahların denetlenmesi sağlanmaktadır. Ancak Bush Antlaşmadan çekilmesini terörizmin yaygınlaşması ve "haydut devletler" gibi sebeplere dayandırmaktadır. Antlaşma'dan çekilmesinin ardından ABD yönetimi füze denemelerini arttırmıştır. Bunun yanında 2004 yılına kadar Alaska ve Kaliforniya'ya milli füze savunma sistemi yerleştirilmesini tasarlamıştır (Spanier ve Hook, 2016: 268-269). Bu durum ABD'nin uluslararası politikada yalnızcılığa örnek oluşturmaktadır. bir diğer örnek ise Kyoto Protokolü'dür. Kyoto Protokolü 1997 yılında tasarlanmıştır. Buna göre 2008-2012 yılları arası kısa dönem ve uzun dönem emisyon hedefleri oluşturulmuştur. Yürürlüğe girebilmesi için Protokol en az 55 ülke tarafından onaylanmalıdır ve bu 55 ülkenin sanayi ülkelerinin emisyonunun en az % 55'ine karşılık gelmesi gerekmektedir. Bu durum ABD gibi sanayi ülkelerinin onayının önemini arttırmaktadır. 1997 yılındaki oylamada Senato Protokol'ün imzalanmasının ekonomik maliyetinin yüksek olabileceği gerekçesiyle Protokole karşı çıkmıştır. Ancak 1998 yılında Başkan yardımcısı Al Gore sembolik olarak Antlaşmayı imzalamıştır. İmza semboliktir çünkü Clinton yönetimi Antlaşmayı Senato'nun onayına sunmamıştır (Kahn, 2001: 551). Senato'nun onayına sunulmayan Antlaşma Bush yönetimi tarafından ABD'ye ticari açıdan büyük zorluklar getireceği gerekçesiyle feshedilmiştir (Spanier ve Hook, 2016: 269).

Bush yönetiminin tek yönlü politikaları yalnızcılığa neden olduğu gerekçesiyle eleştirilere sebep olmuştur. Diğer yanda ABD Dışişleri Bakanlığı yetkilileri, Bush yönetiminin metodunu savunarak yeni politikanın "a la carte çokyönlülük" olduğunu ileri sürmüştür. Buna göre; ABD her antlaşmayı ayrı ayrı inceleyerek ulusal çıkarlarına göre karar verecektir (Cameron, 2005: 30). Bush'un yalnızcı ve tek yönlü politikaları eleştirileri beraberinde getirirken 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de yaşanan terör

saldırısı gerek dünya siyasetinde gerekse Bush yönetiminin dış politika anlayışında önemli değişiklere yol açmıştır.

2.2.3.2. 11 Eylül Sonrası Dönem ve Bush Doktrini

11 Eylül 2001’de El Kaide terör örgütü üyeleri dört yolcu uçağını kaçırmıştır. Kaçırılan dört uçaktan ikisi İkiz Kuleler olarak bilinen New York’taki Dünya Ticaret Merkezi’ne çarpmıştır. Diğer iki uçaktan biri Pentagon’a çarparken, diğer uçak Washington’a planladığı saldırıyı gerçekleştirememiştir. Saldırının ardından yürütülen soruşturmalarda saldırganların El Kaide bağlantısı olduğu ortaya çıkmıştır (Habertürk, 2017). Bu saldırı üzerine Bush 11 Eylül sonrası dönemde dış politikasının “teröre karşı savaş” başlığı etrafında şekilleneceğini açıklamıştır. Bush, terörün kaynağı olarak gördüğü ülkelerle mücadeleyi 11 Eylül sonrası dış politikasının merkezine yerleştirmiştir. Bu durumda ilk hedef 11 Eylül saldırısının sorumlusu olarak görülen El Kiade ve Taliban terör örgütlerinin bulunduğu Afganistan olmuştur. Daha sonra Irak ve İran gibi ülkeleri de aynı biçimde sınıflandırarak “şer üçgeni” olarak tanımlamıştır (Gözen, 2016b: 27).

Bush’un teröre karşı savaşı belirli temel varsayımlara dayanmaktadır. ABD küresel ve özellikle askeri üstünlüğü sebebiyle denizaşırı yerlerde savaşma kabiliyetine sahiptir. Bunun yanında Washington’un terör saldırılarına askeri olarak cevap vermede gönülsüz olması El Kaide’yi cesaretlendirmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş süresince izlenen caydırıcılık ve çevreleme stratejisi terörizmi durdurmada etkili olmamıştır. Bush teröristlerin devlet desteği olmadan saldırıları gerçekleştiremeyeceği görüşünü savunmaktadır. Bu durum 2002 yılında Bush’un konuşmasında dolaylı olarak görülmektedir (Lindsay, 2011: 767). Bush, rejimlerin teröre sponsorluk sağlama yoluyla ABD ve müttefik devletlerin kitle imha silahları ile tehdit edilmesinin önüne geçilmesinin dış politika hedefleri içerisinde olduğunu açıklamıştır (Washington Post, 2002). Müttefikler ve çokuluslu örgütler ABD’ye terörle savaşında yardım edebilirdi. Ancak ABD askeri yönden ulaşmak istediği hedeflere yardım almadan ulaşabileceği için bu yardım çok gerekli görülmemektedir (Lindsay, 2011: 767).

Terörle savaş politikasının sınırlarını belirli varsayımlara dayanarak şekillendiren Bush, 11 Eylül saldırıları ertesinde BMGK göreve çağırmıştır. Kurul 1368 ve 1373

sayılı kararlarla 11 Eylül saldırıları karşısındaki tutumunu belirtmiştir (Acet ve Doğan, 2017: 61). 1368 sayılı kararla terör saldırıları sebebiyle uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehditlere karşı savaşılabacağı belirtilmiştir. Ayrıca terör saldırılarını organize eden, sponsor olan ve bu saldırıların faili olanlara karşı tüm devletler birlikte çalışmaya davet edilmiştir (UN Security Council Resolution, 2001). 1368 sayılı karar, Birleşmiş Milletler Şartı'nın meşru müdafaa hakkı tanıyan 51. maddesine dair bazı referanslar içermektedir. Ancak 1368 sayılı karar ABD'ye güç kullanımına yönelik yetkiye ilişkin bir hüküm içermemektedir (Acet ve Doğan, 2017: 61).

2001 saldırılarının ardından yayınlanan bir diğer karar ise 1373 sayılı karardır. 1373 sayılı kararla 1368 sayılı kararda ifade edilenler yeniden onaylanmıştır. Bu kararla BMGK, 11 Eylül 2001 tarihinde gerçekleşen terör saldırısını kınadığını yeniden tasdik etmiştir. Bu tür olayların, diğer uluslararası terör olayları gibi, uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu tekrar doğrulanmıştır (UN Security Council Resolution 1373, 2001). BMGK tarafından verilen iki karar da ABD'ye 11 Eylül saldırıları sonrası meşru müdafaa yetkisi tanımamıştır. Ancak Bush yönetimi Afganistan'a yönelik atacağı adımları meşru müdafaa kavramı ile 1368 ve 1373 sayılı kararlara dayandırarak meşru zemin oluşturmaya çalışmıştır (Acet ve Doğan, 2017: 61).

Bush'un teröre karşı savaş politikası çerçevesinde atılan ilk adım 11 Eylül saldırılarının suçlusu olarak görülen El Kaide ve Taliban üyelerinin bulunduğu Afganistan'a karşı savaş hazırlığı olmuştur. 11 Eylül saldırılarının ardından ABD'nin Afganistan'daki hedefleri 11 Eylül faileri El Kaide teröristlerinin yakalanması ve demokratik bir yönetim biçiminin benimsenmesidir. Bu hedefe yönelik olarak Kalıcı Özgürlük Operasyonu 7 Ekim 2001 tarihinde başlamıştır (Spanier ve Hook, 2016: 295). Operasyon sonunda Amerikan askeri kuvvetleri Taliban ve El Kaide üyesi teröristlere karşı önemli başarılar elde etmiştir. El Kaide lideri Usame bin Ladin'in kaçıışı operasyondaki tek başarısızlık olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu operasyonun ardından dikkatler Irak'a çevrilmiştir (Stauss, 2012: 3).

ABD'nin Afganistan'a müdahalesi ABD'nin NATO üyelerinin yardım teklifini reddetmesine rağmen uluslararası alanda büyük destek görmüştür. Birçok devlet teröre karşı savaşta ABD'ye destek vermiştir. Özbekistan insan hakları konusunda kötü bir sicile sahip olmasına rağmen terörle savaşta ABD ile partner olmuştur. Pakistan nükleer

kulübe üyeliği sebebiyle kınanmasına karşın El Kaide lideri Usame bin Ladin'i arama sürecinde ABD ile müttefik olmuştur (Cameron, 2005: 32).

ABD Afganistan müdahalesinde uluslararası arenada destek bulmuştur. Ancak ABD'nin Afganistan müdahalesi uluslararası hukuk açısından tartışmalara sebep olmuştur. ABD Afganistan müdahalesini meşru müdafaa kavramına çerçevesinde değerlendirmektedir. Ancak uluslararası hukukta meşru müdafaa ve BMGK kararları ile tanınan yetki haricinde güç kullanımı yasaklanmıştır. Ayrıca ABD meşru müdafaa hakkını 11 Eylül saldırılarının faili olarak gördüğü terör örgütünü ele geçirmek amacıyla Afganistan'ı hedef alarak gerçekleştirmiştir. Bu açıdan operasyon BM Şartı'nın meşru müdafaa hakkı tanıyan 51. maddesine dayandırılabilceği ileri sürülmüştür. ABD, BM'nin 1368 ve 1373 sayılı kararlarına atıfta bulunarak müdahalede bulunmuştur. Ancak bu kararların meşru müdafaa olup olmadığı konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. Meşru müdafaa'nın ön koşulu olarak görülen silahlı saldırı, acillik, gereklilik ve orantılı olma gibi şartların Afganistan müdahalesi için geçerli olup olmadığı tartışmalara sebep olmuştur (Acet ve Doğan, 2017: 63).

2002 yılının başlarında Bush teröre karşı savaşın kapsamının genişletilmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu argüman Bush'un konuşmalarında açıkça görülmektedir. Ocak 2002 tarihli konuşmasında Bush İran, Irak ve Kuzey Kore'yi "şer eksenini" olarak tanımlamıştır (Washington Post, 2002). Bush bazı devletlerin terör konusunda çok sessiz kaldığını, bu devletlerin harekete geçmemesi durumunda ABD'nin gerekli adımları atacağını açıklamıştır. Bu sözleriyle Başkan Bush, Amerikan halkına teröre karşı savaşın Afganistan'dan öteye taşınacağı mesajını vermiştir (Kaufman, 2006: 154).

11 Eylül saldırıları ile birlikte ABD'nin Soğuk Savaş sonrası izlediği caydırıcılık ve çevreleme politikaları değişmiştir. 11 Eylül sonrasında ABD önleyici kuvvet kullanımı ile uluslararası sistemdeki lider konumunu korumayı hedeflemiştir. Bu açıdan incelendiğinde ABD kendisine tehdit oluşturabilecek durumlara müdahale edebilmek için diğer devletlerle işbirliğine girmek yerine "önalıcı" (preemption) bir dış politika benimseyecektir (Aksoy, 2016: 5).

Önalıcı savaş kavramıyla terör tehdidi veya terör saldırısı gerçekleşme ihtimali ortaya çıktığında saldırının gerçekleşmesi beklenmeden müdahale edilmesi amaçlanmıştır. İhtimal dahilinde görülen saldırılar gerçekleşmeden yapılan müdahalelerin uluslararası hukuka uygunluğu tartışma konusu olmuştur. Muhtemel

görülen saldırıların gerçekleşip gerçekleşmeyeceğinin nasıl belirleneceği eleştirilerin temelini oluşturmuştur (Aksoy, 2016: 6).

Önalıcı savaş kavramına yönelik en önemli eleştirilerden biri kavramın uluslararası hukuk kurallarıyla çelişmesidir. Uluslararası hukuk kurallarına göre askeri güç kullanımından önce tehlikenin var olması ön koşulu bulunmaktadır. Bu durum Bush Doktrini ile ters düşmektedir. Bush Doktrini kitle imha silahlarının aleni bir tehdit unsuru oluşturmayacağını ve kolaylıkla saklanabileceği görüşünü savunuyordu. Bush Doktrini'ne göre gizlice silahlanan güçler aniden saldırıya geçebilme tehdidi taşımaktadır. Bu sebeple “önalıcı savaş” kavramı savunulmaktadır (Hook ve Spanier, 2016: 289).

Bush Doktrini açıkça ülkeyi tehdit eden grup veya ülkelere karşı savaşa girişi meşrulaştırmaktadır. ABD İkinci Dünya Savaşı'nın sonundan beri dış politikasını ittifak oluşturma üzerine inşa etmiştir. ABD'ye göre güvenliğin sağlanması için düşmanın tek başına mağlup edilmesi yerine devletler biraraya gelerek ortak düşmana karşı birlikte mücadele etmelidir. Bush Doktrini ile ABD'nin gerekli durumlarda sert güce başvurabileceği ortaya konulmuştur. Soğuk Savaş yıllarından beri ABD ilk kez dış politika hedeflerine ulaşmak için askeri gücüne bu derece dayanır hale gelmiştir (Kaufman, 2006: 155).

Bush Doktrini'ne göre tehdit oluşturan unsurları üç grupta toplamıştır: küresel ölçekteki terör örgütleri, bu terör örgütlerini destekleyen zayıf devletler ve haydut devletler. EL Kaide ve Taliban'ın Afganistan'ı ilk iki gruba karşılık gelmektedir. Haydut devletlerin ise rejimlerindeki saldırganlık ve KİS, özellikle nükleer silahlara yönelik arayışlarıyla bilindiği ileri sürülmektedir. Bu tanımlama çerçevesinde incelendiğinde Irak'ın haydut devlet modeline örnek olduğu düşünülmektedir (Record, 2003: 5).

Bush Doktrini ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgalinin temelini oluşturmaktaydı. ABD'nin Irak'ı işgalinin temel sebebi olarak Irak'ta bulunan nükleer silahlar gösterilmiştir. Saddam Hüseyin rejimindeki Irak'a gerçekleştirilecek operasyon haydut devletler olarak tanımlanan devletlere gözdağı verecek ve ABD'nin saldırabileceğini gösterecekti. Irak'ın kontrolünün ele geçirilmesi ile Ortadoğu'da teröre karşı operasyonların yönetilebilmesi için önemli bir merkez ele geçirilmiş olacaktı (Hook ve Spanier 2016: 301-302). Bunun yanında Irak operasyonuna sebep olarak Irak'ın terör

örgütü El Kaide'ye verdiği destek ve Irak'ta demokrasinin gelişiminin gerekliliği gösterilmiştir. ABD'nin Irak'ın işgali kararı BMGK'da görüşüldüğünde Rusya, Çin ve Fransa'nın tepkisiyle karşılaşmıştır. ABD uluslararası kamuoyunun tepkisine karşın İngiltere ve İspanya başta olmak üzere bazı Avrupalı devletlerin desteğini alarak 20 Mart 2003 tarihinde Irak'ı işgal etmiştir (Gözen, 2016b: 27).

ABD'nin Irak operasyonunun temel sebebi olarak gösterdiği Irak'taki KİS'lere ilişkin Amerikalı ve İngiliz uzmanların oluşturduğu keşif heyeti Irak Anket Grubu tarafından araştırmalar yapılmıştır. Grubun Başkanı Amerikan Senatosu'na Irak'ın KİS'lerine ilişkin tamamen yanlışlıklarını ifade etmiştir. 1400 kişi ile yapılan araştırma ve 1 milyar ABD doları tutarındaki harcamaya karşın hiçbir nükleer, kimyasal ve biyolojik silah bulunamamıştır. Bu durumda savaşın temel sebebi olarak gösterilen neden geçerliliğini yitirmiştir (Lindsay, 2011: 769). Ayrıca BM denetçileri tarafından hazırlanan ve BMGK'ya iletilen raporda Irak'ta KİS bulunmadığı açıklanmıştır. Bu yönde yapılan incelemelere ve yayınlanan raporlara rağmen ABD, Irak'ı işgal etmiştir (Hook ve Spanier, 2016: 305). Irak'ın elinde kimyasal silahların bulunmadığına dair resmi belgeler olmasına karşın, ABD'nin Irak'a düzenlediği operasyonun ardında Bush'un 11 Eylül saldırılarının karşılıksız kalmadığını tüm dünyaya göstererek 2004 yılındaki ABD seçimleri için destek sağlamayı hedeflediği ileri sürülmüştür (Kurtbağ, 2010: 335).

ABD Wilson İlkeleri'nde belirtildiği gibi bölgede demokrasi, özgürlük ve piyasa ekonomisinin yaygınlaştırılması söylemiyle hareket etmektedir. Ancak bu hedefler Wilson İlkeleri'nin önerdiği gibi diplomasi, uluslararası işbirliği ve barışçıl yollar kullanılarak değil ABD'nin izlediği saldırgan ve tek yönlü dış politika ile yayılmaya çalışılmaktadır. Bu durum ABD'nin hem Irak içerisindeki Sünni gruplardan hem de komşu ülke İran'dan önemli eleştiriler almasına sebep olmuştur. Irak'ın işgali ABD açısından önemli kayıplara sebep olmuştur. PEW şirketi tarafından yapılan kamuoyu yoklamalarında Irak'taki savaşın etkisiyle uluslararası toplumda ABD karşıtlığının arttığı açıklanmıştır. Bu durum ABD'nin uluslararası prestijinin önemli ölçüde etkilendiğini göstermektedir. Ayrıca Irak'ın işgali süresince yapılan harcamaların ülkeyi mali olarak etkilediği ve bu durumun 2008 ekonomik krizine sebep olduğu ileri sürülmüştür (Gözen, 2016b: 27-28).

2004 Başkanlık seçimlerinin gündeminde Irak ve teröre karşı savaş kavramı yer almaktadır. 2004 seçimlerindeki diğer aday John Kerry ABD'nin Irak'ı işgaline yönelik politikalarına karşı eleştirilerde bulunmuştur (Cameron, 2005: 32). Seçim öncesinde yapılan kamuoyu yoklamalarında Bush'a yönelik halk desteği Kerry'e oranla daha azdır. Ancak El Kaide lideri Usame bin Ladin'in yayınladığı video seçimlerin seyrini etkilemiştir. Ladin videoda teröre karşı savaşta kendi üstünlüğünü açıklamıştır. Bu durum Bush'un terörle savaşta daha kararlı bir tutum takınacağı beklentisi oluşturmuş ve Bush'un destekçilerinin artmasını sağlamıştır (Hook ve Spanier, 2016: 310). 2004 yılında yapılan başkanlık seçim sonuçlarına göre Bush % 51, Kerry % 48 ve Nader % 1 oy almıştır (CNN, 2004).

Irak'ın genel durumu Bush'un ikinci dönem başkanlığı süresince de kilit rol oynamıştır. 2004 yılında Irak yeniden bağımsızlığını ilan etmiştir. 2005 Ocak ayında yapılan seçimler dünya siyasetinde önemli bir değişimi işaret etmiştir. Ancak Bush'un Irak politikasına yönelik kamuoyu desteği giderek azalmıştır. Bu durum kamuoyu yoklamalarında da görülmektedir. 2006 yılındaki kamuoyu anketlerinde Irak Savaşı konusunda Bush'a verilen destek oranı % 30'un altına düşmüştür (Hook ve Spanier, 2016: 311).

2006 Aralık'ta yayınlanan Baker-Hamilton Raporu'nda³ Irak'taki durumun kötüleştiği belirtilmiş ve bu durumun düzeltilmesi için belirli öneriler sunulmuştur. Rapora göre Irak'ta ve bölgede yeni ve genişletilmiş diplomatik ve siyasi çabaların gerekliliği belirtilmiştir. Bunun yanında Irak'taki ABD kuvvetlerinin öncelikli misyonunun değişmesi ise rapordaki bir diğer tavsiyedir. Irak hükümetinin özellikle güvenlik ile ilgili sorumluluklarını yerine getirirken ABD'nin desteğine ihtiyaç duyabileceği belirtilmiştir. Ancak ABD çok sayıda birliğini Irak'ta uzun süreli olarak tutmaya ilişkin bir taahhütte bulunmamalıdır (Baker Hamilton Report, 2006: 7).

Yayınlanan rapor ve ABD halkının tepkisi üzerine Başkan Bush 2007 Ocak'ta Amerikan askerlerinin Irak'tan çekilmesi yönünde karar vermiştir. Bunun yanında Irak'ın yeniden yapılandırılması temel hedefler içerisinde yer almaktadır. 5 Ocak 2007 tarihinde ABD ve Türkiye İşbirliği Antlaşması imzalayarak Irak'ın yeniden yapılandırılması konusunda fikir birliğine varmışlardır (Gözen, 2016b: 28).

---

³ Rapor James Baker Eski Dışişleri Bakanı ve Demokrat Eski Kongre üyesi Lee Hamilton tarafından hazırlanmıştır.

2.2.4. Obama Dönemi (2009-2016)

ABD'nin Irak politikası ve Bush Doktrini George Bush'un başkanlığının ikinci döneminde kilit rol oynamıştır. Bush Doktrini 2008 yılındaki ABD seçimlerini Obama'nın kazanmasında etkili olmuştur. Bush Doktrini hedeflediği gibi uluslararası alanda ABD'nin prestijini güçlendirmek yerine diğer devletler tarafından sadece ABD'nin liderliğine dayanan bir düzen oluşturma çabası olarak algılandığından tepkiyle karşılanmıştır. Bush Doktrini temel alınarak gerçekleştirilen Irak'ın işgali ve bu durumun sonuçları arasında kabul edilen 2008 mali krizi Bush döneminden Obama dönemine geçişteki önemli izler bırakmıştır (Hook ve Spanier, 2016: 320).

2008 Temmuz ayında Chicago Konseyi tarafından yapılan anketlerde katılımcıların % 83'ü ABD'nin uluslararası prestijini geliştirmeyi en önemli dış politika hedefi olarak gördüklerini açıklamıştır. Enerji arz güvenliğinin sağlanması, nükleer silahların yaygınlaşmasının önlenmesi ve uluslararası terörizmle savaşma diğer dış politika öncelikleridir (Chicago Konseyi, 2008: 35).

2008 Başkanlık seçim kampanyası süresince Hillary Clinton ve diğer adaylar savaş yanlısı bir tutum izlerken, Obama bu duruma karşı olduğunu açıklamıştır. 2008 bahar aylarında yapılan anketlerde Amerikan halkının üçte birinden fazlası Irak sorunun ülkenin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri olduğunu düşünmektedir. Sekiz yıl önceki seçim kampanyasının aksine dış politika konuları ve Irak 2008 başkanlık seçimlerinin ana gündemini oluşturmaktadır. Obama seçim vaatleri içerisinde seçildikten sonraki 16 ay içerisinde tüm Amerikan askerlerinin Irak'tan çekileceğini açıklamıştır (Lindsay, 2011: 771).

Obama'nın dış politika anlayışı en temelde Bush dönemi dış politika anlayışını değiştirme üzerine kuruludur. Bu kapsamda değerlendirildiğinde Obama'nın öncelikli dış politika hedeflerinden biri ABD'nin uluslararası toplumda aktif rol almasını sağlamaktır. Bush yönetimi BM ve Dünya Ticaret Örgütü gibi uluslararası örgütlerin ABD'nin özgürlüğünü kısıtladığını ileri sürerken, Obama yönetimi ulusal güvenliğin sağlanması ve ekonomik çıkarların korunmasında uluslararası örgütlerin rolüne vurgu yapmıştır (Hook ve Spanier, 2016: 329). 2008 yılında yapılan seçimleri rakibi John McCain'i geride bırakarak Obama kazanmış ve ABD'nin 44. başkanı olmaya hak

kazanmıştır. Obama, ABD tarihinin ilk Afro-Amerikan başkanı olduğu için bu seçim büyük bir öneme sahiptir (CBS News, 2008).

Diplomasi ve partner ülkelerle bilgi paylaşımı gibi metodlar yardımıyla uluslararası işbirliğinin sağlanması Obama'nın seçim vaatlerinin bir parçası olarak yer almıştır. Bu durum Obama dönemi dış politikasında somut olaylarda da gözlemlenebilmektedir. İran-ABD arasındaki nükleer meselesi Obama döneminde diplomasi kullanımına örnek oluşturmaktadır. Obama yönetiminin göreve gelmesinin ardından gerçekleşen İran-ABD nükleer görüşmeleri bu konudaki vaatlerin uygulamaya geçirildiğine örnek oluşturmaktadır (Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Araştırmalar Merkezi Raporu, 2009: 4-5).

ABD, 2009 yılından itibaren İran'ın da katılım sağlayacağı bir zirvenin her yıl yapılmasını önermiştir. Bunun yanında Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na yapılan 225 milyar dolarlık yardımın nükleer konusunda çalışmalar yapan uzmanların eğitilmesi için harcanması önerisini getirmiştir. ABD, uluslararası örgütlerin desteğini alarak İran'ın nükleer üretimini kontrol altına almayı planlamıştır. İran'ın önerileri kabul etmemesi durumunda alternatif yöntemler geliştirmiştir. Bunlar İran'a ekonomik yaptırımların uygulanması ve Kuveyt ile Katar'a Patriot füzelerinin konuşlandırılmasıdır (Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Araştırmalar Merkezi Raporu, 2009: 19).

İran'ın nükleer kapasitesiyle ilgili etkileşimde bulunan uluslararası örgütlerden biri BM'dir. Haziran 2010 tarihinde BMGK'da İran'a yönelik yeni yaptırımların koyulması kararlaştırılmıştır. Yaptırımlar İran üzerindeki baskının arttırılmasını sağlamıştır. Bu durum önceleri yaptırımlara karşı çıkan Rusya ve Çin'in kararlarını değiştirmesi açısından önemlidir (Lindsay, 2011: 774).

Obama'nın diplomasiyi destekleyen tutumunda İran'a karşı hareket düşüncesine katı bir biçimde karşı çıkan Savunma Bakanı Robert Gates oldukça etkili olmuştur. Obama, Robert Gates ve Savunma Sekreteri Chuck Hagel tarafından İran'ın nükleer kapasitesi konusunda askeri hareketin en kötü alternatif olduğuna inandırılmıştır (Rielly, 2013: 2). Devam eden müzakereler ve diplomatik kanalların kullanılması sonucunda Temmuz 2015 tarihinde BMGK ülkeleri ve Almanya (P5+1) İran'ın nükleer programında kısıtlamalar yapması karşılığında ekonomik yaptırımların kaldırılmasına karar vermiştir (BBC Türkçe, 2015).

Nükleer silahların yayılması tehdidi yalnızca İran ile değil, Obama'nın Rusya'ya yönelik izleyeceği politikada da belirleyici olmuştur. Nisan 2009 tarihinde Obama nükleer silahların uluslararası politikada önemli bir tehdit unsuru olduğunu belirtmiştir. Bunun için Rusya ile müzakerelerde bulunulacağı açıklanmıştır (Kavuncu, 2013: 142). Bu hedefi gerçekleştirmeye yönelik olarak Rusya tarafından önemli bir provokasyon sebebi olarak görülen Polonya ve Çek Cumhuriyeti'ne füze yerleştirilmesi kararı iptal edilmiştir (Rielly, 2013: 2).

Olumlu yönde seyreden ilişkiler doğrultusunda 5 Aralık 2009 tarihinde geçerlilik süresi dolan START'ın yenilenmesine karar verilmiştir. 8 Nisan 2010 tarihinde Yeni Start Antlaşması imzalanmıştır. Bu Antlaşma nükleer kapasitenin azaltılmasına yönelik kapsamlı maddeler içermektedir (Kavuncu, 2013: 143).

Nükleer silahların kontrolüne yönelik izlenen müzakere ve diplomasinin kullanımı dış politikada yumuşak gücün kullanımına somut örnek oluşturmaktadır. Obama dönemi dış politikasında yumuşak güç unsurlarına verilen önemi gösteren başka örnekler de bulunmaktadır. Bu örneklerden biri de Amerikan askerlerinin Irak ve Afganistan'dan tahliye edilmesidir. Obama seçim vaatlerinde açıkladığı gibi Bush'un 2011 sonuna kadar Irak'tan çekilme takvimine uyma konusunda kararlı bir tutum göstermiştir. Obama Irak'tan 40.000 asker tahliye edilmesinin ardından Irak'ta askeri tatbikatların gerçekleşmesi için kanuni dokunulmazlığa sahip ABD askerlerinin kalmasını planlamıştır. Ancak Irak yönetimi Irak halkı tarafından bu durumun bağımsızlığa tehdit algısı yaratacağını belirtmiştir. ABD askerlerinin 2011 yılında bölgeden çekilmesinin ardından oluşan otorite boşluğu ülke içinde çatışmalara sebep olmuştur (Hook ve Spanier, 2016: 340).

Obama'nın Irak ve Afganistan için izlediği politikanın ABD'nin güvenliği açısından olumlu katkıları bulunduğu 2010 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde açıkça görülmektedir. Belgede altı yıl önce Irak ve Afganistan'da yaklaşık 180.000 ABD askeri olduğu belirtilmektedir. 2010 yılı verilerine göre ise 15.000'den daha az asker bulunmaktadır. Bu durum ABD'nin kayıplarını önemli ölçüde azaltarak güçlerin ve kaynakların yeni oluşan tehditlere karşı kullanılmasına olanak sağlamıştır (US National Security Strategy, 2010: 7).

Obama dış politikada genel itibariyle ılımlı ve diplomasi vurgusu yapan bir anlayış benimsemiştir. Ancak özellikle terörle mücadelede diplomasinin yanında askeri

güç kullanımı da masadaki seçenekler arasında yer almaktadır. Obama'nın dış ilişkiler kadrosu Dışişleri Bakanı Hillary Clinton, Savunma Bakanı Robert Gates ve Milli Güvenlik Kurulu Danışmanı James Jones yumuşak güç unsurlarının altını çizirken, gerekli durumlarda güç kullanılabileceği yönünde görüş belirtmişlerdir (Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Araştırmalar Merkezi Raporu, 2009: 5).

Terörle mücadelede ABD'nin askeri güç ve diplomasiyi etkin kullanımını gösteren en önemli örnekleri Obama'nın Irak ve Afganistan politikasıdır. Obama'nın Afganistan politikasında ve terörle mücadelesinde kilit rol oynayan ülkelerden biri Pakistan'dır. Afganistan'daki Taliban varlığının ortadan kaldırılması Obama'nın Asya politikasındaki öncelikli konulardandır. Obama'nın seçim vaatleri incelendiğinde Afganistan'a yönelik temel hedefin El Kaide bitinceye kadar ülkede Amerikan askerlerinin bulunması üzerine kurulduğu görülmektedir. Bu hedefe yönelik olarak Şubat 2009'da Afganistan'a 17.000 ek asker gönderilmesi kararlaştırılmıştır (Demirtepe ve Erdoğan, 2013: 57-58).

Obama 27 Mart 2009 tarihinde Afganistan ve Pakistan'a yönelik izlediği politikaları AfPak ismiyle açıklamıştır. Obama istikrarın sağlanması ve demokrasinin yayılmasının bölgede temel amaç olduğunu belirtmiştir. Yükselen güç olarak görülen Çin, Hindistan ve Rusya gibi devletlerin bölgede etkin güç olmasını engellemek, Orta Asya'da bulunan ekonomik kaynaklar ve bölgede düzenin tesis edilmesi gibi sebeplere dayanarak Afganistan'da savaş sonrası düzenin kurulması ABD açısından büyük önem taşımaktadır ABD bölgeye yönelik politikalarında yalnızca terör örgütleri ile savaşmakla kalmayıp Afganistan'daki seçimlerde de kilit rol oynamıştır. Ağustos 2009 seçimlerinde ABD'nin yaklaşık bir milyon oyunu Karzai yönünde kullanılması için çalışmalar yaptığına dair raporlar yayınlanmıştır (Acet ve Doğan, 2017: 66- 68).

Seçimlerle ilgili tartışmalara karşın ABD Afganistan'ın toprak bütünlüğüne saygı duyduğunu ve ülkedeki hedefinin yalnızca El Kaide ile savaşmak olduğunu belirtmiştir. Başkan Yardımcısı Joe Biden Taliban'ı tamamen yok etmenin çok maliyeli olacağını ve Afganistan saldırılarının ana odağının El Kaide olması gerektiğini açıklamıştır (Demirtepe ve Erdoğan, 2013: 59).

Obama Afganistan ve Pakistan'da demokrasinin geliştirilmesi amacını desteklemiştir. Bu hedefe yönelik olarak 2009 yılında demokrasinin güçlendirilmesi için askeri olmayan yardımlara yönelik maddeler içeren Pakistan ile Güçlendirilmiş Ortaklık

Yasası oluşturulmuştur (Telatar, 2012: 67). Buna göre terörle mücadele etmek, Pakistan'da demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün sağlanması ile sosyal ve ekonomik gelişimin desteklenmesi gibi hedeflere ulaşılabilmesi için ABD ve Pakistan'ın müttefik ülkeler olduğu belirtilmiştir. Bu hedeflere ulaşabilmek amacıyla Pakistan'da uzun dönemli kalkınma ve eğitim, sağlık, enerji güvenliği programlarını da içeren altyapı projelerinin desteklenmesi ve özel sektör ile kamu sektöründeki girişimlerin desteklenmesi gibi konularda ABD'nin Pakistan hükümeti ile işbirliği içerisinde olacağı belirtilmiştir (Enhanced Partnership with Pakistan Act of 2009, 2009). Obama diplomasinin ve yumuşak güç kullanımının bir gereği olarak diğer ülkelerle eşit işbirliği prensibini benimsemiştir. Önceleri ABD'nin terörle mücadelesinde pasif bir tutum izleyen Rusya, Çin ve İran gibi ülkeler Afganistan'ın 2014'te tahliye edileceği kararı üzerine bölge ülkeleri için girişimlerde bulunmuşlardır. Örneğin Çin bölgeye yatırım yapmıştır (Demirtepe ve Erdoğan, 2013: 73-74).

11 Eylül saldırılarının sorumlusu Usame Bin Ladin'in yakalanması Obama'nın terörle mücadele gündeminde yer alan önemli gelişmelerden biridir. Bin Ladin'in yakalanması ABD'nin uluslararası alandaki prestiji açısından büyük önem taşımaktadır. ABD'nin SEAL Timi tarafından Pakistan'da düzenlenen operasyonlarda Usame bin Ladin'in öldürüldüğü dünya kamuoyuna duyurulmuştur (Hook ve Spanier, 2016: 338).

Obama döneminin temel dış politika hedefleri içerisinde diplomasinin etkin kullanımı ve terörle mücadelenin yanısıra ABD'nin yumuşak güç kapasitenin artırılması da yer almaktadır. Obama ABD'nin yumuşak gücünün medya, sivil toplum ve internet gibi yollarla geliştirilmesi gerekliliği açıklamıştır (Hook ve Spanier, 2016: 330). George W. Bush döneminde de gündemde olan önemli yumuşak güç konularından biri iklim değişikliğidir. Göreve gelmesinin ardından Obama, 2009 yılındaki Kopenhag Uzlaşması ile uyumlu olarak, 2005 yılındaki oranlara göre sera gazları emisyonunu % 17'ye kadar azaltacağını açıklamıştır. Bunun yanında ABD Başkanı Obama deniz aşırı yerlerde yeni kömür santrallerine kamu finansmanının durdurulduğunu açıklamıştır (Leggett, 2013: 12).

Obama yumuşak güç konularında ABD'nin duruşunu değiştirmiştir. İklim değişikliği konularında atılan adımların yanında Guantanamo Üssü'nün kapatılacağını duyurmuştur fakat uygulamaya geçirememiştir. Buna karşın Obama kararın uygulanması için önemli çaba harcamıştır. Obama ABD dış politika uygulamalarında

diplomasiyi askeri harekate tercih etmiştir. George W. Bush döneminde “şer eksenini” ilan edilen Kuzey Kore, İran ve Küba liderleri ile diyaloga açık olduğunu belirtmesi Obama’nın yumuşak güce verdiği önemi göstermektedir. Obama öncülünün aksine bu ülkelere karşı angajman politikası izlemiştir (Rielly, 2013: 3).

2008-2012 yılları arasındaki Obama’nın birinci dönemi diplomasi, dış politika ve yumuşak güç odaklıdır. PEW Araştırma Merkezi’nin yayınladığı rapora göre 2012 yılında gerçekleşen başkanlık seçimlerinde oy kullanan seçmenlerin % 87’si ekonominin oy tercihlerinde en belirleyici unsur olduğunu belirtmişlerdir. Sağlık %74, eğitim % 69 oranını alırken, dış politika % 60 oy oranıyla daha az belirleyici bir faktör olarak listede yer almıştır. Bu durum 2012 seçimlerinde seçmenlerin oy verirken önceliklerini değiştirdiğini göstermesi açısından önemlidir (PEW Araştırma Merkezi Raporu, 2012: 1). 2012 yılında yapılan seçimlerde ekonomideki memnuniyetsizliklere karşın Obama rakibi Mitt Romney’i geride bırakmıştır. Obama’nın ikinci döneminde Senato ve Temsilciler Meclisi farklı grupların yönetiminde kalmıştır. Temsilciler Meclisi Cumhuriyetçilerin kontrolünde kalırken, Demokratlar Senato’nun kontrolünü ele geçirmişlerdir (BBC, 2013).

Obama’nın ikinci dönem dış politika gündeminde Asya-Pasifik bölgesine yönelik olarak yeniden dengeleme politikası izlediği görülmektedir. Yeniden seçilmesinin ardından bölgeye yaptığı ziyaret bunu göstermektedir. Japonya, Güney Kore, Tayland, Filipinler, Avustralya, Singapur ve Hindistan gibi ülkelerle kurulan ittifaklar bölgeye askeri angajmanı kolaylaştırmaktadır. Asya’nın lider ülkelerinden olan Çin ile ikili ilişkilerin geliştirilmesine çaba harcanacağı belirtilmiştir (Davidson ve Brimley, 2013: 33).

Obama’nın ikinci dönem dış politika gündeminde önemli yer tutan bölgelerden biri Ortadoğu’dur. Obama ikinci döneminde ilk yurtdışı gezisini Ortadoğu’ya gerçekleştirmiştir. Özellikle Suriye’deki iç savaş ve çatışmanın tırmanması sonucu Obama’nın ikinci döneminde bölgede daha fazla sorumluluk alması beklentisi oluşmuştur. Bu beklentiye karşılık Obama yalnızca Suriye’deki iç çatışmada kimyasal silah kullanılması konusunun ABD için kabul edilemez olduğunu açıklamıştır. Ancak Suriye konusunda somut bir adım atmamıştır (Kanat, 2014: 15-16).

Obama Suriye’deki çatışmalarda aktif bir dış politika izlememiştir. Ancak Arap Baharı kapsamında başlayan olayların Libya’ya sıçraması sonucu çıkan çatışmada

ABD'nin izlediği politika Suriye örneğinden farklıdır. Libya lideri Muammer Kaddafi'nin sivil halka uyguladığı şiddet artınca NATO Libya üzerinde uçuşa kapalı bölge oluşturmuştur. Obama yönetimindeki ABD Libya'daki politikalarında tek başına sorumluluk almaktan ziyade diğer NATO üyeleri ile işbirliğini tercih etmiştir. Libya'ya yönelik kara müdahalesi yerine hava ve deniz operasyonlarını NATO çatısı altında desteklemiştir. Obama BMGK izni olmadan ABD'nin silah kullanmayacağını açıklamıştır (Göngen, 2014: 12-13).

Obama yönetiminin Ortadoğu'da tarafsız politika izleme anlayışı benimsemesine karşın Libya'daki tutumu istisna oluşturmaktadır. Obama Suriye'de çıkan olaylara karşı pasif tutum benimsemiştir. Ancak Obama'nın Libya'da farklı politika izlemesi belirli sebeplere dayanmaktadır. Muammer Kaddafi'nin Bingazi'de büyük tahribat oluşturacağı algısı, Arap Ligi'nden destek oyu ve BM tarafından operasyonun desteklenmesi gibi faktörler de etkili olmuştur (Davidson ve Brimley, 2013: 44).

Obama'nın ikinci döneminde Ortadoğu politikası Arap Baharı kapsamında gerçekleşen olaylar çerçevesinde şekillenmiştir. Ortadoğu'daki çatışmanın yanında Obama'nın dış politikasının bir diğer önemli aktörü Rusya'dır. Bu dönemde ABD-Rusya ilişkilerini etkileyen temel mesele Kırım sorunu olmuştur. Rusya'nın Ukrayna kontrolündeki Kırım'ı 2014 yılında ilhak etmesi Rusya ile olumlu seyreden ilişkilerde gerilime sebep olmuştur. Obama askeri çözümün değil diplomasinin Kırım sorununun çözümünde tercih olduğu belirtmiş ve Kırım konusunda Putin ile karşı karşıya gelmekten kaçınmaktadır. Obama, ABD ve NATO'nun Rusya ile yeni bir Soğuk Savaş düzenine girmek istemediğini açıklamıştır (The Guardian, 2014).

Obama'nın ikinci döneminde ABD birçok konuyu çözümlenebilmek için AB ile birlikte hareket etmek durumunda kalmıştır. Bu konulardan bir tanesi de İran'daki nükleer meseledir. Obama seçim kampanyası süresince İran'ın nükleer silah kapasitesinin iyileştirilmesinin ABD için askeri müdahalede kırmızı çizgi olduğu belirtilmiştir. İran yönetimi bu kırmızı çizgiyi aşmadığı sürece AB ve ABD diplomatik ve ekonomik baskısını sürdüreceğini açıklamıştır. İkili ilişkilerde belirleyici olan bir diğer unsur ise Çin'in yükselişine karşı iki aktörün tutumudur. Çin'in yükselişine karşı iki aktör pazarlarının bütünleşmesi için çaba harcayarak ortak bir politika benimsemiştir (Niblett, 2013: 67).

Obama'nın göreve geldiği ilk dönem ele alındığında terörle savaş ve Irak'tan ABD askerlerinin tahliye edilmesi gibi konularda başarılı bulunduğu söylenebilir. Ancak 2008 mali krizinin çözüme ulaştırılması, Afganistan'da istikrarlı bir ortamın oluşturulması ve İran ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi gibi konularda başarılı sonuçlar elde edemediği görülmektedir (Gözen, 2016b: 29). Obama'nın ikinci dönem dış politikası ise büyük ölçüde Ortadoğu'daki gelişmelerden etkilenmiştir. Arap Baharı pek çok ülkede etkisini gösterirken, ABD'nin NATO'nun 2011 yılında gerçekleştirdiği Libya operasyonunda yer alması öne çıkan bir gelişme olmuştur. ABD'nin Irak ve Afganistan ile çatışma durumunda olması Libya operasyonuna katılımının sorgulamasına yol açmıştır. Ancak Tunus ve Mısır'daki pasif politika Libya'da daha aktif bir politikaya dönüşmüştür. Libya'nın zengin petrol yatakları ve Libya halkına yönelik katliam gibi sebepler dolayısıyla Obama yönetimi hava ve deniz operasyonlarına destek vermiştir. Yine de Obama krizlere karşı müdahalede tek sorumluluğun ABD'de de olmaması gerektiğini belirtmiştir (Hook ve Spanier, 2016: 357). Kırım sorunu özellikle ABD-Rusya ilişkilerine etki eden başlıklar arasında yer almıştır. Ancak Çin'in ekonomik gücü ve küresel yükselen değer olması Obama'nın ikinci döneminde ticari ilişkilere de önem vermeyi gerektirmiştir (Kanat, 2014: 29).

2.2.5. Trump Dönemi (2016 Sonrası)

2016 yılında ABD Başkanlık seçimleri yarışında Donald Trump ve en büyük rakibi Hillary Clinton arasında dış politika ve güvenlik anlayışında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Bu durum iki liderin seçim vaatleri incelendiğinde de açıkça görülmektedir. Clinton, ABD'nin uluslararası ilişkilerde aktif rol oynaması, yumuşak ve sert güç kaynaklarının birlikte kullanılması gerektiği görüşünü ileri sürmüştür. Clinton'ın benimsediği bu anlayış onun Senatörlük ve Dışişleri Bakanlığı deneyimlerine dayanmaktadır (Lesperance, 2016: 499). Clinton dış politikada maliyetli de olsa küresel olaylara ABD'nin dahil olması gerekliliğini savunmaktadır. Buna karşın Trump slogan olarak "Önce Amerika" fikri üzerine dış politikasını şekillendirmiştir. Clinton ABD'nin müttefiki olan ülkeleri sorgulamadan desteklerken, Trump müttefik ülkelerin sorumluluğu paylaşma ve güncel sorunlarla ilgili yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğilerinin denetlenmesi gerekliliğini belirtmiştir. Bir diğer farklı görüşe sahip

oldukları nokta ise Rusya'dır. Clinton Putin'i agresif ve otoriter bir lider olarak tanımlarken, Trump Rusya ile ilişkilerde işbirliğine açık olduğunu belirten bir yaklaşım sergilemiştir. Trump caydırıcılığın geliştirilmesi için daha fazla askeri harcamayı savunmuştur (Khalilzad, 2017: 81-82).

Clinton güç kullanımından yana olan dış politika duruşunu Obama döneminde Dışişleri Bakanı olarak görev yaptığında da sergilemiştir. Suriye krizinde uçuşa kapalı bölge oluşturulması, terörle savaş aracı olarak şüpheli teröristlere drone saldırısının yapılması ve bölgedeki Suriyeli direnişçilerin silahlandırılması gibi öneriler Clinton tarafından gündeme getirilmiştir. Clinton ABD'nin çıkarlarını koruması için dış politikada baskın bir yöntem izlemesi gerektiğini belirtmiştir (Lesperance, 2016: 500).

Diğer yandan Clinton ve Trump'ın belirli dış politika konularına ilişkin seçim öncesi açıklamaları incelendiğinde bu farklılık açıkça görülmektedir. Trump, NATO'yu miadını doldurmuş bir örgüt olarak nitelendirmiş ve NATO üyelerini ABD'den faydalanmaya çalışan ülkeler olarak tanımlamıştır. Trump, ABD'nin Avrupa ve Asya'daki ülkelerde koruyucu rolüne devam etmeyeceğini açıklamış ve ekonomik olarak destek sağlamadıkları sürece Amerikan güçlerinin bu ülkelere çekilmesini önermiştir. Trump, NATO'ya ilişkin uzun yıllardan beri süregelen eleştirileri dile getirmiştir. Trump Obama'nın NATO'ya yönelik eleştirilerini hatırlatmıştır. Obama başkanlığı döneminde NATO üyelerinin savunmaya GSMH'sinin % 2'sini savunmaya harcama konusundaki hedefi karşılamadıkları için eleştiride bulunmuştur. Ancak Obama eleştirilere rağmen askeri ittifak düşüncesinin arkasında durmuştur. Clinton ise NATO'yu ABD'nin yaptığı en iyi yatırımlarından biri olarak değerlendirmiştir (BBC, 2016b). Trump özellikle Avrupalı ülkeleri düşük savunma harcamaları sebebiyle eleştirmiştir. Bu sebeple ABD birliklerini Avrupa'dan çekeceğini duyurmuştur. Ancak Trump, Cumhuriyetçilerin kontrolünde olan Kongre tarafından engellenmiştir (Wickett, 2017: 9).

Clinton ve Trump arasında görüş ayrılığının olduğu bir başka başlık Rusya ile ilişkilerdir. Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi ve Suriye'de ABD muhalif güçleri desteklerken, Rusya'nın Esad rejimini desteklemesi Rusya-ABD ilişkilerinin gerilmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Trump Putin'in politikalarını destekleyici tavrı alırken, Clinton seçim kampanyasında Putin'in ABD çıkarları için tehlikeli olabileceğini belirtmiştir. DAESH ile mücadele konusunda iki aday da aynı fikre

sahipken Trump DAESH ile mücadelede Rusya ile işbirliğine daha yakın durmuştur (Business Insider, 2016). Rusya'nın NATO'ya ve Doğu Avrupa'daki Amerikan çıkarların karşı düşmanca tutumuna rağmen Trump'ın Rusya ile ilişkileri normalleştirme çabasında olması seçim kampanyası döneminde dikkat çeken bir nokta olmuştur. Trump'ın NATO'ya karşı mesafeli tutumu ve Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi özellikle Doğu Avrupa ülkeleri arasında kendi güvenlikleri açısından endişe yaratmıştır. Ancak Trump, Rusya'nın Ukrayna'da izlediği politikayı ABD güvenliğine karşı tehdit olarak görmediğini ve Putin'in liderliğine olan hayranlığını ifade etmiştir (Wickett, 2017: 10).

Suriye'de devam eden iç savaş iki adayın dış politika anlayışındaki keskin farkı ortaya koyan bir diğer başlıktır. İsrail-Filistin meselesinde Hillary Clinton iki devletli çözümün önemli destekçilerinden biridir. Trump özellikle İsrail-Filistin sorununda tarafsız kalınması gerektiğini savunmuştur. Hillary Clinton'a göre ise İsrail-Filistin sorununda tarafsız bir tavır kabul edilemez (Business Insider, 2016).

İki adayın dış politika anlayışında belirgin bir farkla girdikleri 8 Kasım 2016 tarihinde yapılan seçimde Donald Trump % 47.8 oranında oy alarak seçimi kazanırken, Clinton % 47.4 oranına ulaşmıştır. ABD seçimlerinde galibiyet için 270 delege kazanılması koşulu bulunmaktadır. Trump 274 delege ile seçimi kazanmış, Clinton ise 215 delegeyle seçimi kaybetmiştir (Habertürk, 2016).

Trump'ın 2016'dan 2017 sonuna kadar izlediği dış politika anlayışı seçim vaatleriyle örtüşmektedir. Trump'ın seçilmesinin ardından AB ile ilişkilerinde izleyeceği politika Transatlantik ilişkileri için önemliydi. Trump seçim kampanyası süresince Avrupa ülkelerinin NATO bünyesinde yapılan operasyonlarda savunma bütçesine daha çok katkı yapmaları gerektiğini belirtmiştir. Trump ABD'nin savunma harcamalarının fazla olduğunu ve bu harcamaların başta AB ülkeleri olmak üzere diğer ülkelerle paylaşılması gerekliliğini vurgulamıştır (Kanat, Michalke ve Hannon, 2017: 16). Avrupalı devletlerin dışişleri bakanları ise Trump'ın ABD Başkanı olarak seçilmesinin ardından AB'nin Trump ile güçlü partnerlik ilişkileri kurmayı beklemediklerini açıklamışlardır (BBC, 2016). ABD'nin Avrupayı savunma konusundaki tutumunun değişip değişmediği belirsiz kalmıştır. Pek çok AB lideri için Trump'ın açıklamalarının Avrupalı ülkelerin savunma harcamalarını arttırmak için bir araç olarak görüldüğünü ileri süren görüş bulunmaktadır. Ayrıca Trump'ın göreve gelmesinin

ardından ABD Dışişleri Bakanı Tillerson ve Savunma Bakanı Mattis ABD'nin NATO'ya bağlılığının devam ettiğini açıklamışlardır (Ham, 2018: 12).

Trump'ın savunma harcamaları üzerine yaptığı yorumlardan sonra Avrupa Komisyonu'nun girişimleriyle Rusya tehdidine karşı bölgenin desteklenmesi amacıyla Avrupa Savunma Fonu oluşturulmuştur. ABD ile beraber bazı Avrupalı devletler Rusya'nın Ukrayna kontrolünde bulunan Kırım'ın ilhakıyla dış politikaya müdahale ettiğini ve bölgesel istikrarı tehdit ettiğini belirtmişlerdir. Rusya 2014'teki hareketini Ukrayna'daki ayaklanmanın Kırım'da bulunan etnik Rus topluluğunu tehdit ettiği gerekçesine dayandırmıştır. Ancak hem Rusya hem NATO güçleri bölgeye çok sayıda birlik göndermiştir (Newsweek, 2017).

Trump'ın Avrupa politikası savunma konusunda sorumlulukları paylaşmak üzerine şekillenmiştir. Trump dönemindeki tartışmalı dış politika konularından bir diğeri ise İsrail meselesindeki tutumudur. Trump'ın Ortadoğu politikasında İsrail ile ilişkileri belirleyici rol oynamıştır. Trump seçim kampanyasında ABD'nin Tel Aviv Büyükelçiliğini Kudüs'e taşıyacağını açıklamıştır. Daha sonra seçim kampanyasında açıklamaları ile örtüşen adımlar atmıştır. 6 Aralık 2017 tarihinde Kudüs'ün İsrail'in başkenti olduğunu ve ABD Büyükelçiliği binasının Kudüs'e taşınacağını belirterek süregelen ABD dış politikasıyla ters düşen bir duruş sergilemiştir. Trump bu kararın İsrail-Filistin meselesinde ABD'nin taraf olduğu biçiminde algılanmaması gerektiğini belirtmiştir. Bu durum uluslararası toplumda tepkilere sebep olmuştur. Papa Francis, Çin Dışişleri Bakanı ve AB Dış İlişkiler Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini Trump'ın kararının Ortadoğu'daki barışa tehdit oluşturduğunu belirtmektedir (New York Times, 2017a).

Mısır BMGK'ya ABD'nin Kudüs'ün İsrail'in başkenti olarak tanınması kararını iptal etmesi için öneride bulunmuştur. BM'de karar alınabilmesi için on beş ülkenin dokuzunun kararı kabul etmesi ve beş daimi üyenin veto yetkisini kullanmaması koşulu bulunmaktadır. Ancak ABD daimi beş üye arasındadır ve ABD vetosu sebebiyle karar BMGK'dan geçmemiştir (BBC Türkçe, 2017).

BM Genel Kurulu üyesi devletlerin büyük çoğunluğu Trump'ın Kudüs'ü İsrail'in başkenti olarak tanıdığını açıklamasının getirdiği tehditlere karşı koyabilmek için kararın hükümsüz olduğunu açıklamıştır. 21 Aralık 2017 tarihinde yapılan BM Genel Kurulu acil toplantısında bağlayıcı olmayan kararın oylamasında 128 ülke destek, 9

ülke red ve 35 ülke çekimsiz oy kullanmıştır. Trump kararına karşı çıkan ülkelere maddi yardımın kesileceğini söyleyerek tehditte bulunmuştur. Oylamanın ardından Filistin baş müzakerecisi Saeb Erekat, ABD'nin kararını kınadığını ancak BM oyunun hukukun üstünlüğüne saygıyı gösterdiğini belirtmiştir. İsrail Başbakanı Benyamin Netanyahu BM kararını kınadığını belirtmiş ve Trump'a teşekkür etmiştir (Aljazeera, 2017). Mayıs 2018 tarihinde ABD lideri Trump, İsrail'in başkenti Tel Aviv'de bulunan büyükelçilik binasını Kudüs'e taşıdığını açıklamıştır. Trump taşıma kararının İsrail-Filistin arasındaki barış sürecine zarar vermeyeceğini belirtmiştir (Anadolu Ajansı, 2018).

Ortadoğu'da Trump'ın politikalarında kilit rol oynayan bir diğer ülke İran'dır. Trump 2015 yılında İran ile imzalanan Ortak Kapsamlı Eylem Planı adı verilen Antlaşmayı iptal edebileceği birçok kez dile getirmiştir. Ancak Antlaşma'da birden fazla aktör taraf olduğu için feshini gerçekleştirmek için fikir birliğini sağlamak çaba gerektirecektir. Trump İran'ı terörü destekleyen bir devlet olarak tanımlamış ve Obama'nın İran konusunda izlediği politikayı eleştirmiştir (Ali, 2016: 4-5). Trump'ın İran'a yönelik tutumu seçim kampanyası dönemindeki tutumundan da kolaylıkla anlaşılabilir. Seçim kampanyası sürecinde Antlaşma'nın yeniden görüşülmesi gerekliliğini ve İran'a yönelik yaptırımların tekrar uygulanması taraftarı olduğunu belirtmiştir (Kanat, Michalke ve Hannon, 2017: 31).

Bu doğrultuda Trump 2018 Mayıs'ta öncülü Obama tarafından İran ile imzalanan nükleer antlaşmayı feshettiğini açıklamıştır. Trump İran'a antlaşma öncesi koşullardaki gibi sıkı yaptırımları yeniden uygulayacağını açıklamıştır. İran lideri Hasan Ruhani antlaşmanın koşullarına uymaya devam edeceklerini belirtmiş ve Trump'ı uluslararası antlaşmaya saygı duymadığı gerekçesiyle eleştirmiştir. Trump'ın kararı Avrupalı devletler tarafından olumsuz tepkiyle karşılanırken, İsrail ve Suudi Arabistan Trump'ın kararının en büyük destekçilerinden olmuştur (New York Times, 2018).

Trump'ın nükleer politikalar konusunda anlaşmazlık yaşadığı bir diğer ülke Kuzey Kore'dir. Trump döneminde Kuzey Kore ile ilişkilerin gerilmesine yol açan adım ise Kuzey Kore'nin nükleer denemeleridir. Kuzey Kore Eylül 2017'de gerçekleştirdiği nükleer denemesinde en tehlikeli nükleer silahlardan biri olan hidrojen bombasını denemiştir. ABD ve Çin nükleer denemenin 6.3 şiddetinde depreme yol açtığını açıklamışlardır. Nükleer deneme uluslararası toplum tarafından da eleştirilere sebep olmuştur. Çin, İngiltere, Fransa, Rusya ve Almanya nükleer denemeden duydukları

rahatsızlığı ifade etmişlerdir. Trump Kuzey Kore'yi haydut devlet olarak tanımlamıştır (Milliyet, 2017).

Kuzey Kore'nin nükleer provokasyonları üzerine Trump, Kuzey Kore'ye karşı caydırıcılığı arttıran ve savunma önlemleri içeren yeni bir politika izlemeye karar vermiştir. Trump yeni politikasının “stratejik hesap verilebilirlik” olarak açıklamıştır. Buna göre komünist rejimin nükleer silahlardan arındırılması için azami baskı ve angajmanın uygulanacağı belirtilmiştir. Bu kapsamda Kuzey Kore'ye karşı tek taraflı ve çok taraflı ekonomik önlemler uygulanması yoluyla baskının artırılması, rejim değişikliği için askeri bir politika izlenmemesi, Çin ile işbirliği yapılarak baskı uygulanması, Kuzey Kore'nin provokasyonlarına karşı Güney Kore ve Çin ile işbirliği yapılarak savunmanın güçlendirilmesi ve koşullu anlaşmalar yapılması temel araçlar olarak benimsenmiştir (Hyun, 2017: 58).

Trump'ın ve uluslararası toplumun tepkisi Kuzey Kore'yi durdurmada yetersiz kalmıştır. Kuzey Kore Kasım 2017'de şimdiye kadar gerçekleştirdiği en geniş kapsamlı nükleer denemeyi yaptığını açıklamıştır. Bunun üzerine ABD ve Güney Kore Vigilant Ace adı verilen hava tatbikatını uygulamışlardır. Bu tatbikata Deniz ve Hava kuvvetlerinin de dahil olduğu 12.000 ABD askeri katılmıştır. Tatbikat Kuzey Kore tarafından provokasyon olarak tanımlanıp kınanmıştır (Reuters, 2017). İkili ilişkilerdeki olumsuz durum 2018 yılı ile birlikte değişmeye başlamıştır. Kış Olimpiyatları'da ev sahibi ülke olan Güney Kore, açılış törenine Kuzey Koreli atletleri davet etmiştir. Kuzey Kore lideri Kim Jong-undaveti kabul ederek bir temsilci göndermiştir. Davete katılan temsilci kapanış töreninde Kuzey Kore'nin ABD ile görüşmek istediğini belirtmiştir. Mart ayının başlarında Kuzey Kore nükleer programı ile ilgili görüşmek üzere ABD Başkanı Trump'ı davet etmiştir. İkili ilişkilerdeki atılan adımların ardından Kuzey Kore lideri Kim Jung-un nükleer denemeleri durdurduğunu ve daha önce nükleer deneme yaptığı altı merkezi kapattığını duyurmuştur (Frontline, 2018). Trump 2018 yılının Nisan ayında yaptığı açıklamada Mayıs veya Haziran ayında Kuzey Kore lideri ile nükleer meselesi üzerine görüşmeler gerçekleştireceğini belirtmiştir. Trump Kuzey Kore ile yapılan görüşmeler sonucunda Kuzey Kore'nin nükleer silahlarına yönelik olarak bir uzlaşmaya varılabileceğini umduğunu açıklamıştır (NTV, 2018).

Trump savunma ve silahlara yönelik öncülü Obama'dan farklı bir tutum benimserken, yumuşak güç konularında izlediği farklı politikayla da dikkat

çekmektedir. Trump, Ocak 2017’de Obama döneminde imzalanan Paris İklim Antlaşması’ndan çekileceğini duyurmuştur. Antlaşma ile küresel ısınma ve iklim değişikliğinin etkileriyle mücadele amaçlanmaktadır. Ancak Trump iklim değişikliği gündeminin Çin tarafından oluşturulduğunu belirten açıklamalar yapmıştır (Kanat, Michalke ve Hannon, 2017: 18). Trump, Ocak 2018 tarihinde yaptığı açıklama ile Paris İklim Antlaşması’na dönebileceğini ifade etmiştir Ancak halihazırda bulunan antlaşmanın ABD açısından felaket olduğunu belirtmiş ve antlaşmanın değişikliğe uğraması durumunda ABD’nin antlaşmayı imzalayabileceği açıklanmıştır (The Guardian, 2018).

Trump’ın yumuşak güç konularına ilişkin katı duruş sergilediği bir diğer başlık mültecilerdir. Trump’ın mültecilere yönelik açıklamaları Avrupalı devletlerin tepkisini çekmiştir. Trump mültecilerin ve yedi Müslüman ülke vatandaşlarının- İran, Irak, Somali, Sudan, Suriye, Yemen ve Libya- ABD’ye girişini yasaklayacağını duyurmuştur. Alman Şansölyesi Angela Merkel bu politikanın kabul edilemez olduğunu belirtmiştir. Trump, Merkel’in açıklamalarına karşılık Avrupa’nın mülteci politikalarını sert bir dille eleştirmiştir. Nereden geldiğini ayırt etmeksizin tüm yasadışı göçmenlerin kabul edilmesinin büyük bir hata olacağını vurgulamıştır (New York Times, 2017b). ABD Başkanı Trump’ın 27 Ocak 2017 tarihinde yayınladığı Başkanlık Kararnamesi ile belirtilen ülkelerdeki vatandaşların ABD’ye girişinin engellenmesi ile amacın Amerikan halkının yabancı uyruklu kişilerden gelebilecek terör saldırılarına karşı korunması olduğu ifade edilmiştir (Executive Order, 2017a).

Trump’ın dış politika ve güvenlik anlayışını en iyi yansıtan belge 2017 Ulusal Güvenlik ve Strateji Belgesi’dir. Trump’ın görev döneminin ilk yılında güvenlik ve dış politika gündeminde Ortadoğu’da yaşanan gelişmeler, mülteci sorunu ve Kuzey Kore ile gerginlik gibi konular dikkat çeken başlıklardır. Trump’ın 11 aylık çalışmalarından sonra yayınladığı 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’nde ilk olarak Amerikan halkını, vatanını ve yaşam tarzını korumanın temel sorumluluk olarak görüldüğü açıklanmıştır. İkinci olarak Amerikan refahının destekleneceği belirtilmiştir. Üçüncü olarak ordunun yeniden yapılandırılarak barışın güç yoluyla korunacağı vurgulanmıştır. Dördüncü olarak ise Amerikan etkisinin ilerletileceği belirtilmiştir. Bu dört ilke 2017 Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi’nin dikkat çeken başlıklarıdır (US National Security Strategy, 2017: 4).

Bölgesel olarak incelendiğinde Asya’da ABD’nin Çin ile işbirliği çabası içinde olmasına karşın, Çin’in ekonomik olanakları, etki operasyonları gibi araçları kullanarak Asya’da etkin bir güç olduğu açıklanmaktadır. Bölgedeki bir diğer önemli güç olan Kuzey Kore’nin siber, nükleer ve balistik füze programlarının hızlanmasının küresel bir tehdit oluşturduğu vurgulanmaktadır. Avrupa ile olumlu ilişkiler geliştirmenin Rusya’nın oluşturabileceği güvenlik tehditleriyle mücadelede önemli olduğu vurgulanmıştır. Ortadoğu’da ise DAESH terör örgütü tehdidi, Suriye iç savaşı ve mültecilerin evlerine geri dönmeleri gerekliliği gibi sorunlar ABD’nin dış politika gündemini şekillendirmiştir (US National Security Strategy, 2017: 45).

Trump dış politika anlayışının şekillenmesinde kabinesinde görev yapan ulusal güvenlik danışmanları da rol oynamaktadır. Trump döneminde kabine ve danışman değişiklikleri gündemde önemli yer tutmuştur. Michale Flynn’ın ABD’nin Rusya Büyükelçisi ile görüşmeleriyle ilgili Beyaz Saray yetkilileri ve Başkan Yardımcısı Mike Pence’i yanlış yönlendirdiğinin ortaya çıkması üzerine Şubat 2017’de görevinden istifa etmiştir. Donald Trump göreve başlamadan önce Amerika’nın Rusya’ya uyguladığı yaptırımlarla ilgili ABD’nin Rusya Büyükelçisi ile yaptığı telefon konuşması hakkında eksik bilgi vermiştir. Flynn Büyükelçi Sergey Kislyak ile görüşmelerini inkar etmiştir. Flynn’ın istifasının ardından Vietnam Savaşı’nda gazi olan ve Emekli Korgenal Joseph K. Kellogg bu göreve gelmiştir (New York Times, 2017c). Bu olayın Trump döneminde olumlu seyreden ABD-Rusya ilişkileri açısından dönüm noktası olduğunu savunan görüş bulunmaktadır. Trump, Rusya’nın Suriye lideri Beşer Esad’ın 4 Nisan 2017 tarihinde masum sivillere karşı kimyasal silah kullanarak saldırması konusunda toleranslı davranmasını eleştirmiştir. Tepkiler üzerine Rusya, saldırı için Esad karşıtı isyancı grubu suçlamıştır. Tillerson’ın Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov ve Putin ile görüşmek amacıyla Moskova ziyareti öncesi, Rusya ABD ile ilişkilerinin Soğuk Savaş döneminden beri en düşük seviyede olduğunu açıklamıştır (Larres, 2017: 13).

Trump kabinesinde dış politika konusunda yaşanan görev değişikliklerinden biri de ABD Dışişleri Bakanı Rex Tillerson’ın Mart 2018’de görevden alınmasıdır. Tillerson ve Trump arasında Kuzey Kore ve İran gibi kritik öneme sahip konularda görüş farklılıkları bulunmaktadır. Tillerson’ın yerine göreve CIA Direktörü Mike Pompeo getirilmiştir. Pompeo’nun bu görevi üstelenecek olan ilk kadın olacağı açıklanmıştır.

Pompeo'nun özellikle ABD'nin İran'a yönelik izlediği politika konusunda daha sert bir politika izleyeceği ileri sürülmektedir (Hürriyet, 2018a).

Mayıs 2018 tarihinde ABD Başkanı Trump, ABD'nin nükleer antlaşmadan çekildiğini açıklamıştır. Trump İran nükleer antlaşmasını orta vadeli bir plan olması açısından eleştirmiştir. İran lideri Hasan Ruhani, İran'ın antlaşmaya bağlı kalacağını vurgulamıştır. AB yetkilileri Trump'ın uluslararası antlaşmayı tek taraflı olarak feshedemeyeceğini belirtmiştir. AB ve İran'ın olumsuz tepkilerine karşın İsrail Trump'ın kararını desteklemiştir. Antlaşma'dan çekilmesinin ardından Trump, İran'a yönelik yaptırımların yeniden uygulanacağını ifade etmiştir (Independent, 2018).

Haziran 2018 tarihinde Kuzey Kore lideri Kim Jong ve ABD lideri Trump nükleer meselesini görüşmek üzere Singapur'da biraraya gelmiştir. İki liderin görüşmesi sonucunda bağlayıcılık taşımayan bir metin imzalanmıştır. Buna göre Kuzey Kore ve ABD, Kuzey Kore'nin nükleer silahlarının ortadan kaldırılması için birlikte çalışacaklarını taahhüt etmişlerdir. Kuzey Kore'nin gerçekleştirdiği askeri tatbikatlara devam etmemesi konusunda fikir birliğine varılmıştır. Ancak ABD, Kuzey Kore'ye yönelik uyguladığı yaptırımlardan aşamalı olarak vazgeçeceğini belirtmiştir. Bağımsız denetçiler tarafından Kuzey Kore'nin nükleer silahlardan arındırıldığına yönelik raporları doğrultusunda yaptırımlardan vazgeçileceği açıklanmıştır (Habertürk, 2018)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ORTAK DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKASININ OLUŞUMU VE GELİŞİMİ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle Avrupa'nın yeniden yapılandırılması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Truman Doktrini ve Marshall Planı yardımıyla komünizmin yayılmasının önlenmesi ve Avrupa'nın ekonomik yönden iyileştirilmesi amaçlanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun (AKÇT) kurulması ile başlayan Avrupa bütünleşmesine yönelik girişimler Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşumu ile bir adım ileriye taşınmıştır. Bu bölümün amacı İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden başlayarak ODGP'yi oluşturmaya giden sürecin incelenmesidir.

3.1. Soğuk Savaş Döneminde Avrupa'da Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Oluşturma Girişimleri

4 Şubat-11 Şubat 1945 tarihleri arasında İngiliz lider Winston Churchill, Rus lider Joseph Stalin ve ABD lideri Franklin Roosevelt Kırım'ın Yalta kentinde kentinde bir araya gelerek Almanya'nın yenilgisinin ardından Avrupa düzeninin nasıl olması gerektiğini tartışmışlardır. Churchill, Kızıl Ordu'nun Orta Avrupa'da geniş bir etki alanı elde etmesinden çekinmekteydi. O dönemde Sovyet birlikleri Avrupa'nın merkezine ulaşmışken, İngiliz ve Amerikan birlikleri Ren Nehri'ni geçememiştir. Konferansta gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda Almanya'nın ve Berlin'in Sovyetler Birliği, İngiltere, ABD ve Fransa arasında paylaşılmasına karar verilmiştir. Yalta Konferansı'nı işbirliğine dayanan dünya düzeni oluşturma çabaları açısından önemli bir adım olarak gören görüş bulunmaktadır (CVCE, 2016: 5-6).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD, Truman Doktrini aracılığıyla komünizmin yayılmasını durdurmaya çalışmıştır. Yunanistan'da iç savaş devam ederken, İngiliz hükümeti ABD'ye Yunanistan'daki iç savaşta komünizmle mücadeleye karşı daha fazla askeri ve ekonomik destek sağlayamayacağını bildirmiştir. Bunun üzerine ABD Başkanı Harry Truman, ABD Kongresi'ne komünizmle mücadelede

Yunan hükümetini destekleyip desteklemeyeceğini sormuştur. Ayrıca Truman Kongreye, daha önce İngiliz hükümetinden yardım alan Türkiye'ye yardım sağlayıp sağlayamayacağı konusunu da danışmıştır. O dönemde ABD hükümeti Yunanistan'daki komünist güçlerin Sovyetler Birliği tarafından desteklendiğini düşünmektedir. Bu sebeple Yunanistan'daki mücadeleden komünistlerin galip olarak ayrılması durumunda Sovyetler Birliği'nin Yunanistan politikalarını etkileyeceğinden endişe duyulduğunu belirten görüş bulunmaktadır (Nagy, 2016: 67).

Avrupa'da savaş sonrası ekonomik iyileştirmenin sağlanması ve komünizmin yayılmasını önlenmesi amacıyla 5 Haziran 1947 tarihinde ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, ABD yönetiminin Avrupaya finansal ve yiyecek yardımında bulunacağını açıklamıştır. Marshall Planı'na göre Batı Avrupa'daki devletlere 13 milyar dolar yardım yapılması kararlaştırılmıştır. Doğu Avrupa ülkelerine de yardım yapılması teklif edilmiş fakat Sovyetler Birliği'nin baskısı sebebiyle yardım kabul edilmemiştir (Bache ve George, 2006: 87).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Batı Avrupalı devletler değişen bölgesel ve uluslararası çevreyle karşı karşıya kalmıştır. Bölgesel olarak Almanya'nın birleşme yolunda olması İngiltere ve Fransa'yı endişelendirmiştir. Avrupa'da yaşanan çatışma ortamında Balkanlar'da yaşanan istikrarsızlıklar önemli bir etkiye sahipti. Güç dengesinin iki kutupludan tek kutupluluğa geçişi ABD'nin Avrupa kıtasındaki rolünü ve çıkarlarını gözden geçirmesini gerektirmiştir (Larivé, 2014: 51). Avrupa bu dönemde siyasi bütünleşme hedefine vurgu yapmıştır. Avrupa'nın coğrafi konumu dikkate alınarak kendisini etkileyebilecek Balkanlar örneğindeki gibi savaşların olması güvenlik politikalarının önemini arttırmıştır (Turan, 2010: 32).

3.1.1. İkinci Dünya Savaşı Sonrası Avrupa'nın Durumu ve Avrupa Kömür Çelik Topluluğu'nun Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı sona ermesine karşın, Avrupa'da Müttefik Devletler ve Mihver Devletler arasındaki çatışmanın güvenlik tehdidi oluşturduğunu savunan görüş bulunmaktadır. Avrupa'da 1945 sonrası süreçte devam etmektedir. Bunun yanında Doğu'da Rus hakimiyeti yeni bir konu olarak ortaya çıkmıştır. Kızıl Ordu'nun Amerika, İngiltere, Fransa ve Sovyet güçleri arasında dört bölüme ayrılmış olan Berlin'e

yürümesi de güvenlik tehdidi oluşturan diğer bir unsurdur (Bradley, 2012). İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Sovyetler Birliği'nin genişlemesi ve Doğu Avrupa'da gücünü pekiştirmesi savaş döneminde oluşan koalisyonun dağılmasına yol açmıştır. Ekonomik yönden yeniden inşa sürecinde olan Batı Avrupa bu dönemde Sovyet gücünün Batıya doğru genişlemesinden endişeliydi. Savaş sonrası Almanya'nın gelecekte bir tehdit unsuru olup olmayacağı güvenlik konusunda bir diğer soruydu (Stromseth, 1991: 480).

İkinci Dünya Savaşı'nın bitişinde Avrupa kıtasında siyasi ve ekonomik olarak bir karmaşa durumu söz konusudur. Bu karmaşadan kurtulmanın en temel yolu olarak Avrupa'daki büyük güçlerle işbirliği yapılması ve istikrarın sağlanması çözüm yolu olarak görülmüştür. Bu duruma karşı Avrupalı devletler farklı tutum sergilemişlerdir. Fransa İkinci Dünya Savaşı'ndan büyük zararlar çıkan devletlerden biri olarak ülkeler arasında işbirliği yapılması fikrini desteklemektedir. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1948'de kurulan Federal Almanya, Avrupalı komşular ile iyi ilişkileri kurmayı temel amaç olarak belirlemiştir. Savaş sonrasında devam eden Sovyet tehdidi nedeniyle Avrupalı devletlerin güvenlikleri için işbirliği yapması gerektiğini savunan görüşün yanında İngiltere, Batı Avrupa'nın güvenliğinin ABD sorumluluğunda sağlanması gerekliliği görüşünü benimsemiştir (Ülger, 2008: 28-29).

Karşıt görüşler bulunmasına rağmen tüm görüşlerin ortak paydası Avrupa'da barış ve istikrarın işbirliği ile oluşabileceğidir. Bu dönemde Fransız ekonomist Jean Monnet Avrupa'da barış ve istikrarın tarihi rakipler olan Fransa ve Almanya'nın uzlaşmasıyla çözülebileceğini savunmaktadır. Bu görüşler Fransız Dışişleri Bakanı Robert Schuman tarafından da kabul görmüştür (Urwin, 2003: 16). Jean Monnet'nin temelini attığı görüşler temel alınarak 9 Mayıs 1950'de Robert Schuman, savaş sanayinin temel maddeleri olarak kabul edilen Fransa ve Almanya'nın kömür ve çelik üretiminin ortak bir havuzda toplanmasını öneren bir plan açıklamıştır. Almanya ve Fransa arasında gelecekte oluşabilecek saldırı tehdidinin önlenmesi ve savaş sanayi için önemli olan kömür ve çeliğin arzının güvenliğinin sağlanması temel amaçlar olarak düşünülmektedir. Schuman Planı temel alınarak Fransa, Almanya, İtalya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg Nisan 1952 tarihinde Paris Antlaşması'nı imzalamıştır. Böylelikle Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunu (AKÇT) kurulmuştur (Bache ve George, 2006: 94).

3.1.2. Avrupa Savunma Topluluğu Oluşturma Girişimi

Haziran 1950 tarihinde Komünist Kuzey Kore, Kapitalist Güney Kore'yi işgal etmiştir. Kuzeyde Sovyetler Birliği ve Komünist Çin savaşa dahil olurken, güneyde BM himayesinde hareket eden ABD savaşın tarafı olmuştur. Bu dönemde Almanya'da da Kore'deki gibi bir bölünmüşlük söz konusudur. Batı'nın korkusu Kore'deki durumun Batı Almanya'nın Doğu Almanya'yı işgaline öncü olmasıdır (Bache ve Goerge, 2006: 107).

1950'li yıllarda oluşan komünist tehdit Avrupa'nın savunmasını üstlenebilecek bir yapı gerektirmiştir. Bunun üzerine Jean Monnet supranasyonal bir Avrupa savunma programı oluşturma önerisini gündeme getirmiştir. Bu dönemde ABD, Avrupalı müttefiklerine Avrupa'nın silahlanmaya başlaması için baskı yapıyordu. Avrupalı devletler Avrupa'nın savunma ihtiyacına cevap verebilecek bir "Avrupa Ordusu" oluşturma fikri üzerinde görüşmüşlerdir. Yapılan müzakereler sonucunda Fransız Başbakan René Pleven Alman ordusunun da dahil olacağı ve tek bir askeri ve siyasi otorite altında toplanacak Avrupa ordusu kurulmasını önermiştir (Larivé, 2014: 56).

Ortak bir savunma yapısı oluşturulmasına yönelik girişimler gerçekleştirilirken, "Avrupa Ordusu" düşüncesinin daha fazla politik bütünleşme gerektirdiği ileri sürülmüştür. Bunun üzerine 10 Mart 1953 tarihinde Avrupa Siyasi Birliği (ASB) kurulmasına yönelik antlaşma imzalanmıştır (Morkaya, 2014: 28). Ancak 1953 yılında Avrupa Savunma Topluluğu (AST) bu tarihte henüz onaylanmamıştır. AST'nin onaylanması veya reddedilmesi ASB'nin kaderini belirleyecekti. 1954 yılında AST'nin onaylanmaması sebebiyle ASB girişimi uygulanamamıştır (Phinnemore ve McGowan, 2013: 38).

Fransa'nın önerisiyle Avrupa savunması için oluşturulacak ordu önerisinin Fransa Ulusal Meclisi tarafından 1954 yılında reddedilmesi üzerine uygulama gerçekleşmemiştir (Urwin, 2003: 18). Almanya'nın silahlanması ve Fransa'nın kendi ordusu üzerinde egemenlik kaybı gibi sebepler Fransa'nın AST fikrine karşı çıkma sebepleri olarak sayılmaktadır (Ülger, 2008: 40). Bu sebeplerin yanında uluslararası politikada yaşanan değişimler Avrupa savunması için ortak bir yapının gerekliliğinin sorgulanmasına sebep olmuştur. 1953 yılında Stalin'in ölümü, Stalin'den sonra göreve gelen Nikita Krusçev'in işbirliğine yönelik bir politika izlemesi ve Kore Savaşı'nın sona

ermesi AST'nin kuruluş sebebi olarak görülen Sovyet tehdidini yumuşatmıştır (Gözkaman, 2014: 15).

Ortak savunma politikası ve siyasi bütünleşmeye yönelik girişimler başarıya ulaşmamıştır. Politik bütünleşmeyi sağlamanın yolu olarak ekonomik bütünleşmenin sağlanması görülmüştür. Bunun üzerine altı kurucu üyenin (Almanya, Fransa, İtalya, Belçika, Lüksemburg, Hollanda) dışişleri bakanları 1955 yılında Messina'da toplantı düzenlemişlerdir. Belçika Dışişleri Bakanı Henry Spaak, ekonomik bütünleşmenin nasıl gerçekleştirilebileceğine dair çalışma yapmakla görevlendirilmiştir. Spaak'ın çalışmaları doğrultusunda hazırlanan Roma Antlaşmaları ile birlikte Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ve Euratom kurulmuştur (Ülger, 2008: 40-41).

Güvenlik alanında NATO'nun avantajları olmakla beraber Avrupa'nın birliği düşüncesine katkı sağlamamaktadır. Ekonomik işbirliğinin ardından altı AKÇT üyesi silahlı kuvvetlerini birleştirmeyi içeren AST'yi oluşturma girişiminde bulunmuştur. 1953 yılında tamamlanan tasarı antlaşma tek bir Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) çatısı altında dış politika, savunma, endüstri ve ticaret konularını kapsamaktadır. Taslak Antlaşma ve AST girişiminin başarısız olması Avrupa bütünleşmesinin mümkün olduğuna dair olumlu görüşe sahip olanların önüne perde çekmiştir. AST girişimi 1954 yılında Fransa sebebiyle uygulamaya konulamaması, Avrupa'da detente döneminin olması, savunma konularında azalan çıkar ve Fransız askerlerinin Alman komutasına girmekten çekinmesi gibi sebeplerle reddedilmiştir (Bloed ve Wessel, 1994: 14).

AST girişiminin hayata geçirilememesi Avrupalı devletleri savunma konusunda yeni arayışlara yöneltmiştir. 1961 yılında Fransız Başkan Charles De Gaulle Topluluğun diğer üyelerine "Devletler Birliği" olarak şeklinde bir hükümetlerarası yapı oluşturmayı önermiştir. Bu Birliğin amacı kültürel, bilimsel ve eğitim konularında daha yakın işbirliği ve en önemlisi dış ve savunma politikalarının koordinasyonunun sağlanması olarak açıklanmıştır (Bache ve George, 2006: 132).

1961 yılındaki zirve toplantıları sonrasında Danimarka'nın Fransa Büyükelçisi Christian Fouchet liderliğinde bir komisyon kurulması ve bu komisyonun bir rapor hazırlaması istenmiştir. Rapora göre oluşturulan Komisyon, AET (Avrupa Ekonomi Topluluğu) ve Euratom Komisyonları'ndan farklı olarak supranasyonal bir yapı olmayacaktır. Komisyon ulusal Dışişleri Bakanları yetkililerinden oluşacaktır (Bache ve George, 2006: 132).

Hazırlanan bu plan Fransa haricindeki Avrupalı devletlerin tepkisini çekmiştir. Alınacak kararların oybirliği gerektirmesinin dış ve savunma politikalarında koordinasyon sağlamada sorunlar yaratacağı belirtilmiştir. Bunun yanında savunma konusunda NATO'nun tek yetkili aktör olması gerekliliği de bir başka eleştirilen konudur (Kızıltan ve Kaya, 2005: 208).

Fransa'nın dış politikada baskın rol oynamasından korkan ülkeler, önerilen tasarıyı reddetmiştir. Ayrıca beş üye bağımsızlıklarına ve Topluluk organlarının bağımsızlıklarına tehdit oluşturduğu gerekçesiyle kurumların hükümetlerarası karakterinin güçlendirilmesine karşı çıkmışlardır. Eleştirilerin ardından 18 Ocak 1962 tarihinde Christian Fouchet, II. Fouchet Planı olarak bilinen planın yeni halini sunmuştur. Oluşturulan yeni plana tasarısında NATO'ya referans bulunmamaktadır. İkinci Fouchet Planı önerisi de başarısızlığa uğramıştır (CVCE, 2016: 2). İkinci Fouchet Planı'nda ilkinden farklı olarak Meclis yetkilerinin genişletilmesi öngörülmüştür. Yetki alanları içerisine savunma ve eğitim gibi başlıklar da dahil edilmiştir. Ancak başarıya ulaşılamamıştır (Kızıltan ve Kaya, 2005: 208).

Fouchet Planları hedeflediği "uluslar Avrupası"nı oluşturma konusunda başarısız olmuştur. Bu durumun sebebi beş Batı Avrupa ülkesinin Ortak Pazar ve NATO'ya yönelik tutumlarına zarar verecek bir oluşuma dahil olmaktan kaçınmalarıdır. Ayrıca Fouchet Planları'nın İngiltere'yi dışarıda bırakacak bir yapı oluşturabilme olasılığı İngiltere'de büyük bir endişeye yol açmıştır. AKÇT üyeleri Fransa'nın önerisinin İngiltere ve ABD'yi Batı Avrupa'dan dışlaması, NATO ile ilişkinin kesilmesi ve Batı Avrupa'da Fransa hegemonyasının kurulması risklerini beraberinde getireceği düşüncesiyle Fouchet Planları'na karşı tutum sergilemişlerdir (Tekin, 2008: 138).

1960'lı yıllarda De Gaulle başkanlığındaki Fransa, Avrupa bütünleşmesini dışarıdakiler olarak sınıflandırdığı ABD ve İngiltere'ye karşı korumak istiyordu. Fransa'nın Avrupa politikasındaki önceliği ABD ve İngiltere'nin Avrupa bütünleşmesindeki rolünün sınırlanmasıdır. Fransa, İngiltere'nin AET üyeliği durumunda, ABD'nin Truva Atı gibi hareket edeceğini savunmaktadır. Bu durum Fransa'ya göre AET'nin yeni bir Atlantisist örgüte dönüşerek Avrupa bütünleşmesinin dağılması sonucunu getirebilme tehlikesi taşımaktadır (Tekin, 2008:138).

Fouchet Planları ile ilgili tartışmada İngiltere'nin ve NATO'nun rolü hakkında Avrupalı devletler farklı görüşler ortaya koymuştur. Belçika, Hollanda ve Lüksemburg

savunma konusunda ortak politika geliştirmede eğer İngiltere yer almazsa bütünleşmenin supranasyonel özelliğinin yitirileceğini savunmuştur. Bunun yanında ABD'nin Avrupa'nın savunmasında etkin bir rol oynaması gerekliliğine vurgu yapmışlardır. Fransa'nın ABD'den ayrı bir Avrupa savunması oluşturma girişimlerine karşın diğer Avrupalı devletler güvenlik ve savunma konularında NATO garantisinin olması gerektiğini belirtmiştir (Kızıltan ve Kaya, 2005: 208).

3.1.3. Brüksel Antlaşması ve Batı Avrupa Birliği'nin Kuruluşu

İkinci Dünya Savaşı ertesinde Sovyetler Birliği'nin karada bulunan güç kapasitesinin dengelenebilmesi dönemin koşullarında önemli bir hedefti. Sovyet tehdidi ile mücadele etmek isteyen ABD'nin de bu hedefin bir parçası olması gerekiyordu. 1947 yılında imzalanan 50 yıl süreli Dunkirk Antlaşması bu hedefi gerçekleştirmeye yönelik olarak atılan ilk adımdır (aktaran: Gül: 2015: 253). Sovyetler Birliği'nin gücünün dengelenmesi amacının yanında Almanya'nın oluşturduğu tehdide karşılık Fransa ve İngiltere tarafından Dunkirk Antlaşması'nı 1947 yılında imzalanmıştır. Fakat daha sonraki dönemde Batı Almanya'nın tutum değiştirerek Batı'nın yanında yer alması üzerine Antlaşma geçerliliğini yitirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın kendi güvenliğini sağlaması gerekliliğini karşılayabilmek amacıyla İngiltere Dışişleri Bakanı'nın çabalarıyla 1948 yılında Belçika, Fransa, Hollanda, İngiltere ve Lüksemburg'un taraf olduğu Brüksel Antlaşması imzalanmıştır (Arslan, 2005: 231).

Brüksel Antlaşması'nın en önemli özellikleri koşulsuz karşılıklı savunma taahhüdü içermesi ve ortak askeri örgüt olan Batı Avrupa Birliği'nin (BAB) kurulmasıdır. Antlaşma çoktarafli, kalıcı ve kolektif savunmaya yönelik Avrupa tarihindeki ilk örnek örgütünü oluşturması açısından farklı bir konuma sahiptir (Bailes ve Whiting, 2011: 9-10). Antlaşma'nın imzalanmasıyla Avrupa kıtasında Sovyet yayılmacılığının önlenmesi ve İkinci Dünya Savaşı'ndan başarısız bir sonuç ile ayrılan Almanya'nın silahlanmasının önüne geçilmesi amacıyla Brüksel Antlaşması Örgütü kurulmuştur. Ancak 1949 yılında NATO'nun kuruluşu, Brüksel Antlaşması Örgütü'nü pasif hale getirmiştir (Gençalp, 2004: 767).

Avrupa'nın savaş sonrasında güvenlik ve savunmasının nasıl sağlanacağına ilişkin farklı görüşler ileri sürülmüştür. 2. Dünya Savaşından sonra Batı Avrupa'nın askeri

zayıflığı, Amerika'nın askeri üstünlüğü ve algılanan Sovyet tehdidi pek çok Batı Avrupalı devlet için Atlantik ittifakı ve Amerikan garantisinin güvenlik için önemli bir ön koşul olduğu anlamına gelmektedir. 1949'da NATO'nun kuruluşuyla ABD, Batı Avrupalı müttefiklerinin güvenliğini sağlamayı taahhüt etmiştir (Keukeleire, 2009: 52).

Böylece Avrupa'nın güvenliği için ABD'nin Avrupa savunmasının bir parçası olması gerektiği görüşü benimsenmiştir (Demir, 2009: 17). On iki devlet⁴ Washington Antlaşması'nı 4 Nisan 1949'da imzalayarak NATO'nun kuruluşunu gerçekleştirmiştir (aktaran: Gül, 2015: 254).

NATO'nun kuruluşuyla birlikte Brüksel Antlaşması Örgütü sorumlu olduğu savunma alanına dair yetkileri NATO'ya devretmiştir. Bunu yanında BAB'ın elinde bulunan belirli yetkilerin NATO tarafından oluşturulan SACEUR (Avrupa Müttefik Kuvvetleri Yüksek Komutanı)'e devredilmesiyle NATO 1990'lı yıllara kadar Avrupa'nın güvenliğinden de sorumlu olan en kapsamlı güvenlik örgütü olarak kalmıştır (Efe, 2007a: 4).

Avrupa'nın güvenliği ve Almanya'nın silahlanmasının kontrol altına alınması gibi sebeplerle kurulan BAB, Soğuk Savaş yıllarında NATO'nun etkin bir savunma örgütü olması sebebiyle aktif bir politika izleyememiştir. Bu dönemde BAB'ın NATO'ya bağlılığı oluşmuştur (Gençalp, 2004: 767).

28 Eylül-30 Ekim 1954 tarihleri arasında Londra'da Belçika, Kanada, Fransa, Federal Almanya Cumhuriyeti, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve ABD özel bir konferansa katılmıştır. Bu konferansta Almanya ve İtalya Brüksel Antlaşması'na davet edilmiştir. "Brüksel Antlaşmasını Modifiye Eden ve Tamamlayan Protokol" ve üç ekstra Protokol daha 23 Ekim 1954'te Paris'te imzalanmıştır. Protokoller 6 Mayıs 1955 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylelikle Federal Almanya Cumhuriyeti ve İtalya'nın da üyesi olduğu BAB'ın kuruluşu gerçekleşmiştir (Bloed ve Wessel, 1994: 14).

BAB'ın kuruluşuyla üye devletler bir devlete yapılan saldırıyı tüm devletlere yapılmış olarak kabul edeceklerini taahhüt etmiştir. BAB'ın bu hedefini gerçekleştirmesi başlangıçtan itibaren NATO tarafından gölgelenmiştir. BAB ancak 1980'li yıllarda Avrupa güvenliğinde önemli bir konuma gelmiştir (Bache ve George, 2006: 110). 70'lerin sonu ve 80'lerin başında Batı Avrupalı devletlerin durumu değişmiştir. 1983 Stratejik Savunma İnisyatifi, Avrupa topraklarına Amerikan

---

⁴ Belçika, Birleşik Krallık, Kanada, Birleşik Devletleri, Danimarka, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Norveç, Portekiz, İzlanda

füzelerinin yerleştirilmesi, ABD Başkanı Ronald Reagan yönetimi altında yük paylaşımı konusunda çağrı yapılması Avrupalı devletleri Atlantik ilişkileri yeniden düşünmeye itmiştir (Bloed ve Wessel, 1994: 18).

Modifiye edilmiş Brüksel Antlaşması'nın imzalanmasından 30 yıl sonra 1984'te BAB yedi Batı Avrupa ülkesi için güvenlik politikalarında işbirliği konusunda ortak bir platform olmuştur. Yeniden canlanma fikrinin arka planında ABD'nin NATO içerisinde daha güçlü ve birleşmiş bir Avrupa sütunu için yaptığı baskı bulunmaktadır. Bunun yanında güvenlik gündeminin genişlemesi, 1980'lerin başından beri ABD'nin terörle mücadelesi ve bu durumun Avrupa'da bölücü etki yaratması gibi sebepler de yer etkili olmuştur. 1984 yılında Roma'da kabul edilen deklarasyonda BAB'ın yeniden canlanması için resmi çerçeve oluşturulmuştur (Rafson, 2011: 17).

BAB'ın yeniden canlandırılması önerisi 1984'te Fransız hükümeti tarafından yapılmıştır. İngiltere Başbakanı Margaret Thatcher bu çağrılarını reddetmiştir. Güçlü bir BAB'ın NATO'nun rolünü sarsacağı belirtilmiştir. Ancak 1991 yılında İngiltere Dış İlişkiler Sekreteri yeniden canlanmanın kabul edildiğini açıklamıştır. 1992 yılında BAB sekreterliği koordinasyonu kolaylaştırmak amacıyla Londra'dan NATO ve Avrupa Komisyonu'nun genel merkezinin bulunduğu Brüksel'e taşınmıştır (Bache ve George, 2006: 519).

1991 yılında Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasının ardından BAB üyesi ülkeler Avrupa'nın küresel savunma meselerinde daha fazla söz sahibi olabilmesi için Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği (AGSK) ihtiyacı olduğunu açıklamıştır. AGSK konsepti 1997 yılında düzenlenen Hükümetlerarası Konferans'a kadar resmi şeklini almamıştır. 1997 yılında düzenlenen Hükümetlerarası Konferans Amsterdam Antlaşması'nın imzalanması için gerekli zemini oluşturmuştur. Burada BAB'ın AB'nin ve NATO içerisindeki AGSK'nın gelişiminin bir parçası olduğu belirtilmiştir. AGSK'nın temelinde BAB'ın NATO'nun bir parçası olduğu düşüncesi hakimdir. Bazı üye ülkeler BAB'ın AB ile bütünleşmesinin Birliğin uluslararası kimliğini genişleteceğini savunmuştur. Bazı ülkeler ise bu durumun NATO'nun önceliği ve AB'nin tarafsızlığı ile çelişeceği gibi gerekçelerle bu fikre karşı çıkmıştır. Örneğin İngiltere BAB'ın Birliğe dahil edilmemesi gerektiği düşüncesini desteklemiş ve BAB'ın AB ile NATO arasında ayrı bir yapı olarak yer alması gerektiğini savunmuştur (Duquette, 2001: 181).

İngiltere BAB'ın varlığının NATO-AB ilişkisinde önemli bir sorun oluşturması düşüncesinde çekinmiştir. 1998 yılı St. Malo Zirvesi'nde alınan kararlar BAB'ın konumu açısından önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Zirvede BAB'ın AB'nin ODGP sütunu içerisinde değerlendirilmesi gerekliliği tartışılmıştır. Ancak AB'nin NATO'dan ayrılarak bağımsız bir dış ve güvenlik politika oluşturulmasına yönelik bu adımı ABD ile ilişkileri açısından önemli bir etki yaratmıştır. 1999 yılında Helsinki Zirvesi'nde AB'nin kendi savunma politikasını oluşturma hedefine yönelik olarak AB'nin askeri yapısının geliştirilmesi kararı alınmıştır. Bu hedefe yönelik olarak 2000 yılında düzenlenen Nice Zirvesi ile BAB tüm sorumluluklarını ve yetkilerini AB'ye devretmiştir. Böylelikle BAB'ın varlığı sona ermiştir (Gençalp, 2004: 769-770).

2007 yılında imzalanan ve 1 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile Avrupa güvenlik ve savunma politikasında yeni bir dönem başlamıştır. Lizbon Antlaşması ile ilk kez bölgesel güvenlik garantisi sağlanmıştır. 31 Mart 2010 tarihinde BAB üyesi on devlet 1954 yılında imzalanan Modifiye Edilmiş Brüksel Antlaşması'na son vermiştir (Rafnson, 2011: 28).

3.1.4. Avrupa Siyasi İşbirliği

10 Temmuz 1969 tarihinde düzenlenen basın toplantısında Fransız lider Georges Pompidou Avrupa'nın geleceğine ilişkin düşüncelerini açıklamıştır. 1-2 Aralık 1969 tarihinde Hague'da düzenlenen zirve bu düşünceleri teyit etmiştir. Zirvenin temel amacı dış politikada siyasi birleşmeyi sağlamaktır. Pompidou'nun önerileri üç ilke çerçevesinde toplanmıştır: tamamlanma, derinleşme ve genişleme. Bu üç ilke özellikle 1 Ocak 1970 tarihine kadar Ortak Pazar düşüncesinin tamamlanmasına yöneliktir. Hague Zirvesi'nde Ortak Pazar'ın kuruluşunun, birleşmiş olan Avrupa'nın sorumluluklarını yerine getirebilmesi için bir yol olduğu açıklanmıştır (Bindi ve Angelescu, 2012: 16).

27 Ekim 1970 tarihinde Lahey Zirvesi'ne katılan Topluluğun Dışişleri Bakanları Belçikalı Büyükelçi Davignon başkanlığında hazırlanan raporu kabul etmişlerdir. Temelde politik bütünleşme hedefine vurgu yapılmıştır (Efe, 2008: 68). Dışişleri Bakanları koordine olmuş dış politikanın dünyaya Avrupa'nın kendi siyasi misyonu olduğunu göstereceği konusunda anlaşmaya varmışlardır. Devletler görüşlerinin

uyumlulaştırılması, ulusal pozisyonlarının koordinasyonu ve mümkün olduğu durumlarda ortak hareket edilmesini kararlaştırmışlardır (Romano, 2009: 78).

Davignon Raporu'nun ikinci bölümünde temel amaçlar açıklanmıştır. Buna göre üye devletler arasında bilgi akışı ve düzenli danışma yoluyla uluslararası politikanın temel meselelerinde daha fazla karşılıklı anlayışın garanti edilmesi temel hedeflerden biridir. Rapor çerçevesinde Dışişleri Bakanları'nın en azından altı ayda bir toplantılar yaparak görüş alışverişinde bulunmaları kararlaştırılmıştır. Bunun yanında acil bir durum veya ciddi bir kriz anında üye devletlerin hükümetleri arasında olağandışı danışma gerçekleşecektir (Davignon Report, 1970: 3).

Uluslararası politikada ve dış politika meselelerinde üye ülkelerin farklı tutumlar sergilese demümkün olduğunca ortak görüşle temsil edilmesi Davignon Raporu'nun temelinde yer almaktadır. Rapor politik bütünleşmenin sağlanması için önemli bir adım olarak görülmektedir. Üye ülkelerin dış politikada ortak bir tutuma yönelik olarak danışma ve görüş alışverişinde bulunmaları yönünde kararlar içeren Davignon Raporu ile Avrupa Siyasi İşbirliği (ASİ) kurulmuştur (Ülger, 2008: 56).

Siyasi bütünleşme yolunda önemli bir adım olan Davignon Raporu'nun ardından yayınlanan Kopenhag Raporu ile ASİ'nin kapsamı netleşmiştir. 23 Temmuz 1973'te Kopenhag Raporu ile Dışişleri bakanlarının yılda dört kez toplanması kararlaştırılmış ve Siyasi Komite'nin rolüne vurgu yapılmıştır. Bunun yanında Avrupa Muhabirler Grubu kurulmuştur. Bu gruba siyasi işbirliği ile ilgili uygulamaların takip edilmesi ve organizasyonun problemleri ile ilgili çalışma görev verilmiştir (Second Report on Political Cooperation on Foreign Policy, 1973: 3).

1974 yılında Avrupa dış politikasının önemli bir aktörü ortaya çıkmıştır: Avrupa Konseyi. 2 Nisan 1974 tarihinde Pompidou'nun ölümünün ardından Valéry Giscard d'Estaing 19 Mayıs 1974 tarihinde Fransa'da başkan olarak seçilmiştir. Almanya'da Helmut Schimdt şansölye olarak Willy Brandt'ın yerine geçmiştir. Giscard d'Estaing supranasyonel kurumları desteklememesine karşın Avrupa'nın inşa sürecinin yenilenmesi gerekliliğini kabul etmiştir. Aralık 1974'teki Paris Zirvesi'nde Avrupa Konseyi'nin kuruluşu gerçekleşmiştir. Konsey devlet veya hükümet başkanları ve dışişleri bakanları ile Avrupa Komisyonu başkanından oluşmaktadır Yılda üç kez toplanması ASİ bağlamında kararlaştırılmıştır (Bindi, 2010: 20).

Aralık 1975 tarihinde yayınlanan Tindemans Raporu ASİ ve kurumların rolüne ilişkin önemli ifadeler içermektedir. Antlaşmalarda yer almayan dış ilişkilerle ilgili konularda dokuz üyenin politika koordinasyonunu sağladıkları ve önemli başarılar elde ettikleri açıklanmıştır. Raporda kurumların rolüne vurgu yapılmıştır. Avrupa Konseyi'nin problemlere kapsamlı vizyonuna bağlı olarak tutarlı genel politika rehberi sunacağı belirtilmiştir. Ayrıca Antlaşma koşullarına göre Komisyon'un Konsey'e yapacağı öneriler yoluyla ortak politikaların belirlenmesini etkileyebileceği ifade edilmiştir (Tindemans Report, 1975).

Ekim 1981'de Londra Raporu'nda dış politikada nihai karardan önce partner ülkelere danışılması gerekliliğinin altı çizilmiştir. ASİ kapsamında ortak dış politika kararları alınırken güvenliğin siyasi yönünün de göz önünde bulundurulması gerekliliği belirtilmiştir. Raporda kriz yönetimi mekanizmalarına yönelik kararlar da yer almıştır. Buna göre Siyasi Komite veya gerektiğinde Başkanlar toplantısı üç üye ülkenin talebi üzerine 48 saat içerisinde toplanacaktı. Toplantılarda üçüncü ülke temsilcileri ve başkana kendisinden önceki ve sonraki başkanlar eşlik edeceklerdir. Siyasi işbirliği çalışmalarının başarısının büyük oranda gizliliğe bağlı olduğu belirtilmiştir (London Report, 1981: 1-4).

Londra Zirvesi'nde dış politikada işbirliğine yönelik alınan kararların ardından ASİ'nin gelişimine yönelik bir diğer girişim Genscher Colombo Planı'dır. Almanya ve İtalya Dışişleri Bakanları Genscher ve Colombo tarafından oluşturulan Plan Avrupa Parlamentosu'nun fonksiyonunu geliştirmeyi ve güvenlik ile ilgili meselelerde dış politikada işbirliğini arttırmayı amaçlamıştır (Bache ve George, 2006: 153). Ancak Genscher Colombo Planı hayata geçirilememiştir. Dış politikada işbirliğinin arttırılmasına yönelik bu girişimin başarısızlığa uğramasının ardından Haziran 1983 tarihinde Stuttgart'ta gerçekleşen zirvede ASİ'nin gelişimi için dış politika konularının yanında politik ve ekonomik konular üzerinde de çalışılması gündeme gelmiştir (Ülger, 2008: 58).

19 Haziran 1983 Stuttgart (Solemn) Deklarasyonu ile üye ülkelerin karşılaştığı ciddi ekonomik problemlerin çözümü için Topluluğun bağlılığını güçlendirmesi, dinamizmini geri kazanması ve şimdiye kadar yetersiz araştırma yapılan alanlarda hareketin yoğunlaştırılması gerekliliği belirtilmiştir. Dış politikada tek ses olarak

konuşmanın, güvenliğin siyasi boyutu da dahi olmak üzere Avrupa'nın barışa katkı sağlamasına yardım edeceği açıklanmıştır (Solemn Declaration, 1983: 24)

Şubat 1986'da imzalanan Tek Avrupa Senedi'nde (TAS) Başlık III bölümünde Avrupa'da dış politikada işbirliğine yönelik hükümler bulunmaktadır. Üye ülkelerin dış politika kararları almadan önce birbirlerine danışmaları ve bilgi alışverişinde bulunmaları gerektiği belirtilmiştir. AT'nin dış politikaları ile ASİ çerçevesinde kararlaştırılan politikaların uyumlu olması gerektiği vurgulanmıştır (Single European Act, 1986: 13).

Avrupa'da dış ve güvenliğe dair ortak bir politika oluşturmaya yönelik girişimlerin TAS imzalanma sürecine kadar hukuki bir dayanağı bulunmamaktadır. TAS'ın imzalanması ile üye ülkelerin ASİ'ye yönelik taahhütleri bağlayıcılık kazanmıştır. Bunun yanında TAS'ın imzalanması ekonomik bütünleşme kadar politik bütünleşmenin de eşit seviyede önemli olduğunu göstermesi açısından Avrupa tarihinde kritik bir role sahiptir (Kızıltan ve Kaya, 2005: 211).

3.2. Soğuk Savaş Sonrasında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın Gelişimi

1989 ve 1990 yıllarında Sovyetler Birliği ile Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nde (MDAÜ) kommünizmin çöküşü Avrupa'da karmaşa ortamı oluşturmuştur. Bu durum AT'nin siyasi yönünün yeniden düşünülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Avrupa'da oluşan karışıklığın en önemli etkilerinden biri Avrupa'nın doğusundaki istikrarsızlaşmadır. Ayrıca kommünizmin çöküşü Almanya'nın yeniden birleşmesi beklentisini oluşturmuştur. Bu beklenti komşu ülkelerde Alman milliyetçiliğinin yeniden dirilmesi tehdidini ortaya çıkarmıştır. Almanya'nın doğuya dönmesi Batı Avrupa'daki sorumluluklarını ihmal edebileceği endişesini yaratmıştır (Bache ve George, 2006: 158).

8-9 Aralık 1989 yılında Strazburg'ta Hükümet ve Devlet Başkanları Konseyi Almanya'nın birleşmesini onaylanmıştır. Aynı zamanda üye ülkeler Avrupa Para Birliği'nin oluşması için hükümetlerarası konferans kurulmasını kararlaştırmışlardır. 18 Nisan 1990 tarihinde Fransız Başkan François Mitterand ve Almanya Şansölyesi Helmut Kohl parasal birliğin siyasi birlik ile tamamlanması önerisinde bulunmuştur.

Böylelikle ekonomik, parasal, siyasi ve son olarak dış ve savunma politikalarında uyumun sağlanması amaçlanmıştır (Bindi, 2012: 26).

Uluslararası alanda Körfez Krizi ve Yugoslavya'daki gelişmeler gündemde yer alırken, AT aynı zamanda kendisini AB'ye dönüştürmeye çalışıyordu. Siyasi birliğin sağlanması amacıyla Ocak 1991'de düzenlenen Hükümetlerarası Konferansta temel gündem ASİ'nin gelecekteki dönüşümüydü. Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors ve Alman hükümeti tarafından önerilen daha radikal öneriler olarak ise ASİ'nin Avrupa Topluluğu çerçevesinde değerlendirilmesi, Komisyon'un merkezde olacağı ancak tek aktör olmayacağı bir role dönüşmesi ve Bakanlar Kurulu kararlarında çoğunluk yöntemiyle oy kullanılması gibi konular gündemde yer almaktadır. Savunma ve güvenlik konuları ortak dış politika için geliştirilen bu yeni mekanizmaya dahil edilebilirdi. İngiltere tarafından savunulan karşıt görüşe göre ise üye ülkelerin egemenliklerinin merkeze alındığı konularda çoğunluk yöntemi kullanılmamalı ve ortak savunma ve güvenlik politikasının NATO ittifakını zayıflatmaması gerektiğini belirtmekteydi (Bache ve George, 2006: 521).

Lüksemburg taslağı Avrupa'ya üç sütunlu yapı önermektedir. İlk sütun Topluluk meseleleri, ikinci sütun ODGP ve üçüncü sütun adalet ve içişleridir. ODGP için karar alma büyük oranda hükümetlerarası olarak kalacağı ancak güvenlik konularının tartışılabileceği belirtilmiştir (Cameron, 1999: 24).

Yaz dönemindeki ekonomik kriz ve Yugoslavya'daki olaylar sebebiyle Hollanda'nın başkanlığı döneminde bu konularda çok az ilerleme kaydedilmiştir. 26 Eylül 1991 tarihinde yapılan dışişleri bakanları toplantısında önceki Lüksemburg taslağını tartışmak yerine yeni bir taslak oluşturulması üzerinde durulmuştur. Bu toplantıda daha önce önerilen üç sütunlu yapı yerine tek sütunlu bir yapı üzerinde tartışılmıştır. 30 Eylül tarihinde yapılan dışişleri toplantısında 12 AT üyesinin on tanesi tarafından Hollanda başkanlığında gündeme gelen tek sütunlu yapı önerisi reddedilmiştir. Yalnızca Komisyon ve Belçika Hollanda'nın önerisini kabul etmiştir (Laursen ve Vanhoonacker, 1992: 17-18). Tartışmalardan bir sonuç alınamaması üzerine Lüksemburg taslağına geri dönülmesi düşünülse de kesin bir sonuca ulaşılamamıştır. 1991 yılında Maastricht Zirvesi toplandığında dış ve güvenlik politikalarına ilişkin uzlaşma sağlanamamış önemli başlıklar bulunmaktadır (Dinan, 2005: 108).

3.2.1. Maastricht Antlaşması

Hükümetlerarası konferanslarla varılan görüş birliği sonucunda Maastricht Antlaşması 7 Şubat 1992 tarihinde Hollanda'nın Maastricht kentinde imzalanmıştır. İngiltere, Antlaşmanın taslağında yer alan federal ibaresine karşı çıkmıştır. Bunun üzerine bu ifade metinden çıkarılmıştır. Metnin yürürlüğe girebilmesinin önkoşulu üye devletler arasında oybirliğinin sağlanmasıdır. Ancak Danimarka Haziran 1992 tarihinde gerçekleştirilen referandumun sonucunda olumsuz oy çıkması üzerine Antlaşmayı onaylamamıştır. Bu sebeple Danimarka için Avrupa vatandaşlığı, ortak para ve savunma politikası gibi başlıklardan muafiyet sağlanmıştır. Yapılan düzenlemelerin ardından 13 Mayıs 1993 tarihindeki ikinci referandumda Danimarka Antlaşmayı onaylamıştır. Bunun sonucunda Maastricht Antlaşması 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Ülger, 2008: 63).

Maastricht Antlaşması Avrupa bütünleşmesi açısından çok önemli yenilikler içermektedir. Avrupa Birliği Antlaşması ismiyle de bilinen Maastricht Antlaşması'yla üç sütunlu bir yapı oluşturulmuştur. İlk sütun Topluluk sütunu, ikinci sütun Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) ve üçüncü sütun Adalet ve İşleri sütunudur. İkinci ve üçüncü sütun konularında kararların alınmasında hükümetlerarası karar alma prensibinin uygulanması kararlaştırılmıştır (Bache ve George, 2006: 171). ODGP'ye ilişkin kararlarının hükümetlerarası yöntemle karar alınması kararının sebebi üye devletlerin yaklaşımlarıdır. Üye devletler dış politika ve güvenlik gibi temel konularda egemenlik haklarından ödün vermek istememiştir. Bu konularda veto haklarının bulunmasını hükümetlerarası karar alma yöntemiyle garanti altına almışlardır (Özgen, 2016: 145).

Maastricht Antlaşması'nın J1'inci maddesinde ODGP'nin amaçları belirtilmiştir. Buna göre; Birliğin ortak değerlerinin, temel çıkarlarının ve bağımsızlığının korunması; Birliğin ve üye devletlerinin güvenliğinin tüm yollarla kuvvetlendirilmesi; Birleşmiş Milletler Şartı, Helsinki Nihai Senedi ve Paris Şartı'na uygun olarak barışın korunması ve uluslararası güvenliğin güçlendirilmesi; uluslararası işbirliğinin desteklenmesi; demokrasinin ve hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi ile insan hakları ve temel özgürlüklerin güçlendirilmesi temel amaçlar arasındadır (Maastricht Treaty, 1992: 123).

Maastricht Antlaşması'nın J2'inci maddesinde ise üye ülkelerin dış politika ve güvenlik konularında ortak hareket edeceği açıklanmaktadır. İlgili maddeye göre Konsey'de bulunan üye devletlerin dış ve güvenlik politikasına dair konularda birbirlerini bilgilendirmeyi ve birbirlerine danışacaklarını belirtmişlerdir. Gerekli olduğu durumlarda Konseyin ortak bir pozisyon belirleyeceği kararlaştırılmıştır (Maastricht Treaty, 1992: 124).

Maastricht Antlaşması'nın J4. maddesi'nde BAB'ın konumu ile ilgili önemli açıklamalar yer almaktadır. İlgili maddeye göre BAB'ın Birliğin gelişiminin tamamlayıcı bir parçası olduğu belirtilmiş ve Birliğin savunma konusunda etkileri olacak kararları uygulamaktan sorumlu olduğu açıklanmıştır. Bunun yanında üye devletlerin Kuzey Atlantik Antlaşması çerçevesindeki yükümlülüklerine saygı duyulacağı ve dış ve güvenlik politikasının bu çerçevede oluşturulacağı vurgulanmıştır (Maastricht Treaty, 1992: 126). Antlaşma'nın bu maddesi oluşturulan ODGP'nin NATO'nun alternatifi olmayacağı ve NATO için bir tehdit oluşturmadığı mesajı vermesi açısından önem taşımaktadır (Açıkmeşe ve Dizdaroğlu, 2013: 22).

Maastricht Antlaşması ile ODGP ile ilgili alınan kararların uygulamaya konulmasından sorumlu organ olarak AB Dönem Başkanlığı belirlenmiştir. Avrupa Konseyi tarafından da desteklenecek olan Dönem Başkanı ODGP ile ilgili konulardaki antlaşmaları imzalayacaktır. BAB'ın ise ODGP'nin savunma ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmesi kararlaştırılmıştır (Ülger, 2008: 153).

Maastricht Antlaşması'nda ortak dış ve güvenlik politikasına ilişkin önemli adımlar atılmıştır. Bunun yanında BAB'ın konumuna ilişkin maddeler de bulunmaktadır. BAB'ın ekindeki 30 numaralı Protokol temel alınarak NATO'ya dahil olan ancak AB üyesi olmayan devletler BAB üyeliğine davet edilmişlerdir.⁵ Böylelikle NATO üyesi olmayan AB üyelerinin Avrupa'da oluşacak yeni güvenlik ve savunma politikasının bir parçası olması amaçlanmıştır (Açıkmeşe ve Dizdaroğlu, 2013: 22).

10 Aralık 1991 tarihinde yayınlanan BAB Deklarasyonu ile BAB'ın AB'nin vazgeçilmez bir parçası olduğu belirtilmiş ve NATO'nun güçlendirilmesine yapacağı katkı vurgulanmıştır. BAB'ın hem AB'nin savunma ayağı görevini sürdürürken, NATO'nun Avrupa'daki konumuna katkı sağlaması konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bu hedef BAB-AB ve BAB-NATO ilişkilerinin güçlendirilmesi

---

⁵ Türkiye, Norveç ve İzlanda

gerektirmektedir (Tezcan, 1999: 148). BAB'ın AB'nin savunma kolu olabilmesi için BAB-AB ilişkilerinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Ancak BAB'ın AB'nin savunma kolu olmasının önünde belirli problemler bulunmaktadır. Bunlardan biri Maastricht Antlaşması imzalandığında BAB, AB'nin savunma konusunda alacağı kararları uygulayacak kapasiteye sahip olmamasıdır (Smith, 2003: 236).

19 Haziran 1992 yılında Bonn'da düzenlenen BAB Dış İlişkiler ve Savunma Bakanlar Kurulu toplantısında Petersberg Deklarasyonu kabul edilmiştir. Bu Deklarasyon ile BAB'ın diğer AB ve NATO üyeleri ile ilişkilerini de içeren bazı düzenlemeler yapılmıştır. Deklarasyonda BAB'ın görev alanları belirlenmiştir. BAB'ın insani, kurtarma, barışı koruma ve kriz yönetimi görevleri olduğu belirtilmiştir (Petersberg Declaration, 1992: 6). Deklarasyon ile ortak üyelik ve gözlemcilik gibi katılım türleri ortaya konmuştur. BAB üyesi olmayan iki AB üyesi (Danimarka ve İrlanda) gözlemci olmuştur. NATO üyesi (İzlanda Norveç ve Türkiye) Yunanistan'ın BAB'a katılmasıyla ilgili Protokol yürürlüğe girince, diğer iki ülke BAB'ın ortak üyesi olacaktır (Bloed ve Wessel, 1994: 24).

1994 yılında Brüksel'de gerçekleşen NATO Zirvesi savunma ile ilgili konularda önemli yenilikler getirmiştir. AGSK ve Birleşik Müşterek Görev Gücü'nün (BMGG) kuruluşu NATO-AB ilişkilerinde kilit bir konuma sahiptir. AGSK'nin NATO İttifakı içerisindeki Avrupa sütununu güçlendireceği ve Avrupalı müttefiklerin ortak dış ve güvenlik politikalarında daha fazla sorumluluk almasını sağlayabileceği belirtilmiştir (Brussel Summit Declaration, 1994).

Brüksel Zirvesi'nde alınan kararlarla ABD güvenlik ve savunma konularına ilişkin yükümlülükleri AB ile paylaşmayı hedeflemiştir. Ayrıca güvenlik ve savunma politikalarının oluşumunun ABD'nin denetiminde olması da bir diğer amaçtır. BMGG ve AGSK ile BAB'ın en hızlı biçimde olaylara müdahale etmesi sağlanarak güvenlik ve savunma politikalarına ilişkin kolaylık sağlanmıştır. Bunun yanında BAB'ın NATO'nun tamamıyla yer almadığı operasyonlarda NATO'nun olanaklarından faydalanması Zirve'nin önemli sonuçlarından (Efe, 2008: 73).

Zirvede alınan kararlarla AB ve NATO'nun güvenlik ve savunma politikalarına yönelik beklentilerin karşılanması amaçlanmıştır. Ancak Zirvede alınan kararlarla yalnızca ABD güvenlik ve savunmaya yönelik hedeflerine ulaşmıştır. Zirvede

oluşturulan öneriler Fransa gibi ABD'den bağımsız bir askeri kuvvet oluşturulmasını isteyen ülkeler için yeterli değildir (Özgen, 2016: 146).

Haziran 1996 tarihinde NATO Savunma Bakanları Berlin'de düzenledikleri toplantıda biraraya gelmiştir. Zirvede NATO'nun AGSK'nın gelişimine destek vereceği belirtilmiştir. Böylelikle Avrupalı müttefiklerin İttifakın aktivitelerine ve misyonuna daha uyumlu ve etkili bir biçimde katkı sağlayacağı ifade edilmiştir.. Bu desteğin BAB Konseyi tarafından verilecek siyasi rehberlik temel alınarak gerçekleşeceği belirtilmiştir (Berlin Summit Declaration, 1996). Berlin Zirvesi kararları BAB liderliğinde düzenlenecek operasyonlarda NATO olanaklarından BAB'ın faydalanabileceğine dair olumlu işaretler vermesi açısından önemlidir. NATO imkanlarının kullanılmasını sağlayan bu kararlar sonraki yıllarda Berlin Plus ismiyle bilinecektir (Özgen, 2016: 147).

ODGP'nin gelişimine yönelik Maastricht Antlaşması ile önemli adımlar atılmıştır. Ancak 1990'lı yıllarda Balkanlar'daki siyasi durum incelendiğinde AB'nin müdahalesinin yetersiz kaldığı görülmektedir. 1992-1995 yılları arasında gerçekleşen Bosna Savaşı'nda ve Ruanda soykırımında AB ve BAB müdahale etmede yetersiz kalmıştır. Bu durum ODGP'ye yapılacak olan revizyonları gündeme getirmiştir (Smith, 2003. 237).

3.2.2. Amsterdam Antlaşması

Maastricht Antlaşması ODGP'nin oluşumuna yönelik önemli hükümler içeren temel antlaşmalardan biridir. Ancak Avrupa'da yaşanan çatışmalar ve beklentilere cevap verememesi gibi sebeplerle revizyonu gündeme gelmiştir. 1996 yılında Maastricht Antlaşması'nın revizyonunu gündeme alan Hükümetlerarası Konferans Amsterdam Antlaşması'nın imzalanması için gerekli zemini oluşturmuştur. Amsterdam Antlaşması 2 Ekim 1997 yılında imzalanmış ve 1999'da işlerlik kazanmıştır. Amsterdam Antlaşması ile belirli değişiklikler yapılmış olsa da Maastricht Antlaşmasında belirlenen üç sütunlu yapı korunmuştur (Ülger, 2008: 70).

Amsterdam Antlaşması ODGP ve BAB'a yönelik önemli hükümler içermektedir. Amsterdam Antlaşması'nın J7. maddesine göre BAB'ın operasyonel kapasiteye erişiminin sağlanarak Birliğin gelişiminin ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir.

BAB'ın Birliği ortak dış ve güvenlik politikasının savunma yönünün çerçevesinin oluşturulmasında destekleyeceği açıklanmıştır. Ayrıca Birliğin Avrupa Konseyi'nin karar doğrultusunda BAB ile kurumsal ilişkilerin canlandırabileceği belirtilmiştir (Amsterdam Treaty, 1997).

Amsterdam Antlaşması ile ODGP ile ilgili getirilen yeniliklerden biri ODGP Yüksek Temsilciliği'dir. Antlaşma'nın J16. maddesine göre Konsey Genel Sekreteri, Yüksek Temsilci, ODGP ile ilgili konularda Konsey'e yardım edecektir. Ayrıca politika kararlarının oluşturulması, hazırlanması ve uygulanmasına katkı sağlayacağı ve Başkanlığın talebi zerine Konsey adına hareket edeceği belirtilmiştir (Amsterdam Treaty, 1997).

Amsterdam Antlaşması ile getirilen yeniliklerden biri de "yapıcı çekimserlik" kavramıdır. Buna göre ye devletler ODGP ile ilgili kararlarda çekimser kalma hakkı elde etmişlerdir. Yapıcı çekimserlik durumunda ye devletler AB'nin kararlarına bağlı değildir. Ancak Amsterdam Antlaşması yapıcı çekimserlik yönünde tutum sergileyen devletin, AB'nin kararlarıyla çelişecek bir eylemde bulunmamasını istemiştir (Vanhoonacker, 1997: 2).

AB'nin uluslararası krizlere karşı fazla reaktif bir tutum göstermesi üzerine ye devletler "Politika Planlama" ve "Erken Uyarı" birimini oluşturmuşlardır. Bu Birim Komisyon, BAB ve ulusal yetkililerden oluşmaktadır. Birim ODGP ile ilgili gelişmelerin izlenmesi, krizlere erken uyarının sağlanması ve politika seçenek belgeleri hazırlanması gibi görevleri yerine getirmektedir (Smith, 2003: 237).

Güvenlik ve savunma alanında getirilen önemli yeniliklerden biri Petersberg Görevleri'nin ODGP çerçevesine alınmasıdır. AB'nin, BAB ile işbirliği yaparak, insani ve kurtarma görevi, barışı koruma görevi ve kriz yönetiminde muharebe kuvvetleri gibi görevleri üstleneceği belirtilmiştir. Ancak bu dönemde BAB Petersberg Görevlerini yerine getirmeden önce operasyonel kapasitesini geliştirebilmesi için uzun bir yol kat etmesi gerektiği açıktı (Vanhoonacker, 1997: 7).

Amsterdam Antlaşması Maastricht Antlaşması hükümlerine önemli bir değişim getirmemiştir. Tarafsız devletler ve İngiltere AB ve BAB'ın birleşmesine karşı çıkmışlardır. Bunun yerine Petersberg Görevleri Antlaşmaya dahil edilmiştir. Bu görevlerin yerine getirilebilmesi için AB, BAB'ı kendi yararına kullanmıştır (Smith, 2003: 237).

Maastricht Antlaşması ve Amsterdam Antlaşması ile ODGP'nin gelişimine yönelik adımlar atılmıştır. Ancak uluslararası gelişmeler ve AB'nin tutumu güvenlik ve savunma alanında yenilikler yapmayı gerektirmiştir. Balkanlar'da yaşanan çatışmaları durdurmada AB'nin başarısız olması ve çatışmaların ABD öncülüğündeki NATO tarafından çözüme ulaştırılması AB'nin ODGP politikasının geliştirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur (Demir, 2009: 24).

3.2.3. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın Oluşumu

Uluslararası gelişmeler ODGP'nin yenilenmesi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. AB'nin kendi güvenlik ve savunma politikasının gündeme gelmesinde İngiltere'nin süregelen tutumunu değiştirmesi de etkili olmuştur. İngiltere'de iktidarda bulunan İşçi Partisi, güvenliğin NATO ve ABD merkezli olarak sağlanmasına yönelik politikasını değiştirmiştir. İzlediği yeni politikaya uygun olarak AB'nin savunma ve güvenlik politikası oluşturmasına yönelik uyguladığı vetoyu kaldırdığını duyurmuştur (Özdal, 2008: 134).

Aralık 1998 tarihinde İngiltere Başbakanı Tony Blair ve Fransız Başkan Jacques Chirac Fransa'da St. Malo'da biraraya gelmiş ve AB'nin güvenilir askeri kuvvetlerle desteklenecek özerk hareket kapasitesine sahip olması gerektiği kararını almıştır. İngiltere AB'nin askeri rolü olmasını bu Zirvede desteklemiştir (Krupnick, 2006: 60). İngiltere'nin önceleri olumsuz olan tavrındaki değişim belirli sebeplere dayanmaktadır. Bu sebeplerden ilki jeostratejik sebeplerdir. Transatlantik çıkarların farklılaştığı bir dönemde Avrupa ABD'nin dahil olmadığı durumlara -Balkanlar ve Afrika'da olduğu gibi- askeri olarak müdahale etmeyi amaçlamaktadır. Avrupalı liderler BAB ile işbirliği içerisinde olan NATO'nun bunu başarabileceğini ummaktadır. Blair'in bir diğer düşüncesi ise İngiltere'nin Avrupa'daki etkisi ile ilgiliydi. Genişleyen AB savunma ve askeri rolü İngiltere'nin liderliğine ve varlıklarına ihtiyaç duyabilirdi. Böylelikle Euro bölgesi dışında kalan İngiltere'nin AB'nin ekonomik konularındaki azalan etkisi ile baş edebilecekti (Krupnick, 2006: 60).

St. Malo'da görüşen İngiltere ve Fransa uluslararası krizlere askeri güçlerle desteklenecek ve özerk hareket edebilecek bir yapı ile cevap verilmesi konusunda aynı fikirdedir. Ancak İngiltere ve Fransa'nın vizyonlarında açık bir farklılık bulunmaktadır.

İngiltere, AB'nin NATO istemediği durumlarda hareket geçmesi gerektiğini savunurken; Fransa NATO'nun böyle bir öncü role sahip olmadığını vurgulamıştır. Görüş farklılıklarına karşın iki ülke o dönemin koşullarında en azından AB'nin askeri kapasitesinin geliştirilmesi konusunda fikir birliğine ulaşmıştır. Bu fikir tarafsız ülkeler tarafından dahi desteklenmektedir. Bu görüşün oluşmasında NATO'nun temel rol oynadığı Kosova krizinde AB'nin etkisiz kalması etkili olmuştur (Smith, 2003: 239).

Kosova Krizi sırasında ABD müdahil olmadığına AB'nin krizi yönetmede başarısız olması AB'nin askeri başarısızlığına bir kanıt olarak görülmüştür. Bu sebeple AB üyesi devletler Maastricht Antlaşması'ndan beri planlanan ancak uygulamaya tam olarak geçirilemeyen ortak savunma politikası için ODGP bünyesinde Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) oluşturmaya karar vermişlerdir (Açıkmeşe ve Dizdaroğlu, 2013: 62). Böylece NATO merkezli AGSK'den özerk bir AGSP'na geçiş yapılmıştır (Özen, 2002: 232).

St. Malo Zirvesi'nde İngiltere ve Fransa'nın NATO'yu etkileyebilecek askeri güvenlik ve aktiviteler konusunda anlaşmaya varmalarının ardından 8 Aralık'ta Brüksel'de düzenlenen NATO dışişleri bakanları toplantısında dönemin ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright St. Malo Zirvesi'ne ilk cevabını vermiştir. Albright İttifak içinde AGSK'nin gelişimine ABD'nin desteğini hatırlatmış ve Avrupa'nın yeteneklerinin genişletilmesi için alınan tedbirlerin destekleneceğini belirtmiştir. Ancak açıklamasına 3D olarak adlandırılan standartları eklemiştir. Bunlar *decoupling* (ayrıklaşma), *duplication* (çift tekrar) ve *discrimination* (ayrımcılık)'tır (aktaran: Hunter, 2002: 33). Albright'ın 3D ilkesi ile transatlantik bağın koparılmasından kaçınılması, savunmaya yönelik NATO ve AB'nin yapacağı harcamalarda tekrara düşülmemesi ve AB'ye dahil olmayan NATO üyelerinin ayrımcılık problemi yaşamaması ifade edilmektedir (Özgen, 2016: 148).

1999 yılında Washington'da gerçekleşen NATO Zirvesi'nde İttifakın yeni güvenlik çevresi ile tamamen uyumlu olmasını sağlayabilmek amacıyla Stratejik Konsept'in güncellendiği belirtilmiştir. Zirve Bildirisi'nde NATO İttifakı'nın tümüyle müdahil olmadığı durumlarda AB'nin özerk hareket etme kapasitesi olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Berlin kararları ile uyumlu olarak AB'nin NATO'nun kolektif imkan ve kapasitelerinden yararlanabileceği açıklanmıştır. Bunun yanında NATO içerisinde

AGSK'nın oluşumuna yönelik bağlılık yeniden vurgulanmıştır (Washington Summit, 1999).

3-4 Haziran 1999 tarihinde düzenlenen Köln Zirvesi AGSP açısından kritik rol oynamaktadır. Köln Zirvesi'nde Avrupa Birliği Antlaşması'nda Petersberg Görevleri olarak tanımlanan görevlerin icrası için Birliğin askeri güçler tarafından desteklenen özerk hareket kapasitesine sahip olması gerekliliği ifade edilmiştir. NATO'nun imkan ve kapasitelerinden yararlanmadan yapılacak olan operasyonlarda üye devletlerin katkı sağlayacağı belirtilmiştir (Cologne Summit Declaration, 1999).

Köln Zirvesi ODGP bünyesinde oluşan AGSP'nin sınırlarının çizilmesi açısından önemlidir. Petersberg Görevleri olarak bilinen görevlerin AB tarafından yerine getirilebileceğinin belirtilmesi üzerine BAB'ın işlevini yirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu sebeple feshedilmesi kararlaştırılmıştır (Efe, 2008: 74). 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde de AGSP adına önemli düzenlemeler yapılmıştır. Karar almada özerk kapasitenin geliştirilmesine olan bağlılık vurgulanırken, NATO'nun tamamen angaje olmadığı durumlarda uluslararası krizlere AB önderliğinde askeri operasyonların düzenleneceği belirtilmiştir. Bu sürecin gereksiz tekrardan kaçınmayı sağlayacağı ve Avrupa ordusu kurulmasını işaret etmediği açıklanmıştır (Helsinki Summit, 1999).

Helsinki Zirvesi'nde AB önderliğindeki operasyonlara gönüllü olarak katılacak üye devletlerin 2003 yılı itibariyle Petersberg görevlerini tam kapsamıyla yerine getirebilmesi için 60 gün içerisinde konuşlandırılacak ve en az 1 yıl dayanabilecek 50.000-60.000 kişiden oluşan askeri gücün bulundurulması kararlaştırılmıştır. Tek kurumsal çerçeve korunurken, Birliğin bu tür operasyonlara yön verebilmesini garanti edebilmek amacıyla Konsey'de yeni siyasi ve askeri yapı ve organların oluşturulacağı belirtilmiştir. AB üyesi devletlerin ihtiyaçları dikkate alınarak AB ve NATO arasında tam danışma, işbirliği ve şeffaflık sağlanabilmesi için usullerin geliştirileceği açıklanmıştır. Birliğin karar verme otonomisi muhafaza edilirken,, AB üyesi olmayan Avrupalı NATO üyelerinin ve diğer ilgili devletlerin AB askeri kriz yönetimine katkıda bulunmalarını sağlayacak gerekli düzenlemelerin yapılacağı ifade edilmiştir. Birliğin ve üye devletlerin tasarrufunda olacak biçimde çeşitli sivil vasıta ve kaynakların daha etkili olması ve koordinasyonu için askeri olmayan kriz yönetimi mekanizmaları kurulacaktır (Helsinki Summit, 1999).

Helsinki Zirvesi AGSP'nin resmi doğuşuna işaret etmektedir. Köln Zirvesi'nde kurumsal çerçeve oluşturulurken, Helsinki Zirvesi'nde askeri kapasite ile ilgili konulara değinilmiştir. Helsinki Zirvesinde üye devletler tarafından AGSP'nin hayata geçirilebilmesi için AB'nin gerekli kuvvetlerle donatılması temel konu olmuştur (Larivé, 2014: 95).

19-20 Haziran 2000 tarihinde gerçekleşen Feira Zirvesi'nde Avrupa Konseyi AGSP'ye olan bağlılığını tekrarlamıştır. Avrupa askeri kapasitesinin geliştirilmesi AGSP'nin güvenilirliği açısından önemini korumaya devam etmektedir. AB üyesi olmayan NATO üyeleri ve diğer AB katılım adaylarının AB'nin askeri kriz yönetimine katkı sağlamasına izin veren düzenlemeler için usuller ve ilkeler tanımlanmıştır. Çatışmadan kaçınma ve uluslararası kriz yönetimi misyonlarına gönüllü olarak katkı sağlayacak üye devletler tarafından 5000 kişiden oluşacak polis gücünün sağlanacağı belirtilmiştir (Feira Summit, 2000).

Feira Zirvesi'nin ardından düzenlenen Nice Zirvesi'nde alınan kararlar AGSP'nin gelişimine katkı sağlamıştır. 2000 yılında düzenlenen Nice Zirvesi'nde Feira Zirvesi'nde belirlenen dört temel öncelikli alanda gelişimin devam etmesine karar verilmiştir. Bunlar polis, hukukun üstünlüğünün güçlendirilmesi, sivil yönetimin güçlendirilmesi ve sivil korumadır. Bunun yanında AB'nin görevlerini tam anlamıyla yerine getirebilmesi için Konsey, Siyasi ve Güvenlik Komitesi, Avrupa Birliği Askeri Komitesi ve Avrupa Birliği Askeri Personeli gibi askeri ve siyasi organların kurulmasına karar vermiştir (Nice Summit, 2000).

Nice Zirvesi'nin ardından 10 Mart 2001 tarihinde imzalanan Nice Antlaşması, ODGP ile ilgili hükümler içeren Amsterdam Antlaşmasını modifiye etmiştir. Ayrıca AGSP ile ilgili ek düzenlemeler getirmiştir. Getirilen önemli yeniliklerden biri Avrupa'nın dış ve güvenlik politikalarının savunma yönüne ilişkin görevler artık BAB tarafından değil AB'nin kendisi tarafından yerine getirilecektir. BAB'ın görevlerinin birçoğu AB'ye devredilmiştir. Bu durum Avrupa Birliği Askeri Personeli ve Avrupa Birliği Askeri Personeli gibi yapıların oluşumuna yol açmıştır (Bono, 2002: 21).

14-15 Aralık 2001 tarihinde gerçekleşen Laeken Zirvesi'nde ise AGSP'nin sürekli gelişimi, sivil ve askeri kapasitelerinin güçlendirilmesi, 19 Kasım 2001 tarihinde Brüksel'de Yetenek Gelişim Konferansını takiben Birliğin bazı kriz yönetimi operasyonlarını gerçekleştirmesi kararlaştırılmıştır (Laeken Summit, 2001).

2002 yılında düzenlenen Kopenhag Zirvesi'nde AB ile NATO arasındaki ikili ilişkilerde işbirliği sağlanmıştır. Buna göre NATO askeri olanaklarından AB liderliğinde düzenlenecek operasyonlarda faydalanılmasına izin vermiştir. Alınan kararın ilk uygulaması 2003 yılında gerçekleşen Makedonya'daki barışı koruma operasyonunda gerçekleşmiştir. AB'nin barışı koruma görevine dayanarak Makedonya'ya gerçekleştirdiği operasyon ODGP bünyesindeki ilk askeri operasyon olarak bilinmektedir (Baç, 2006: 14).

3.2.4. 2003 Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi

1998 yılında St. Malo ile temelleri atılan ve zirvelerde alınan kararlarla gelişim gösteren AGSP'nin etkili bir politika olup olmadığı 11 Eylül saldırıları ile sorgulanmaya başlamıştır. 11 Eylül saldırılarına karşı AB ortak tutum geliştirmiştir. Ancak ABD'nin terörizme karşı savaş ilan etmesi ve Irak'ın işgali AB içerisinde derin bölünmelere yol açmıştır. İngiltere, İspanya ve Polonya liderliğindeki grup Irak'ın işgal edilmesinde ABD öncülüğündeki koalisyonla katılmanın gerektiğini savunmuştur. Belçika, Fransa ve Almanya liderliğindeki diğer grup ise BM yetkisi olmadan ve diğer tüm yollar tüketilmeden güç kullanımına direnmiştir. ABD'nin Irak'a işgaline karşı çıkan grup ABD hükümetinin eleştirilerine sebep olmuştur ve iki aktör arasındaki kriz zirveye ulaşmıştır (Biscop, 2004: 8).

2003 Irak krizi ABD'nin bazı Avrupalı müttefikleri ile anlaşmazlık içerisinde olduğunu göstermiştir. AB üyesi devletler arasında ortak bir politikanın bulunmaması, Irak krizine kadar üyeler tarafından başarılı bir biçimde gizlenmiştir. AB üyesi devletlerin Irak sorunu ile ilgili anlaşmaya varmada başarısız olması ve ABD'nin Avrupalı müttefiklerinin dış politikasını etkilemeyi denemesi kriz ortamı oluşturmuştur. AB'nin Irak Savaşına müdahil olmasına dair bir öneri bulunmamasına rağmen bu kriz 2003 baharında AGSP'nin etkisinin sorgulanmasına yol açmıştır. Avrupalıların büyük çoğunluğu müdahaleye karşıdır. Bu durum üzerine Yunanistan'da yapılan Resmi Olmayan Genel İşler ve Dış İlişkiler Konseyi'nde Yunanistan Dışişleri Bakanı George Papandreou acil bir "Avrupa stratejik konsepti" ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir (Toje, 2005: 119-120).

Avrupa'nın ihtiyacı olan stratejik konseptle ilişkin çalışmalar yapmak için Yüksek Temsilci Javier Solana'ya görev verilmiştir. 19-20 Haziran 2003 tarihinde Selanik'teki toplantıda hazırlanan belge Konsey tarafından kabul edilmiştir. Daha sonra Solana hazırladığı taslağın geliştirilmesi yönünde çalışmalarına devam etmiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda 12 Aralık 2003 tarihinde "Daha İyi Bir Dünyada Güvenli Bir Avrupa" başlığıyla 2003 Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi yayınlanmıştır (İşyar, 2008: 31).

2003 yılında yayınlanan Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi ile Avrupa'nın içinde bulunduğu güvenlik ortamı ve güvenlik konusunda nasıl bir yol izleyeceği açıklanmıştır. 2003 Stratejisi yalnızca AGSP açısından değil aynı zamanda Avrupa'nın dış ilişkileri için de bir mihenk taşı kabul edilecek AB'nin ilk stratejik belgesidir. Stratejide yer alan önemli siyasi tercihler gelecek yıllardaki dış ilişkileri şekillendirebileceğinden belge kritik bir role sahiptir (Biscop, 2005: 3).

2003 Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi Avrupa'nın güvenliğinin genel çerçevesini çizmiştir. Belgede herhangi bir üye devlete karşı büyük ölçekli bir saldırının beklenmediği belirtilmiştir. Bunun yerine Avrupa'nın daha çeşitli, daha az görünür olan ve daha az tahmin edilebilir yeni tehditlerle karşı karşıya olduğu açıklanmıştır. Temel tehditler terörizm, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, bölgesel çatışmalar, devletlerin parçalanması ve organize suçlar olarak belirlenmiştir (European Security Strategy, 2003: 2).

Belgede terörizmin tüm Avrupa için giderak artan bir stratejik ve küresel tehdit olduğu ve karmaşık pek çok sebebe dayandığı belirtilmiştir. Modernleşme baskısı, kültürel, sosyal ve siyasi krizler ve yabancı toplumlarda yaşayan gençlerin yabancılaşması gibi sebepler bunlardan bazılarıdır. Bu ortamda Avrupa terör faaliyetlerinin hem hedefi hem de üssü konumundadır. El Kaide'nin lojistik üsleri İngiltere, İtalya, İspanya ve Belçika'da ortaya çıkmıştır (European Security Strategy, 2003: 3).

Avrupa güvenliğine bir diğer temel tehdit kitlesel imha silahlarının yaygınlaşmasıdır. Uluslararası antlaşmalar ve ihracat kontrol düzenlemelerinin KİS'lerin yayılmasını yavaşlatmıştır. Ancak KİS'lere dair silahlanma yarışının özellikle Ortadoğu'da arttığı yeni bir döneme girilmektedir. Füze teknolojisinin yaygınlaşması Avrupa'da istikrarsızlık ve risk ortamı oluşturmuştur. Bu konuda en korkulan senaryo

terörist grupların KİS'lerin kontrolünü ele geçirmesidir (European Security Strategy, 2003: 4).

Avrupa Güvenlik Stratejisi'nde bölgesel çatışmalar başlığında Keşmir, Büyük Göller bölgesi ve Kore Yarımadası'ndaki sorunların Avrupa'daki sorunlara doğrudan veya dolaylı olarak etkisi olduğu vurgulanmıştır. Bölgesel güvensizliğin KİS'lere olan talebi tetikleyeceği kaygısı ile beraber şiddetli veya donmuş çatışmaların bölgesel istikrarı tehdit edeceği ifade edilmiştir (European Security Strategy, 2003: 4).

Devletlerin dağılmasının kötü yönetim, gücün suiistimal edilmesi, zayıf kurumlar, hesap verilebilirliğin eksikliği gibi sebeplere dayandığı açıklanmıştır. Somali, Liberya ve Taliban rejimi altındaki Afganistan bu duruma örnektir. Devletlerin dağılması organize suçlar ve terörizm gibi açık tehditleri beraberinde getirebilmektedir. Belgede Avrupa'nın organize suçların temel hedefi olduğu aktarılmıştır. Avrupa güvenliğine yönelik iç tehditlerin önemli dış boyutlarının bulunduğu belirtilerek bu kapsamda yasadışı göçmenler, suç çetelerinde kullanılan silahlar gibi konular üzerinde durulmuştur. Bu durumun terörizmle bağı olduğu ifade edilmiştir (European Security Strategy, 2003: 3-4).

2003 Avrupa Güvenlik Belgesi'nde AB'nin güvenliğinin savunulması ve değerlerinin teşvik edilmesi için üç temel stratejik hedef belirlenmiştir. Bunlar; tehditlerin ele alınması, komşularda güvenliğin sağlanması ve etkili çok taraflılığa bağlı olarak gerçekleştirilecek uluslararası düzendir. Küreselleşme çağında uzak tehditlerin de yakın tehditler kadar tehlike oluşturduğu belirtilmiştir. Kuzey Kore'deki nükleer aktivitelerin, Güney Asya'daki nükleer risklerin Avrupa için sorun oluşturduğu vurgulanmıştır. Soğuk Savaş döneminin açık tehditlerinin aksine yeni tehditler tamamen askeri ya da yalnızca askeri yöntemlerle baş edilebilecek tehditler değildir. Terörizmle mücadelede istihbarat, polis, adli, askeri ve diğer yöntemleri kullanmayı gerektirmektedir. Bölgesel çatışmalarda siyasi çözümlere ihtiyaç vardır ancak çatışma sonrası dönemlerde askeri varlıklar ve etkili polislik faaliyetlerine gerek duyulabilmektedir (European Security Strategy, 2003: 7).

Komşularda güvenliğin tesis edilmesi 2003 Strateji Belgesi'nde yer alan bir diğer önemli hedeftir. Belgeye göre küreselleşme çağında dahi coğrafya önemini korumaktadır. Bunun yanında şiddetli çatışmaya giren komşular, organize suçların geliştiği zayıf devletler, işlevsiz toplumlar veya sınırlarındaki nüfus patlaması Avrupa

için sorun oluşturmaktadır. Ortadoğu'daki Arap-İsrail çatışması, Akdeniz bölgesindeki ekonomik durgunluk, toplumsal huzursuzluk ve çözülme çatışmaları gibi sorunlar bu duruma örnek oluşturmaktadır (European Security Strategy, 2003: 8).

Son hedef ise daha güçlü uluslararası toplumun gelişimi, iyi işleyen uluslararası örgütler ve kural temelli olarak uluslararası düzenin oluşturulması olarak açıklanmıştır. AB uluslararası barış ve güvenliğin karşılaştığı tehditlerde uluslararası örgütlerin, rejimlerin ve antlaşmaların etkili olmasını amaçlamaktadır. Bu açıdan uluslararası sistemin temel kurumlarının üyelerini arttırması önem taşımaktadır. Örneğin bu bağlamda Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne üye olmasından bahsedilmektedir (European Security Strategy, 2003: 7-9).

2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin 2002 yılında yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Belgesi'ne karşı bir tepki olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. AB Güvenlik Stratejisi'nde terörizmin tehdit olarak tanımlanması AB ve ABD'nin güvenlik öncelikleri açısından yaklaşmasını sağlamıştır. AB ve ABD'nin farklı stratejileri olmasına karşın tehdit algıları benzerdir. Ancak iki aktör arasındaki temel farklılık uluslararası aktör olarak kendilerine yönelik algılamalarıdır. ABD hegemon statüsünü devam ettirmeyi hedeflemiştir. Ancak AB küresel güvenlik aktörü olarak güvenilirliğini arttırmaya çalışmaktadır (Larivé, 2014: 105).

2003 Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'nin başarılı sonuçlar getirip getirmediği tartışılmıştır. Başarılı yönleri olmasına karşın belgeye yönelik eleştirilen noktalar da bulunmaktadır. AB'nin 25 üye devletinin stratejik kültürü ve tehdit algısı tek bir belgede toplanmaya çalışılmıştır. 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi krizlerin çözümüne ilişkin stratejik çözümler sunmadığı gerekçesiyle tamamlanmamış bir belge olarak nitelendirilmiştir (Larivé, 2014: 108).

3.2.5. Lizbon Antlaşması

Lizbon Antlaşması kurumsal reformları gerçekleştirirken AB'nin var olan antlaşmalarını tek bir metinde toplamayı amaçlayıp başarısız bir girişime dönüşen Anayasal Antlaşması'ndan doğmuştur. Nice Antlaşması'nın onaylanmasından ve AB'nin doğu genişlemesinden önce AB liderleri AB'nin kurumsal düzenlemelerini kontrol etmek, demokratik meşruluğunu arttırmak ve AB'nin daha güçlü bir küresel

aktör olarak gelişimini teşvik etmek için Aralık 2001’de “Avrupa’nın Geleceğine İlişkin Konvansiyon” düzenlemiştir. Konvansiyon çalışmalarına Fransız lider Giscard d’Estaing önderliğinde Mart 2002 tarihinde başlamıştır. Çalışmalar sonucunda 240 sayfalık “Avrupa için Anayasa Oluşturan Taslak Antlaşma” oluşturulmuştur. Üye ülkeler arasındaki tartışma ve müzakereler sonucunda AB liderleri Ekim 2004 tarihinde Antlaşmayı imzalamış ve Kasım 2006’yı uygulamaya koyabilmek için hedef tarih olarak belirlemiştir (Archick ve Mix, 2011: 172).

. Antlaşma imzalanmasına karşın yürürlüğe girebilmesi tüm üyelerin onayını gerektirmektedir. Ancak 2004 yılında gerçekleşen AB’nin doğu genişlemesi oybirliği ile ortak karar almayı zorlaştırmaktadır Antlaşmanın onay sürecinde Mayıs 2005 tarihinde Fransa’da gerçekleşen referandumda olumsuz sonuç çıkmıştır. Ayrıca Fransa’nın ardından Hollanda’da yapılan referandumda da Anayasa’nın onaylanmaması yönünde oy kullanılmıştır (Uçkan, 2005: 109).

Anayasal Antlaşma’nın onay süreci ile ilgili yaşanan problemlerin aşılması için atılan en önemli adımlardan biri Berlin’de yayınlanan bildiridir. Roma Antlaşmaları’nın 50. yıldönümü sebebiyle Berlin’de 21 Mart 2007 tarihinde bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride Avrupa bütünleşmesi ile önceki kuşakların hayalinin gerçekleştiği belirtilmiş ve gelecek nesillerin iyiliği için bunun korunması gerektiği hatırlatılmıştır. Bu sebeple Avrupa’nın zaman içerisinde siyasi şeklini yenilemesi gerektiği açıklanmıştır (Berlin Declaration, 2007).

21-22 Haziran 2007’de gerçekleşen Brüksel Avrupa Konseyi’nde AB liderleri yeni bir taslak oluşturulması ve bir “Reform Antlaşması” yapılması gerekliliği konusunda fikir birliğine varmışlardır. Üye devletler tarafından ulaşılan fikir birliğine göre belgede “anayasa” ve “dışişleri bakanı” gibi terimlerin kullanılmasından kaçınılmıştır. 19 Ekim 2007’de Lizbon’da gerçekleşen resmi olmayan Zirvede Antlaşmanın son hali konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Antlaşma Avrupalı liderler tarafından 13 Aralık 2007 tarihinde imzalanmış ve 1 Ocak 2009’da yürürlüğe girmiştir (Savaşan, 2007: 2).

Lizbon Antlaşması incelendiğinde önemli değişiklikler içerdiği görülmektedir. Lizbon Antlaşması’nın 1. maddesinde Avrupa Birliği’nin Kurucu Antlaşmaları içerisinde yer alan Topluluk kelimesi yerine Birlik kelimesinin kullanılmasına karar

verilmiştir. Avrupa Topluluğu Antlaşması, “Avrupa’nın İşleyişine Dair Antlaşma” olarak isimlendirilmiştir (Lisbon Treaty, 2007).

Lizbon Antlaşması genel olarak incelendiğinde içerik olarak kendisinden önceki Anayasal Antlaşma’dan belirgin farklılığı bulunmamaktadır. Anayasal Antlaşma’nın referandumda reddedilmesi gözönünde bulundurularak Lizbon Antlaşması’ndan federatif oluşumu çağrıştıracak bayrak, anayasa gibi sözcükler çıkarılmıştır. Ancak temelinde Anayasal Antlaşmaya büyük bir yenilik getirmemiştir. Bununla beraber ODGP ve AGSP açısından önemli düzenlemeler yapılmıştır (Özgen, 2016: 152). Lizbon Antlaşması ile beraber Avrupa güvenlik ve savunmasına dair meydana gelen en önemli değişikliklerden biri AGSP’nin Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) ismini almasıdır (Özgen, 2016: 156).

Lizbon Antlaşması ile Konsey’in Ortak Dış ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği pozisyonu ile Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Komisyoneri birleşerek AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği pozisyonu oluşturulmuştur. Bu pozisyonun Konsey ve Komisyonun dış ilişkilere tutarlılık getireceği beklenilmektedir. Yüksek Temsilcilik Avrupa Konseyi, AGİT ve Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü gibi uluslararası örgütlerle ilişkiler kurmakla da görevlendirilmiştir. Yüksek Temsilci Komisyon Başkanı, Avrupa Konseyi Başkanı ve kendisinin katılımıyla oluşan resmi olmayan Avrupa troykasının bir parçası olmuştur (European Peacebuilding Liaison Office, 2007). Yüksek Temsilci’nin Birliğin ortak dış ve güvenlik politikasının yürütülmesi, Dış İlişkiler Konseyi’nin yönetilmesi, güvenlik ve dış politika konuları ile ilgili durumlarda Birliğin temsil edilmesi gibi görevleri bulunmaktadır. Lizbon Antlaşması öncesinde 1999 yılında imzalanan Amsterdam Antlaşması ile ortak dış ve güvenlik politikası için Yüksek Temsilci pozisyonu oluşturulmuştur. Javier Solana AB Yüksek Temsilciliği görevini yürütmüştür. Dış ilişkilerle ilgili konularda Konseye destek verilmesi ve Konseyin dış politika konularında temsil edilmesi gibi görevler Javier Solana tarafından yerine getirilmiştir. Yüksek Temsilci belirlenen görevleri icra ederken “Avrupa Dış İlişkiler Servisi” tarafından yardım sağlanacağı belirtilmiştir (Europa, 2009: 3).

Lizbon Antlaşması ile dış politika ve güvenlik konularına ilişkin oluşturulan bir diğer yapı Avrupa Savunma Ajansı’dır. Antlaşma’nın 49C maddesine göre Avrupa Savunma Ajansı’nın savunma kapasitesi gelişimi, araştırma ve silahlanma gibi

konularda operasyonel gerekliliklerin tanımlanması ve önlemlerin teşvik edilmesi gibi görevleri olduğu belirtilmiştir. Bunun yanında Avrupa'nın savunma kapasitesinin ve silahlanma politikalarının tanımlanmasında katılım sağlayacağı ve askeri kapasitesinin değerlendirilmesinde Konsey'e yardım edeceği açıklanmıştır (Lisbon Treaty, 2007).

Lizbon Antlaşması ile Birliğin askeri kapasitesinin geliştirilmesine yönelik olarak getirilen bir diğer yenilik "Kalıcı Yapısal İşbirliği" konseptinin oluşturulmasıdır. Bu konsept çerçevesinde istekli ve uygun olan üye devletlerden oluşan küçük bir grup daha fazla askeri işbirliği ile ilgili karar alabilecektir. Böylelikle tüm AB üyesi devletlerin onayına ihtiyaç duyulmadan belirli alanlarda ilerleme sağlanabilecektir. Kalıcı Yapısal İşbirliği konseptinin hedefleri arasında kapasite uyumlulaştırılması, varlıkların ortak bir havuzda toplanması, eğitim ve lojistikte işbirliği, milli savunma harcamalarının düzenli değerlendirilmesi ve kuvvetler arasında esnekliğin geliştirilmesi yer almaktadır (Mills, 2017: 2).

Kalıcı Yapısal İşbirliği konseptinin uygulamaya konulabilmesi için oylamada nitelikli çoğunluk sistemi benimsenmiştir. Böylelikle savunmaya ilişkin bütünleşmeyi amaçlayan devletlerin işi kolaylaşmaktadır. Ancak işbirliği içerisinde yer almak isteyen üyelerin belirli koşulları sağlaması gerekmektedir. Avrupa Savunma Ajansı tarafından savunma harcamalarının uyumlulaştırılmasına yönelik getirilen koşulları sağlamalıdır. Buna rağmen savunma harcamalarının GSMH'nin % 2'sine denk olması yönündeki önkoşul pek çok devlet tarafından karşılanması zor bir hedef olarak görülmektedir (Kocamaz, 2010: 965).

Lizbon Antlaşması ile getirilen önemli yeniliklerden biri çifte çoğunluk sistemidir. Bu sisteme göre karar alınabilmesi için Konsey üyesi devletlerin en az % 55'i ve Birlik nüfusunun % 65'i karar alınabilmesi gerekli koşuldur (Mayoral, 2011: 6). Lizbon Antlaşması ile nitelikli oy çoğunluğu sistemi ile karar alma mekanizması kabul edilmeye devam etmektedir. Ancak OGSP ve ODGP konularına ilişkin kararlar istisna olarak kabul edilmiştir. Bu politikalara ilişkin kararların oylanmasında oybirliği yöntemi kullanılmaktadır (Zhussipbek, 2009: 147).

Lizbon Antlaşması ile meydana gelen önemli değişikliklerden biri de Konsey Başkanı'nın görev süresi ve seçimine yönelik oylama biçimi ile ilgilidir. Antlaşma'nın 9B maddesine göre Başkanın 2,5 yıl süre ile ve nitelikli çoğunluk yöntemi kullanılarak seçileceği belirtilmiştir. Önceki yıllarda altı ayda bir rotasyon sürecinde olan başkanlık

sistemi de değişime uğramıştır. Bunun yerine 18 ay görev yapacak yeni bir başkanlık modeli oluşturulmuştur (Lisbon Treaty, 2007).

Lizbon Antlaşması'nın 28. maddesinin 7. Bölümünde bir üye devletin kendi topraklarında silahlı saldırıya uğraması durumunda, BM Şartı'nın 51. maddesi ile uyumlu olarak diğer üye devletlerin yardım ve destek sağlayacağı belirtilmiştir. Bu alandaki işbirliği ve taahhütlerin NATO ile uyumlu olacağı açıklanmıştır (Lisbon Treaty, 2007). Bu maddenin NATO'nun kolektif güvenlik ilkesi ile benzerlikler taşıdığı görüşü bulunmaktadır. Ancak Lizbon Antlaşması'ndaki madde kadar belirgin ve kesin bir açıklama içermemektedir (Özgen, 2016: 157).

Antlaşmanın askeri işbirliği ve dayanışma ile ilgili bir diğer maddesi ise 188R maddesinde belirtilen dayanışma koşuludur. Buna göre eğer üye devletler terör saldırısına uğrarsa, insan eliyle veya doğal afetten zarar görürse, Birliğin ve üye devletlerin dayanışma ruhuyla hareket edeceği belirtilmiştir. Bu hedefe uygun olarak Birliğin askeri kaynakları da içine almak koşuluyla tüm enstrümanlarını kullanacağı açıklanmıştır. Üye devletlerin topraklarındaki terör tehdidinin önlenmesi, demokratik kurumları ve sivil halkı herhangi bir terör saldırısından korumak, terör saldırısı durumunda siyasi otoritelerin talebi üzerine üye devletlere yardımcı olmak bu kapsamda gerçekleştirilecek uygulamalardır (Lisbon Treaty, 2007).

3.3. Lizbon Antlaşması Sonrası Ortak Dış ve Güvenlik Politikası

3.3.1. 2016 Avrupa Birliği'nin Dış ve Güvenlik Politikası için Küresel Strateji

2015 yılının yaz aylarında AB Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini yeni uluslararası çevreye ilişkin değerlendirmelerini sunmuştur. Küreselleşme ile bağlantılar artarak ekonomik gelişme için fırsatlar sunmakla birlikte bu durum sınıraşan suçlar, terörizm ve kaçakçılık gibi meselelerin yaygınlaşmasını beraberinde getirmektedir. Avrupa'nın güneyinden doğusuna komşularında ve Asya'da olan istikrarsızlıkların Avrupa'yı etkilemesinden endişe duyulmaktadır. Mogherini ,jeopolitik güç değişimlerinin ve güç difüzyonlarının olduğu çağda dünyanın daha kompleks bir yapıya büründüğünü vurgulamıştır. Değişen koşullar 2003 Avrupa Güvenlik Stratejisi'nin yerine yeni bir stratejinin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Avrupa Konseyi Yüksek Temsilci'nin çağrısı üzerine yeni belgenin hazırlanması için görevlendirmede

bulunmuştur (Zandee, 2016: 25). Mogherini önderliğinde yapılacak olan çalışmaların şeffaflığına büyük önem verilirken AB üyeleri, Komisyon, Parlamento, düşünce kuruluşları ve sivil toplum kuruluşları gibi aktörler belgenin hazırlanma aşamasında yer almışlardır. 29 Haziran 2016 tarihinde “Avrupa Birliği’nin Dış ve Güvenlik Politikası için Küresel Güvenlik Stratejisi” başlıklı belge yayınlanmıştır (Karabel, 2016: 2).

2003 yılında yayınlanan ve “Solana Stratejisi” olarak da bilinen Avrupa Güvenlik Stratejisi’nin geçerliliğini yitirmesinin en önemli sebeplerinden biri AB’nin dış ilişkilerinde öncelikli olarak savunma ve güvenlik boyutuna odaklanmasıdır. Bunun yanında AB’nin dış kriz yönetimi ve iç güvenlik aktiviteleri arasındaki eski ayırım artık geçersizdir. Ortadoğu ve Afrika’daki istikrarsızlık ve çatışmalar Avrupa güvenliğini göç, sınıraşan suçlar ve terörizm gibi yayılma etkisi gösteren olaylarla önemli ölçüde şekillendirmektedir. Suriye ve Libya çatışma ve düzensizliğin insan kaçakçılığını arttırdığının önemli bir örneğidir. Ayrıca Küresel Strateji Belgesi’nde AB’nin karşı karşıya kaldığı tehditlerin çok yönlülüğü de vurgulanmıştır. Hibrid tehditlere yönelik cevaplar da hibrid olmalıdır. Bu anlamda yalnızca askeri kapasitenin güçlendirilmesi yeterli değildir. Bu durum AB-NATO ilişkisini de etkilemiş ve 2016 yılı Temmuz ayındaki Varşova Zirvesi’nde yeni güvenlik sorunlarıyla mücadele edebilmek için yapısal ortaklığın geliştirilmesi kararına varılmıştır (Zandee, 2016: 26).

Yeni Küresel Strateji Belgesi ODGP’nin normatif çerçevesini yeniden tanımlamıştır. “Paylaşılan Vizyon, Ortak hareket: Daha Güçlü bir Avrupa” yeni belgenin sloganı olmuştur. Yeni Küresel Strateji üye ve komşu devletlerin direnci için daha yüksek standartlar oluşturmaktadır. Yeni AB Stratejisinde “dirençlilik” kavramı tüm bireylerin ve toplumun iç ve dış güvenliğini içine alacak biçimde kapsamlı bir konsept olarak yorumlanmaktadır. Bu açıdan incelendiğinde dirençli toplum demokratik, kurumsal güvenilirlik ve sürdürülebilir kalkınmaya dayanmaktadır (Bendiek, 2017: 14).

2016 AB Küresel Strateji Belgesi’nde AB’nin barışı destekleyeceği ve vatandaşlarının güvenliğini garanti edeceği açıklanmıştır. İç ve dış güvenliğin iç içe geçtiği vurgulanmıştır. İçteki güvenliğin sınır ötesindeki barışa bağlı olduğu belirtilmiştir. Daha fazla tartışmaya açık olan dünyada AB’nin tüm Avrupa’da ve güneyden doğuya kadar kendisini çevreleyen tüm bölgelerde sorumluluğu olduğu ifade edilmiştir (EU Global Strategy, 2016: 3).

2016 Küresel Stratejisi'nde güvenlik ve savunma ile ilgili önemli adımlar yer almaktadır. Avrupalıların güvenlik için daha fazla sorumluluk alması gerekliliği ve dış tehditlere cevap verebilecek şekilde hazır olunması ihtiyacı vurgulanmıştır. AB'nin güvenlik topluluğu olarak güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu şekilde Avrupa güvenlik ve savunma çabalarının NATO ile işbirliğine katkı sağlarken; AB'ye özerk hareket etme kapasitesi sağlayabilmesi hedeflenmiştir. Kolektif savunmada NATO'nun öncelikli aktör olduğu ve AB'nin NATO ile işbirliğini ilerletmesi AB'nin 2016 Stratejisi'nde de yer alan hedeflerindedir (EU Global Strategy, 2016: 20).

Belge güvenlik ve savunma politikaları adına olumlu etki yaratacak düzenlemeler içermektedir. Ancak yeni stratejinin en zayıf noktalarından biri Mogherini tarafından belgede ifade edilen "stratejik otonomi" kavramıdır. Avrupalılar için yalnızca ABD'nin güvenlik şemsiyesi altında kalmak yerine kendi güvenlikleri için dış politika, savunma ve güvenlik kapasitelerini oluşturmaları arzu edilmekle beraber, belge bu seçeneğin ne kadar uzak bir olasılık olduğu konusunda gerçekçi bir bakışa sahip olmadığı için eleştirilmiştir (Carneige Europe, 2016).

Yeni Güvenlik Belgesi'nde savunma ve güvenlik alanlarında daha yakın işbirliği hedeflenirken, 2016 Brexit referandumunun ardından İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı alması AB'nin dış ve güvenlik konularında izleyeceği konularda önemli bir etki oluşturmuştur. Lizbon Antlaşması ile NATO'nun kolektif güvenlik prensibine benzer bir ilke olan karşılıklı dayanışma ilkesi benimsenmiştir. Fransa ülkesinde 2015 yılında gerçekleşen terör saldırısı üzerine bu ilkenin uygulamaya konulmasını talep etmiştir. 2016 yılı Savunma Ajansı bütçe payının artırılmasını önermiştir. Ancak İngiltere çıkış kararının ardından bu öneriyi uygulamayı reddetmiştir. İngiltere'nin AB savunma ve güvenlik politikasına yaptığı katkı değerlendirildiğinde niceliksel kriterler bazında belirli bir etki yaratacağı görülmektedir. Ancak 2016 AB Küresel Stratejisi'nin vurguladığı birlik ve bütünlük açısından incelendiğinde savunma ve güvenlik politikalarında büyük bir değişim oluşturmayacağı söylenebilir (Karabel, 2016: 5-6).

İngiltere'nin AB'den ayrılmasından sonra Trump'un başkanlığı da Avrupa'nın güvenlik ve savunma politikası üzerinde etkisi olan gelişmelerden biridir. 2003 yılında yayınlanan Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'nde de Transatlantik ilişkilerin yeri doldurulamaz olduğu ve ABD ile AB'nin birlikte dünyada iyiye ulaşmak için büyük bir güç oluşturduğu ifade edilmiştir (European Security, Strategy, 2003: 13). 2016 AB

Küresel Güvenlik Belgesinde NATO aracılığıyla ABD ve Kanada ile oluşturulan sağlam partnerlik ilişkilerinin dirençliliğin güçlendirilmesine çatışmaların çözülmesine ve etkili küresel yönetişime yardımcı olacağı vurgulanmıştır (EU Global Strategy, 2016: 36).

AB'nin ABD ile olumlu ilişkiler sürdürme çabalarına karşılık bu durum 2017 yılı Ocak ayında ABD Başkanlığı görevine gelen Trump'ın İngiltere'nin AB'den ayrılma kararını olumlu yorumlaması, "Önce Amerika" stratejisini benimsemesi, küresel yönetim kurumlarına olumlu bir bakışa sahip olmaması gibi sebepler olumlu seyreden ilişkilerin değişebileceği izlenimini doğurmuştur. Diğer yandan, ABD'nin desteği olmadan 2016 AB Küresel Stratejisi'nde belirlenen hedeflere ulaşılması zor gözükmemektedir (Larik, 2017: 27).

3.3.2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasına Dair Güncel Gelişmeler

Federica Mogherini Kasım 2016 tarihinde Avrupa güvenlik ve savunmasına yönelik olarak üç önemli adım açıklamıştır. Güvenlik ve Savunma Kış Paketi olarak isimlendirilen bu adımlar Aralık 2016 tarihinde kabul edilmiştir (Şahin, 2017: 9). Ortak Bildiri'nin ardından AB Küresel Stratejisi Uygulama Planı 17 Kasım 2016 tarihinde yayınlanmıştır. Buna göre AB, dış tehditlere ve krizlere cevap verilmesi, ortakların kapasitesinin inşa edilmesi ile Birliği ve vatandaşların korunması gibi konularda katkı sağlamalıdır (Implementation on Security and Defence, 2016: 2).

Savunma ve dış politikaya dair ikinci önemli adım 30 Kasım 2016 tarihinde yayınlanan Avrupa Savunma Eylem Planı'dır. Buna göre Avrupa daha fazla diğer aktörlerin askeri kuvvetine güvenmemelidir. AB üyeleri arasında savunma ve güvenlik alanında işbirliğinin olmamasının yıllık 25 ile 100 milyar Euro arasında maliyete sebep olduğu tahmin edilmektedir. 2015 yılında ABD tüm AB üyelerinin savunma harcamalarından fazla harcama yapmıştır (European Defence Action Plan, 2016). ABD 2015 yılında savunma harcaması ise 598, 5 milyar ABD dolarıdır. Bu oran ABD'nin 2015 yılı bütçesinin % 54'ünü oluşturmaktadır (National Priorities Project, 2015).

2004 yılında Güney Kıbrıs'ın AB üyeliği NATO-AB ilişkilerini çıkmaza sokan önemli bir gelişmedir. Bu tarihten itibaren 2002 yılında Berlin Artı Antlaşması ile AB'nin NATO imkanlarından faydalanması kararının uygulanması neredeyse imkansız

hale gelmiştir. Ayrıca AB veya NATO üyesi olmayan ülkelere ait bilgilerin paylaşımı açısından da ikili ilişkilerin işbirliği çerçevesinde yürütmesi gerekmektedir. Bu amaçlar göz önüne alınarak Temmuz 2016 tarihinde AB-NATO arasında imzalanan Ortak Deklarasyon ikili işbirliği için önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Himmrich ve Raynova, 2017: 3).

Ortak Deklarasyon çerçevesinde ortak adım atılması gereken yedi nokta belirlenmiştir. Bunlar hibrit tehditler, operasyonel işbirliği, siber güvenlik ve savunma, savunma kapasiteleri, daha fazla savunma endüstrisi ve araştırma yapılması, 2017 ve 2018 yıllarında yapılacak olan uygulamalarda koordinasyon, Doğu ve Güneydeki partnerlerin dirençliliğinin geliştirilmesi ve savunma ve güvenlik kapasitesinin oluşumudur (Joint Declaration, 2016: 2-3).

2017 yılının Haziran ayında yayınlanan Avrupa Savunmasının Geleceğine İlişkin Yansıma Belgesi yayınlanmıştır. Belgede Avrupa'da uzun yıllardır süregelen barış ortamının ardından, AB sınırları içinde ve dışında yeni tehditlerin oluştuğu belirtilmiştir. Doğuda bulunan ülkelerde askeri, ekonomik, siyasi ve enerji güvenliğine ilişkin konularda tehditlerin oluştuğu ifade edilmiştir. Sahra altı Afrika ülkelerinde ve Akdeniz'de çatışmaların ve bölgesel rekabetin arttığı vurgulanmıştır. Artan tehditlerle beraber AB-ABD ilişkilerinin geliştiği açıklanmıştır. Belgede AB'nin ABD ile beraber küresel barış ve istikrarın oluşması için çaba harcadığı belirtilmiştir. Ancak gerekli durumlarda AB'nin tek başına hareket edebilme kapasitesine sahip olması gerekliliği ifade edilmiştir (Reflection Paper on the Future of European Defense, 2017: 4).

Belgede Avrupa'nın güvenlik ve savunmasına yönelik 2025 yılına kadar gerçekleşmesi beklenen üç farklı senaryo açıklanmıştır. İlk senaryoya göre AB'nin 27 üyesi güvenlik ve savunma alanında geçmişe göre daha fazla işbirliği içinde olacaktır. NATO-AB arasındaki işbirliğinin hibrit tehditler, denizcilik ve siber güvenlik gibi konularda artacağı ifade edilmiştir. Gerçekleşmesi beklenen bir diğer senaryo güvenlik ve savunmanın paylaşılmasıdır. Buna göre savunma alanında daha fazla finansal ve operasyonel dayanışma gerçekleşecektir. Böylelikle AB askeri gücünü arttırarak kriz yönetimi operasyonlarını gerçekleştirebilecektir. Son senaryo ise ortak savunma ve güvenliğin gerçekleştirilerek üye ülkeler arasındaki işbirliğinin derinleştirilmesidir. Böylece güvenlik tehditlerinin sistematik bir biçimde izlenebilmesi sağlanacaktır (Reflection Paper on the Future of European Defense, 2017: 12-14).

Avrupa güvenliğine yönelik olarak en güncel yeniliklerden biri de temelleri Lizbon Antlaşması ile atılan “Kalıcı Yapısal İşbirliği” uygulamasıdır. Amaç savunma problemlerini çözerken etkinliği arttırmak ve AB çerçevesinde savunma konusunda işbirliğini güçlendirmektir. Kalıcı Yapısal İşbirliği’nin savunma alanındaki işbirliklerinden farkı katılımcı üyelerin taahhütlerinin bağlayıcı nitelik taşımasıdır. Ancak katılım gönüllüdür ve kararlar katılımcı üye devletlerin kontrolünde kalacaktır (Permanent Structured Cooperation, 2017).

11 Aralık 2017 tarihinde Konsey Kalıcı Yapısal İşbirliği kurulmasına karar vermiştir. Kalıcı Yapısal İşbirliği’ne katılan 25 üye bulunmaktadır. Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Hırvatistan, Kıbrıs, Estonya, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, İrlanda, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovenya, Slovakya, İspanya ve İsveç’tir. 13 Kasım 2017 tarihinde 23 üye ülke ortak bildiri ile Kalıcı Yapısal İşbirliği’ni imzalamışlardır. 7 Aralık 2017 tarihinde İrlanda ve Portekiz de Kalıcı Yapısal İşbirliği’ne katıldıklarını açıklamışlardır (Europa, 2017). 6 Mart 2018 tarihinde Konsey Ortak Eğitim ve Egzersiz, Operasyonel Alan (Kara, Deniz, Hava, Siber) ve Orak Kapasite alanlarında 17 farklı proje kabul etmiştir. 25 Haziran 2018 tarihinde ise Konsey, Kalıcı Yapısal İşbirliği projelerinin yönetimi için ortak kuralları içeren bir karar almıştır (Permanent Structured Cooperation Factsheet, 2018)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI AB-ABD İLİŞKİLERİ VE DIŞ VE GÜVENLİK POLİTİKALARI ÇERÇEVESİNDE TEMEL FARKLILIKLAR

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle AB-ABD ilişkilerinde ortak tehdit unsuru olarak görülen Sovyetler Birliği yıkılmıştır. 1990'lı yıllarda AB'nin savunma ve güvenlik politikasına yönelik bütünleşme çabalarını arttırması, ABD liderliğindeki NATO'nun asli güvenlik örgütü olup olmadığı konusunda tartışmalara sebep olmuştur. ABD, Soğuk Savaş sonrasında NATO'nun asli güvenlik örgütü konumuna alternatif oluşturabilecek bir güvenlik ve savunma politikasına karşı çıkmıştır. AB ise NATO'dan bağımsız özerk bir güvenlik ve savunma politikası oluşturulması konusunda çalışmalarda bulunmuştur. Bu bölümde Soğuk Savaş sonrasında başlayarak günümüze kadar göreve gelen ABD Başkanları döneminde AB-ABD ilişkileri incelenecektir. Bu dönemde iki aktörün bazı dış politika olaylarında ve krizlerde dış ve güvenlik politikalarında farklılaşma olduğu görülmektedir. AB-ABD ilişkilerinin gelişimini açıklayabilmek amacıyla Körfez Savaşı, Bosna Savaşı, İsrail-Filistin meselesi, İran nükleer krizi ve Ukrayna Krizi gibi örnek olaylar analiz edilmiştir.

4.1. Soğuk Savaş Sonrası AB-ABD İlişkileri

Sovyetler Birliği'nin dağılması AB-ABD ilişkilerinin geliştiği çevreyi değiştirmiştir. Ortak tehdit olarak görülen Sovyetler Birliği'nin yıkılması, ittifak oluşturmak için gereken bir sebebi ortadan kaldırmıştır. Diğer yandan AB-ABD ilişkilerinde, yeni gelişen demokrasilerde siyasi ve ekonomik karışıklıklar, Körfez Bölgesi'nde yaşanan sorunlar ve KİS'lerin yaygınlaşması gibi yeni problemler ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş ertesinde Transatlantik ittifakı yalnızca Sovyet tehdidine karşı değil, çok yönlü tehditlere karşı da mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu sorunların

bazıları yalnızca ABD ya da yalnızca AB tarafından çözülebilirken; bazıları iki aktörün işbirliğini gerektirmekteydi (Burwell, 1999: 1).

Soğuk Savaş sonrasında SSCB kaynaklı tehdidin ortadan kalkması AB üyesi devletlerin, ABD ile işbirliği içerisine girmeden kendi dış politikalarını izleyeceği beklentisini oluşturmuştur. Ancak paylaşılan demokratik değerler ve ilkeler sayesinde Avrupalı ülkeler, krizlere ve çatışmalara karşı birlikte mücadele etmişlerdir. Bu dönemde AB, ABD ile karşılıklı dayanışmaya dayanan dış politika ilişkisini kesmemesine rağmen iki aktörün stratejik perspektifinde belirli farklılıklar oluşmaya başlamıştır (Chakhava, 2012: 40).

AB ve ABD'nin Soğuk Savaş sonrası dönemde farklı önceliklere sahip olduğunu gösteren önemli örneklerden biri sert güç-yumuşak güç çatışmasıdır. ABD sert güç kapasitesi ile bilinmekte iken, AB yumuşak güç aktörü olarak nitelendirilmektedir. ABD'nin küresel terörle mücadelesi ve Çin'in yükselen askeri gücünü dengelemeyi hedeflemesi gibi etkenler ABD'nin sert gücüne odaklanmasını gerektirmiştir (Chakhava, 2012: 41). Sovyetler Birliği'nin çöküşü Amerika'nın gücünü arttırmıştır. Bu "tek kutupluluk" ABD'yi dışarıda daha fazla güç kullanmaya itmiştir. Sovyet gücünün ortadan kalkmasıyla ABD nerede ve ne zaman isterse güç kullanabilme konusunda serbest kalmıştır. Denizaşırı askeri müdahaleler, 1991 Körfez Savaşı, 1992 Somali insani müdahalesi ve Clinton dönemindeki Bosna müdahalesi bu duruma örnektir (Kagan, 2003: 26).

ABD tek başına küresel güç olma hedefiyle askeri operasyonlar gerçekleştirirken; AB bölgeselciliğe önem vermektedir. ABD'nin tek başına yaptığı müdahalelere karşılık, Avrupa için bu süreçte uluslararası örgütlerin desteği önem taşımaktadır. ABD Afganistan, Kosova ve Irak Savaşı örneklerinde görüldüğü gibi askeri operasyonlar düzenlemekten çekinmezken Avrupa ilk etapta siyasi ve ekonomik yaptırımlara öncelik tanımaktadır (Chakhava, 2012: 40).

Soğuk Savaş sonrasında sert güç ve yumuşak güç aktörü olarak farklılaşan AB ve ABD'nin birbirleri için stratejik öneminin devam ettiğini gösteren örnekler de bulunmaktadır. 1990'lı yıllarda Balkanlar'da devam eden çatışmalar ABD ve AB'nin farklılıklarına karşın birbirlerine olan ihtiyacını gösteren örneklerden biridir. Soğuk Savaş'ın bitişiyle NATO, etnik çatışmaların devam ettiği Balkanlar'da barışın tesis edilmesini yeni misyonlarından biri olarak benimsemiştir. NATO ittifakının eski Sovyet

Ülkelerini de içine alacak biçimde genişlemesi ve ‘‘tam ve bağımsız Avrupa’’nın oluşturulması Avrupa’nın ABD’nin siyasi önceliklerinden biri olarak görülmesinin sebepleri olarak görülmektedir. Bunun yanında ‘‘Yeni Avrupa’’ düşüncesiyle siyasi ve ekonomik birim olarak Avrupa’yı eski gücüne kavuşturma fikri ve Maastricht Antlaşması ile ODGP’nin oluşturulması Avrupa’nın Balkanlar’daki krizlerle de baş edebilecek yapıya sahip bir küresel oyuncu olabileceği düşüncesini oluşturmuştur. Ancak Balkanlar’daki çatışmalar Avrupa’nın askeri yetersizliğini, Kosova’daki çatışmalar ise Avrupa’nın yeterli askeri teknolojiye sahip olmadığını göstermiştir (Kagan, 2003: 20).

Soğuk Savaş sonrasında AB ve ABD ilişkilerini etkileyen bir diğer faktör NATO’nun dönüşümü ile ilişkilidir. Soğuk Savaş’ın bitişiyle beraber NATO küresel çapta hareket eden ortak bir güvenlik örgütüne dönüşmeye başlamıştır. NATO varlığını devam ettirebilmek amacıyla eski Sovyet ülkelerini de içine alarak genişleme politikası izlemeye ve kriz yönetimi gibi alan dışı misyonlar edinmeye başlamıştır. NATO’nun yeni misyonlar edinmeye başlaması, NATO içerisinde Batı Avrupalı eski üyeler ve İttifaka yeni dahil olan yeni üyeler arasında çatışmaya sebep olmuştur. Batı Avrupalı yeler NATO’nun ortak küresel güvenlik rgt rolüne devam etmesi gerektiğini ileri srmşlerdir. Bu sebeple güvenlik ve savunma politikası için çalışmalarda bulunan AB’ye NATO’nun desteği önemli bir yer tutmaktadır. Ancak yeni üyeler tarafından Rusya’nın oluşturduğu potansiyel tehlikeye karşı gelebilecek en kapsamlı güvenlik rgtnn NATO olduğu düşünülmektedir. NATO içerisindeki ABD liderliğinin güvenlik konusunda bu garantiyi sağlaması beklenmektedir. Bu nedenle NATO’ya yeni katılan yeler, AB’nin güvenlik ve savunma konularında etkin rol oynayan bir aktör olmadığı düşüncesinde olmuştur (Oğuzlu, 2016: 147).

Bu dönemde ikili ilişkileri etkileyen bir diğer unsur ise AB’nin artan bütünleşme faaliyetleridir. Artan bütünleşme faaliyetleri AB-ABD ilişkilerinde NATO’nun baskın rolü yerine AB-ABD ilişkilerinin eşit bir zeminde sürdürülmesini gündeme getirmiştir. Özellikle Batı Avrupalı AB yeleri kendilerini daha az tehdit altında hissettiklerinden savunma btelerinde kısıtlamalar oluşturmuşlardır. ABD ise askeri konulardaki hakim konumu sebebiyle savunma btesinde artış yapmıştır. AB’nin savunma btesindeki kısıtlamalara ve kendisine yönelik sınırlı tehdit algısına karşın ABD’ye alternatif olabilecek bir güvenlik aktörü olma abaları ABD tarafından eleştirilere sebep olmuştur.

ABD küresel güvenlik aktörü olan NATO'nun AB için asli güvenlik ve savunma örgütü olması gerekliliği görüşünü ileri sürmüştür (Oğuzlu, 2016: 148).

ABD-AB ilişkisinde ABD üç asli çıkar esas almıştır. İlk olarak AB bağımsız kararlar alabilen bir aktör olma yolunda ilerlerken, ABD'nin Avrupa kıtasındaki lider konumuna zarar vermemelidir. İkinci olarak ABD, AB bütünleşmesinin devamını desteklerken, AB'nin kendi gücü ile rekabet edebilecek bir aktör olması ihtimaline temkinli yaklaşmaktadır. ABD, AB üyesi ülkelerin savunma bütçelerini arttırması fikrine olumlu yaklaşırken, AB'nin savunmaya yapacağı katkının NATO çatısı altında olması gerekliliğine vurgu yapmıştır. Üçüncü olarak ise Doğu Avrupa ülkelerinin NATO genişlemesi yoluyla Batı ittifakına katılımını desteklemiştir (Oğuzlu, 2016: 148).

4.1.1. George H. W. Bush Dönemi

George H. W. Bush Kasım 1988 tarihinde göreve geldiğinde temel hedefi dünyada istikrarı korumak ve varolan sistemde hızlı değişimlerin olmasını önlemektir. Deneyimli bir diplomat olan George H. W. Bush'un rehber ilkeleri anti komünizm ve geleneksel müttefiklerine ve özellikle de Avrupa'ya bağlılıktır. Soğuk Savaş süresince ve 1991 yılında Irak'a karşı yürüttüğü askeri kampanyasında Bush, AB tarafından gerekli desteği görmüştür. (Jijelava, 2007: 23).

Bush'un Avrupa politikası 1991 ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde kolaylıkla görülebilir. Belgede NATO'nun üyelerinden birinin topraklarına gelebilecek saldırı tehdidine karşı caydırma ve savunma konusunda rol alacağı belirtilmiştir. NATO'nun Avrupa'da istikrarlı, demokratik kurumlara ve çatışmaların çözümüne dayanan bir güvenlik ortamı oluşturmada önemli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca NATO'nun ortak siyasi ve güvenlik çıkarlarını etkileyen konuların danışılmasında vazgeçilmez bir transatlantik forum görevi gördüğü vurgulanmıştır (US National Security Strategy, 1991: 6).

1991 Ulusal Güvenlik Stratejisi'ne göre Avrupa'da barışın oluşturulabilmesi için NATO'nun vazgeçilmez bir unsurdur. Bununla beraber, NATO ittifakı içerisinde Avrupa'nın ayrı bir güvenlik kimliği geliştirmenin ve Avrupalıların Avrupa savunmasında daha fazla sorumluluk almasının ABD tarafından destekleneceği belirtilmiştir. Bunun yanında bağımsızlığını yeni kazanan Doğu Avrupalı devletlerin,

Avrupa’da barış ortamının oluşturulmasında kritik bir rol oynadığı açıklanmıştır (US National Security Strategy, 1991:7).

Bush döneminde AB-ABD ilişkisinde işbirliğinin geliştirilmesi yönünde belirli adımlar atılmıştır. Bütünleşmenin derinleşmesi AB’nin hem çok kutuplu dünyanın inşasındaki rolünü hem de ABD ile ilişkilerini etkilemiştir. Özellikle bütünleşme süreci zirve diplomasisi yoluyla ikili diplomatik ilişkilerin gelişmesine de yol açmıştır. Bu anlamdaki ilk adım 1990 Transatlantik Deklarasyonu’dur ve bu durum ABD’nin Avrupa Topluluğu’nu eşit partner olarak kabul ettiğini işaret etmektedir (Baç ve Tetik, 2016: 48).

Transatlantik Deklarasyonu ile iki aktör arasında belirli ortak hedefler kabul edilmiştir. Demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, bireysel özgürlükler ve refahın desteklenmesi amaçlanmıştır. Ayrıca saldırı ve baskılara karşı diğer devletlerle işbirliği, çatışmaların yatıştırılmasına katkı sağlanması, BM ve diğer uluslararası örgütlerin rollerinin kuvvetlendirilmesi gibi yollarla barışın korunması ve uluslararası güvenliğin desteklenmesi hedeflenmiştir. Ayrıca ekonominin geliştirilmesi için gerekli reformların yapılması ve Merkez ve Doğu Avrupa ülkelerine destek verilmesi temel hedefler içerisindedir (Transatlantic Declaration on EC-US Relations, 1990: 2).

Deklarasyon’a göre ortak hedeflere ulaşabilmek amacıyla AB üyesi devletler ve ABD siyasi ve ekonomik ortak çıkarları gerektirecek önemli konularda birbirlerini bilgilendirmeyi ve birbirlerine danışmayı taahhüt etmişlerdir. Özellikle terörle mücadele, uluslararası suçlarla savaş, çevrenin korunması, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların yaygınlaşması, uyuşturucu kullanımı ve ticareti ile kara para aklama gibi konular transatlantik ilişkilerin gündem maddelerini oluşturmuştur (Transatlantic Relations on EC-US Relations, 1990: 4).

Transatlantik Deklarasyonu’nun imzalanması ile işbirliği yönünde adım atan AB ve ABD, 1991-1992 yıllarında Yugoslavya’nın parçalanma sürecine girmesinin üzerine dış politikada farklı tutum sergilemiştir. ABD, Yugoslavya’da yaşanan çatışmaları güvenliğine doğrudan bir tehdit olarak algılamamaktadır. Realist kuram çerçevesinde değerlendirildiğinde ABD yalnızca hayati çıkarları bulunan alanlarda örneğin Körfez Bölgesi’ndeki petrol kaynakları söz konusu olduğunda müdahale etmelidir. Bu bağlamda Batı’yı tehdit eden Sovyet genişlemesi tarzında bir tehdit olmadığı sürece,

ABD'nin dünyada yaşanan tüm çatışmalara dahil olması gerekmediği görüşü ileri sürülmüştür. ABD'nin Avrupa'da zayıflayan rolü, Avrupalıları özerk bir kuvvet oluşturmaları konusunda düşünmeye itmiştir (Jijelava, 2007: 26).

ABD'nin Yugoslavya'ya yönelik politikası Yugoslavya'nın tek bir devlet olarak birliğinin korunmasıydı. Ancak 1991 yılında Sloven ve Hırvat bağımsızlık bildirimleri ile askeri çatışmaların çıkması bu politikanın başarısız olduğunu göstermiştir. ABD Yugoslavya'ya yönelik yeni bir politika belirlemeden önce "bekle ve gör" stratejisi izlemeyi tercih etmiştir. Bu dönemde ABD pasif bir politikaya yönelmiş ve sorunun yönetimini Avrupalılara bırakmıştır (Marolov, 2012: 11).

ABD'nin 1992-1995 yılları arasında Boşnaklara yönelik soykırım faaliyetlerine kadar geçen dönemde pasif bir politika izlemesi dış politikasındaki farklı öncelik alanları belirlemesi ile açıklanmaktadır. Bu dönemde ABD'nin Sovyet sonrası artan nükleer silahlanma ve Ortadoğu bölgesindeki çatışmalara odaklanması Balkanlar'ın dış politika öncelikleri arasında yer almadığını göstermektedir. ABD'nin Ortadoğu ile ilişkileri, Balkanlar ile ilişkilerinden dış politika çıkarları açısından daha büyük önem taşımaktadır (Arı ve Pirinççi, 2011: 4).

Bush'un ilk etapta Yugoslavya'daki çatışmalarda pasif politika izlemesinin bir diğer sebebi de 1992 ABD Başkanlık seçimleridir. Başkanlık yarışının hızlandığı dönemde ABD'deki ekonomik durgunluk ve yüksek işsizlik oranları dış politika konularının ikinci planda kalmasına sebep olmuştur (Kaufman, 2002: 31). 1992 yılında Beyaz Saray Genel Sekreteri olarak görev yapan James Baker, Avrupa konusunda ABD'nin hayati çıkarlarının bulunmadığını belirtmiştir. Realist kuram temel alındığında ABD'nin yalnızca Basra Körfezi'ndeki petrol konusunda olduğu gibi önemli çıkarlara sahip olduğu konularda aktif politika izlemesi gerektiği düşünülmektedir. ABD'nin Yugoslavya konusundaki çekimser politikası bu gerekçeye dayandırılmıştır. Batıyı tehdit eden bir Sovyet genişlemesi tarzı tehditler olmadığı sürece dünyada yaşanan çatışmalara dahil olarak lider konumunu üstlenmesinin gereksiz olduğu ileri sürülmüştür. Bu dönemde Rusya'nın henüz güçlü bir aktör olmadığı düşünüldüğünden, dengelenmesi gerekmediğini savunan görüşler bulunmaktadır (Jijelava, 2007: 26).

4.1.2. Bill Clinton Dönemi

Clinton dış politika konularında deneyimsiz bir politikacı olmasına rağmen iç politikada yeterli düzeyde deneyim ve bilgi birikimine sahipti. Clinton'ın 1992 seçim kampanyası dış politika konuları yerine ekonomik konular üzerine yapılan vaatlerle şekillenmiştir. Clinton'ın seçim kampanyası süresince savunma bütçesinde büyük kesintilerden bahsetmesini mütevazı bir dış politika izleyeceği yönünde yorumlayan görüşler söz konusu olmuştur (Jijeleva, 2007: 30).

“Clinton Doktrini” etrafında şekillenen ABD dış politikasında demokrasinin gelişiminin desteklenmesi ve ekonomik konular ön plana çıkarken; bölgesel krizlere müdahil olma konusunda uluslararası örgütlerin asli rol üstlenmesi gerekliliği belirtilmiştir. Böylelikle ABD'nin Avrupa'nın jandarması olarak değil, sorunların çözümünde Avrupa'ya yardımcı olacak bir aktör olarak konumlandırılması hedeflenmiştir (Arı ve Pirinççi, 2011: 5).

ABD'nin aktif politika izlememesi güvenlik konularında NATO'nun rolünü ön plana çıkarmıştır. 1995 ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi'nde bu durum ifade edilmiştir. Başkan Clinton'ın girişimiyle Ocak 1994 tarihindeki NATO Zirvesi'nde BİO programı onaylanmıştır. Bu durum NATO'nun kademeli genişlemesini başlatarak Avrupa ve Transatlantik güvenlik sorunlarıyla başa çıkabilmek için hazırlanmasını garanti etmiştir (US National Security Strategy, 1995: 3).

Bu doğrultuda iki aktörün ilişkilerinin işbirliği yönünde gelişmiş olması büyük oranda ortak savunma örgütü olan NATO'nun rolü ile açıklanmaktadır. Hem Avrupa'nın güvenliği hem de ABD'nin çıkarlarını gözeten NATO iki aktörün işbirliği için kilit bir konumdur. Bunun yanında işbirliğini güçlendiren bir diğer adım 1995 yılında imzalanan “Yeni Transatlantik Gündemi”dir (Korkmaz, 2018: 168).

ABD Başkanı Bill Clinton, Avrupa Konseyi Başkanı Felipe Gonzales ve Avrupa Komisyonu Başkanı Jacques Delors biraraya gelerek 3 Aralık 1995 tarihinde “Yeni Transatlantik Gündem”i imzalamıştır. Bu belge ikili ilişkilerde ulaşılmak istenen politik hedeflere yönelik olarak hazırlanan Trans-Atlantik Eylem Planı'nı da kapsamaktadır (Dinan, 2005: 439). Yeni Transatlantik Gündem temelde dört başlık içinde işbirliği yapılacak alanları sınıflandırmıştır. Bunlar: barışın, istikrarın, demokrasinin ve kalkınmanın desteklenmesi; terörizm ve suçlar gibi küresel sorunlara cevap verilmesi; dünya ticaretinin genişlemesi ve insanlar arasında köprü oluşturulmasıdır (Howorth, 2009: 9).

İşbirliği yönünde atılan adımlara rağmen Balkanlar'da yaşanan gelişmeler AB ve ABD arasında dış politika farklılıklarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Fransa, İngiltere ve Rusya ABD'nin Yugoslavya'daki çatışmaların çözümüne dair planlarını kabul etmemesine rağmen ABD pasif politikasını devam ettirmiştir. Bunun yanında ABD bölgede birliklerini konuşlandırmadığı için de eleştirilmiştir. Bu gelişmelerin hiçbiri ABD'nin dış politikasını değiştirmesi için yeterli olmamıştır. Ancak 1995 yılında Srebrenitsa'da kitle ölümlerinin gerçekleşmesi Clinton'ın dış politikası açısından bir dönüm noktası olmuştur. Clinton müdahil olma kararının ve gönülsüzlüğü ABD halkının gözünde Clinton'ın imajını zedeleyebilirdi. Bu gelişmeler ABD'yi daha aktif politika izleme konusunda ikna etmiştir. ABD Bosna'ya müdahale etmek üzere birliklerini yollamıştır. Bölgeye yönelik aktif angajmanın sonucu olarak NATO'nun Sırbistan'ı bombalaması ve 1999 ateşkesinde lider rol üstlenmiştir (Jijeleva, 2012: 31-32).

Clinton'ın dış politika anlayışındaki aktif olma kararının ve güvenlik aktörü olarak NATO'nun konumlandırılmasını 1996 yılında yayınlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde görmek mümkündür. Belgede ABD'nin Bosna'da ateşkesin sağlanması ve kapsamlı barışın sağlanması için girişimlerde bulunduğu belirtilmiştir. Clinton'ın girişimleriyle, 1994 NATO Zirvesi'nde kararlaştırılan BİO programı ile NATO'nun kademeli genişlemesinin, Avrupa'nın ve Transatlantik güvenlik problemlerinin çözülmesi için uygun zemin hazırladığı açıklanmıştır. Zirveden itibaren Rusya'nın da dahil olduğu 27 ülkenin BİO partnerlerinin NATO ile Bosna'da yaşanan problemin çözümü için çalıştığı ifade edilmiştir (US National Security Strategy, 1996).

ABD NATO'nun özellikle Balkanlar'da yaşanan çatışmalarda gösterdiği çabanın önemine vurgu yaparken, NATO'nun Avrupalı devletler ile olan ilişkilerinin işbirliği ve çatışma çözümü açısından yeterli olmadığını savunan görüşler de bulunmaktadır. Bosna Savaşı ve Yugoslavya'nın dağılma sürecinde NATO ve BAB arasındaki ilişki müttefik ilişkisi olmaktan ziyade rekabet ilişkisi olması yönüyle dikkat çekmektedir. Kosova müdahalesinde NATO'nun müdahalesinin nasıl olacağı ve kara gücüne başvurulması gibi konularda anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Kosova ve Bosna'da yaşanan çatışmalar ve NATO'nun tutumu, NATO'nun olaylara müdahil olmada söylemlerindeki kadar istekli olmadığı izlenimini oluşturmuştur. Bu sebeple NATO'nun inandırıcılığını sorgulayan görüşler bulunmaktadır (Doğan, 2005: 104).

Clinton'ın ikinci döneminde ortaya çıkan Kosova Krizi'nde ABD Bosna Krizi'ne kıyasla farklı bir yol izlemiştir. Kosova Krizi'nde insani gerekçelere dayanarak gerçekleştirilecek bir müdahalenin ABD'nin dış politika imajını düzeltmesine katkı sağlayacağı ileri sürülmüştür. Bu dönemde ABD temel güvenlik aktörü olarak gördüğü NATO'nun müdahalesini savunmuştur. Ancak Bosna'dan farklı olarak Rusya'nın olumsuz oy kullanabileceği endişesiyle NATO'nun düzenlediği operasyon BM onayı olmadan gerçekleştirilmiştir (Arı ve Pirinççi, 2011: 11-12).

Balkanlar'da çatışmalar yaşanırken Avrupa'nın bütünleşmesi devam etmekteydi. 1998 yılında St. Malo Zirvesi ile AGSP gündeme gelmiştir. Bunun üzerine Madeleine Albright "3D" ilkesini açıklamıştır. Bu ilkelere göre NATO'da mevcut bulunan kapasitelerin tekrar edilmemesi, AB'ye dahil olmayan NATO üyelerine ayrımcılık uygulanmaması ve Avrupa'nın ABD'den ayrıştırılmasına karşı çıkılması gerekliliği vurgulanmıştır (aktaran Mattox, 2008: 78).

Pek çok Avrupalı Clinton dönemi AB-ABD ilişkilerini transatlantik uyum dönemi olarak yorumlamakla beraber Avrupalılar ABD'nin gücünden ve kibrinden şikayet etmişlerdir. Bu dönemde Fransa Dışişleri Bakanı Hubert Védrine *hyperpuissance* terimi ile ABD'nin limiti olmayan hiper güç kapasitesini tanımlamıştır. 1990'lı yıllarda Avrupalılar ABD'yi "emredici bir hegemon" olarak görmüştür (Kagan, 2003: 43).

4.1.3. George W. Bush Dönemi

George W. Bush 2000 yılının Kasım ayında seçildikten sonra Batı ittifakının kuruluşundan beri AB-ABD ilişkileri en kötü dönemini geçirdiğini ileri sürenler olmuştur. Bu durumun sebeplerinden biri olarak Bush'un dış politika anlayışının "Yeni Muhafazakarlar" olarak bilinen kesim tarafından şekillendirilmesi olarak görülmektedir. Bu görüş ABD'nin yalnız hareket etmesi gerektiğini ve Kosova örneğinin gösterdiği gibi uluslararası ve çok aktörlü olan müdahalelerin ABD'nin manevra alanını kısıtladığını savunmaktadır. ABD bundan sonra katılacağı ittifaklarda liderliğinin diğer aktörler tarafından sorgulanmayacağı bir oluşuma dahil olmalıdır (Oğuzlu, 2016: 150).

11 Eylül 2001 tarihinde yapılan terör saldırıları sonrasında NATO'nun Avrupalı üyelerinin Antlaşma'nın 5. maddesine dayanarak Amerika'yı desteklemesi Atlantik İttifakı'nın değerini doğrulamıştır. Ancak 2003'te Afganistan'da yaşanan çatışmalar ve

2003 Irak Savaşı bu ilkelere zarar vermiştir. Irak Savaşı konusundaki farklı politikalar transatlantik ilişkilerde uyuşmazlıkların oluşmasına sebep olmuştur. Soğuk Savaş sonrası dönemde Amerika ve Avrupa farklı bakış açılarına sahip iki aktör olarak sistemde yer almaktadır. Farklı politika izlemelerinin temel sebebi olarak askeri kapasite ve karar alma süreçlerindeki farklılık gösterilmektedir (Niblett, 2010: 187).

1990’larda ABD ve Avrupa barışa ve dünya düzenine yönelik bir tehdit olduğu konusunda fikir birliğine sahipken, bu tehditlere nasıl cevap verileceği konusunda anlaşmazlıklar yaşamaktadırlar. Anlaşmazlık yaşanan konuların başında “yeni tehdit” tanımının ne olduğu yer almaktadır. George W. Bush “şer eksenli” (Irak, İran, Kuzey Kore) olarak nitelendirilen ülkelere vurgu yaparken, Avrupalılar asıl sorunun bu ülkelerin rejimleri tarafından oluşturulan risklere odaklanmaktadır (Kagan, 2003: 49).

İki aktörün tehdit tanımlamasının farklı olması güvenlik kavramına olan yaklaşımları ile ilişkilidir. ABD ”mükemmel güvenlik”(perfect security) hedefine ulaşmaya çalışırken, Avrupalılar Balkanlar’da yaşanan çatışmalar tehdit oluşturan unsurlarla yakın bir biçimde yaşamayı biliyorlardı. Avrupa’nın tehdit oluşturan unsurlara karşı daha toleranslı olması onun göreceli güçsüzlüğü ile ilişkilendirilmektedir. Avrupalıların çoğu Saddam Hüseyin’in görevi süresince oluşturduğu tehdidin onu görevden uzaklaştırmanın getirdiği tehditte daha tolere edilebilir olduğuna inanmıştır. Ancak ABD yönetimi 11 Eylül sonrası Saddam ve KİS’lere karşı daha az toleranslıdır (Kagan, 2003: 51).

11 Eylül saldırıları sonrasında NATO tarihte ilk defa kendi sınırlarının ötesinde Afganistan’a operasyon düzenlemiştir. NATO 2002 yılında, 2006 yılında göreve başlamak üzere NATO Acil Müdahale Gücü oluşturulmasına karar vermiştir. Bununla beraber NATO Avrupa dışında birçok operasyon düzenlemiştir. Bu durum NATO’nun Avrupa için güvenlik örgütü olma durumunu ve Avrupalı kimliğine zarar verme olasılığını doğurmuştur. Soğuk Savaş ertesinde ABD, Avrupalı devletlerin savunma konusunda daha aktif rol almalarını ancak bunu yaparken NATO sınırlarından dışarı çıkmamasını amaçlamıştır. AB üyeleri ise savunma konusunda kendi kapasitelerini geliştirmeye çalışmış ancak savunma konularında bütçelerinde kısıtlamaya gitmişlerdir (Oğuzlu, 2012b: 103-104).

2002 Prag Zirvesi'nde NATO yedi ülkeye⁶ üyelik önererek Merkez ve Doğu Avrupa'daki dengeleyici rolünü genişletmiştir. Bush yönetimi öncülü Clinton gibi AGSK'nin özerk AB güvenlik rolüne doğru ilerlemesi fikrini reddetmiştir. Clinton geçici ayrılabilir BMGG'yi kabul ederken, Bush bu durumu Aralık 2002'de Berlin Artı Antlaşması ile bir adım ileri taşımıştır. 1994 yılında kabul edilen Görev Gücü ABD katılımı olmadan BAB liderliğinde düzenlenen operasyonlar için Avrupalı NATO üyelerinin NATO varlıklarını kullanmalarına olanak sağlamıştır. Berlin Artı düzenlemeleri bunu AB liderliğindeki misyonlarda kullanılmak üzere genişletmiştir. Böylece Berlin Artı düzenlemeleri AB'nin NATO ile yakın işbirliğinde olacağını garanti etmiştir (Oswald, 2006: 127).

Bush yönetiminin ikinci döneminde müttefik ilişkilerinin ve NATO'nun önemi kabul edilmiştir. Bu sebeple Avrupalı devletlerin güvenini geri kazanabilmek için kampanya başlatılmıştır. 2005 yılının başlarında Dışişleri Bakanı Condoleezza Rice ve Başkan Bush ilk dönemdeki, özellikle de Irak'a karşı savaş açma kararı ile ilgili hasarı tamir etmeye çalışmıştır. Bunun yanında Doğu ve Merkez Avrupa'daki yeni Avrupalı demokrasiler NATO'ya bağlılıklarını belirtmişlerdir (Sloan, 2008: 6-7).

Bush yönetiminin ikinci döneminde uluslararası terörle mücadele, KİS'lerin artması, Rusya'nın artan bölgesel iddiası, İran'ın nükleer programı ile baş etme, Afganistan'ın yeniden yapılandırılması ve iklim değişikliği gibi ortak uluslararası problemlerle baş edebilmek transatlantik ilişkilerin temelini oluşturmuştur. 2005 yılından itibaren Fransa, Almanya, İngiltere ve ODGP Yüksek Temsilcisi'nin İran'ı nükleer zenginleşmesi konusunda müzakereye ikna edebilme çabalarına ABD desteğinin olması yeni bir işbirliği oluştuğuna dair bir örnekler olarak değerlendirilmektedir (Niblett, 2010: 187).

4.1.4. Obama Dönemi

Obama'nın 2008 yılındaki başkanlık seçimlerine adaylığı Avrupalılar'da AB-ABD ilişkilerinin Bush döneminin ötesine taşınacağı beklentisini oluşturmuştur. Seçim kampanyası süresince Obama hukukun üstünlüğü, göçmenlerin kabul edilmesi, nükleer silahların yaygınlaşması, küresel ısınma, yoksulluk ve soykırım gibi temel konu

---

⁶ Bulgaristan, Estonya, Letonya, Litvanya, Romanya, Slovenya, Slovakya

başlıklarını gündemine almıştır. Obama'nın seçim kampanyası çok yönlü bir politika izleyeceği ve AB ile yapıcı ilişkiler geliştireceği yönünde bir beklenti oluşturmasına yol açmıştır (Csanyi, 2014: 222).

Obama'nın öncülü Bush'un politikalarından farklı politika izleyeceği iki başlık büyük önem taşımaktadır. Bunlardan ilki iklim değişikliğidir. İklim değişikliği konusunda Obama küresel ısınmanın tehdit oluşturduğunu ve ABD'nin bu konudaki imajını değiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Avrupalı liderler ise Obama'dan sera gazı emisyonunun azaltılmasını beklemektedirler. Obama ABD'nin yabancı petrole olan bağımlılığının azaltılmasını ve yenilenebilir enerji kaynaklarına yatırımın artmasını hedeflemiştir. Obama'nın farklı politikalar izleyeceğini ifade ettiği bir diğer alan ise hukukun üstünlüğüdür. Obama Guantanamo hapisanenin⁷ kapatılmasını ve işkencenin bir sorgu yöntemi olarak kullanılmasını yasaklamıştır. Obama bu yöntemlerin Avrupa ve ABD'yi ortak terörle savaş gündemi oluşturmaya teşvik edeceğini beklemektedir (Smith, 2008: 2).

Seçim kampanyası sürecindeki olumlu beklentilere karşılık 2008 yılında göreve gelen Obama, AB ile ilişkilerde yeni bir dönem başlatma konusunda başarısız olmuştur. Bush döneminin tek yönlü ve güç merkezli dış politika anlayışı AB gönüllü bir koalisyonla girmediği Avrupa müttefiklerini yok saymaktaydı. Ancak yeni yönetim Amerikan liderliğini ahlaki ve örnek alınacak temeller üzerine kurmayı ve akıllı diplomasi olarak çok yönlülüğe dayanan bir dış politika izlemeyi hedeflemektedir. Bu anlayış temel alınmasına karşın ikili ilişkilerde büyük bir değişim yaşanmamıştır. Obama göreve geldiğinde ABD'nin güvenlik önceliklerinin Eski kıtadan ekonomik ve askeri yönden yükselen Asya'ya doğru değiştiğini ve kendisini "Amerika'nın ilk Pasifik Başkanı" olarak tanımladığını belirtmektedir (Dimitrova, 2016: 127).

Afganistan AB-ABD ilişkilerinde en sorunlu alanlardan biri olarak yer almaktaydı. Mücadelenin orantısız paylaşımı ve sorumluluğun ABD, Kanada ve az sayıda Avrupalı devlet tarafından yüklenilmesi ile 2008-2009 yıllarında çatışmanın ilerlemesi transatlantik ilişkilerde derin bir hayal kırıklığına sebep olmuştur.

---

⁷ ABD 11 Eylül terör saldırılarının ardından, teröre karşı savaş politikası çerçevesinde yakalanan tutukluları Guantanamo Körfezi'ndeki hapisaneye getirmiştir. Guantanamo hapisanesindeki tutuklulara kötü muamele edildiğine dair BM raporlarının bulunması sebebiyle Obama hapisaneyi kapatacağına dair vaatte bulunmuştur.

Afganistan'da uygun askeri tekniklerin kullanılması ve istikrar için öncelikler konusunda iki aktör arasında anlaşmazlıklar yaşanmıştır. Diğer yandan Amerikan liderler ve bazı Avrupalı mevkidaşları Taliban Amerikan ve Avrupalı vatandaşların güvenliği için doğrudan tehdit unsuru olarak değerlendirilmektedir (Niblett, 2010: 190).

Obama yönetimi Avrupalı liderlerin Afganistan'daki NATO kapasitesine yaptığı katkıdan duyduğu memnuniyetsizliği ifade etmiştir. Bu tutuma karşılık İttifak Kasım 2010 tarihinde gerçekleşen Lizbon'daki NATO Zirvesi'nde "yeni stratejik konsept" oluşumuna karar vermiştir. NATO'nun merkezi pozisyonu vurgulanarak İttifakın 5. madde çerçevesinde destekleneceği ve ABD'nin "küresel güvenliğin dengeleyicisi" rolüne devam edeceği açıklanmıştır (Csanyi, 2014: 223).

Obama'nın seçim döneminde AB ile ilişkilere verdiği önemi vurgulayan söylemleri ile çelişen politikalar izlediğini gösteren bir diğer olay 2010 yılının Mayıs ayında gerçekleşmesi planlanan AB-ABD Zirvesi'nin Obama tarafından iptal edilmiş olmasıdır. Seçim kampanyası süresince kendisinden önceki Başkan George W. Bush'a oranla daha ılımlı bir politika izleyeceği yönünde beklentiler oluşturan Obama başkanlık döneminde bu konuda beklentileri karşılayamamıştır (Akçay, 2017: 716). Bununla beraber AB-ABD ilişkileri arasında olumlu seyreden gelişmeler de bulunmaktadır. İkili ilişkilerin gelişmesinde NATO önemli rol oynamıştır. Obama politikalarında NATO'nun önemini vurgulamış ve kapsayıcı güvenlik kapsamı çerçevesinde değişimini desteklemiştir. Kapsayıcı güvenlik kavramı ile sorunlarla mücadelede askeri ve sivil yöntemlerin beraber kullanılması gerekliliği açıklanmaktadır. NATO'nun sivil güç için AB'nin halihazırda sahip olduğu imkanlardan faydalanması NATO açısından daha ekonomik ve faydalı bulunmaktadır (Oğuzlu, 2016: 153).

AB'nin NATO'ya güvenlik alanında rakip olabilecek kapasiteye sahip olmaması ABD'nin AB'ye ilişkin ılımlı tavrında büyük ölçüde etkili olmuştur. Ancak AB içerisinde bağımsız bir savunma ve güvenlik politikası düşüncesini destekleyen üye devletler bulunmaktadır. Fransa, AB üyeleri içerisinde özerk savunma kapasitesi vurgusu yapan güçlü aktörlerden biridir. Ancak 2009 yılında NATO'nun askeri rolünün Fransa tarafından kabulü ve Almanya lideri Angela Merkel ile dönemin Fransa lideri Nicholas Sarkozy'nin öncüllerine kıyasla AB-ABD ilişkilerine daha ılımlı yaklaşması ilişkilere genel olarak olumlu etkide bulunmuştur (Oğuzlu, 2016: 153).

NATO ile ilgili gelişmelerin ikili ilişkilere olumlu katkısı olmuştur. Ancak aktörler arasındaki yük paylaşımı konusunda belirli problemler devam etmiştir. Bu durumun en somut örneklerinden biri 2011 yılında gerçekleşen Libya müdahalesidir. AB üyeleri BM önderliğindeki uluslararası koalisyonda yer almakla beraber, yalnızca Fransa ve İngiltere Libya lideri Muammer Kaddafi'nin güçlerinden sivil halkı korumak için uçuşa kapalı bölgeye askeri güç desteği sağlamıştır. İngiltere ve Fransa'nın katkılarına karşılık askeri kapasitelerinin yetersizliği ve ABD'nin geriden liderlik politikası izlemesi sebebiyle NATO'nun müdahaleye katılması gerekmiştir (Dimitrova, 2016: 128).

2012 yılında yayınlanan Stratejik Rehber Belgesi'nde ABD yönetimi Ortadoğu'da Arap Baharı'nın etkisiyle yaşanan gelişmeler ile Asya'da yükselen bir güç olarak Çin'in ABD ekonomisine ve güvenliğine olan etkisi gibi sebeplerle yeni odağının bu bölgeler olacağını açıklamıştır. Özellikle Irak ve Afganistan'daki terör tehdidiyle savaşılması gerekliliğinin altı çizilmiştir. Bunun yanında Avrupa ve Avrasya'da da çözülemeyen çatışmaların olduğu ve ABD'nin Avrupa'daki barış ve huzurun korunmasında çıkarları bulunduğu belirtilmiştir. Irak ve Afganistan'da yaşanan gelişmelerle ABD'nin Avrupa'daki askeri yatırımlarının yeniden dengelenmesi için stratejik bir fırsat oluştuğu ifade edilmiştir (US Strategic Guidance, 2012: 3).

Tüm bu gelişmeler göz önüne alındığında Obama dönemi AB-ABD ilişkilerini başarılı veya başarısız olarak tanımlamak mümkün değildir. Bunun yerine iki aktörün ilişkisi küresel güç değişimi, küresel ekonomik kriz ve uluslararası arenadaki yeni tehditlerin oluşumu gibi faktörlere bağlı olarak inişli ve çıkışlı bir yapıya sahip olduğu ileri sürülmektedir (Dimitrova, 2016: 130).

4.1.5. Trump Dönemi

Obama'nın ardından göreve gelen Trump, AB ile ilişkilerini şekillendirecek önemli söylemlerde bulunmuştur. Trump, İngiltere'nin AB'den ayrılması ve Merkel'in mültecilere yönelik tutumu gibi başlıklara ilişkin açıklamalarda bulunmuştur. Başkan Trump, Şansölye Merkel'in mültecilere yönelik açık kapı politikasını eleştirmiş ve Almanya'nın mülteci politikasını büyük bir hata olarak nitelendirmiştir. Bunun yanında Trump göç sebebiyle oluşabilecek mülteci akınıyla baş edebilmek amacıyla İngiltere

gibi diğ er AB üyelerine de AB'den ayrılmaları konusunda tavsiyede bulunmuştur. Trump mültecilerin Avrupa'nın farklı bölgelerine yayılması sonucunda AB'nin bütünlüğünün devamında sorun yaşayabileceğini ileri sürmüştür (Deutsche Well, 2017a).

Trump'ın NATO'ya ilişkin görüşleri de kendisinden önce görevde olan devlet başkanlarından farklılık göstermektedir. Temmuz 2016 tarihindeki görüşmede New York Times muhabirleri Trump'a Litvanya, Letonya ve Estonya'nın ve diğ er NATO müttefiklerinin Rusya tarafından saldırıya uğraması durumunda ABD'nin bu ülkeleri savunup savunmayacağı sormuştur. Bunun üzerine Trump bu ülkelerin NATO çerçevesinde kendi yükümlülüklerini ABD'ye karşı yerine getirmesi durumunda bu ülkelere yardım edeceğini belirtmiştir (CNN, 2016). Seçilmeden önceki dönemde NATO'ya katkı sağlamak için koşul öne süren Trump göreve geldikten sonra Mayıs 2017'de gerçekleş en Brüksel'deki NATO Zirvesi'nde de benzer bir tutum sergilemiştir. Avrupalı devletlerin gereken savunma ödemeleri yapmadıklarını ve bu durumun ABD vatandaşları ve vergi ödeyicileri için adil bir durum olmadığını açıklamıştır (Telegraph, 2017).

Trump döneminde AB-ABD ilişkilerinde anlaşmazlık yaşanan bir diğ er konu Trump'ın Paris İklim Antlaşması'ndan çekilme kararıdır. Obama'nın görev döneminde 2015 yılında imzalanan Antlaşma'dan çekilme kararı özellikle AB üyesi devletler tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Fransa lideri Emmanuel Macron, Alman Şansölye Angela Merkel ve İtalya Başbakanı Paolo Gentiloni tepkilerini göstermek amacıyla ortak bir açıklamada bulunmuşlardır. Bu açıklamada iklim değ işi k liğ i ve küresel ısınma ile mücadelenin AB için önemini vurgulamışlardır. Avrupa Parlamentosu Başkanı Antonio Tajani, ABD'nin çekilme kararına karşın AB'nin Antlaşma'nın gerekliliklerini yerine getirmek için çalışmaya devam edeceğini açıklamıştır (NTV, 2017).

Trump'ın AB'nin yaklaşımı ile ilgili eleştirdiğ i noktalar olmakla beraber 2017 yılında yayınlanan "ABD Ulusal Güvenlik Strateji Belgesi"nde Avrupa'nın ABD için önemine vurgu yapılmıştır. Sovyet tehdidi ortadan kalkmasına karşın uluslararası alanda yeni tehditlerin devam ettiğ i belirtilmiştir. Bu kapsamda, Rusya'nın ABD'nin Avrupa'ya olan bağlılığını ve güvenilirliğini zayıflatmak için yıkıcı önlemler uyguladığı belirtilmiştir. Rusya'nın Gürcistan Savaşı ve Kırım'ın ilhakında Gürcistan ve Ukrayna'nın bağımsızlığına saygı göstermediğ i yorumunda bulunulmuştur. Çin'in adil

olmayan ticaret politikaları ve DAESH'in Avrupa için tehdit oluşturan diğer unsurlar olduğu ifade edilmiştir (US National Security Strategy, 2017: 47).

Belgede Avrupa refah ve istikrar içinde olduğunda ABD'nin de daha güvenli olacağı vurgulanmıştır. Bu doğrultuda ABD'nin Avrupalı partnerlerine ve müttefiklerine bağlılığını açıklanmıştır. Irak'ın istikrarı, Ortadoğu ve Afrika'daki terör faaliyetleriyle savaşılmaması gibi ortak tehditlere karşı ABD ve Avrupalı devletlerin birlikte mücadele edebileceği ifade edilmiştir. "Öncelikli Hareketler" başlığında siyasi öncelik olarak ABD ve Avrupa'nın Rusya'nın yıkıcı ve saldırgan tavrı ile Kuzey Kore ve Irak tarafından oluşturulan tehditlere karşı birlikte çalışabileceği ifade edilmiştir (US National Security Strategy, 2017: 48).

AB-ABD arasındaki ilişkilerde işbirliğine yönelik olumlu adımlardan biri de Transatlantik Yatırım ve Ticaret ve Yatırım Ortaklığı'dır. 2013 yılında başlayan müzakerelerde gümrük tarifelerine ilişkin düzenlemeler yapılması ve ticaretin serbestleşmesinin hedeflendiği belirtilmiştir. Antlaşma kapsamında AB ve ABD ekonomilerinin gelişmesi ve ticaretin canlanması amaçlanmıştır. Ancak Ortaklığa ilişkin müzakerelerin açık bir biçimde yapılmaması eleştirilere sebep olmuştur (Deutsche Welle, 2017b). Trump 2017 yılında yayınladığı Başkanlık Kararnamesi ile Amerikan işçilerinin korunması, ABD'deki maaşların yükselmesi ve Amerikan sanayinin desteklenmesi amacıyla Trans Pasifik Ortaklığı'ndan çekildiğini açıklamıştır (Executive Order, 2017b).

4.2. Dış ve Güvenlik Politikaları Çerçevesinde AB-ABD Arasında Temel Farklılıklar: Örnek Olaylar Temelinde Değerlendirme

4.2.1. Körfez Savaşı

Birinci Körfez Savaşı'nın oluşmasına zemin hazırlayan belirli sebepler bulunmaktadır. 1980-1988 yılları arasında gerçekleşen İran-İrak Savaşı süresince finansman sağlayabilmek için aldığı borçları ödeme konusunda Irak bazı problemler yaşamıştır. Bunun yanında piyasadaki petrol fiyatlarındaki azalma Irak'ın finansal durumunu daha da zorlaştırmıştır. 1990 yılında Irak lideri Saddam Hüseyin petrol fiyatlarının düşmesinin sebebi olarak Kuveyt ve Birleşik Arap Emirlikleri'nin

uyguladığı petrol fiyatları ve politikalarını göstermiştir (Molla, 2009: 33-34). Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt belirlenen ihracat sınırlamalarından daha fazla üretim hacmine sahip iki ülkedir. Bu sebeple bu ülkeler petrol fiyatlarında değişim istememişlerdir. Ancak Irak, üretim kapasitesini arttırabilmek amacıyla fiyat yükselişini desteklemiştir. Fiyatların arttırılması amacıyla Körfez ülkeleri ile müzakerelerde bulunulmuştur. Ancak Körfez ülkeleri Irak'ın teklifine olumlu yaklaşmamıştır. Bunun yanında 1980-1988 İran-İrak Savaşı'nda ABD'nin Irak'ı desteklemesi, savaş süresince Kuveyt'ten alınan borçların geri ödenememesi ve Kuveyt'in tarihi yönden Irak'ın bir parçası olarak görülmesi gibi sebepler savaşa zemin hazırlamıştır. Tüm bu sebeplere dayanarak 2 Ağustos 1990 tarihinde Irak kuvvetleri Kuveyt'i işgal etmiştir. Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesi amacıyla BMGK Irak'a karşı yaptırım uygulanması ve hava ile deniz ablukası uygulanması yönünde çeşitli kararlar alınmıştır. (Öztürk, 2010: 2). Bunun üzerine AT ve üye devletler 4 Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt'e ait varlıkların korunması için gerekli adımların atılacağı belirtilmiştir. Bu bağlamda AT Irak'tan petrol ithalatında ambargo uygulanması, Irak'a silah ambargosu uygulanması, Irak ile askeri, teknik ve bilimsel işbirliğinin askıya alınması gibi önlemler alınmasına karar vermiştir. Körfez Krizi'nin ilk dönemlerinde AT üyesi devletlerin Irak'ın saldırısına ilişkin ortak çıkarları Kuveyt'in işgal güçlerinden temizlenmesini ve Topluluğa petrol tedarikinin garanti edilmesini gerektirmekteydi (Starr, 1992: 450).

Saddam Hüseyin'in diplomatik baskı yoluyla durdurulamaması üzerine AT üyesi devletlerin çıkarları farklılaşmaya başlamıştır. Örneğin İngiltere ve Fransa, AT üyesi olmalarının yanında BMGK'nın daimi üyeleri olarak bölgede etkilerini ortaya koymak ve BM Şartı'nın gereklerini yerine getirmek amacıyla çatışmaya askeri kuvvet göndermiştir. İngiltere ve Fransa'nın politikalarının aksine Almanya daha pasif bir politika izlemiştir. Almanya'nın NATO toprakları dışında bir askeri operasyona katılmasına karşı anayasal yasak bulunması sebebiyle Şansölye Helmut Kohl bölgeye savaş süresince ve öncesinde birlik göndermemiştir (Starr, 1992: 451).

12 Aralık 1990 tarihinde düzenlenen Hükümetlerarası Konferansta Avrupa Parlamentosu krizin çözümüne yönelik barışçıl çözüm olasılığı mevcutken askeri harekate destek vermeyeceğini bildiren kararı oylamıştır. Ayrıca 50 Parlamento üyesi ABD'ye mektup yollayarak Körfez bölgesinde meydana gelebilecek savaş ihtimaline karşı olduklarını belirtmişlerdir. Üye devletler Körfez Krizi konusunda ortak bir

politika konusunda anlaşmaya varamamışlardır. Buna karşı ABD liderliğindeki Saddam karşıtı koalisyon ise ortak tutum göstermiştir (Starr, 1992: 453).

BMGK, Kasım 1990 tarihinde aldığı 678 sayılı karar ile Irak kuvvetlerinin Kuveyt'ten çekilmesi için 15 Ocak 1991 tarihine kadar zaman vermiştir. Bu karara uyulmaması sonucunda 17 Ocak tarihinde ABD liderliğindeki Körfez Koalisyonu⁸, önce hava operasyonu olan Çöl Fırtınası Operasyonu'nu, daha sonra kara operasyonunu başlatarak Irak kuvvetlerini yenilgiye uğratmıştır (Öztürk, 2010: 2).

Körfez Savaşı örneği AB-ABD ilişkilerinde hem çatışma hem işbirliği için örnek oluşturmaktadır. AB ve ABD, BMGK kararları doğrultusunda hareket ederek sorunun uluslararası hukuk çerçevesinde çözülebilmesi için çaba göstermişlerdir. Körfez Savaşı'ndan sonra ABD, uluslararası topluma Irak'a ekonomik yaptırımlar uygulanması konusunda öncülük etmiştir. Ayrıca Irak'ın kuzey ve güneyinde uçuşa yasak bölge oluşturulması düşüncesi Körfez Koalisyonu'nun üyeleri tarafından desteklenmiştir. BM yoluyla Irak'ta bulunan KİS'lerin denetlenmesi koalisyon üyeleri tarafından olumlu karşılanmıştır (Lewandowski, 2004: 14).

AB-ABD yaptırımların uygulanması ve denetimlerin gerçekleştirilmesi konusunda fikir birliğine varmalarına karşın, yaptırımların nasıl uygulanacağına dair BMGK'da önemli görüş ayrılıkları oluşmuştur. ABD yönetimi, Saddam rejimini BM ile işbirliğine zorlamak için mümkün olduğu kadar çok baskı yapılması gerektiğini ileri sürmüştür. Ancak Fransa, Irak'a yönelik uygulanan yaptırımların istenilen sonuçları getirmediğini savunarak bu görüşe karşı çıkmıştır. Bu sebeple Irak BM ile işbirliği yapmaya teşvik etmek amacıyla Irak'a karşı uygulanan yaptırımların kısmen kaldırılması fikrini ileri sürmüştür. Bu durumun Irak'ta tüm Güvenlik Konseyi kararlarını yerine getirmesi durumunda yaptırımların kaldırılacağına dair olumlu beklenti oluşturabileceği görüşünü ileri sürmüştür. Fransa'nın çabaları sonucunda Irak'a karşı uygulanan yaptırımların bir kısmı kaldırılmıştır. "Petrol İçin Yiyecek" programı kapsamında Irak'ın petrol ihracatına olan yaptırımlar rahatlatılmıştır. Fransa'nın Irak'a karşı olumlu tutuma rağmen ABD ve İngiltere yaptırımların sürdürülmesini ve gerektiğinde güç kullanılmasını gerektiği görüşünü desteklemişlerdir. Bu durum

---

⁸ Afganistan, Arjantin, Avusturalya, Bahreyn, Bangladeş, Belçika, Kanada, Çekoslavakya, Danimarka, Mısır, Fransa, Almanya, Yunanistan, Honduras, Macaristan, İtalya, Kuveyt, Fas, Hollanda, Yeni Zelanda, Nijerya, Norveç, Umman, Pakitan, Polonya, Portekiz, Katar, Suudi Arabistan, Senegal, Sierra Leone, Singapur, Güney Kore, İspanya, İsveç, Suriye, Türkiye, Birleşik Arap Emirlikleri, İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri

ABD'nin 11 Eylül saldırılarının ardından radikal politika değişikliğine kadar devam etmiştir (Lewandowski, 2004: 14-15).

4.2.2. Bosna Savaşı

Bosna-Hersek etnik açıdan Sırp, Hırvat ve Boşnak olmak üzere üç farklı milletten oluşmaktaydı. Yugoslavya'nın dağılmasının ardından Sırlar ve Hırvatlar'ın baskın yapısı sonucu Boşnaklar yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalmışlardır. Ekim 1991 tarihinde Bosna-Hersek Sırların muhalefetine karşın Parlamento kararıyla bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bunun üzerine AB, Bosna'nın bağımsızlığını tanımak için referandumu ön koşul olarak ileri sürmüştür. 1992 yılında yapılan referandum sonucunda katılımcıların % 99,4'ü bağımsızlık lehine oy kullanırken, Sırp lider Slobodon Miloseviç referandum sonucunu kabul etmeyeceğini açıklamıştır Ancak Bosna-Hersek lideri Aliya İzzetbegoviç 3 Mart 1992 tarihinde Bosna-Hersek'in bağımsızlığını ilan etmiştir (Emiroğlu ve Çakır, 2008: 102). Bosna'da savaş Nisan 1992 tarihinde başlamış ve Ekim 1995 tarihinde sona ermiştir. Savaşın ilk yıllarında Mayıs 1993 tarihine kadar mücadele Bosnalı Sırlar ve Bosna hükümeti arasında gerçekleşmiştir. Radovan Karadziç liderliğindeki Sırp kuvvetleri Bosna ve Hırvatistan'ın batısında bulunan Sırlarla bağlantı kurabilmek amacıyla saldırılarını bu bölgelerde yoğunlaştırmışlardır. Karadziç'in kuvvetlerinin Bosna'nın başkenti Saraybosnayı hedef alması üzerine Bosna hükümeti BM desteğine başvurmuştur. BM 22 Mayıs 1992 tarihinde Bosna Hersek'in bağımsızlığını tanımış ve 30 Mayıs tarihinde saldırgan güçlere karşı yaptırım uygulanmasına karar verilmiştir (Rogel, 1998: 32).

BM'nin çabalarına karşın 1992 yılında Boşnaklar soykırım ve etnik temizlikten büyük oranda zarar görmüştür. Boşnak nüfusunun yaklaşık % 10'u hayatını kaybetmiştir. Bunun yanında bir milyon Boşnak, Bosna'yı tahliye etmek zorunda bırakılmıştır (Dalar, 2008: 96). Saraybosna halkının maruz kaldığı soykırım ve etnik temizlik üzerine 1992 ABD seçimlerinde aday olan Bill Clinton olayların askeri kuvvet kullanılarak çözülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ancak Saraybosna'da yaşanan olayların iç sorun olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunanlar da bulunmaktaydı. Bu görüşe göre askeri yönden yapılacak olan bir müdahalenin ülkenin iç sorununa müdahale olduğu ileri sürülmüştür. Bu doğrultuda ilk etapta Balkanlar'da gerçekleşen

çatışmanın ABD'ye etkisinin az olması gerekçesiyle askeri müdahaleden çok diplomatik çözüm ile sorunun giderilmesi yaklaşımı benimsenmiştir. 1992 yılında gerçekleşen ABD seçimleri ile göreve gelen Clinton diplomatik müzakerelerde AB'nin öncü rol oynaması gerektiğini belirtmiştir (Hook ve Spanier, 2016: 249). 1992 yılının Eylül ayında AB ve BM Cenevre'de Bosna sorunu ile mücadele edebilmek amacıyla konferans düzenlemişlerdir. Konferansta bölgeye BM Koruma Gücü (UNPROFOR) 6000 askerin gönderilmesi kararlaştırılmıştır. Bölgeye destek kuvveti gönderilmeden önce BMGK Sırp'ların hava saldırısını önlemek amacıyla Bosna'da uçuşa yasak bölge oluşturmuştur (Rogel, 1998: 33).

Bosna Hersek'te yaşanan çatışmaya çözüm bulmak amacıyla farklı barış planları geliştirilmiştir. Vance-Owen Planına göre Bosna'nın on farklı bölgeye bölünmesi öngörülmüştür. Plana göre her bir etnik topluluğun üç bölgenin kontrolünü sağlaması ve Saraybosna'nın BM liderliğinde yönetilmesi önerilmiştir. Ancak plan Mayıs 1993 tarihinde Sırp'lar tarafından reddedilmiştir. Bosna'daki çatışmanın çözümüne yönelik bir diğer plan ise Owen-Stoltenberg Planı'dır. Buna göre Bosna üç farklı etnik grup arasında bölünmelidir. Sırbistan ve Hırvatistan plana olumlu yaklaşırken, Bosna lideri İzzetbegoviç Bosna'nın etnik gruplar arasında bölünmesi düşüncesine karşı çıkararak planı reddetmiştir (Rogel, 1998: 34).

1994 yılında Sırp'ların saldırılarının şiddetini arttırması üzerine ABD ve AB pasif politikadan vazgeçerek harekete geçmişlerdir. Sırbistan'ın Saraybosna saldırısına karşılık ABD ve AB, NATO aracılığıyla hava harekatı başlatacağına dair Sırbistan'a uyarıda bulunmuşlardır. Bosna Savaşı boyunca NATO'nun en önemli misyonları uçuşa kapalı bölgenin kontrolü ve BM'nin kararlarının uygulanıp uygulanmadığının gözlemlenmesidir (Yapıcı, 2007: 7). 1995 yılında savaşın Hırvatistan kuvvetlerinin lehine değişim göstermesi ve NATO'nun hava saldırısı ile Sırbistan'ın zayıflaması üzerine diplomatik müzakere için gerekli ortam oluşmuştur (Hook ve Spanier, 2016: 251).

Bosna-Hersek'te yaşanan savaşın ardından Bosna-Hersek lideri Aliya İzzetbegoviç, Yugoslavya lideri Slobodan Miloseviç ve Hırvat lider Franko Tudjman tarafından 14 Aralık 1995'te Dayton Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile Bosna-Hersek, Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak ikiye ayrılmıştır. Bunun yanında Breko isimli özerk bir bölge de bulunmaktadır. Farklı birimler sınır ayırımı ile

birbirinden ayrılmış ve askeri ve sivil hayatı düzenlemek amacıyla Dayton Antlaşması'na ek metinler oluşturulmuştur. Dayton Antlaşması'na Sırp, Boşnak ve Hırvat tarafların yanında AB, ABD, Fransa, İngiltere, Rusya Federasyonu, Federal Almanya gibi aktörler de gözlemci statüsüyle dahil olmuşlardır (Dalar, 2008: 98-99). Ayrıca Antlaşma'nın uygulanabilmesi için 60.000 askerden oluşan ve 12 ay süreyle bölgede görev alacak olan NATO Uygulama Gücü görevlendirilmiştir. BM Güvenlik Konseyi ise daha önce uygulanmakta olan Yugoslavya devletlerine yönelik silah ambargosunu sona erdirmiştir (Yapıcı, 2007: 9).

Bosna Krizi'nin çözümünde AB üyeleri arasında ortak bir dış politikaya ulaşmada zorluklar ve ABD ile fikir ayrılıkları ön plana çıkmıştır. İngiltere açısından değerlendirildiğinde Bosna'daki çatışmanın çözümünün Avrupa'nın kolektif güvenliği, AB-ABD ilişkileri ve NATO'nun hayatta kalması gibi konularda çok önemli olduğu savunulmaktadır. İngiltere ABD'nin Bosna'daki çatışmaya karşı güçlü ve aktif bir politika izlememesini desteklemiştir. İngiltere'nin bu tutumunun sebebi olarak Bosna'ya aktif müdahalenin ABD üzerinde yaratacağı baskıya, kıtayı bütünüyle terk etmesine ve bu durumun da NATO'nun güçsüzleşmesine yol açabileceğine dair duyduğu endişe olduğunu ileri sürenler bulunmaktadır. ABD'nin yanında NATO'nun da destekçisi olan İngiltere yalnızca güçlü ABD varlığının Avrupa'nın güvenlik çıkarlarını koruyabileceğini savunmaktadır. İngiltere, Avrupa güvenliğini sağlamada NATO'nun AB'den daha fazla kapasiteye sahip olduğu görüşündedir (Johns, 1993: 6-7).

İngiltere ABD'nin tutumunu desteklemesine karşın Fransa, Bosna'daki çatışmanın çözümünde Avrupa'nın özerk bir savunma yapısı olması gerektiği görüşünü benimsemektedir. Dönemin Fransa Dışişleri Bakanı Alain Juppé "Bosna'daki çatışma NATO ve Amerika garantisinin ötesine geçmek gerektiğini göstermiştir." diyerek Fransa'nın Bosna konusundaki tavrının altını çizmiştir. Bosna'daki çatışmanın başlarında Fransa Avrupa'nın özerk savunma kapasitesinin sembolü olarak güçlü bir BAB yapısının olması gerektiğini savunmuştur. Ancak barış sürecinin başarısız olması sebebiyle Fransa stratejisini değiştirmiştir. ABD'nin NATO tarafından oluşturulacak olan "uçuşa yasak bölge" önerisini desteklemiştir (Juncos, 2013: 89).

Almanya, 1992 tarihinde Slovenya ve Hırvatistan'ı tanımasının ardından Bosna krizine müdahil olmama yönünde bir politika izlemiştir. Ancak ABD Başkanı Clinton

ve Almanya lideri Kohl Sırbistan'a karşı daha sert bir tavır takınmışlardır. İngiltere ve Fransa ise ambargonun devamını ve Sırbistan'ı desteklemişlerdir. Bosna Savaşı süresince Almanya NATO bölgesi dışında askeri konuşlandırma konusundaki duruşunu değiştirerek ABD'yi desteklemiştir (Smith, 2002: 114).

ABD Başkanı Bush ABD'nin dünyanın polisi rolünü daha fazla üstelenmeyeceğini ve bölgesel çatışmalara bölgesel çözümler bulunması gerektiğini belirtmiştir. Bu sebeple ABD Bosna-Hersek'te başlangıçta bekle-gör politikası izlemiştir. Bush Balkanların öncelikli olarak Avrupalıların sorunu olduğunu açıklamıştır. Ancak AB'nin tek taraflı müzakerelerinin 1992 yazında başarısız olması üzerine ABD, BM yaptırımlarının uygulanması için harekete geçmiştir. ABD'nin yalnızca kolektif güvenlik yetkileriyle hareket edeceği bildirilmiştir. BM yetkileri altında ABD deniz blokajını desteklemiş ve UNPROFOR güçlerine yardım etmiştir (Juncos, 2013: 13). Clinton göreve geldiğinde Bush'un Bosna konusuna dahil olmama politikasını eleştirmesine rağmen aynı yönde politika izlemiştir. 1995 yılında uçuşa yasak bölgede BM yetkileri dahilinde kontrol görevini yürüten ABD F-16 uçağının Sırbistan tarafından düşürülmesine rağmen ABD tepkisiz tavrını korumaya devam etmiştir. Ancak aynı yılın Ağustos ayında ABD'li müzakerecilerin Sırlar tarafından öldürülmesi üzerine Sırlara yönelik NATO bombardımanını başlatmıştır (Yapıcı, 2007: 15-16).

4.2.3. 2003 Irak Savaşı

Bush yönetimi 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'de gerçekleşen terör saldırılarının ardından Irak'ın KİS'lerini arttırmaya yönelik politika izlediğini ileri sürmüştür. Dönemin ABD Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Bush'un iddasını destekler şekilde Irak lideri Saddam Hüseyin'in KİS'lerini arttırarak Ortadoğu'da baskın güç olmayı hedeflediğini ve ABD'nin bölgeden tedarik ettiği petrol kaynakları için tehdit oluşturduğunu belirtmiştir (Copson, 2003: 1). ABD'nin Irak'ın elinde bulundurduğunu iddia ettiği KİS'ler Irak'ın işgali için *casus belli* oluşturmuştur. ABD açısından değerlendirildiğinde Saddam Hüseyin ve uluslararası terörizm arasında güçlü bir bağ bulunmaktadır. Bu nedenle, ABD yönetiminin ilk önceliği vatandaşlarının siyasi ve ekonomik güvenliğini korumak olarak ortaya konulmuştur. ABD demokratik rejimleri desteklediğini açıklarken, Baas rejimi demokratik olmayan rejim olarak tanımlanmıştır.

Sonuç olarak Irak'ta rejim değişikliği ABD'nin önceliğiydi ve buna ulaşmanın tek yolu güç kullanmak olarak görülmüştür (Danju, Maasoğlu ve Maasoğlu, 2013: 682).

ABD Irak'a müdahalesi öncesinde BM ve uluslararası hukuk zemininde Irak'ın oluşturduğu tehditle mücadele etmeye çalışmıştır. BM'nin Kasım 2002 tarihinde yayınlanan 1441 sayılı kararına göre Irak'ın KİS'lerinin ve uzun menzilli füzelerinin uluslararası barış ve istikrar için tehdit oluşturduğu belirtilmiştir. Irak'ın önceki BM kararlarına uymaması durumunda ciddi sonuçlarla karşılaşabileceği belirtilmiştir (UN Security Council Resolution, 2002).

ABD'nin Irak'a müdahalede bulunma düşüncesi hem Avrupa ülkeleri arasında hem de AB-ABD ilişkilerinde görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. İngiltere ve İspanya savaşı desteklerken, Fransa ve Almanya savaşa karşı çıkmışlardır. Bu durum Batı Avrupa ülkelerinin oluşturduğu "eski Avrupa" ile MDAÜ'den oluşan "yeni Avrupa" arasındaki ayrımı da ortaya koymuştur. AB üyeleri arasında görüş ayrılıklarının bulunması ODGP ve AGSP'nin sorgulanmasına sebep olmuştur (Cebeci, 2011: 110). Irak Krizi süresince İngiltere Başbakanı Tony Blair transatlantik birliğin sürdürülmesi gerektiğini savunurken, Fransa Başbakanı Jacques Chirac çok kutuplu bir dünya fikrinde ısrarcı olmuştur. Fransa'nın temsil ettiği görüşe göre AB Amerikan gücü karşısında durmalıdır. İki görüş de farklı AB devletleri tarafından destek bulmuştur. İspanya, Portekiz, İtalya ve daha küçük Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri İngiltere'nin görüşüne bağlı kalmıştır. Ancak Fransa, Almanya, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg ABD politikasından bağımsız olunması gerektiği görüşünü ileri sürmüşlerdir (Young ve Crawford, 2004: 90).

Savaşa zemin hazırlayan sebepler konusunda AB ve ABD farklı görüşleri savunmaktadır. Bush idaresindeki ABD yönetimi Irak'ın kontrolünde bulunan KİS'lerin ABD'ye direkt tehdit oluşturduğunu savunurken, Avrupalı devletler silahların tehlikeli olduğu görüşüne katılmakla beraber bu silahların kontrol altında tutulabileceğini belirtmişlerdir. Bunun yanında Avrupalı devletler Irak'a karşı güç kullanımında BM otoritesinin gerekliliğine ihtiyaç olduğu görüşünü savunmuşlardır. ABD'ye göre ise Irak'a yönelik izlenecek politika meşru müdafaa çerçevesinde değerlendirilmelidir (Kahraman, 2003: 152).

AB üyesi devletler ve ABD arasında tartışma konusu olan bir diğer konu ise ABD'nin güç kullanımınıdır. Fransa ve Almanya Irak'a uygulanacak yaptırımların yasal

bağlayıcılığı olan BMGK kararlarına göre yapılması gerektiğini vurgulamışlardır. Ancak bu iki Avrupalı güç silah denetimleri devam ettiği sürece buna gerek olmadığını belirtmiştir. Fransa 1990'larda Bosna'da güç kullanımının ağır bedelleri bulunduğu ve Almanya, Afganistan'daki ISAF güçlerinin liderliğini üstlenme sürecinde olduğundan Irak'ta ABD'nin savunduğu güç kullanma düşüncesine karşı çıkmışlardır (Huldt, 2005: 92).

ABD'nin 2003 yılında Irak operasyonu ile Baas rejimi ortadan kaldırılmış ve geçici yönetim olarak Irak Geçici Otoritesi oluşturulmuştur. 30 Ocak 2005 tarihinde gerçekleşen seçimle Irak Geçiş Hükümeti göreve gelmiştir. Geçiş Hükümeti'nin temel görevi yeni anayasa taslağı hazırlamaktır. Ekim 2005 tarihinde Irak halkı yeni anayasayı oylamıştır. Yeni Irak hükümeti Mayıs 2006'da göreve başlamıştır. Irak'ta istikrar ve düzenin sağlanmasında ABD, Mayıs 2003 tarihinde Irak ordusunu dağıtmıştır. 7 Ağustos 2003 tarihinde Yeni Irak ordusu kurulmuştur. 2008 yılında ABD ve Irak, Güçler Statüsü Antlaşması'nı imzalamıştır. Bu Antlaşma ile 2011 yılının sonuna kadar ABD kuvvetlerinin Irak'tan çekilmesi konusunda görüş birliğine varmışlardır (Cebeci, 2011: 118).

4.2.4. İsrail-Filistin Barış Süreci

İsrail ve Filistin arasındaki çatışmanın temeli oldukça eski tarihlere dayansa da İsrail-Filistin arasındaki çatışma açısından kritik dönüm noktalarından birisi 1948'de İsrail Devleti'nin kurulması olmuştur. İsrail'in kuruluşunda BM'nin 1947 yılında ilan edilen planı temel alınmıştır (Özkoç, 2009: 168). 28 Nisan 1947 tarihinde BM Genel Kurulu'nda Mısır, Irak, Lübnan, Suudi Arabistan ve Suriye, Filistin üzerinde manda yönetiminin sona ermesi ve bağımsızlığının ilan edilmesini düşüncesini savunmuşlardır. Filistin'in durumunu tartışmak üzere BM Filistin Özel Komitesi kurulmuştur. 11 üyeden oluşan Komite'de Filistin sorunu tüm yönleriyle tartışılmıştır. Komite çalışmalarını 31 Ağustos 1947 tarihinde tamamlamıştır. Buna göre üye devletler manda yönetiminin sona ermesi ve Filistin'in bağımsızlığı konusunda görüş birliğine varmıştır. Ancak Filistin sorununun çözümüne ilişkin iki öneri sunulmuştur. Azınlık planı olarak adlandırılan plan Arap ve Yahudi devletleri tarafından oluşturulacak federal bir devlet

kurulmasını önermiştir. Kudüs'ün federal yapının başkenti olması önerilmiştir. Çoğunluk planına göre Filistin, Araplar ve Yahudiler arasında bölünmelidir. Kudüs BM otoritesinde oluşturulacak yönetime bırakılmalıdır (United Nations, 2008: 6).

Çoğunluk planı Filistin'de Arap devletinin kurulmasını hedefleyen Arap devletleri tarafından olumsuz tepkiyle karşılanmıştır. Arap devletlerinin olumsuz tutumuna karşın, 1947 yılının Kasım ayında BMGK'de 181 sayılı karar ile çoğunluğun desteklediği plan kabul edilmiştir (Bölme ve Ulutaş, 2011: 4). BMGK'nın 181 sayılı kararına göre 1 Ağustos 1948 tarihine kadar Filistin'deki manda rejiminin sona ereceği belirtilmiştir. Filistin'in Arap ve Yahudi devletleri arasında bölünmesi ve Kudüs'ün uluslararası yönetim altına alınmasına karar verilmiştir (UN Security Council Resolution, 1947). BM kararına göre Yahudilerin kontrolü altındaki bölgede 1948 yılında İsrail Devleti'nin kuruluşu ilan edilmiştir. Bunun üzerine altı Arap ülkesi (Lübnan, Mısır, Suriye, Irak, Lübnan), İsrail'e karşı savaş ilan etmiştir (Bölme ve Ulutaş, 2011:5).

1967 yılında gerçekleşen Arap-İsrail Savaşı çatışma açısından önemli bir değişim noktası olarak kabul edilen bir diğer olaydır. İsrail, Batı Şeria ve Gazze'yi kontrol altına almıştır. 1948 yılından 1967 yılına kadar Kudüs bölünmüş bir şehir olarak yönetilmiştir. İsrail şehrin batısını kontrol altında tutarken, şehrin doğusu Ürdün yönetimi altındadır. Ancak 1967 Altı Gün Savaşları ile İsrail şehrin doğusunu işgal etmiştir. İsrail'in işgali uluslararası hukuka aykırı olduğu gerekçesiyle eleştirilmiştir (Napolitano, 2012: 4). BMGK'nın 22 Kasım 1947 tarihindeki 242 sayılı kararı ile İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilmesi gerekliliği ve Doğu Kudüs'ün gelecekteki İsrail Devleti'nin başkenti olacağı ifade edilmiştir (UN Security Council Resolution, 1967).

Haziran 1980 tarihinde yayınlanan Venedik Deklarasyonu ile Filistin halkının meşru haklarının AT tarafından tanındığı açıklanmıştır. Filistin halkının kendi kaderini tayin etme hakkı bulunduğu ve bu hakkın da tanındığı açıklanmıştır (Venice Declaration, 1980). 1980 yılında İsrail, Kudüs'ü başkent olarak ilan ettiğini açıklamıştır. Bunun yanında 1982 yılında Lübnan'da Filistinlilerin de kaldığı Sabra ve Şatilla kamplarında İsrail'in katliam yapması Filistin Devleti'nin kurulması için zemin hazırlamıştır. 1987 yılında gerçekleşen İntifada sonrasında 1988 yılında bağımsız Filistin devletinin kuruluşu açıklanmıştır (Semin, 2017: 2).

Bağımsızlık ilanından sonra Kudüs meselesine ilişkin önemli dönüm noktalarından biri Oslo'da 1993 yılında Filistin lideri Yaser Arafat ve İsrail lideri İshak

Rabin arasında gerçekleşen Oslo Antlaşması'dır (Semin, 2017: 2). İki liderin imzaladığı İlkeler Bildirisi'ne göre Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde bulunan Filistin halkının demokratik ilkeler çerçevesinde kendi kendini yönetebileceği belirtilmiştir. Gazze Şeridi ve Eriha'dan askerlerin çekilmesiyle idarenin askeri İsrail hükümetinden sivil Filistin yönetimine devredilmesi konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Batı Şeria ve Gazze Şeridi'nde bulunan Filistinliler için Filistin Geçici Yönetimi'nin kurulması kabul edilmiş ve geçiş sürecinin beş yılı aşmayacağı belirtilmiştir. İsrail hükümetinin Filistin halkının meşru ve siyasi haklarını tanıması konusunda da görüş birliğine ulaşılmıştır (Declaration of Principles, 1993).

AB ve ABD, İsrail-Filistin sorununun çözümü için çaba harcayan iki aktördür. Ancak çatışmanın nasıl çözümlenmesi gerektiği konusunda görüş farklılıkları bulunmaktadır. ABD İsrail destekçisi bir politika izlerken, AB ise Filistin yanlısı dış politikayı benimsemiştir. AB bölgedeki dış politikasında İsrail'den tavizde bulunmasını beklerken, Filistin'den karşılık olarak bir talepte bulunmamaktadır. Bunun yanında iki aktör arasındaki bir diğer çatışma sebebi ise ABD ve AB tarafından İsrail ve Filistin'e sağlanan yardımlardır. ABD tarafından İsrail'e sağlanan yardımlar yerleşim inşası için kullanılmaktadır. Bu durum AB tarafından meşru olmadığı gerekçesiyle eleştirilmektedir. AB tarafından altyapı oluşturulması amacıyla diğer tarafa sağlanan yardımlar ise İsrail tarafından ABD destekli ekipmanlar tarafından tahrip edilmektedir (Gorman, 2011: 6). AB İsrail-Filistin sorununun çözümüne olan yaklaşımını 2003 yılı Avrupa Güvenlik Strateji Belgesi'nde açıklamıştır. Buna göre Arap-İsrail çatışmasının çözümü Avrupa'nın stratejik önceliğidir. Bu sorun çözülmeden Ortadoğu'da diğer sorunlarla mücadele edilemeyeceği açıklanmıştır. Ayrıca Avrupa'nın uzun zamandır desteklediği ve büyük oranda destek gören çözüm iki devletli çözümdür (European Security Strategy, 2003: 8).

AB ve ABD arasında İsrail-Filistin sorununa yönelik görüş farklılıklarını gösteren önemli gelişmelerden biri 1991 Madrid Konferansı'dır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Körfez Savaşı deneyiminin ardından İsrail-Filistin sorununun asgari ABD müdahalesiyle çözülmesi ABD'nin çıkarları için önemliydi. Bu hedeflere yönelik olarak düzenlenen ve barış sürecinin başlangıcı kabul edilen Madrid Konferansı sorunun çözümünde önemli bir adım olarak kabul edilmektedir (Özkoç, 2009: 177). ABD önderliğinde gerçekleşen

bu konferansta AB'nin aktif ve lider rol üstlenmesi beklenirken, AB yalnızca çok taraflı görüşmelere katılarak etkin rol oynamamıştır (Cicioğlu ve Bal, 2017: 48).

2008 yılında gerçekleşen Gazze saldırısı İsrail-Filistin sorununda iki aktörün farklı politikasını ortaya koyan bir diğer örnektir. 27 Aralık 2008 tarihinde İsrail'in Gazze'ye saldırması zamanlama olarak kritik bir dönemde gerçekleşmiştir. Kasım seçimleriyle göreve yeni başlayan Obama belirsizlik sebebiyle kesin tepki göstermekten kaçınmıştır. AB ilk tepkisini 30 Aralık tarihinde düzenlenen toplantı sonunda bildirmiştir. Buna göre Çek dönem başkanlığında gerçekleşen açıklamada meşru müdafaa hakkına gösterilen saygıya vurgu yapılırken, sivil ölümlerinin ise onaylanmadığı belirtilmiştir. Daha önce dönem başkanlığını yürüten Fransa ise AB ülkelerinden farklı olarak kesin bir tutum sergilemiştir. Fransa, İsrail'in Gazze saldırısını kınadığını açıklamıştır. Dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Sarkozy ateşkes konusunda taraflara çağrı yapmıştır. Bunun yanında Hollanda ve Danimarka'nın Gazze-Mısır sınır bölgesine AB heyeti gönderilmesi önerisi İtalya tarafından desteklenmiştir (Kaya, 2009: 43-44).

Gazze Saldırısına karşılık ABD, AB'nin aksine İsrail'i açık bir biçimde eleştirmekten kaçınmıştır. Bunun yanına İsrail'i sıkı bir biçimde destekleme fikrinden de uzak durmuştur. Bu durumun sebebi ise ABD'de seçim tarihinin yakın olması ve Bush yönetiminin İsrail'e verdiği desteğin seçimlerde bir getirisinin olmamasıdır. Gazze Saldırısı incelendiğinde iki aktörün işbirliğine yakın bir politika izlediği söylenebilir. Diğer taraftan Güvenlik Çiti inşasının Uluslararası Adalet Divanı tarafından hukuka aykırı olduğunu belirtilmesine karşın ABD İsrail'i desteklemeye devam etmiştir. Buna karşılık ABD İsrail'in tutumunu kınamayı reddetmiş ve İsrail'in intihar bombalamalarını bitirdiği iddialarını desteklemiştir (Gorman, 2011: 6).

İsrail ve Filistin arasında barışın oluşmasına ilişkin atılan önemli adımların ardından 2009 yılında göreve gelen Obama iki devlet arasındaki çatışmanın çözümüne yönelik çaba göstermiştir. ABD lideri Obama, İsrail lideri Benyamin Netanyahu ve Filistin lideri Mahmud Abbas arasında diyalogun geliştirilmesi için taraflar arasında arabulucuk yapmıştır. Ancak Obama'nın çabaları başarılı sonuç vermemiştir (Semin, 2017: 3).

Obama'nın İsrail-Filistin sorununun çözümüne yönelik gösterdiği çabaya karşın 2017 yılında göreve gelen Trump'ın Kudüs kararı ikili ilişkileri olumsuz etkilemiştir.

Aralık 2017’de Başkan Trump, Kudüs’ü İsrail’in başkenti olarak tanıdığını açıklamış ve Kudüs’te ABD Büyükelçiliği açmayı planladığını ifade etmiştir. İsrail Başbakanı Netanyahu Trump’ın kararına desteğini açıklarken, Filistin lideri Mahmut Abbas Trump’ın kararını kınadığını belirtmiştir. Filistin Başmüzakerecisi Saeb Erakat, ABD’nin Kudüs açıklamasının iki devletli çözüm getiren politikaya zarar verdiğini açıklamıştır. Trump’ın Kudüs kararı danışmanları arasında bölünmeye sebep olmuştur. ABD Savunma Bakanı James Mattis, CIA Başkanı Mike Pompeo ve Dışişleri Bakanı Rex Tillerson Kudüs kararına karşı çıkarken; Başkan Yardımcısı Mike Pence, BM Büyükelçisi Nikki Haley ve İsrail’in ABD Büyükelçisi David Friedman Trump’ı desteklemiştir. (CNN, 2017).

Trump’ın Kudüs kararına AB tarafından tepki gösterilmiştir. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini, AB’nin iki devletten oluşan ve Kudüs’ün her iki devletin de başkenti olacağı çözümü benimsediğini açıklamıştır. İsrail lideri Netanyahu AB üyesi devletlerin Dışişleri Bakanları ile biraraya gelerek Kudüs’ün İsrail’in başkenti olarak tanınması kararının Ortadoğu’daki barış sürecine zarar vermeyeceğini belirtmiştir (New York Times, 2017d).

Trump, Mayıs 2018’de Kudüs’de ABD Büyükelçiliği’nin açılış töreni düzenlenmiştir. Avusturya, Romanya ve Macaristan, AB’nin Kudüs konusundaki resmi tutumu ile ters düşecek şekilde açılış töreni davetini kabul etmişlerdir. Almanya, İrlanda, Malta, Portekiz, Polonya ve İsveç ise daveti reddetmişlerdir (Sputniknews, 2018).

4.2.5. İran Nükleer Programı

1979’da İran’da meydana gelen İslam Devrimi ile AT ve ABD ile İran İslam Cumhuriyeti arasındaki ilişki yeni bir döneme girmiştir. Bu durumun sebebi yeni kurulan İslam hükümeti tarafından ABD’nin ve İsrail’in Ortadoğu’daki çatışmalar, insan hakları ve terör konusundaki tutumlarının eleştirilmesidir. Devrimin ardından geçen ilk on yıllık sürede AB üye devletleri Amerikan ambargosu ve İran’ı izole etme politikasını terk etmiştir. İran’ın ticari potansiyeli AB üye devletlerini böyle bir politika izlemekten alıkoymuştur (Noi, 2011: 150).

Rusya'nın İran'ın nükleer programına sağladığı desteğin durdurulması 1990'larda ABD'nin önceliği olmuştur. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı yaptığı araştırmalar sonucunda İran'ın nükleer silahların yaygınlaşmasını önleme konusundaki taahhütlerine aykırı olarak gizli füzyon madde üretiminde bulunduğunu açıklamıştır. Ekim 2003'te Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu'nun konuya ilişkin resmi bulguları üzerine İran, Fransa, Almanya ve İngiltere ile anlaşarak nükleer zenginleşme faaliyetlerini askıya almıştır (Einhorn, 2004: 22).

Avrupa'da bulunan devletler diplomasi ve müzakere yoluyla İran'ın nükleer faaliyetleri ile ilgili krizin çözülmesi görüşünü savunmaktadır. Ancak ABD bu konuda tam tersi bir politika izlemektedir. George W. Bush İran'ın nükleer faaliyetlerini durdurulmaması durumunda silahlı müdahalede bulunulabileceğini belirtmiştir (Efegil, 2008: 112). ABD açısından değerlendirildiğinde İran'ın uluslararası toplumun etkin bir aktörü olma hedefi ile nükleer kapasitesini geliştirmesi arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Zira İran elinde bulundurduğu nükleer kapasiteyi bu hedefe ulaşmak amacıyla bir koz olarak kullanmaktadır. İki aktörün ilişkileri bu konumdayken İran Ortadoğu'da ABD karşıtlığının artması için çaba göstermiştir. 11 Eylül saldırılarının ardından "teröre karşı savaş" ilkesini benimseyen ABD için anlaşmazlık yaşadığı İran'ın nükleer kapasiteye sahip olması tolere edilebilir bir durum değildir. Ayrıca ABD'nin Ortadoğu'da kurmaya çalıştığı istikrar ve düzen ortamına karşı İran tehdit unsuru olarak görülmüştür (Köse, 2008: 15).

AB öncelikli olarak İran'ın nükleer programına yönelik uzlaştırıcı politika izlenmesi görüşünü savunmuştur. Ancak AB politikası zaman içerisinde uzlaştırıcı politikadan zorlayıcı politikaya doğru değişim göstermiştir. AB'nin politika değişikliğinin iki hedefi bulunmaktadır. İlki İran'ın nükleer zenginleşme faaliyetlerinin durdurulmasıdır. Diğer hedef ise Irak sebebiyle AB-ABD bölünmesi ile bozulan ilişkilerin iyileştirilmesidir. Buna dayanarak Avrupa Konseyi'nin baskısıyla BMGK tarafından Haziran 2010'da uygulamaya konulan 1929 sayılı karar yayınlanmıştır (Noi, 2011: 155). 1929 sayılı karar ile İran'ın nükleer zenginleşme faaliyetlerinin durdurulmasının öncelik olduğu ve bu faaliyetlere yönelik olarak İran'a karşı belirli yaptırımlar uygulanacağı belirtilmiştir (UN Resolution 1929, 2010).

Mart 2013'te Obama İranlı yetkililerle ikili görüşmelere başlamıştır. Ruhani Haziran 2013 tarihinde İran başkanı olarak seçilmiştir. Ruhani Ağustos 2013'te yaptığı

açıklamada Batı ile İran'ın nükleer programı üzerine yaptığı müzakerelerin sürdürüleceğini açıklamıştır. Uzun müzakereler sonrasında 24 Kasım 2013'te Cenevre'de İran'ın nükleer programına dair antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma'nın tarafları ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Çin, AB ve İran'dır. Buna göre uzun dönemli Antlaşma için çalışmalar devam ederken, ekonomik yaptırımların azaltılması karşılığında İran'ın nükleer programının bir kısmının askıya alınması kararlaştırılmıştır (Sterio, 2016: 73).

Yapılan çalışmalar ve müzakereler sonucunda P5+1 olarak bilinen (Fransa, İngiltere, Rusya, ABD, Çin ve AB) ile İran arasında nükleer antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma ile İran'ın nükleer zenginleştirme faaliyetleri yaptığına dair şüphe duyulması durumunda P5+1'in bu üsleri kontrol edebilme yetkisini onaylamıştır. Bununla beraber İran'a nükleer üretimi denetim faaliyetlerine karşı alınacak olan izinlere itiraz etme yetkisi tanınıyordu. İran'a karşı uygulanan silah ambargosunun beş yıl süreli olarak devam etmesi öngörülmüş ancak finans, taşımacılık, petrol ve doğalgaz gibi konularda ambargonun kalkması ile İran'ın ticarete gelişim göstermesi planlanmıştır (BBC, 2015). Antlaşma'ya göre İran nükleer zenginleşme faaliyetlerini üçte iki oranında azaltacaktır. Ayrıca BM, AB ve ABD tarafından yaptırımların kaldırılması Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı tarafından İran'ın sorumluluklarını yerine getirdiğini doğrulaması şartına bağlanmıştır (The Guardian, 2015).

Obama döneminde imzalanan nükleer antlaşma AB ve ABD arasında ortak bir zemin bulunması açısından önemlidir. Ancak Trump, İran'ın nükleer meselesinde Obama'ya göre daha sert bir tutum benimsemiştir. Trump, ABD Kongresine ve Avrupalı müttefiklerine Antlaşma'nın geliştirilmesi için bir son tarih belirlemelerini veya ABD'nin Antlaşma'dan çekileceğini bildirmiştir. Trump, İran'a yönelik yeni yaptırımlar uygulanması gerektiğini açıklamış ve antlaşmayı eleştirmiştir (BBC, 2018).

Trump'ın tutumuna karşın AB üyesi devletlerin İran ile yapılan nükleer antlaşmaya karşı ılımlı tutumu AB-ABD ilişkilerindeki ayrışmayı yeniden gündeme getirmiştir. Trump, İran'ın Antlaşma'ya rağmen BM denetlemelerine karşı çıkması, İran'ın füze konusunda denemelerini sürdürmesi gibi sebeplerle İran ile ilave antlaşmalar yapılması gerekliliğini ileri sürmüştür. Trump bu konuda AB yetkililerinin desteğini istemiştir. Ancak AB bu konuda Trump'ın karşısında yer almıştır (Amerika'nın Sesi, 2018). AB yetkilileri, İran, Almanya, İngiltere ve Fransa

temsilcilerinin katıldığı toplantı ile nükleer antlaşma yerine başka bir seçenek aranmasının doğru olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'nın raporları temel alınarak İran'ın Antlaşma kurallarına uyduğunu belirtilmiştir. Antlaşma'ya imza tarafların Antlaşma hükümlerine uyması gerektiği vurgulanmıştır (Hürriyet, 2018b).

Mayıs 2018 tarihinde ABD lideri Trump, ABD-İran nükleer antlaşmasından çekildiğini açıklamıştır. Antlaşma yetersiz olarak tanımlanmış ve İran'a karşı yaptırımların yeniden uygulanacağı belirtilmiştir. Trump'ın kararı AB üyesi devletler tarafından olumsuz tepkiyle karşılanmıştır. Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron, nükleer silahsızlanma rejiminin tehlikede olduğunu ifade etmiştir. Almanya Dışişleri Bakanı Heiko Maas, nükleer antlaşmanın dünyayı daha güvenli bir yer haline getirdiğini belirtmiştir. İngiltere Dışişleri Bakanı Boris Johnson, İngiltere'nin Ortak Eylem Planı'na bağlı kalmaya devam ettiğini açıklamıştır. AB Dış İlişkiler ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi Federica Mogherini uluslararası topluma İran ile olan nükleer antlaşmaya bağlı kalması konusunda çağrıda bulunmuştur (Aljazeera, 2018).

4.2.6. Ukrayna Krizi

Ukrayna'da 2010 ve 2012 yıllarında gerçekleştirilen başkanlık seçimleri süresince dönemsel gerilimler yaşanmıştır. Ancak Ukrayna krizine giden yolu başlatan ilk olay 2013 Kasım'da gerçekleşmiştir. Ukrayna'nın Rusya'yı destekleyerek AB ile Ortaklık Antlaşması imzalamak istememesi üzerine Ukrayna'nın Kiev kentinde küçük çapta gösteriler başlamıştır. Güvenlik güçlerinin bölgede gerçekleşen protestoları bastırmaya çalışması üzerine protestoların şiddeti artmış ve diğer kentlere yayılmıştır. Krizin başlangıç noktası Ortaklık Antlaşması'nın imzalanmamasıdır. Ancak insan haklarına uyulmaması ve yolsuzluk gibi sebeplerle hükümete karşı protestolar başlamıştır (Bingöl, 2014: 16).

Hükümet karşıtı protestoların artması üzerine protestoculara karşı yasal düzenlemeler yapılması çatışmaları tekrar başlatmıştır. Çatışmaların şiddetlenmesi üzerine yasalar geri çekilmiş ancak Kiev ve Batı Ukrayna'da kamuya ait olan binalar işgal edilerek protestocular tarafından ele geçirilmiştir. Olayların Ukrayna'nın doğu ve güney bölgelerine yoğunlaşması ve Kırım'da çatışmanın şiddetinin artması üzerine

Rusya parlamentodan Kırım'a gerekli olabilecek durumlarda müdahale için onay almıştır (Bingöl, 2014: 17). İç çatışma olarak başlayan olaylar Kırım'a yayılmış daha sonra özerk bir yapıya sahip olan Kırım'ın bağımsızlığını ilanı ile şiddetlenmiştir. Ardından Kırım Parlamentosu tarafından Mart 2014 tarihinde verilen karar ile Kırım'ın Rusya'ya bağlanması sonucu kriz oluşmuştur (Erol: 2014: 2).

Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi ABD tarafından kınanmıştır. Obama, Rusya'nın Kırım'dan birliklerini çekmemesi durumunda bunun Rusya için bedelleri olacağı konusunda Rusya'yı uyarmıştır. Ayrıca ABD yönetimi Rusya'nın izlediği politikanın desteklenmemesinin bir göstergesi olarak Soçi'de Haziran 2014'te düzenlenen G8 zirvesine Rusya'nın katılmamasına karar vermiştir. Bunun yanında ABD, Rusya ile ekonomik konulardaki diyalogunu ve askeri işbirliğini askıya almıştır (Woehere, 2014: 11). ABD yönetimi 6 Mart 2014 tarihinde bir Başkanlık Kararnamesi yayınlarak Kırım bölgesinde barış, güvenlik, istikrar ve egemenliğini tehdit eden kişilere karşı vize yasağı ve mal varlığının dondurulması kararı almıştır (White House Executive Order, 2014).

Bazı Avrupalı devletler ABD'nin Rusya politikasını desteklerken, Avrupalı devletlerin çoğu ABD politikasına karşı çıkmaktadır. Avrupa ve Rusya arasındaki ekonomik ve siyasi ilişkiler bunda etkili olmuştur. Coğrafya ve çıkarlar Avrupalı liderleri Rusya'ya karşı cezalandırıcı yaptırımlar uygulamaktan alıkoymuştur. ABD'nin aksine AB'nin Rusya'ya karşı uyguladığı yaptırımlar belirli zaman dilimleri temelinde ve kolaylıkla geri alınabilir özelliğe sahiptir (Merry, 2015: 5). Bununla birlikte AB yaptırımların süresini uzatmaktadır. Vize konuları ile ilgili ikili müzakereler askıya alınmıştır. Kısıtlayıcı önlemler kapsamında 149 kişinin hesapların dondurulmasına ve vize yasağı uygulamasına karar verilmiştir. Haziran 2018 itibariyle altı ay süreyle uzatılmıştır (European Union Newsroom, 2018).

Ukrayna öncelikli olarak AB üyeliğini hedeflemiştir Ancak Ukrayna'nın Rusya ile olan bağı ve AB bütçesi için yük oluşturması sebebiyle pek çok Avrupalı devlet bu duruma karşı çıkmıştır. Ortaklık Antlaşması, AB'nin Ukrayna'ya kendi değerlerini benimsetmesi ve ekonomik bağları güçlendirmesi için önemli bir araç olarak görülmüştür Ukrayna'da başlayan protestolara karşı Ukrayna yönetimi tarafından gösterilen şiddet AB tarafından kınanmıştır. 18 ve 19 Şubat 2014 tarihlerinde şiddet

olaylarının tırmanması üzerine AB, şiddetten sorumlu olan Ukraynalı yetkililere karşı vize yasağı ve mal varlıklarının dondurulması kararı almıştır (Woehrel, 2014: 6).

AB ülkeleri arasında Ukrayna'da yaşanan olaylara nasıl müdahale edileceği konusunda fikir ayrılıkları bulunmaktadır. Sovyet işgali deneyimini yaşayan Polonya ve Litvanya Rusya'ya ağır yaptırım koşullarıyla karşılık verilmesi gerektiğini savunurken, Rusya ile ticari ilişkileri bulunan Fransa ve Almanya gibi ülkeler diplomasi gücüne vurgu yapmaktadır (Bayraklı, 2014: 4). İki aktörün uyguladığı yaptırımların soruna çözüm getirmediğine dair eleştirilere rağmen bu yaptırımlar 2016 yılında yenilenmiştir. Yaptırımların amacının Rusya'nın topraklarını genişletmesi ve Rusya tarafından yeni bir saldırı ihtimaline karşılık Batılı müttefiklerin birlikte cevap verebileceğini göstermek olduğu vurgulanmıştır. Başkan Trump'ın yaptırımları gevşeteceği yönündeki beklentiye karşılık 2017 yılındaki ABD Kongresinde ABD yaptırımlarını güçlendirmiştir (Wickett, 2018: 17).

AB ve ABD'nin farklı yaklaşımlarının sebebini coğrafi faktörlere ve enerji bağımlılına bağlayan görüşler bulunmaktadır. Macaristan ve Slovakya gibi enerji arzı ve ticaret konusunda Rusya ile yakın ilişkiye sahip üyeler misillemenin Rusya ile ilişkileri kötüleştireceğini savunmuştur. Ancak Baltık ülkeleri daha sıkı yaptırımları desteklemiştir. Enerji bağımlılığında verileri incelendiğinde Avusturya'nın gaz ihtiyacının % 70'ini Rusya'dan karşıladığı görülmüştür (Wickett, 2018: 17)

SONUÇ

Savaşın temel hammaddeleri sayılan demir ve çeliğin ortak bir havuzda toplanması düşüncesi ile kurulan AKÇT, AB'nin temellerini oluşturmuştur. AKÇT'den başlayarak siyasi ve ekonomik bütünleşme yolunda atılan adımlarla günümüzdeki şeklini alan AB *sui generis* yapısıyla uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biri konumundadır. Bu sebeple süper güç olarak nitelendirilen ABD ile AB ilişkileri dış politika ve güvenlik gündemini oluşturmada belirleyici rol oynamaları açısından büyük önem taşımaktadır. AB-ABD ilişkilerinde işbirliğine yönelik gelişmeler bulunmakla beraber Sovyetler Birliği'nin dağılması iki aktörün ilişkisinde bir dönüm noktası oluşturmuştur.

1991 yılında Soğuk Savaş'ın bitmesi AB-ABD ilişkilerinin yanında uluslararası sistemi ve güvenliği etkilemiştir. Uluslararası sisteme yönelik kutupluluk tartışmaları ve güvenlik kavramının kapsamının genişlemesi dönemin dış politika ve güvenlik gündeminde yer alan önemli konulardır. Uluslararası sistem kavramı uluslararası ilişkilerdeki temel kavramlardan biri olarak kabul edilmektedir. Özellikle neorealist kuram sistemde baskın konumdaki güç sayısını temel alarak kutupluluk kavramı üzerinden sistemi sınıflandırmaktadır. Sistemde tek bir baskın güç bulunması durumunda tek kutupluluk, iki baskın güç bulunması durumunda iki kutupluluk, üç veya daha fazla gücün başat güç olması durumunda ise çok kutupluluk olduğu belirtilmiştir. 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın ABD üstünlüğü ile tamamlanması, askeri güç kapasitesi, savunma harcamaları gibi başlıklar dikkate alınarak sistemin tek kutuplu yapıya sahip olduğunu ileri süren görüş bulunmaktadır. AB, Rusya ve Çin gibi aktörlerin sistemde önemli aktörler olduğunu savunan çok kutupluluk taraftarları ise bu düşünceye karşı çıkmışlardır.

Uluslararası güvenlik kavramının kapsamı genişleyerek asli güvenlik örgütlerinden biri olarak görülen NATO değişim geçirmiştir. Geleneksel anlamda güvenlik askeri güç ve buna yönelik tehditler üzerinden tanımlanmıştır. Ancak 1990'lardan sonra göç, çevre sorunları, KİS'ler gibi konular da güvenlik gündemi içerisinde değerlendirilmiştir. Genişleyen güvenlik kavramının etkisiyle uluslararası sorunların çözümünde BM önemli bir rol üstlenmiştir. NATO, Sovyet sonrası Avrupalı

devletleri bünyesine katarak Avrupa'nın "eski Avrupa" ve "yeni Avrupa" şeklinde bölünmesinin önüne geçmeye çalışmıştır.

Köklü bir geçmişe sahip olan ABD'nin dış politikasının belirlenmesinde göreve gelen ABD Başkanının dış politika ve güvenlik anlayışı etkili olmuştur. George H. W. Bush dönemi dış politikası "yeni dünya düzeni" kavramının yeniden canlandırılması ile bilinmektedir. Yeni dünya düzeni kavramı Birinci ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki dönemi tanımlamak için de kullanılmıştır. Ancak kavram 1990'da gerçekleşen Körfez Krizi'nde ABD liderliğinde oluşturulan koalisyonun başarı kazanması ile yeniden gündeme gelmiştir. ABD Ortadoğu'da barış ve istikrara dayanan düzenin sağlanması ve ABD'nin bu dönemdeki lider konumunun güçlendirilmesi amacıyla yeni dünya düzenine vurgu yapmıştır. Bush'un ardından göreve gelen Bill Clinton'ın dış politikasında demokrasi, ekonomi ve çevre konuları gibi alçak politika konuları merkezde yer almıştır. Diplomasinin kullanımı ön planda tutularak savunmanın NATO kontrolünde sağlanması gerekliliği belirtilmiştir. Bu dönemde ekonominin geliştirilmesi amacıyla APEC ve NAFTA gibi uluslararası ekonomik örgütlerle bütünleşmenin arttırılması için çaba gösterilmiştir. Balkanlar'da önceleri pasif bir politika izlenmesine karşın soykırım ve insan hakları ihlallerinin gündeme gelmesiyle ABD aktif bir politikaya geçiş yapmıştır.

11 Eylül 2001 tarihinde İki Kulelere yapılan terör saldırısı ABD dış politika tarihini iki döneme ayırmıştır. 11 Eylül'ün ardından ABD dış politikasında "teröre karşı savaş" anlayışı hakim olmuştur. ABD'nin bu anlayışı AB'nin benimsediği değerler ile örtüştüğünden AB, ABD'yi terörle mücadelede desteklemiştir. 2008 yılında göreve gelen Barack Obama dış politikasında Asya ülkeleri ve Çin'in yükselen gücünü ön planda tutmayı hedeflemiştir. Ancak 2011 yılında Ortadoğu'daki demokratikleşme hareketi olarak başlayan Arap Baharı odağın tekrar Ortadoğu'ya yönelmesini sağlamıştır. Arap Baharı kapsamında gerçekleşen çatışmalarda daha aktif bir politika izlenmesi beklenen ABD'nin beklentiyi karşılamaması eleştirilere sebep olmuştur. Obama'nın ardından ABD Başkanı olarak seçilen Donald Trump'ın, "Önce Amerika" sloganı öncüllerinden farklı bir anlayışa sahip olduğunun göstergelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Özellikle İngiltere'nin AB'den ayrılması, mülteci sorunu ve NATO'ya karşı tutumu ABD'nin AB'den uzaklaşacağına dair bir izlenim oluşturmuştur.

AB'nin güvenlik ve savunma yönündeki bütünleşme girişimlerinin temeli AST girişimlerine dayanmaktadır. Ortak bir savunma yapısı oluşturulması düşüncesine yönelik bu adım Fransa'nın olumsuz tavrı sebebiyle uygulamaya konulamamıştır. AST'nin ardından 1961 ve 1962 Fouchet Planları da başarısızlığa uğramıştır. Başarısız girişimlere karşın BAB'ın kuruluşu ortak savunma ve güvenliğe yönelik olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir. 1948 yılında imzalanan Brüksel Antlaşması ile temelleri atılan ve kolektif savunma amacına yönelik bir yapı olan BAB, 1954 yılında kurulmuştur. Ancak NATO'nun asli uluslararası güvenlik örgütü konumu sebebiyle 1980'li yıllara kadar pasif bir konumda kalmıştır. 1984 yılında Roma Deklarasyonu ile BAB'ın yeniden canlandırılması sağlanmıştır.

Savunma alanında bütünleşmeye yönelik atılan adımların yanında dış politika ve politik bütünleşme hedefine yönelik olarak ASI'nin gerçekleştirilmesine çalışılmıştır. 1970 yılında yayınlanan Davignon Raporu ile üye devletlerin ortak bir dış politika belirlemeleri ve devletler arasında koordinasyonun sağlanması amaçlanmıştır. Davignon Raporu ile oluşturulan ASI'nin geliştirilmesi amacıyla Kopenhag Raporu, Tindemans Raporu, Londra Raporu ve Stuttgart Deklarasyonu yayınlanmıştır. Ayrıca 1986 yılında imzalanan Tek Avrupa Senedi'nde yer alan hükümler ile dış politikadaki bütünleşmenin artması sağlanmıştır.

1990'lı yıllarda Balkan ülkelerindeki karışıklıklar ve Körfez Krizi Avrupa'nın dış ve savunma politikasına olan ihtiyacını gündeme getirmiştir. 1993 yılında uygulamaya konulan Maastricht Antlaşması ile AB'de üç sütunlu yapı oluşturulmuştur. İlk sütun Topluluk sütunu, ikinci sütun ODGP ve üçüncü sütun Adalet ve İşleri sütunudur. Maastricht Antlaşması ile Topluluk Birlik ismini almıştır. ODGP'nin kuruluşunun yanında BAB ile ilgili de önemli düzenlemeler yapılmıştır. BAB, Antlaşma içerisinde tamamlayıcı unsur olarak tanımlanmış ve böylelikle NATO'ya rakip olma hedefi taşımadığı vurgulanmıştır.

Maastricht Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Kosova Krizi'nde AB'nin aktif bir politika izleyememesi ODGP'nin bir parçası olarak AGSP'nin uygulamaya konulmasını yeniden gündeme getirmiştir. 1998 yılında St. Malo Zirvesi ile AGSP'nin çerçevesi ve temel amaçları belirlenmiştir. ABD'de gerçekleşen 11 Eylül saldırılarının ardından yaşanan gelişmeler AGSP'nin verimliliği tartışmalarını beraberinde

getirmiştir. Terörle mücadelede ABD'yi destekleyen AB, 2003 Irak Savaşı konusunda ABD'ye karşı bir dış politika benimsemiştir.

2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ODGP ve AGSP açısından önemli değişiklikleri beraberinde getirmiştir. AB Dışişleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilciliği pozisyonu oluşturulmuştur. Bu pozisyonda görevli olan Temsilci'ye AB'yi dış ilişkilerde temsil etme görevi verilmiştir. Avrupa Savunma Ajansı'nın savunma konularında destek sağlayacağı belirtilmiştir. Kalıcı Yapısal İşbirliği kavramı ile savunma konularında alınan kararların oybirliği gerektirmesi sebebiyle fikir birliğine varmada yaşanan zorlukların aşılması hedeflenmiştir. Birliğin oylama sistemindeki değişiklik ve Konsey Başkanı'nın görevde olacağı süre değişikliğe uğramıştır.

2016 yılında yayınlanan Güvenlik ve Savunma Kış Paketi ile Avrupa güvenliği için atılacak olan ek adımlar bulunduğu ve Avrupa Savunma Eylem Planı ile Avrupa'nın savunma harcamalarında daha fazla sorumluluk alması gerekliliği belirtilmiştir. 2017 Avrupa Savunmasının Geleceğine İlişkin Yansımaya Belgesi'nde ise Avrupa'nın savunma ve güvenlik politikalarının gelecekte nasıl bir değişim geçireceğine ilişkin farklı planlar açıklanmıştır.

AB ve ABD ilişkilerinde 1990 Transatlantik Deklarasyonu ve 1995 Yeni Transatlantik Gündem belgeleri ile ikili ilişkilerde olumlu adımlar atılmıştır. Clinton döneminde gerçekleşen 1992-1995 Bosna Savaşı'nın ABD güvenliği için doğrudan bir tehdit oluşturmaması sebebiyle başlangıçta olaylara müdahalede bulunulmaması yönünde bir tutum gösterilmiştir. NATO temel sorumlu uluslararası örgüt olarak görülerek 1994 yılında kabul edilen BİO ile NATO'nun güvenlik meseleleriyle baş edebilmesi için güçlendirilmesi hedeflenmiştir.

2001 yılında ABD'de gerçekleşen terör saldırılarına karşı ABD'nin terörü durdurmaya yönelik politikası AB tarafından desteklenmiştir. Ancak 2003 Irak Savaşı'nda izlediği politika AB ve ABD ilişkilerindeki temel çatışma alanlarından birini oluşturmuştur. Bununla beraber Rusya'nın yükselen güç olması ve İran'ın nükleer meselesi sebebiyle Bush'un ikinci döneminde ikili ilişkilerde tekrar işbirliğine yönelik adımlar atılmıştır. Obama ise AB'nin temel değerleri olan çevrenin korunması ve hukukun üstünlüğü gibi konulardaki tutumuyla AB-ABD ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Obama çevrenin korunması amacıyla iklim değişikliğine yönelik

antlaşmayı imzalamıştır. Ancak hukukun üstünlüğü ilkesine duyduğu saygının göstergesi olarak Guantanamo hapisanesinin kapatılmasını vaat ettiği halde başarı sağlayamamıştır. Afganistan'da AB ve ABD arasında yük paylaşımının dengesiz olması ve 2011'de başlayan Arap Baharı'na yönelik ABD'nin pasif politikası ikili ilişkilerdeki ayrışmayı ön plana çıkarmıştır. Trump döneminde NATO'nun işlevini yitirmiş bir örgüt olarak tanımlanması ve Trump'ın AB'nin ve özellikle Almanya'nın mülteci politikasını eleştirmesi ABD'nin AB'ye karşı tutumunun sorgulanması sebep olmuştur. Bu çalışmada AB ve ABD ilişkilerinde temel ayrışma ve çatışma alanlarından 2003 Irak Savaşı, İsrail-Filistin meselesi, İran nükleer krizi, Ukrayna krizi, Körfez krizi ve Bosna Savaşı gibi örnekler değerlendirilerek dış ve güvenlik politikalarındaki farklılık ortaya konulmuştur

KAYNAKÇA

Acet, Gül Seda ve Doğan, Fazlı, “11 Eylül Olayları Sonrası ABD Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine”, *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 33, 2017, ss. 59-76.

Açıkmeşe, Sinem & Dizdaroğlu, Cihan, *NATO-AB İlişkileri İşbirliği ve Çatışma Dinamikleri*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013 Kasım.

Akçay, Ekrem, Yaşar, “Barack Obama Dönemi AB-ABD İlişkileri”, *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 4, 2017, ss. 713-731.

Archick, Kristin & Mix, Derek, “*The European Union’s Reform Process: The Lisbon Treaty*”, USA: Congressional Research Service, 2011, pp. 1-6.

Arı, Tayyar, *Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği*, Bursa: MKM Yayınları, 2010.

Arı, Tayyar & Pirinççi, Ferhat, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD’nin Balkan Politikası”, *Alternatif Politika*, Cilt: 3, Sayı: 1, 2011, ss. 1-30.

Arman, Murat, Necip & Bozdağlıoğlu, Yücel, *Uluslararası Politika I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2012.

Arslan, Rıza, “Avrupa Birliği Savunma Politikası: Dünya Sahnesine Geri Dönüş Mü?”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, No: 1, 2005, ss. 229-248.

Aybet, Gülnur, “NATO’s New Missions”, *Perceptions*, Vol: 4, No: 1, 1999.

Aydın, Aydın, Bakıncak, Emir, “Uluslararası Güç Dengesi ve İki Kutupluluk Arasındaki İlişki”, *C.Ü İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 1, 2016, ss. 95-112.

Aydın, Mustafa, Atalay, Ahmet Haluk (ed.), *Strateji ve Güvenlik*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2012.

Bache, Ian & Stephen, George, *Politics in the European Union*, New York: Oxford University Press, 2006.

Baç, Meltem Müftüler, *Türkiye Avrupa Birliği İlişkilerine Güvenlik Boyutlu Bir Bakış*, İstanbul: TESEV Yayınları, 2006.

Baç, Meltem Müftüler, Tetik, Damla “The United States and the European Union: Transatlantic Relations, Multilateralism and International Stability”, *Marmara Journal of European Studies*, Vol: 24, No: 1, 2016, pp. 43-68.

Bailes, Alison, Whiting, Graham Messervy, *Death of an Institution The end for Western European Union, a future for European defense?*, Belgium: Egmont Publishing, 2011.

Balcı, Ali, “Avrupa Birliği’nin Filistin Politikası”, Kemal, İnat, Ali, Balcı (ed.), içinde *Ortadoğu Yıllığı*, İstanbul: Nobel Yayınları, 2005.

Baldwin, David, “Security Studies and The End of The Cold War”, *World Politics*, No: 48, 1995, pp. 117-141.

Baldwin, David, “The Concept of Security”, *Review of International Studies*, Vol: 23, No: 1, 1997, pp. 5-26.

Bardakçı, Selma, “Amerika Küresel Liderlik Rolünden Emekli mi Oluyor?”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, 2017, ss. 58-61.

Baykal, Sanem, “Reform Antlaşması ve Getirdikleri Kurumsal Yapı Çerçevesinde Genel Bir Değerlendirme”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 7, No: 1, 2007, ss. 45-67.

Baylis, John, “Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 8, 2008, ss. 69-85.

Bayraklı, Enes, *Avrupa Birliği’nin Ukrayna Kriziyle İmtihani*, İstanbul: SETA Vakfı Yayınları, Sayı: 40, 2015.

Bindi, Federiga, Angeleescu, Irina (ed.), *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe’s Role in the World*, Washington: Brookings Institution, 2012.

Bingöl, Oktay, “Ukrayna Krizinin Ulusal, Bölgesel-Küresel Bağlamı ve Gelecek Öngörülerini”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 41, 2014, ss. 15-38.

Birsel, Haktan, “Başlangıçtan Günümüze NATO Sorunsalı “Madalyonun İki Yüzü””, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 25, 2012, ss. 109-124.

Biscop, Sven, "The European Security Strategy Implementing a Distinctive Approach to Security", Brüksel: Royal Institute for International Relations, 2004, pp. 1-42.

Biscop, Sven, *The European Security Strategy: A Global Agenda for Positive Power*, UK: Ashgate Publishing, 2005.

Bloed, Arie, Ramses A. Wessel (ed.), *The Changing Functions of the Western European Union Introduction and Basic Documents*, Dordrecht: Martinus Nijhoff Publishers, 1994.

Boxill, Ian, "From Unipolar to Multipolar: The Remaking of Global Hegemony", *Ideaz*, Vol: 10-12, 2012-2014, pp. 2-93.

Boztaş, Asena, "Wilson İlkeleri'nin Türk Dış Politikasına Yansımaları: Realist ve Pragmatist Bir Perspektif", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 14, 2014, ss. 163-176.

Bölme, Selin, Ulutaş, Ufuk, "Birleşmiş Milletler'de Filistin Oylaması: Devlete Doğru mu?", *SETA Analiz*, Sayı: 44, 2011, ss. 4-20.

Burwell, Frances, "The United States and Europe in Global Arena", Ivo, Daalder (ed.). in *The United States and Europe in Global Arena*, Great Britain: Palgrave Macmillan Publishing, 1999.

Cameron, Fraser, *The Foreign and Security Policy of the European Union Past, Present and Future*, England: Sheffield Academic Press, 1999.

Cameron, Fraser, *US Foreign Policy After the Cold War: Global Hegemon or Reluctant Sherrif*, New York: Routledge, 2005.

Cebeci, Münevver, "The Middle East and Iraq in EU and US Foreign Policy Implicationsfor Transatlantic Relations" in Münevver, Cebeci (ed.), *Issues in EU and US Foreign Policy*, United Kingdom: Lexington Books Publishing, 2011.

Chakhava, Ketevan, "Transatlantic Relations The United States of America, Europe and NATO", *Journal of Social Science*, Vol: 1, No: 2, 2012, pp. 35-42.

Charaountaki, Marianna, "US Foreign Policy in Theory and Practice: From Soviet Era Containment to the Era of the Arab Uprisings", *Journal of International Relations and Foreign Policy*, 2014, Vol: 2, No: 2, pp. 123-145.

Chatterjee, Aneek, *International Relations Today*, India: Pearson Publishing, 2010.

Cicioğlu, Filiz, Bal, Gamze, “Avrupa Birliği’nin İsrail-Filistin Sorununa Yönelik Politikası”, *International Congress on Political, Economic and Social Studies*, No: 2, 2017, ss. 43-57.

Copson, Raymond, *Iraq War: Background and Issues Overview*, USA: Congressional Report Services, 2002.

Csanyi, Peter, “Future Perspectives of Transatlantik Alliances” in Sudeshna, Roy, Dana Cooper, Brian M. Murphy (ed.), *Transatlantic Relations and Modern Diplomacy: An Interdisciplinary Examination*, New York: Routledge Publishing, 2014, pp. 213-227.

Çiftçi, Kemal, “Soğuk Savaş Sonrasında ABD : “Rıza”ya Dayalı “Hegemonya”dan “İmparatorluk” Düzenine”, *ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 10, 2009, ss. 203-219.

Daalder, Ivaio, “Are the United States and Europe heading for divorce?”, *International Affairs*, Vol: 77, No: 3, 2001, pp. 553-567.

Daddow, Oliver, *International Relations Theort The Essentials*, London: Sage Publishing, 2013.

Dağı, Zeynep, *Uluslararası Politikayı Anlamak: Ulus Devlet’ten Küreselleşmeye*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2007.

Dağcı, Kenan, Sak, Elif, “AB’nin Dış Politikası Açısından Filistin-İsrail Sorununa Temel Yaklaşımı ve Araçları: Deklarasyonlar ve Ekonomik Yardımlar”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 5, Sayı: 10, 2015, ss. 9-30.

Dalar, Mehmet, “Dayton Barış Antlaşması ve Bosna-Hersek’in Geleceği”, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 1, Sayı: 16, 2008, ss. 91-123.

Danju, İpek, Maasoglu, Yasar, Maasoglu, Nahide, “The Reasons Behind US Invasion of Iraq”, *Procedia Social and Behavioral Sciences*, No: 81, pp. 682-690.

Davidson, Janine, Brimley, Shawn, “Defence” in Xenia, Dormandy (ed.), *The Next Chapter: President Obama’s Second Term Foreign Policy*, London: Chatham House Publishing, 2013.

Demir, Sertif, “Avrupa Güvenlik Mimarısının Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’nin Bu Güvenlik Meselesindeki Yeri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 5, Sayı. 9, 2009, ss. 9-43.

Demirtepe, Turgut, Erdoğan, İbrahim, “Obama’nın Afganistan Stratejisi: Değişim ve Süreklilik”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 9, Sayı 17, 2013, ss. 49-83.

Dietrich, John, *The George W. Bush Foreign Policy Reader: Presidential Speech with Commentary*, New York: Routledge, 2015.

Dimitrova, Anna, “Transatlantic Relations Under Obama’s Presidency Between Dream and Reality” in Hartmut, Malhold (ed.), *Europe Under Stress Internal and External Challenges fort he EU and Its EU Members*, Baden: Nomos Publishing, 2016, pp. 127-136.

Dinan, Desmond (ed.), *Avrupa Birliği Ansiklopedisi 1-2*, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2005.

Dinicu, Anca, “Considerations on The Post Cold War Security Environment ThroughSome Features Considered Characteristics. The PIC Model”, *Revista Academiei Fortelor Terestre*, Vol: 21, Issue: 4, 2016, pp. 312-320.

Doğan, Nejat, “NATO’nun Örgütsel Değişimi, 1949-1999: Kuzey Atlantik İttifakından Avrupa-Atlantik Güvenlik Örgütüne”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 60, Sayı: 3, 2005.

Drell, Sidney, D, *Nuclear Weapons, Scientists, And the Post Cold War Challenge: Selected Papers on Arms Control*, Singapore: World Scientific Publishing, 2007.

Duffield, John, “NATO’s Functions After the Cold War”, *Political Science Quartetly*, Vol. 109, No. 5, 1994-1995, pp. 763-787.

Duignan, Peter, *NATO: Its Past, Present and Future*, United States of America: Hoover Institution Press Publication, 2000.

Duquette, Elizabeth, “The European Union’s Common Foreign and Security Policy: Emerging From the US Shadow?”, *University of Chicago Law School Journal*, Vol: 7, No: 2, 2001, pp. 170-196.

Efe, Haydar, “AB’nin “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası” Oluşturma Çabaları”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 2, 2007a, ss. 1-31.

Efe, Haydar, “AB’nin Gelişen “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası” ve Türkiye”, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 9, Sayı: 3, 2007b, ss. 127-145.

Efe, Haydar, “Avrupa Birliği’nin Ortak Dış ve Güvenlik Politikası”, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 1, 2008, ss. 66-78.

Efegil, Ertan, Musaoğlu, Nezihe, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemin Uluslararası Sistemin Yapısına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Eleştiri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt 2, Sayı 4, 2009, ss. 1-24.

Efegil, Ertan, “Bush Doktrini ve Dünya Güvenliğine Etkileri”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, No: 8, 2008, ss. 103-122.

Einhorn, Robert, J, “A Transatlantic Strategy on Nuclear Programme”, *The Washington Quarterly*, Vol: 27, No. 4, 2004, pp. 21-32.

Emiroğlu, Hüseyin, Çakır, Muhammet Faruk, “Yugoslavya’nın Dağılması Sürecinde Dış Politika Parametreleri (1990-1995)”, *Avrasya Etüdüleri Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 33, 2008, ss. 83-112.

Eralp, Atilla, *Devlet ve Ötesi*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Erhan, Çağrı, “ABD’nin Ulusal Güvenlik Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 56, Sayı 4, 2001, ss. 77-93.

Erol, Seyfettin, M., “Ukrayna-Kırım Krizi“ Ya Da “İkinci Yalta Süreci””, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 41, 2004, ss. 1-14.

Gallis, Paul, The NATO Summit at Bucharest, 2008, *CRS Report for Congress*, 5 Mayıs 2008.

Göngen, Mehmet, Ali, “Arap Baharı Karşısında ABD’nin Tutumu”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, No: 33, ss. 2-14.

Gözen, Ramazan, *Uluslararası İlişkiler Sonrası Çoğulculuk, Küreselleşme ve 11 Eylül*, İstanbul: Alfa Yayınları, 2004.

Gözen, Ramazan, “Uluslararası Sistemde Amerika Birleşik Devletleri” içinde Ramazan, Gözen (ed.), *Amerikan Dış Politikası*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016a.

Gözen, Ramazan, “ABD Dış Politikası Yaklaşımları” içinde Ramazan, Gözen (ed.), *Amerikan Dış Politikası*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2016b.

Gözkaman, Armağan, “Avrupa Savunma Topluluğu’nun Reddi Üzerine Bir Analiz”, *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 2, 2014, ss. 6-19.

Gül, Ramazan, “Kuruluşundan 21. Yüzyıla: 1990’larda NATO’da Devamlılık ve Dönüşüm”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, No 1, ss. 247-265.

Ham, Peter van, *Trump’s Impact on European Security Policy Options in a Post-Western World*, Netherland: Clingendael Report Publishing, 2018.

Hook, Steven. W. Spanier, John, çeviren Özge Zihnioğlu, *Amerikan Dış Politikası İkinci Dünya Savaşı’ndan Günümüze*. İstanbul: İnkılap, 2016.

Holloway, David, “Nuclear Weapons and International Relations Since the End of the Cold War” in Geir, Lundestad (ed.), *International Relations Since the End of the Cold War: New and Old Dimensions*, United Kingdom: Oxford University Press, pp. 149-167, 2013.

Howorth, Jolyon, *A New Institutional Architecture for the Transatlantic Relationship?*, Brussels: IFRI Publishing, 2009.

Huesken, W., Felix, “International Systems, Polarity, Cybertechnology and Stability”, *A Journal of Science, Technology, Ethics and Policy*, Vol.: 3, Issue: 1, 2012, pp. 42-46.

Huldt, Bo, “The Iraq War and The Transatlantic Relationship”, in Halleberg, Jan, Karlsson, Hakan (ed.), *The Iraq War: European Perspectives on Politics Strategy and Operations*, Oxon: Taylor & Francis Publishing, pp. 90-104, 2005.

Hunter, Robert, *The European Security and Defense Policy NATO’s Companion or Competitor*, Pittsburg: National Defense Research Institute, 2002.

Hyland, William, *Clinton's World: Remaking American Foreign Policy*. United States: Praeger, 1999.

Hyun, Kim, "Comparing North Korea Policies of The Obama and Trump Administrations", *Nanzan Review of Academic Studies*, Vol: 39, 2017, pp. 45-69.

Ikenberry, John, Mastanduno, Michael ve Wohlforth, William, "Unipolarity, State Behavior and Systemic Consequences", *World Politics*, Vol: 61, No: 1, 2009, pp. 1-27.

İşyar, Ömer Göksel, "Günümüzde Ulusal Güvenlik Stratejileri: Kavramsal Çerçeve ve Uygulama", *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2008, ss. 1-42.

Johns, Raymond, "Bosnia and Collective Security: The UN, EC, NATO, CSCE, WEU-Which Task for Whom?", *Executive Research Project*, Washington: The Industrial College of Armed Forces, 1993.

Johnson, Matt, *Everything You Need to Know About The Basics of International Relations*, Brainmass Publishing, 2012.

Juncos, E. Ana, *EU Foreign and Security Policy in Bosnia: The Politics of Coherence and Effectiveness*, Manchester: Manchester University Press, 2013.

Kagan, Paul, *Of Paradise and Power America and Europe in New World Order*, New York: Alfred Knopf Publishing, 2003.

Kahn, Greg, "The Fate of the Kyoto Protocol Under the Bush Administration", *Berkeley Journal of International Law*, Vol: 21, Issue. 3, 2001, pp. 548- 572.

Kahraman, Sevilay, "Avrupa Birliği ve Irak Krizi", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 4, 2003, ss. 151-161.

Kanat, Kılıç Buğra, "Obama'nın İkinci Dönem Amerikan Dış Politikası", *Analiz*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı: 93, 2014

Kanat, Kılıç Buğra, Michalke, Keri Lyn, Hannon Jackson, "Trump Yönetiminin Politika Öncelikleri", *Analiz Dergisi*, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı, Sayı: 188, 2017.

Kantarıcı, Şenol, "Soğuk Savaş Sonrası Uluslararası Sistem: Yeni Sürecin Adı "Koalisyonlar Dönemi mi?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 8, Sayı 16, 2012, ss. 47-85.

Kaplan, Morton, *System and Process in International Politics*, United Kingdom: ECPR Press, 2005.

Karabel, Sibel, “Avrupa Birliği’nin 2016 Güvenlik Strateji Belgesi”, *Bilgesam Analiz*, No: 1308, 2016.

Karabulut, Bilal, “Birinci Dünya Savaşı ve Uluslararası İlişkilerde İdealizmin Yükselişi”, *Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 15, 2014, ss. 57-72.

Kaufman, P, Joyce, *NATO and The Former Yugoslavia Crisis, Conflict and the Atlantic Alliance*, United States of America: Rowman & Littlefield Publishers, 2002.

Kaufman, P, Joyce, *A Concise History of US Foreign Policy*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2006.

Kavuncu, Sibel, “Nükleer Silahsızlanma Yolunda START Süreci”, *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt 5, Sayı 8, 2013, ss. 119-148.

Kaya, Sinem, “Avrupa Birliği’nin Genel Ortadoğu Politikası Bağlamında İsrail’in Gazze Operasyonuna Yaklaşımı”, *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 1, Sayı: 2, 2009, ss. 39-46.

Keersmaker, Goedele de, “Multipolar Myths and Unipolar Fantasies”, *Security Policy Brief*, No: 60, 2015, pp. 1-7.

Keukeleire, Stephen, ‘From Taboo to a Spearhead’, in Federiga Bindi, Irina Angelescu (ed.), *The Foreign Policy of the European Union: Assessing Europe’s Role in the World*, Brookings Institution Press, pp. 51-72.

Kesgin, Serdar, “NATO’nun Genişleme Politikasının Karadeniz Güvenliğine Etkisi”, ICANAS 38, 10-15 Eylül 2007, Ankara.

Khalilzad, Zalmay, “Trump and Bipartisan Foreign Policy”, *The National Interest*, Issue 147, 2017, pp. 79-91.

Kızıltan, Alaattin, Kaya, Yasemin “Avrupa Birliği’nin Ortak Dışışleri ve Güvenlik Politikasına Bir Bakış”, *İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 1, 2005, ss. 201-225.

Kibaroglu, Mustafa, “Kitle İmha Silahları ile Yeni Terör: Kıyametin Eşığı mi?”, *Avrasya Dosyası Dergisi*, Sayı: 3, Cilt: 12, 2006, ss. 119-137.

Kistersky, Leonid, *New Dimensions of the International Security System after the Cold War*, Stanford University Center for International Security and Arms Control, 1996.

Kocamaz, Sinem, “Lizbon Antlaşması Çerçevesinde Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasının Geleceği”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, Cilt: 10, No: 3, 2010, ss. 951-980.

Korkmaz, Kürşat, “Transatlantik İlişkilerin Savunma Boyutunun Değerlendirilmesi”, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 1, 2018, ss. 157-186.

Köse, Talha, *İran Nükleer Programı ve Ortadoğu Siyaseti: Güç Dengeleri ve Diplomasinin İmkanları*, İstanbul: SETA Yayınları, 2008.

Krauthammer, Charles, “The Unipolar Moment”, *Foreign Affairs*, Vol: 70, No: 1, 1990, pp. 23-33.

Kriz, Zdenek, *NATO After the End of Cold War: A Brief History*, Brono: Muni Press, 2015.

Krupnick, Charles, “European Security Institutions and Structures” in Janet Adamski, Mary Tory Johnson ve Christina Chewiss (ed.), *Old Europe New Security: Evolution for Complex World*, England: Ashgate Publishing Limited, 2006, pp. 57-70.

Kurtbağ, Ömer, *Amerika'nın Yeni Sağı ve Dış Politika: Hegemonya Ekseninde Bir Analiz*, Ankara: USAK Yayınları, 2010.

Kürkçüoğlu, Ömer, “Fransız Devrimi”, Çağrı Erhan, Esra Yakut (ed.), *Siyasi Tarih I*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, 2012.

Laos, Nicholas K, “International Security in the Post-Cold War Era”, *Perceptions*, Cilt IV, Sayı 4, 2000, pp. 2-8.

Larik, Joris, “The EU's Global Strategy In The Age of Brexit and America First”, *Leuven Centre for Global Governance Studies*, No: 193, 2017, pp. 2-29.

Larivé, H. A. Maxime, *Debating European Security and Defense Policy Understanding the Complexity*, USA: Ashgate, 2014.

Larres, Klaus, “Donald Trump and America's Grand Strategy: US Foreign Policy Toward Europe, Russia and China”, *Global Policy*, 2017, pp. 1-19.

Laursen, Finn, Sophie, Vanhoonacker (ed.), *The Intergovernmental Conference on Political Union, Institutional Reforms, New Policies and International Identity of the European Community*, Maastricht: Martinus Nijhoff Publishers, 1992.

Leggett, A. Jane, "President Obama's Climate Action Plan" in Shake, Blake (ed.), *President Obama's Climate Action Plan*, New Yprk: Nova Science Publishers, 2013.

Lepgold, Hoseph, "NATO's Post Cold War Collective Action Problem", *International Security*, Vol: 23, No: 1, 1998, pp. 78-106.

Levy, Peter, *Encyclopedia of Reagan-Bush Years*, USA: Greenwood Press, 1996.

Lesperance, F. Wayne, "American Foreign Policy and the 2016 Presidential Election", *Society*, Vol: 53, Issue: 5, 2016, pp. 498-502.

Lewandowski, Wojciech, "The Influence of the War in Iracon Transatlantic Relations", *Sussex European Institute Working Paper*, No: 79, 2004, pp. 3-34.

Lindsay, James, "George W. Bush, Barack Obama and The Future of US Global Leadership", *International Affairs*, Cilt: 87, Sayı: 4, 2011, pp. 765-779.

Malone, David, Khong, Yuen, Foong, *Unilateralism and US Foreign Policy: International Perspectives*, USA: Lynne Rienner Publishing, 2003.

Marolov, Dejan, "The Policy of the USA and EU Towards Disintegration of Yugoslavia", *International Journal of Social Science Tomorrow*, Vol: 1, No: 2, 2012, pp. 1-16.

Mattox, Gale, "The Ambivalent Power: The United States and European Security and Defense Policy" in Kjell, Engelbrekt & Jan Hallenberg (ed.), *The European Union and Strategy An Emerging Actor*, New York: Routledge University Press, pp. 73-94, 2008.

Mayoral, Juan, "Democratic Improvements in the European Union under Lisbon Treaty", Italy: Robert Schuman Centre for Advanced Studies, February 2011.

McCormick, James, *American Foreign Policy and Process*, United States of America: Cengage Learning, 2015.

McKinnon, Robert, "Security in the 1990s: New Zealand Approach", Patnam, G. Robert (ed.), *Security in a Post Cold War World*, Macmillan Press: Great Britain, 1999.

Mearsheimer, John, "Back to the Future: Instability in Europe After the Cold War", *International Security*, Vol: 15, No: 1, 1990, pp. 5-56.

Merry, E., Wayne, "Dealing with the Ukrainian Crisis: Transatlantic Security Dilemma", *Istituto Affari Internazionali Working Paper Series*, No: 15, 2015, pp. 1-17.

Miller, Eric A., Steve, A. Yetiv, "The New World Order in Theory and Practice", *Presidential Studies Quarterly*, 2001, Vol: 31, Issue: 1, pp. 56-68.

Mills, Claire, "EU Defence: the realisation of Permanent Structured Cooperation", *House of Commons Library Briefing Paper*, No: 8149, 2017.

Mingst, Karen, *Essentials of International Relations*, New York: W.W. Norton and Company, 2003.

Moens, Alexander, *The Foreign Policy of George W. Bush: Values, Strategy and Loyalty*, New York: Routledge, 2017.

Molla, Alptekin, "Soğuk Savaş Sonrası Körfez Krizleri ve Türkiye-ABD-NATO İlişkileri", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 11, 2009.

Morelli, Vincent, Carl Ek, Paul Belkin, Steven Woehler, Jim Nichol, NATO Enlargement: Albania, Croatia and Possible Future Candidates, *Congressional Research Services*, 2009.

Morkaya, Mehmet Akif, *Avrupa Birliği'nin Yönetimsel Askeri Kapasitesi ve Belirsiz Müzakere Başlığı: 'Dış Güvenlik ve Savunma Politikası'*, İstanbul: Hiperlink, 2014.

Nagy, Sandor, "Challenges in Transatlantic Relations", *Annals of the University of Oradea Economic Science Series*, Vol: 25, Issue: 1, 2016, pp. 67-72.

Napolitano, Paolo, *Jerusalem: The Heart of the Israel-Palestine Conflict*, Brussels: Policy Department DG External Policies, 2012.

Niblett, Robin, "Europe: Transatlantic Relations Still Drifting" in Robin, Niblett (ed.), *America and a Changed World: A Question of Leadership*, Oxford: Wiley Blackwell and Chatham House Publishing Paper, 2010.

Niblett, Robin, "Europe" in Xenia, Dormandy (ed.), *The Next Chapter: President Obama's Second Term Foreign Policy*, London: Chatham House Publishing, 2013.

Noi, Ünver, Aylin, "Iran in EU and US Foreign Policy: The Case of Iran's Nuclear Program" in Münevver, Cebeci (ed.), *Issues in EU and US Foreign Policy*, United Kingdom, Lexington Books Publishing, 2011, pp. 140-160.

Oğuzlu, Tarık, "NATO'nun Dönüşümü ve Geleceği", *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt 4, Sayı 40, 2012a, ss. 9-18.

Oğuzlu, Tarık, "NATO ve Türkiye: Dönüşen İttifakın Sorgulayan Üyesi", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt: 9, Sayı: 34, 2012b, ss. 99-124.

Oğuzlu, Tarık, "Dünya Düzenleri ve Güvenlik: Ulus-Devlet Güvenlik Anlayışı Aşılıyor mu?", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt 6, No 14, 2007, ss. 7-42.

Oğuzlu, Tarık, "ABD'nin Transatlantik Politikası" içinde Ramazan, Gözen (ed.), *Amerikan Dış Politikası*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, 2016.

Oswald, Franz, *Europe and The United Staes: The Emerging Security Partnersip*, London: Praeger Security International Publishing, 2006.

Özdal, Barış, "Lizbon Reform Antlaşması'nın Ortak Güvenlik ve Savunma Politikalarına İlişkin Düzenlemeleri", *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Cilt: 4, No: 7, 2008, ss. 125-161.

Özden, Hakan, "Amerikan Dış Politikası Öncelikleri ve Eyleme Zorlayan Koşullar", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 35, pp. 219-224.

Özen, Çınar, "ESDP-NATO Relations: Considerations on the Future of European Security Architecture", *Turkish Yearbook of International Relations*, Cilt: 33, 2002, pp. 231-255.

Özgen, Cenk, "Avrupa Birliği Ortak Güvenlik ve Savunma Politikasında İlk Çatlak: Libya Krizi", *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 15, 2016, ss. 143-176.

Özkan, Ersan, Çetin, Hakan, Cem, “The Realist and Liberal Positions on The Role of International Organizations in Maintaining World Order”, *European Scientific Journal*, Vol: 12, No: 17, 2016, pp. 85-96.

Özkan, Behlül, “Soğuk Savaş Sonrası Amerikan Dış Politikası”, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 9, Sayı 16, 2011, ss. 51-91.

Özkoç, Özge, “Savaş ve Barış: Doksanlı Yıllarda Filistin-İsrail Sorunu”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt: 64, Sayı: 3, 2009, ss. 168-195.

Özlük, Erdem, Özlük, Duygu, “NATO’yu Anlamak: Dönüşümü, Yeni Kimlikleri ve Uyum Süreçleri”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 31, 2014, ss. 209-225.

Öztürk, Mehmet, “1. Körfez Savaşı’ndan (1990-91)- 11 Eylül Sürecine ABD’nin Irak Politikası ve Bunun Türk-Amerikan İlişkilerine Etkileri”, *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 19, 2010, ss. 1-27.

Pihinnemore, David, McGowan, Lee, *A Dictionary of the European Union*, New York: Routledge Publishing, 2013.

Pifer, Steven, *US-Russia Relations in The Obama Era: From Reset to Refreeze?*, USA: OSCE Yearbook Publishing, 2015.

Polat, Doğan, Şafak, “NATO ve Rusya Federasyonu’nun Yeni Mücadele Alanı: Karadeniz”, *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, Cilt: 5, 2017, ss. 51-66.

Purtaş, Fırat, “Soğuk Savaş Sonrası NATO’nun Dönüşümü ve Genişlemesi Çerçevesinde Türk Amerikan Askeri İlişkileri”, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, Sayı: 2, 2005, ss. 7-30.

Record, Jeffrey, “The Bush Doctrine and War with Iraq”, *Journal of the US Army War College*, Vol: 33, Issue: 1, 2003, pp. 4-21.

Rimanelli, Marco, *Historical Dictionary of NATO and Other International Security Organizations*, United Kingdom: Scarecrow Press, 2009.

Rogel, Carole, *The Breakup of Yugoslavia and The War in Bosnia*, USA: Greenwood Press, 1998.

Romano, Angela, *From Detente in Europe to European Detente How the West Shaped the Helsinki CSCE*, Belgium: P.I.E Peter Lang Publishing, 2009.

Rothschild, Emma, "What is Security?", *Daedalus*, Vol. 124, No. 3, 1995, pp. 53-98.

Sander, Oral, *Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e*, Ankara: İmge Kitabevi, 2013.

Santos, Maria Helena De Catro, Teixeira, Ulysses Tavares, "The Essential Role of Democracy in the Bush Doctrine: the Invasions of Iraq and Afghanistan", *Revista Brasileira de Politica Internacional*, Vol: 56, Issue: 2, 2013, pp. 131-156.

Savaşan, Zerrin, "CFSP/ESDP And The New EU Treaty", *Perceptions*, 2007, Vol: 12, pp. 1-26.

Schörning, Nicholas, "Neorealism" in Siegfried, Schieder, Manuela Spindler (ed.), *Theories of International Relations*, New York: Routledge Publishing, pp. 37-56.

Schultz, Kevin, *HIST: US History Since 1865 Vol 2*, USA: Cengage Learning Publishing, 2015.

Serdar, İskender, "Neorealizm, Neoliberalizm, Konstruktivizm ve İngiliz Okulu Modellerinde Uluslararası Sistemsel Değişikliklere Bakış", *The Journal of Europe Middle East Social Science Studies*, Vol: 1, Issue: 1, 2015, ss. 14-38.

Semin, Ali, "Trump'ın Kudüs Kararı ve Avrupa'nın Petrol Kaygısı", *Bilgesam Analiz*, No: 1379, 2017, ss. 1-4.

Sinkaya, Bayram, "Trump ve İran: Belirsizlik ve Tedirginlik", *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 9, Sayı: 79, 2017, ss. 22-25.

Sloan, Stanley, *The US Role in a New World Order: Prospects for George Bush's Global Vision*, CRS Report Services Report, 28 March 1991.

Smith, Karen, "EU External Relations" in Michelle, Cini (ed.), *European Union Politics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 229-245, 2003.

Smith, Patricia, "The Impact of Post Cold War Changes on The US-German Relationship" in Sabrina, Ramet, Christine Ingebritsen (ed.), *Coming in From The Cold War: Changes in US-European Interactions Since 1980*, United States of America: Rowman & Littlefield Publishers, pp. 97-117, 2002.

Sondergaard, Rasmus Siding, “Bill Clinton’s ‘Democratic Enlargement’ and the Securitisation of Democracy Promotion”, *Journal of Diplomacy and Statecraft*, Cilt 26, Sayı 3, 2015, pp. 534-551.

Spillman, Kurt, Wegner, Andreas ve Mockli, Daniel (ed.), *Towards the 21st Century: Trends in Post Cold War Security*, Peter Lang: New York, 2000.

Starr, Donna, “An Analysis of European Political Cooperation During the Persian Gulf Crisis”, *Penn State International Law Review*, Vol: 10, No: 3, 1992, pp. 443-460.

Stauss, Haley, “United States’ Strategy in Afghanistan from 2001 to Today”, *Pepperdine Policy Review*, Vol: 5, Issue: 3, 2012, pp. 1-22.

Sterio, Milena, “President Obama’s Legacy: The Iran Nuclear Agreement”, *Case Western Reserve Journal of International Law*, Vol: 48, Issue: 1, 2016, pp. 69-82.

Stromseth, Jane E., “The North Atlantic Treaty and European Security After Cold War”, *Cornell International Law Journal*, Vol: 24, Issue: 3, 1991, pp. 480-402.

Tanrısever, Oktay, “Güvenlik” Atilla, Eralp (ed.), *Devlet ve Ötesi Uluslararası İlişkilerde Temel Kavramlar*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Tekin, Beyza, “France and European Integration: An Uneasy Relationship”, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 7, Sayı: 13, 2008, ss, 131-146.

Telatar, Gökhan, “Barack Obama’nın Dış Politikasında Demokrasinin Yayılması Misyonu”, *Alternatif Politika Dergisi*, Cilt: 4, Sayı: 1, 2012, ss. 54-83.

Tezcan, Ercüment, “Maastricht ve Amsterdam Antlaşmaları Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Batı Avrupa Birliği İlişkileri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 54, 1999.

Toje, Asle, “The 2003 European Union Security Strategy: A Critical Appraisal”, *European Union Foreign Affairs Review*, Vol: 10, No: 1, 2005, pp. 117-133.

Tomja, Alida, “Polarity and International System Consequences”, *Interdisciplinary Journal of Research and Development*, Vol: 1, No: 1, 2014, pp. 57-61.

Turan, P. Aslıhan, “Avrupa Birliği Güvenlik Aktörü Olmaya Ne Kadar Yakın”, *Bilge Strateji Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, 2010, ss. 29-58.

Tür, Özlem, “Resumption of the Peace Process and Negotiations on the Palestinian Issue-Is There Any Hope for Peace?”, *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 58, 2013, pp. 52-57.

Türkmen, Fisun, *Obama Dış Politikasının Genel Değerlendirmesi ve Türkiye*, Ankara: Bige Adamlar Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2016.

Uçkan, Banu, “Avrupa Anayasası’nın Genel Çerçevesi ve Sosyal Politikalara İlişkin Temel Düzenlemeleri”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı: 3, 2005, ss. 107-136.

Urwin, Derek, ‘The European Community: From 1945 to 1985’ in Michelle, Cini (ed.), *European Union Politics*, Oxford: Oxford University Press, pp. 11-26, 2003.

Ülger, İrfan Kaya, *Avrupa Birliği Rehberi*, İzmit: Umuttepe Yayınları, 2008.

Viotti, Paul, R., Kauppi, Mark, V., *International Relations Theory*, United States: Pearson Publishing, 2010.

Wallander, Celeste, A, “Institutional Assets and Adaptability: NATO After the Cold War”, *International Organization*, Vol. 54, No. 4, 2000, pp. 705-735.

Walt, Stephen, “Clinton’ın Dış Politikasına Koşullu İki Övgü”, *Avrasya Dosyası-ABD Özel Dosyası*, Cilt 6, Sayı 2, 2000, ss. 139-153.

Waltz, Kenneth, *Man, the State and War A Theoretical Analysis*, New York: Columbia University Press, 1959.

Waltz, Kenneth, “The Stability of Bipolar World”, *Daedalus*, Vol: 93, No: 3, 1964, pp. 881-909.

Wicket, Xenia, “America’s International Role Under Trump”, United Kingdom: Chatham House Publishing, 2017.

Wicket, Xenia, “Transatlantic Relations Converging or Diverging?”, United Kingdom: Chatham House Report Publishing, 2018.

Woehrel, Steven, “Ukraine: Current Issues and US Policy”, *Congressional Research Service Report*, 24 March 2014, pp. 1-16.

Wohlforth, William, “The Stability of a Unipolar World”, *International Security*, Vol: 24, No: 1, 1999, pp. 3-12.

Wolf, Charles, *Looking Backward and Forward Policy Issues in the Twenty First Century*, USA: Hoover Institution Press, 2008.

Wolfers, Arnold, “ “National Security” as an Ambiguous Symbol”, *Political Science Quartetly*, Vol 67, No 4, 1952, pp. 481-502.

Yalçın, Hasan Basri, “Uluslararası Sistem ve İstikrar: Kavramsal Bir Değerlendirme”, *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 1, 2015, ss. 209-229.

Yalçın, Hasan, Basri, “İran Nükleer Müzakereleri Kim Neyi Neden ve Nasıl Aldı?”, *SETA Analiz Dergisi*, No: 130, 2015, ss. 1-24.

Yapıcı, Merve, İrem, “Bosna-Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalelerin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt: 2, No: 8, 2007, ss. 1-24.

Yılmaz, Muzaffer Ercan, “The New World Order: An Outline of the Post Cold War Era”, *Turkish Journal of International Relations*, vol 7, no 4, 2008, pp. 45-58.

Young, Terry, Crawford, Peggy, “Hands Across The Atlantic?”, *International Business & Economics Research Journal*, Vol: 3, No: 1, 2004, pp. 89-96.

Zhussipbek, Galym, “2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın Tanımı ve Özellikleri, Güvenlik Aktörü Olarak AB’nin Nitelikleri”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 8, No: 1, 2009, ss. 139-164.

İNTERNET KAYNAKLARI.

Agenda 21, 1992, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>, (erişim tarihi:29.04.2018).

Aksoy, Merve, “Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı Bağlamında Bush Doktrini ve ABD’nin Irak’ı İşgali”, 2016, erişim tarihi 30 Nisan 2018, <http://studylibtr.com/doc/2872459/onleyici-mesru-mudafaa-hakki-baglaminda>, (erişim tarihi: 30.04.2018).

Aljazeera, 2017, “UN General Assembly rejects Trump’s Jerusalem move”, <http://www.aljazeera.com/news/2017/12/general-assembly-rejects-trump-jerusalem-move-171221135806725.html>, (erişim tarihi: 24.12.2017).

Aljazeera, 2018, “World leaders react to US withdrawal from Iranian nuclear deal”, <https://www.aljazeera.com/news/2018/05/world-leaders-react-withdrawal-iranian-nuclear-deal-180508184130931.html>, (erişim tarihi: 13.06.2018).

Amerika’nın Sesi, 2018, ”ABD İnan Konusunda Avrupa’yı İkna Etmeye Çalışıyor”, <https://www.amerikaninsesi.com/a/abd-iran-konusunda-avrupayi-ikna-etmeye-calisiyor/4220264.html>, (erişim tarihi: 04.04.2018).

Amsterdam Treaty, 1997, <http://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf>, (erişim tarihi: 20.05.2018).

Anadolu Ajansı, 2017, “Karadağ’ın NATO üyeliği resmen başladı.”, <http://aa.com.tr/tr/dunya/karadagin-nato-uyeligi-resmen-basladi/834907>, (erişim tarihi: 25.02.2018).

Anadolu Ajansı, 2018, “ABD’nin Kudüs Büyükelçiliği açıldı”, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/abdnin-kudus-buyukelciligi-acildi/1145275>, (erişim tarihi: 15.06.2018).

Bahçeşehir Üniversitesi Uluslararası Güvenlik ve Stratejik Araştırmalar Merkezi, 2009, “Obama Dönemi Amerikan Dış Politikasında Bölgesel Yaklaşımlar”, İstanbul, <

<http://libris.bahcesehir.edu.tr/dosyalar/busam/BSM004.pdf>>, (erişim tarihi: 17.12.2017).

Baker-Hamilton Report, 2006, <https://www.iraqsolidaridad.org/2006/docs/gei-1.pdf>, (erişim tarihi: 01.05.2018).

BBC, “Obama re-elected as US President”, 2013, <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-15949569>, (erişim tarihi: 21.12.2017).

BBC, 2015, “UN Security Council endorses Iran nuclear deal”, <<http://www.bbc.com/news/world-middle-east-33594937>>, (erişim tarihi: 17.12.2017).

BBC, 2016a, “ABD’de 1980’den bugüne başkanlık seçimleri”, <<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-37797240>>, (erişim tarihi: 28.04.2018).

BBC, 2016b, “Trump election: EU leaders expect ‘strong partnership’ with US”, <http://www.bbc.com/news/world-europe-37970995>, (erişim tarihi: 24.12.2017).

BBC, 2016c, “US Election: Trump and Clinton on Foreign Policy”, <http://www.bbc.com/news/election-us-2016-37830496>, (erişim tarihi: 23.12.2017).

BBC, 2018, “Iran Nuclear Deal: Trump to extend sanctions waiver”, <http://www.bbc.com/news/world-us-canada-42657313>, (erişim tarihi: 04.04.2018).

BBC Türkçe, 2015, “5 Soruda İran’la Nükleer Antlaşma”, http://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150714_bes_soruda_iran_nukleer, (erişim tarihi: 03.04.2018).

BBC Türkçe, 2017, “ABD, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Kudüs Tasarısını Veto Etti”, <http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42404968>, (erişim tarihi: 24.12.2017).

Bendiek, Annegret, “A paradigm Shift in the EU’s Common Foreign and Security Policy: From Transformation to Resilience”, *SWP Research Paper*, 2017, <<https://www.swp->

berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2017RP11_bdk.pdf>, (erişim tarihi: 12.03.2017).

Berlin Declaration, 2007, http://europa.eu/50/docs/berlin_declaration_en.pdf, (erişim tarihi: 08.03.2018).

Berlin Summit, 1996, <https://www.nato.int/docu/pr/1996/p96-063e.htm>, (erişim tarihi: 01.03.2018).

Bono, Giovanni, “European Security and Defence Policy: theoretical approaches, the Nice summit and hot issues, 2002, , < <http://www.bits.de/CESD-PA/esdp02.pdf>>, (erişim tarihi: 22.05.2018).

Bradley, Ben, “Post-war European İntegration: How We Got Here”, 2012, <http://www.e-ir.info/2012/02/15/post-war-european-integration-how-we-got-here/>, (erişim tarihi: 13.02.2018).

Brussel Summit Declaration, 1994, https://www.nato.int/cps/en/natohq/official_texts_24470.htm?mode=pressrelease, (erişim tarihi: 28.02.2018).

Business Insider, “Where Hillary Clinton and Donald Trump Stand On Foreign Policy”, Alex Lockie, 2016,, <http://www.businessinsider.com/hillary-clinton-and-donald-trump-platform-on-foreign-policy-issues-2016-9>, (erişim tarihi: 23.12.2017).

Carneige Europe, “The EU’s New Global Strategy: Useful or Pointless?”, 2016, <http://carnegieeurope.eu/2016/07/01/analyzing-eu-s-new-global-strategy/j2pq>>, (erişim tarihi: 12.03.2018).

CBS News, “Barack Obama Wins Presidency”, 2008, <https://www.cbsnews.com/news/barack-obama-wins-presidency/>, (erişim tarihi: 03.05.2018).

Charter of Paris, 1990, < <https://www.osce.org/mc/39516?download=true>>, (erişim tarihi: 05.06.2018).

Chicago Konseyi, “Anxious Americans Seek a New Direction in United States Foreign Policy”, 2008, < https://www.thechicagocouncil.org/sites/default/files/2008%20Public%20Opinion%202008_US%20Survey%20Results.pdf>, (erişim tarihi:02.05.2018).

Chicago Summit Declaration, 2012,
https://www.nato.int/cps/en/natolive/official_texts_87593.htm#un, (erişim tarihi:
16.04.2018).

CNN, “Bush promises to renew ‘bond of trust’ between president,
military”, 1999a, <
[http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/09/23/president.2000/bush.s
peech/](http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/09/23/president.2000/bush.speech/)>, (erişim tarihi: 28.04.2018).

CNN, 1999b, “Bush lays out foreign policy vision”, <
<http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/stories/1999/11/19/bush.speech/>>,
(erişim tarihi: 28.04.2018).

CNN, 2004, “US Election Results 2004”,
<http://us.cnn.com/ELECTION/2004/pages/results/president/>, (erişim tarihi:
02.05.2018).

CNN, 2016, “The Danger of Trump’s NATO Comments”,
[https://edition.cnn.com/2016/07/22/opinions/trump-nato-position-
hertling/index.html](https://edition.cnn.com/2016/07/22/opinions/trump-nato-position-hertling/index.html), (erişim tarihi: 27.03.2018).

CNN, 2017, “Trump recognizes Jerusalem as Israel’s capital”, ,
[https://edition.cnn.com/2017/12/06/politics/president-donald-trump-
jerusalem/index.html](https://edition.cnn.com/2017/12/06/politics/president-donald-trump-jerusalem/index.html), (erişim tarihi: 15.06.2018).

Cologne Summit Declaration, 1999,
http://www.europarl.europa.eu/summits/kol2_en.htm, (erişim tarihi:
22.05.2018).

CVCE, 2016, “Fouchet Plans”,
[https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/c7c2b3f9-cf51-4a8e-874a-
d6c3eda5125a/publishable_en.pdf](https://www.cvce.eu/content/publication/1997/10/13/c7c2b3f9-cf51-4a8e-874a-d6c3eda5125a/publishable_en.pdf), (erişim tarihi: 13.05.2018).

Davignon Report, 1970,
[https://www.cvce.eu/en/obj/davignon_report_luxembourg_27_october_1970-en-
4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5.html](https://www.cvce.eu/en/obj/davignon_report_luxembourg_27_october_1970-en-4176efc3-c734-41e5-bb90-d34c4d17bbb5.html), (erişim tarihi: 19.02.2018).

Declaration of Principles, 1993,
<http://www.acpr.org.il/publications/books/43-Zero-oslo-accord.pdf>, (erişim
tarihi: 15.06.2018).

Defense Planning Guidance, 1992,
<https://www.archives.gov/files/declassification/iscap/pdf/2008-003-docs1-12.pdf>, (erişim tarihi: 26.04.2018).

Defense White Paper, 2013,
<http://aseanregionalforum.asean.org/files/library/ARF%20Defense%20White%20Papers/China-2013.pdf>, (erişim tarihi: 04.06.2018).

Deutsche Well, 2017a, “Donald Trump Slams Angela Merkel’s Refugee Policy”, <http://www.dw.com/en/donald-trump-slams-angela-merkels-refugee-policy/a-37141791>, (erişim tarihi: 26.03.2018).

Deutsche Welle, 2017b, “6 Soruda TTIP Serbest Ticaret Antlaşması”, <https://www.dw.com/tr/6-soruda-ttip-serbest-ticaret-anla%C5%9Fmas%C4%B1/a-19208544>, (erişim tarihi: 06.07.2018).

Enhanced Partnership with Pakistan Act of 2009, 2009,
<https://www.congress.gov/111/plaws/publ73/PLAW-111publ73.pdf>, (erişim tarihi: 15.06.2018).

Euractiv, 2018, “Macedonia is ready to make concessions in name row”, <https://www.euractiv.com/section/enlargement/news/macedonia-ready-to-make-concessions-in-name-row/>, (erişim tarihi: 16.04.2018).

European Defence Action Plan, European External Action Service, 2016,
https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/20161130_factsheet_edap.pdf, (erişim tarihi: 13.03.2018).

Europa, 2009, “The High Representative for Foreign Affairs and Security Policy/The European External Action Service”, https://www.consilium.europa.eu/media/31133/background-highrepresentative_en.pdf, (erişim tarihi: 27.06.2018).

Europa, 2017, “Defence cooperation: Council establishes Permanent Structured Cooperation (PESCO), with 25 member states participating”, <http://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/12/11/defence-cooperation-pesco-25-member-states-participating/>, (erişim tarihi: 27.06.2018)

European Peacebuilding Liaison Office, 2007, “The Lisbon Reform Treaty and its effect on CFSP/CSDP”, <http://eplo.org/wp->

[content/uploads/2017/04/EPLO_Lisbon_Reform_Treaty_and_its_Effect_on_CF_SP.pdf](#), (erişim tarihi: 23.05.2018).

European Security Strategy, 2003, “A Secure Europe in a Better World”, <https://europa.eu/globalstrategy/en/european-security-strategy-secure-europe-better-world>, (erişim tarihi: 10.02.2018).

European Union Newsroom, 2018, “EU sanctions against Russia over Ukraine crisis”, https://europa.eu/newsroom/highlights/special-coverage/eu-sanctions-against-russia-over-ukraine-crisis_en, (erişim tarihi: 05.07.2018).

EU Global Strategy, 2016, https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/eugs_review_web.pdf, (erişim tarihi: 12.03.2018).

Executive Order, “Protecting the Nation from Foreign Terrorist Entry into the United States”, 2017a, <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/executive-order-protecting-nation-foreign-terrorist-entry-united-states/>, (erişim tarihi: 17.06.2018).

Executive Order, “Presidential Memorandum Regarding Withdrawal of the United States from the Trans-Pacific Partnership Negotiations and Agreement”, , 2017b, <https://www.whitehouse.gov/presidential-actions/presidential-memorandum-regarding-withdrawal-united-states-trans-pacific-partnership-negotiations-agreement/>, (erişim tarihi: 06.07.2018).

Feira Summit, 2000, http://www.europarl.europa.eu/summits/fei1_en.htm, (erişim tarihi: 03.03.2018)

Frontline, 2018, “The US and North Korea On the Brink. A Timeline”, <https://www.pbs.org/wgbh/frontline/article/the-u-s-and-north-korea-on-the-brink-a-timeline/>, (erişim tarihi: 17.06.2018).

Gençalp, Ebru, “Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası ve Türkiye’nin Avrupa Güvenliğindeki Rolü”, 2014, <http://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/GEN%C3%87ALP-Ebru-AVRUPA-G%C3%9CVENL%C4%B0K-VE-SAVUNMA-POL%C4%B0T%C4%B0KASI-AGSP-VE-T%C3%9CRK%C4%B0YE%E2%80%99N%C4%B0N-AVRUPA->

[G%C3%9CVENL%C4%B0%C4%9E%C4%B0NDEK%C4%B0-ROL%C3%9C.pdf](#), (erişim tarihi: 13.03.2018).

Global Counterterrorism Forum, 2011, <https://2009-2017.state.gov/r/pa/prs/ps/2015/09/247369.htm>, (erişim tarihi:13.05.2018).

Gorman, Fiona, “Comparing EU and US Foreign Policy on the Israeli-Palestinian Conflict: Competition or Cooperation?”, *UACES Conference Paper Series*, Cambridge: Cambridge University 5-7 September 2011, <<https://www.uaces.org/documents/papers/1101/o-gorman.pdf>>, (erişim tarihi: 03.07.2018).

Habertürk, 2016, “ABD Seçim Sonuçları Açıklandı”, <http://www.haberturk.com/dunya/haber/1321378-abd-baskanlik-secim-sonuclari>., (erişim tarihi: 23.12.2017).

Habertürk, 2017, “11 Eylül saldırıları nedir?”, <http://www.haberturk.com/haber/haber/1627077-11-eylul-saldirilari-nedir-11-eylul-saldirilarinin-16-nci-yil-donumu>, (erişim tarihi: 30.04.2018).

Habertürk, 2018, “ABD Başkanı Trump ve Kuzey Kore lideri Kim Jong-un zirvesinde kalem detayı”, <http://www.haberturk.com/abd-baskani-trump-ve-kuzey-kore-lideri-kim-jong-un-zirvesinde-kalem-detayi-2013625>, (erişim tarihi: 13.06.2018).

Helsinki Summit Declaration, 1999, http://www.europarl.europa.eu/summits/hell_en.htm#b, (erişim tarihi: 02.03.2018).

Himmrich, Julia, Denitsa, Raynova, “EU-NATO Relations: Inching Forward?”, *European Leadership Network*, May 2017, <https://www.europeanleadershipnetwork.org/wp-content/uploads/2017/10/170510-EU-NATO-Relations-Report.pdf>, (erişim tarihi: 13.03.2018).

Hürriyet, 2018a, “Trump en kritik bakanını görevden aldı”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/son-dakika-muthis-iddia-trump-tillersonun-gorevden-aldi-40770789>, (erişim tarihi: 10.04.2018).

Hürriyet, 2018b, “AB, Trump’a meydan okudu”, <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/ab-trumpa-meydan-okudu-40706818>, (erişim tarihi:04.04.2018).

Independent, Mayıs 2018, “Iran nuclear deal: Why has Trump withdrawn US from it and why does it matter?”, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/iran-nuclear-deal-why-trump-us-withdraw-effect-europe-rouhani-latest-a8343496.html>, (erişim tarihi: 13.06.2018).

Implementation Plan on Security and Defence, 2016, erişim tarihi 13 Mart 2018, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eugs_implementation_plan_st14392.en16_0.pdf, (erişim tarihi: 13.03.2018).

İstanbul Cooperation Initiative, 2011, [https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_58787.htm?.](https://www.nato.int/cps/ic/natohq/topics_58787.htm?), (erişim tarihi: 24.04.2018).

Jijelava, David, “Understanding Transatlantic Relations: Realist and Constructivist Approaches”, Central European University Department of Political Science, 2007, http://www.academia.edu/1422058/Understanding_Transatlantic_Relations, (erişim tarihi: 20.03.2018).

Joint Declaration, 2016, <http://www.consilium.europa.eu/media/21481/nato-eu-declaration-8-july-en-final.pdf>, (erişim tarihi: 13.03.2018).

Laeken Summit, 2001, http://aei.pitt.edu/43344/1/Laeken_2001.pdf, (erişim tarihi: 06.03.2018).

Lisbon Treaty, 2007, http://publications.europa.eu/resource/ellar/688a7a98-3110-4ffe-a6b3-8972d8445325.0007.01/DOC_19, (erişim tarihi: 08.03.2018).

Lisbon Protocol, 1992, <https://www.state.gov/documents/organization/27389.pdf>, (erişim tarihi: 11.04.2018).

- London Report, 1981,
https://www.cvce.eu/content/publication/2002/1/18/869a63a6-4c28-4e42-8c41-efd2415cd7dc/publishable_en.pdf, (erişim tarihi: 19.02.2018).
- Maastricht Antlaşması 1992, https://europa.eu/european-union/sites/europaeu/files/docs/body/treaty_on_european_union_en.pdf, (erişim tarihi: 28.02.2018).
- Milliyet, 2017, “Kuzey Kore hidrojen bombası denedi. 6.3’lük deprem oldu!”, <http://www.milliyet.com.tr/son-dakika--kuzey-kore-nin-yeni-dunya-2512801/>, (erişim tarihi: 25.12.2017).
- NATO, 2018, “Relations with Georgia”, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_38988.htm#, (erişim tarihi: 16.04.2018).
- NATO Strategic Concept, 1999, https://www.nato.int/cps/on/natohq/official_texts_27433.htm, (erişim tarihi: 23.02.2018).
- NATO Strategic Concept, 2010, https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/pdf_publications/20120214_strategic-concept-2010-eng.pdf, (erişim tarihi: 24.02.2018).
- NATO’s Open Door Policy, 2003, <https://www.nato.int/docu/comm/1999/9904-wsh/pres-eng/04open.pdf>, (erişim tarihi: 22.02.2018).
- National Priorities Project, 2015, “Military Spending in the United States”, < <https://www.nationalpriorities.org/campaigns/military-spending-united-states/>>, (erişim tarihi: 27.06.2018).
- Nice Summit, 2000, http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec/00400-r1.%20ann.en0.htm, (erişim tarihi:03.03.2018).
- New START Treaty, 2010, <https://www.state.gov/documents/organization/140035.pdf>, (erişim tarihi: 13.04.2018).

New Strategic Concept, 1991, https://www.nato.int/cps/ua/natohq/official_texts_23847.htm, (erişim tarihi: 21.02.2018).

Newsweek, 2017, “EU Launches Own Defense Against Russia, Responding to Trump NATO Funding Comments”, <http://www.newsweek.com/eu-defense-fund-tackle-russia-military-trump-nato-622648>., (erişim tarihi: 24.12.2017).

New York Times, 2017a, “Trump Recognizes Jerusalem as Israel’s Capital and Orders US Embassy to Move”, <https://www.nytimes.com/2017/12/06/world/middleeast/trump-jerusalem-israel-capital.html>., (erişim tarihi: 24.12.2017).

New York Times, 2017b, “European Leaders Reject Trump’s Refugee Ban as Violating Principles”, <https://www.nytimes.com/2017/01/29/world/europe/trump-executive-order-europe-merkel.html>>, (erişim tarihi: 24.12.2017).

New York Times, 2017c, “Michael Flynn Resigns as National Security Adviser”, <https://www.nytimes.com/2017/02/13/us/politics/donald-trump-national-security-adviser-michael-flynn.html>>., (erişim tarihi: 10.04.2018).

New York Times, 2017d, “EU Leaders Reject Netanyahu on Jerusalem Recognition”, <https://www.nytimes.com/2017/12/11/world/middleeast/eu-netanyahu-israel-jerusalem.html>., (erişim tarihi: 15.06.2018).

New York Times, 2018, “Trump Abandons Iran Nuclear Deal He Long Scorned”, <https://www.nytimes.com/2018/05/08/world/middleeast/trump-iran-nuclear-deal.html>., (erişim tarihi: 09.05.2018).

NTV, 2001, “ABD füze antlaşmasından çekildi”, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/124715.asp>, (erişim tarihi: 11.04.2018).

NTV, 2017, “Paris İklim Değişikliği Antlaşması’ndan Çekilen Trump’a Dünyadan Tepki”, https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/paris-iklim-degisikligi-anlasmasindan-cekilen-trump-dunyadan-tepki,LabiUjux7E-SRgt_xPahOw/R2iTWHqfS0WTqFID2TOehA, (erişim tarihi: 06.07.2018).

NTV, 2018, “Trump Kuzey Kore lideri Kim’le görüşme için tarih verdi”, <https://www.ntv.com.tr/dunya/trump-kuzey-kore-lideri-kimle-gorusme-icin-tarih-verdi.mlSAXIPOdU-0d7KV6RAufw>, (erişim tarihi: 09.05.2018).

Permanent Structured Cooperation, European External Action Services, 2017, https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/eu_factsheet_pesco_permanent_structured_cooperation_en_0.pdf, (erişim tarihi: 13.03.2018).

Permanent Structured Cooperation Factsheet, European Union External Action Services, 2018, <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-Homepage/34226/permanent-structured-cooperation-pesco-factsheet_en>, (erişim tarihi: 27.06.2018).

Pew Araştırma Merkezi Raporu, “For Voters It’s Still the Economy”, 24 Eylül 2012, <http://assets.pewresearch.org/wp-content/uploads/sites/5/legacy-pdf/9-24-12%20Voters%20Priorities%20Release.pdf>, (erişim tarihi: 21.12.2018).

Petersberg Declaration, 1992, <http://www.weu.int/documents/920619peten.pdf>, (erişim tarihi: 19.05.2018).

Presidential Decision Directive, 1994, <https://fas.org/irp/offdocs/pdd/pdd-25.pdf>, (erişim tarihi:04.06.2018).

Rafnson, Örvar Borri, “Why Can We Get Rid of the Western European Union?”, February 2011, <https://skemman.is/bitstream/1946/7269/1/%C3%96rvar%20%C3%9Eorri%20Rafnson_ritger%C3%B0.pdf>, (erişim tarihi: 16.05.2018).

Reflection Paper on the Future of European Defense, 2017, <https://ec.europa.eu/commission/sites/beta-political/files/reflection-paper-defence_en.pdf>, (erişim tarihi: 27.06.2018).

Reuters, 2017, “South Korea, U.S. kick off large-scale air exercise amid North Korean warnings”, <https://www.reuters.com/article/us-northkorea-missiles/south-korea-u-s-kick-off-large-scale-air-exercise-amid-north-korean-warnings-idUSKBN1DY0QX>, (erişim tarihi: 25.12.2017).

Rielly, Thomas, “The Obama Foreign Policy: Critical Analysis”, Consejo Argentino Para Las Relaciones Internacionales, 2013,

http://www.cari.org.ar/pdf/obama_foreign_policy.pdf, (erişim tarihi: 17.12.2017).

Rodhan, Nayef, Stadler, Lilianne, Puscas, İona, “The Geopolitics of Europe: 1815-2015”, November 2014, https://www.files.ethz.ch/isn/187860/ISN_185102_en.pdf, (erişim tarihi:02.06.2018)

Second Report on Political Cooperation on Foreign Policy, 1973, https://www.cvce.eu/content/publication/1999/1/1/8b935ae1-0a38-42d4-a97e-088c63d54b6f/publishable_en.pdf, (erişim tarihi: 19.02.2017).

SIPRI Fact Sheet, “Trends in World Military Expenditure”, 2017, < https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-05/sipri_fs_1805_milex_2017.pdf>, (erişim tarihi: 01.06.2018).

SIPRI, “Data for all countries from 1988 to 2017 as a share of GDP”, 2018, https://www.sipri.org/sites/default/files/3_Data%20for%20all%20countries%20from%201988%E2%80%932017%20as%20a%20share%20of%20GDP.pdf, (erişim tarihi: 02.06.2018).

Single European Act, 1986, <http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:a519205f-924a-4978-96a2-b9af8a598b85.0004.02/DOC_1&format=PDF>, (erişim tarihi: 19.02.2018)

Sloan, Stanley, “How and Why Did NATO Survive Bush Doctrine?”, Research Division Report, October 2008, <http://www.atlanticcommunity.org/How%20and%20Why%20Did%20NATO%20Survive%20Bush%20Doctrine.pdf>, (erişim tarihi: 22.03.2018).

Solemn Declaration, 1983, http://aei.pitt.edu/1788/1/stuttgart_declaration_1983.pdf, (erişim tarihi: 19.02.2018).

Spuniknews, 2018, “Most US’ EU Allies to Ignore Embassy Move to Jerusalem, with a Few Exceptions”, <https://sputniknews.com/middleeast/201805131064406270-eu-nations-us-embassy-move/>, (erişim tarihi: 15.06.2018).

Şahin, Yeliz, “Brexit and Trump Çağında AB Güvenlik ve Savunma Politikaları”, *İktisadi Kalkınma Vakfı Raporu*, No: 199, Mayıs 2017, [http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme_199\(1\).pdf](http://www.ikv.org.tr/images/files/ikv_degerlendirme_199(1).pdf). (erişim tarihi: 13.03.2018).

Telegraph, 2017, “Trump demands Europe pay more toward Nato in excoriating speech at Brussel Summit”, <https://www.telegraph.co.uk/news/2017/05/25/trump-demands-europe-pay-toward-nato-excoriating-speech-brussels/>, (erişim tarihi: 27.03.2018).

The Guardian, 2009, “Hamid Karzai declared winner of Afghanistan’s presidential election”, <https://www.theguardian.com/world/2009/nov/02/hamid-karzai-afghanistan-winner-election>, (erişim tarihi: 18.12.2017).

The Guardian, 2014, “Barack Obama: No Cold War over Crimea”, <https://www.theguardian.com/world/2014/mar/26/obama-no-cold-war-crimea>, (erişim tarihi: 08.05.2018).

The Guardian, 2015, “Iran Nuclear Deal: World Powers reach historic agreement to lift sanctions”, <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/14/iran-nuclear-programme-world-powers-historic-deal-lift-sanctions>, (erişim tarihi: 04.04.2018).

The Guardian, 2018, “Donald Trump says US could re-enter Paris climate deal”, <https://www.theguardian.com/us-news/2018/jan/28/donald-trump-says-us-could-re-enter-paris-climate-deal-itv-interview>, (erişim tarihi: 17.06.2018).

Tindemans Report, 1975
http://aei.pitt.edu/942/1/political_tindemans_report.pdf, (erişim tarihi: 18.05.2018).

Transatlantic Declaration on EC-US Relations, 1990,
http://www.europarl.europa.eu/cmsdata/124320/trans_declaration_90_en.pdf,
(erişim tarihi: 20.03.2018).

United Nations Peacekeeping, “Peacekeeping Operations”, 2018,
<https://peacekeeping.un.org/en/data>, (erişim tarihi: 03.06.2018).

United Nations Sustainable Development Agenda 21, 1992,
<https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf>, (erişim tarihi: 28.07.2017).

US National Security Strategy, 1991, <http://nssarchive.us/NSSR/1991.pdf>, (erişim tarihi: 16.07.2017).

“US National Security Strategy”, 1994, <<http://nssarchive.us/NSSR/1994.pdf>>, (erişim tarihi: 28.07.2017).

US National Security Strategy, 1995, <http://nssarchive.us/national-security-strategy-1995/>, (21.03.2018).

US National Security Strategy, 1996, <http://nssarchive.us/NSSR/1996.pdf>, (erişim tarihi: 22.03.2018)

US National Security Strategy, 1997, <http://nssarchive.us/NSSR/1997.pdf>, (erişim tarihi: 16.06.2018).

US National Security Strategy, 1999, <http://nssarchive.us/>, (erişim tarihi: 26.04.2018).

US National Security Strategy, 2010, <http://nssarchive.us/wp-content/uploads/2015/02/2015.pdf>, (erişim tarihi 03.05.2018).

US National Security Strategy, 2017, <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>, (erişim tarihi: 27.03.2018).

United Nations, “The Question of Palestine and the United Nations”, 2008, <https://unispal.un.org/pdfs/DPI2499.pdf>, (erişim tarihi: 14.06.2018).

UN Security Council Resolution 181, 1947, [http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/A%20RES%20181%20\(II\).pdf](http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/A%20RES%20181%20(II).pdf), (erişim tarihi: 14.06.2018).

UN Security Council Resolution 242, 1967, <https://unispal.un.org/DPA/DPR/unispal.nsf/0/7D35E1F729DF491C85256EE700686136>, (erişim tarihi: 14.06.2018).

UN Security Council Resolution 1368, 2001, <<https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/533/82/PDF/N0153382.pdf?OpenElement>>, (erişim tarihi: 29.04.2018).

UN Security Council Resolution 1373, 2001, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N01/557/43/PDF/N0155743.pdf?OpenElement>, (erişim tarihi: 29.04.2018).

UN Security Council Resolution 1929, 2010, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1929%282010%29, (erişim tarihi: 3.4.2018).

US Strategic Guidance, 2012, http://archive.defense.gov/news/Defense_Strategic_Guidance.pdf, (erişim tarihi: 26.03.2018).

Vanhoonacker, Sophie, “From Maastricht to Amsterdam: Was it Worth the Journey for CFSP?”, 1997, <http://aei.pitt.edu/804/1/Scop97_2_2.pdf>, (erişim tarihi: 20.05.2018).

Venice Declaration, 1980, http://eeas.europa.eu/archives/docs/mepp/docs/venice_declaration_1980_en.pdf, (erişim tarihi: 31.03.2018).

Washington Summit, 1999, <https://www.nato.int/docu/pr/1999/p99-064e.htm>, (erişim tarihi: 22.05.2018).

Wales Summit Declaration, 2014, https://www.nato.int/cps/ic/natohq/official_texts_112964.htm, (erişim tarihi: 25.02.2018).

Washington Post, 2002, “Text of President Bush’s 2002 State of the Union Address”, <http://www.washingtonpost.com/wp-srv/onpolitics/transcripts/sou012902.htm>>, (erişim tarihi: 29.04.2018).

Weforum, 2017, “The world’s 10 biggest economies in 2017”, <https://www.weforum.org/agenda/2017/03/worlds-biggest-economies-in-2017?utm_content=buffera631f&utm_medium=social&utm_source=twitter.com&utm_campaign=buffer>, (erişim tarihi: 01.06.2018).

White House Executive Order, 2014, “Blocking Property of Certain Persons Contributing to the Situation in Ukraine”, <https://obamawhitehouse.archives.gov/thepressoffice/2014/03/06/executive-order-blocking-property-certain-persons-contributing-situation>, (erişim tarihi: 04.04,2018).

Zandee, Dick, “EU Global Strategy: from design to implementation”, *Analysis*, No: 3, 2016,

<https://www.clingendael.org/sites/default/files/pdfs/EU%20Global%20Strategy%20-%20AP%20-%20August%202016.pdf>, (erişim tarihi: 12.03.2018).

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı: Simge ÖZCAN

Doğum Yeri-Yılı: Trabzon-28.01.1991

Yabancı Dil: İngilizce, Fransızca

EĞİTİM BİLGİLERİ

Yüksek Lisans: İzmir Katip Çelebi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Tezli YL
(2016-2018)

Lisans: İzmir Ekonomi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler ve Avrupa Birliği
(2009-2014)

Lise: Celal Toraman Anadolu Lisesi
(2005-2009)

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Ören Mah. Eczacı Rasim Cad. Karakaş Koop. No: 2/10 Burhaniye-BALIKESİR

SİMGE ÖZCAN

DIŞ İLİŞKİLER VE GÜVENLİK ÇERÇEVESİNDE SOĞUK SAVAŞ SONRASI

DÖNEMDE AB-ABD İLİŞKİLERİ

YL

İZMİR 2018